

LƏMAN VAQİFQIZI

**ŞƏKİ FOLKLOR
MÜHİTİ**

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

LƏMAN VAQİFQIZI

ŞƏKİ FOLKLOR MÜHİTİ

BAKI - 2012

AMEA Fölklor İnstitutu
Elmi Şurasının qərarı ilə
nəşr olunur.

Elmi redaktor: **Əfzələddin ƏSGƏR**
filologiya zr# f#ls#f# doktoru

Rəyçi: **Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)**
filologiya zr# elml#r doktoru

Nəşrinə məsul: **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**
filologiya zr# f#ls#f# doktoru, dosent

Ləman Vaqif qızı Süleymanova. Şəki folklor mühiti,
Bak\$, 2012. – 248 s#h.

Monaqrafiyada %kid#n toplanm\$(folklor materiallar\$ndan, on-
lar\$ regional x susiyy#tl#rind#n b#hs olunur. Kitabdan ali m#kt#b-
l#rin filologiya fak lt#l#rinin bakalavr v# magistr pill#l#rinin t#l#b#-
l#ri, t#dqiqat*\$lar istifad# ed# bil#rl#r.

S 3202050000 Qrifli n#(r
098 - 2012

© Fölklor ,nstitutu, 2012.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	4
I FƏSİL. Şəki folklor bölgəsi	12
1.1. B/lg#nin co1rafi t#sviri v# onun folklorlarda inikas\$.....	13
1.2. Rayon #halisinin etnik t#rkibi.....	18
1.3. Etnoqrafik, etnik v# dini qar(\$la(d\$rmalar.....	24
1.4. 4 halinin m#(1uliy#ti v# onun folklorlarda ifad#si.....	33
1.5. Q#rbi az#rbaycanl\$lar v# Qaraba1 sakinl#rind#n toplanm\$(folklor m#tnl#rinin s#ciyy#vi x susiyy#tl#ri.....	40
1.6. %kili xarakteri v# folklor.....	47
1.7. %ki (iv#si v# folklor.....	56
II FƏSİL. Şəkidən toplanmış folklor mətnlərinin təsviri .60	
2.1. Mifoloji m#tnl#r v# obrazlar.....	60
2.2. A(\$q s#n#ti.....	116
2.3. %ki a1\$lar\$.....	127
2.4. Na1\$llar.....	134
2.5. %ki l#tif#l#ri.....	136
2.6. Paremioloji vahidl#r.....	142
2.7. U(aq folkloru.....	153
III FƏSİL. Şəki folklorunun müasir vəziyyəti	165
3.1. Folklorun #sas da(\$y\$c\$lar\$ v# onlar\$ n repertuar\$.....	165
3.2. Folklor m#clisl#ri (folklorun s/yl#ndiyi yerl#r): d n#n v# bu g n.....	190
3.3. M#rasim folklorunun m asir v#ziyy#ti.....	193
NƏTİCƏ	209
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	215
AD GÖSTƏRİCİ	229

ÖN SÖZ

5 mütəmadi olaraq Azərbaycan folklorunun dərək olunmasında ayrı-ayrı bələdiyyələrin və folklor mütəxəssislərinin /yığıncaqları mütəmadi rol oynayır. İndiyədək əski folkloru mütəmadi qeydə toplandıqda, bu bələdiyyələrin folkloru haqqında mütəmadi fikirlər sənədləşdirilib, bələdiyyələrdə əski folklor mütəxəssisləri arasında araşdırılıb. Bu hal Azərbaycanın ən zəngin folklor bələdiyyələrindən biri olan əski folklor mütəxəssisləri, onun regional xüsusiyyətlərinin kompleks yanaşma zərurətini yaradır.

Azərbaycan folklorunun bələdiyyələr arasında araşdırılması klassik folklorumuzun /yığıncaqlarında vətəndaş orada bacarıqlarını (iqlimlərin izlənilməsinə) kəşf edir. Folklor mütəxəssisləri /yığıncaqlarında, orada bacarıqlarını prosesləri izlənməyə həmin bələdiyyələrin folklorunu daha dərindən toplamaq zərurətini yaradır. Folklorun regionlar arasında /yığıncaqları mütəmadi xüsusilə bələdiyyələrdən qeydə alınmış (folklor mütəxəssisləri arasında), eləcə də folklor sənədləşdirilməsinin repertuarındakı oxşar və fərqli cəhətləri aşkarlayır. Bu da /zənginləşməsinin mütəmadi folklorunun bir qolu olan Azərbaycan folkloruna mütəmadi folklor mütəxəssislərinin, eləcə də folklor obrazlarının arxaik semantikasının /yığıncaqlarında mütəmadi rol oynayır. Folklorun regionlar arasında /yığıncaqları mütəmadi gələcəkdə yaradılacaq Azərbaycan folklor xüsusiyyətlərinin hazırlanmasına təhəyyüldir.

Əski folklorunun regional xüsusiyyətləri kompleks halda /yığıncaqlarında, onun ayrı-ayrı problemlərinin həsr olunmuş araşdırmalar mütəmadi R.4 fəndiyevin «əski evlənməyə adətleri», prof. T.Hacıyevin «əski folklorunun dil /zənginləşməsi haqqında bir-iki sənəd», E.Taliblərin «əski lətiflərinin qaynaqları və tərkibi haqqında», B.Babayevin «əski lətiflərinin

tip v# prototip» adlı m#qal#l#ri, Y.Qarayevin «%#ki folklor antologiyas\$»n#n I cildin# v# F.7#l#binin «%#ki folklor antologiyas\$»n#n II v# III cild#rin# yazd\$1\$ /n s/zl#r bu b/lg#nin folklor x susiyy#tl#ri haqq\$nda m #yy#n t#s#vv r yarad\$. Bundan ba(qa, t#dqiqat*\$ M.Abdullayevan#n «Az#rbaycan folklorunun regional x susiyy#tl#ri (%#ki-Zaqatala folklor n - mun#l#ri #sas\$nda)» adlı t#dqiqat\$nda da bu b/lg#nin regional x susiyy#tl#rin# m #yy#n yer ayr\$lm\$(d\$.

Monoqrafiyan#n obyektı %#ki folklor m hitidir. Onun predmetin# Az#rbaycan folkloru antologiyas\$n#n * cildind# (IV, VI v# XVIII cildl#r) *ap olunmu(folklor m#tnl#ri, m xt#lif #lyazmalarda qorunmu(materiallar, %#ki #razisind#n toplanaraq *ap olunmu(m xt#lif elmi-k tl#vi n#(rl#r, AMEA Folklor ,nstitutunun arxivind# saxlan\$lan materiallar, el#c# d# bizim 1996 v# 2001-2005-ci ill#r #rzind# %#ki rayonuna folklor eza-miyy#tl#ri zaman\$ toplad\$1\$m#z folklor m#tnl#ri daxildir.

T#dqiqat\$n m#qs#di %#ki folklor m hitini, onun regional x susiyy#tl#rini /yr#nm#kdir. Bu m#qs#d# *atmaq * n qar-(\$ya qoyulan v#zif#l#r a(a1\$dak\$lardan ibar#tdir:

– b/lg#nin colrafi t#svirini, #halinin m#(luliyy#tini, etnik v# etnoqrafik x susiyy#tl#rini, el#c# d# onlar#n folklorda inikas\$n\$ t#dqiq etm#k;

– itirilmic(yurd yerl#rimizd#n qa*q#n d (#r#k v# deportasiya olunaraq %#kid# m#skunla(an #halinin folkloru il# %#ki folklorunun m nasib#tini, f#rqli v# ox(ar t#r#fl#rini, el#c# d# ona %#ki folklorunun t#sirini a(karlamaq;

– %#ki folklorunun tipoloji x susiyy#tl#rini m #yy#nl#(-dirm#k, bu #raziy# m#xsus folklor m#tnl#rini h#m dig#r b/l-g#l#rimizd#n qeyd# al#nm\$(, h#m d# ba(qa t rk xalqlar\$nda

Yuxarıda qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan folklorunun regionlar üzrə /yir#nilm#sində bizdə#n #vv#l d# m #yy#n i(l#r g/r l#m (d r. Ancaq region folklorunda etnik, etnoqrafik və dini qarşılaşdırılmaları#n /yir#nilm#si və onların folklor məst#visində təzahürünün əksətlənməsinə bizdə#n #vv#lki tədqiqatlarda rast gəlinmir.

,ndiy#d#k Azərbaycanda nəfər olunmuş (heç bir folklor toplusuna salınmayan, yəni Azərbaycan folklor (nasl\$1\$ * n nam#lum olan mifoloji obrazlarla bəllə mətnlər (Unuqay – Halın ke#i d/n#rg#si), Halın xoruz d/n#rg#si, Səleysin, Vəh(i adam və s.), eləcə də indiy#d#k nəfər olunan folklor toplularında epizodik yer alan mifoloji obraz və tərkib mifoloji dəyər /- r (nəfər #ks etdir#n mətnlər (4 zəray\$1, Xərdər, Ləyas, Xərdər Nəbi, Naxçın mifoloji obrazları il# bəllə mətnlər, ovçuluqla bəllə mətnlər, vergili adamlar haqqında mətnlər, piri sahibləri və onların məcləsləri haqqında mətnlər və s.) %ki #razisində#n toplanmış (və ilk dəfə bu monoqrafiyada sistemli (kildə araşdırılaraq tədqiqatə cəlb olunmuş, onların t

Klassik folklorun m asir v#ziyy#ti ilk d#f# bu #s#rd# ara(d#r#l#m\$(d#r.

%#ki folklorunun toplanmas#na XIX #srin sonlar#ndan ba(lanm\$(d#r. Bu #razid#n toplanm\$(folklor n mun#l#ri ilk d#f# SMOMPK d#rgisind# n#(r olunub (136; 139; 145; 148; 149; 150). SMOMPK d#rgisinin yeddi burax#l#(\$nda %#kid#n qeyd# al#nm\$(folklor m#tnl#ri v# h#yat#n m xt#lif sah#l#rini #ks etdir#n etnoqrafik m#lumatlar verilmi(dir. Bu m#cmu#d# *ap olunmu(folklor m#tnl#ri bir ne*# janr# #hat# edir. M#c-mu#nin n/mr#l#rind# bir r#vay#t, s#kkiz na1\$l, yeddi layla, on d/rd a1\$, otuz be(tapmaca, iyirmi iki atalar s/z , bir d zg , bir m#rasim n#l#m#si (Qodu-qodu), bir u(aq n#l#m#si (Qar# v# buz) *ap olunmu(dur. M#tnl#rin bir qismi rus dilin# t#rc m# olunaraq #sas m#tnl# yana(\$ verilmi(, bir hiss#si is# rus di-lind# #sas m#tn verilmi#d#n *ap olunmu(dur. Burada *ap olunan m#tnl#rd# pasportla(d#r#l#ma yar#m*\$q apar#l#m\$(d#r. Y#ni yaln#z m#tnin toplay#c#s#n#n ad# v# qeyd# al#nd#l# #razi g/s-t#rilmi(dir.

%#ki folklorunun XIX #srin sonu – XX #srin #vv#ll#rin-d# toplan#l#b n#(r olunmas# sah#sind# R#(id b#y 4 f#ndiyevin xidm#tl#ri #v#zsizdir. O, yaln#z %#kid#n deyil, #traf b/l#g#-l#rd#n d# folklor m#tnl#ri v# etnoqrafik m#lumatlar toplay#b n#(r etdirmi(dir. R#(id b#y 4 f#ndiyevin qeyd# ald#l# folklor materiallar#n#n bir qismi «Bayat#lar v# el n#l#m#l#ri», el#c# d# «El #d#biyyat#» ad# #lyazmalar#nda verilmi(dir (45; 46). Bu #lyazmalarda toplanm\$(folklor m#tnl#ri o d/vr %#ki folkloru haqq#nda m #yy#n t#s#vv r#r #ld# etm#y# imkan yarad#r. M #llif folklor m#tnl#rini qeyd# alark#n onlar#n yerli dialekt v# (iv# x susiyy#tl#rini qoruyub saxlama1a *al\$(m\$(d#r.

Repressiya v# ondan sonrak\$ d/vrd# mumaz#rbaycan folklorunda oldu1u kimi bu regionun da folklorunun toplan\$1-mas\$, n#(ri v# t#dqiqind# bir /l#zim# m (ahid# olunur. Uzun m dd#tli fasil#d#n sonra 1987-ci ild# (t#krar n#(r 1988-ci ild#) H.4bd lh#limov <#kinin g l (*#l#ngi> ad\$ kitab *ap etdirmi(dir (103). Burada folklorun m xt#lif janrlar\$ (l#tif#, atalar s/z v# m#s#ll#r, alq\$(, qar1\$(, bayat\$ v# s.) t#msil olunur. Kitabda verilmi(folklor m#tnl#rinin (iv# x susiyy#tl#ri g/zl#nils# d#, m#tnl#rin pasportla(d#r\$lmamas\$ diqq#td#n k#nar-da qalm\$(d#r.

El# h#min ild# ba(qa bir m #llifin – S.4 f#ndiyevin top-lay\$b t#rtib etdiyi <#ki l#tif#l#ri> kitab\$ *apdan *xm\$(d#r (105). Bu kitab da %ki folklorunun aktiv janrlar\$ndan say\$lan l#tif#l#rin toplan\$lmamas\$nda ir#liy# do1ru m h m bir add\$m say\$la bil#r. Amma kitaba daxil edilmi(m#tnl#rin pasportla(-d#r\$lmamas\$ v# yerli l#hc# x susiyy#tl#rinin g/zl#nilm#m#si t##ss f do1lurur.

1991-ci ild# S.4 f#ndiyevin <#ki l#tif#l#ri> ad\$ daha bir kitab\$ n#(r olunmu(dur. H#min kitab\$n birinci n#(rind# 131, ikinci n#(rind# 281 l#tif# verilmi(dir.

Bunlardan ba(qa %kid#n qeyd# al\$nm\$(l#tif#l#rl# m x-t#lif l#tif# toplular\$nda da zl#(irik (38; 43; 90).

1992-ci ild# H.4bd lh#limov %ki #razisind#n qeyd# al-d\$1\$ folklor n mun#l#rini «Saa quzu k#s#r#m» ad\$ kitab\$nda c#ml#(dirmi(dir (93). Bu kitabda #vv#lkil#rd#n f#rqli olaraq, informatorlar haqq\$nda m#lumat verils# d#, hans\$ m#tnin kon-kret olaraq kim t#r#find#n deyildi# qeyd olunmam\$(d#r.

%ki folklorunun toplan\$1\$b n#(r olunmas\$nda xeyli z#h-m#t *#k#n H.4bd lh#limov 1994-c ild# <#ki l#tif#l#ri> ad\$ daha bir kitab *ap etdirmi(dir (106). Kitabda m xt#lif folklor

janrlarına yer verilmişdir. Ancaq mətnlərin pasportlaşdırılması (inin digər aparılmaması burada da özünə gətirir.

ki folklorunun toplanması *ap edilməsinə AMEA Folklor İnstitutunun rəhbərliyi tərəfindən 2000-ci ildə Azərbaycan Folkloru Antologiyası silsiləsinin IV kitabı ki rəzisinə qeydə alınmış (folklor mətnlərinin əsasında tərtib olunmuşdur (8). H.4 bədlihimov, fil. f.d. R.Qafarlı, fil. f.d. O.4 liyev və V.Aslanın birgə tərtib etdiyi bu antologiyada folklorun xüsusi janrların həyata keçirilməsi üçün antologiyaya bəzən folklor topluslarında *ap olunmuş (ki mətnlərinin dənə salınmışdır. Bu kitabın indiyədək ki rəzisinə toplanaraq nəşr olunmuş digər folklor nəşrlərindən fərqi ondadır ki, burada verilən folklor mətnlərinin toplanması və sənədləşdirilməsinin digər pasportlaşdırılmasıdır.

2002-ci ildə AFA silsiləsinin daha bir kitabı (qəzəgər (10). Bu antologiyanın tərtibçisi H.4 bədlihimovdur. Kitabda verilmiş folklor mətnlərinin xüsusiyyətlərini tərtibçinin öz toplusında (dər. Antologiyaya digər kitablarda *ap olunmuş ki folklor nəşrlərindən dənə salınmışdır.

2005-ci ildə *ap olunmuş («ki-Zaqatala folkloru» antologiyasına salınmış) mətnlərin bir qismini ki rəzisinə qeydə alınmış (folklor nəşrlərini tərtibçisi (kil edir (17).

H.4 bədlihimov 2009-cü ildə AFA silsiləsinin daha bir kitab hazırlaymış nəşr etdirdi (21). Bu antologiyada həm H.4 bədlihimov tərəfindən qeydə alınmış, həm də məxtəlif toplusları və qəzetlərdən nəşr olunmuş ki folkloru nəşrlərini *ap olunmuşdur.

2006-cı ildə S.4 fəndiyevin tərtibatı ilə «kinin gəlməli həvalətləri» adlı kitab nəşr olunmuşdur. Kitabın bir hissəsini adından da görünən kimi ki kəndən qeydə alınmış (gəlməli

#hvalatlar v# l#tif#l#r, bir hiss#sini is# t#rtib*inin yazd\$1\$ yumoristik (eir#r t#(kil edir. Kitab %ki folklorunun toplanmas\$nda ulurlu bir add\$md\$. Amma t##ss f ki, kitabda s/yl#yicil#r haqq\$nda he* bir m#lumat verilm#mi(dir (109).

Onu da qeyd etm#liyik ki, indiy#d#k bu b/lg#d#n toplan\$lm\$(materiallar #sas\$nda haz\$rlanan b t n folklor toplular\$nda folklorun #ks#r janrlar\$ /zun# yer olsa da, #sas al\$rlsq l#tif# janr\$na verilib. Bu toplulara n#z#r salanda ist#r-ist#m#z bel# t#s#vv r yaran\$r ki, %ki folklorunda apar\$c\$ yer l#tif# janr\$na m#xsusdur. Do1rudur, l#tif# %ki folklorunda aktiv janrd\$. Bununla bel#, bir s\$ra ba(qa folklor janrlar\$ da var ki, aktivliyin# g/r# l#tif#d#n geri qalm\$.

B t n bunlarla yana(\$, biz d# 1996-c\$ ild#, h#m*inin 2001-2005-ci ill#r #rzind# %ki #razisind# folklor ezamiyy#t-l#rind# olmu(v# xeyli folklor m#tni (2000-d#n *ox m#tn) qeyd# alm\$(sq (79). T#dqiqat i(ind# h#m indiy# q#d#r *ap olunmu(folklor n mun#l#rind#n, h#m d# bizim t#r#fimizd#n qeyd# al\$nm\$(folklor /rn#kl#rind#n istifad# olunub.

I FƏSİL

ŞƏKİ FOLKLOR BÖLGƏSİ

%#ki rayonu #razic# Az#rbaycan#n Quba rayonundan sonra ikinci #n iri b/lg#sidir (2488 km²). ,nzibati rayon kimi 1930-cu ild# t#(kil edilmi(dir. 1963-c ild# respublikada inzibati rayonlar#n b/y d lm#si il# #laq#dar olaraq l#1v edilmi(, #razisi Oluz rayonuna verilmi(dir. 1965-ci ild# is# %#ki bir inzibati rayon kimi yenid#n b#rpa olunmu(dur. M#rk#zi %#ki (#h#ridir.

%#ki (imaldan Rusiyan#n Da1\$stan Muxtar Respublikas\$, (#rqd#n Oluz, c#nubdan Yevlax, q#rbd#n is# Qax inzibati rayonlar\$ il# h#ms#rh#ddir (29, 45).

1772-ci ild# Ki(*ay#n#n da(mas\$ n#tic#sind# %#ki (#h#ri, dem#k olar ki, tamamil# da1\$lm\$(d\$. %#h#r #halisinin bir qismi t#l#f olmu(, bir qismi ba(qa yerl#r# k/* b getmi(di. XVIII #srin sonunda %#ki (#h#rind# 6 min #hali qalm\$(d\$ (107, 15). Tarixi m#nb#l#rin verdiyi m#lumata g/r#, h#min da(q#ndan sonra %#kinin qalan #halisi d#r#n#n (#rqind# olan da1 #t#kl#rin# k/* b indiki Nuxan\$ salm\$(lar (59, 23).

%#ki (#h#rinin ad\$ m xt#lif d/vrl#rd# gah %#ki, gah da Nuxa adlanm\$(d\$. Ax\$rn#nc\$ d#f# 1968-ci ild# Az#rbaycan SSR Ali Soveti R#yas#t Hey#tinin «Nuxa (#h#rinin v# Nuxa rayonunun adlar#n#n d#yi(dirilm#si haqq#nda f#rman\$)na #sas#n «Nuxa» ad\$ «%#ki» il# #v#z#l#nmi(dir (104, 3). %#ki (#h#ri rayonun ya(l\$ sakinl#rinin dilind# h#l# d# %#ki (iv#sin# uylun olaraq «Noxu» adland#r#l\$. «Nuxa» ad\$ #razid#n qeyd# al#nm\$(folklor n mun#l#rind# d# i(l#dilir:

Ay o1lan, noxulusan?

G/zd#ri yuxulusan.

Minifsan, k#h#r at\$,

Qorxuy#m y\$x\$lasan, (79).

1.1. Bölgənin coğrafi təsviri və onun folklorda inikası

%ki rayonu Azərbaycanın (imal-q#rbind# Ba(Qafqaz səra dalların# c#nub #t#kl#rind#, t#bi#tin f sunkar gu(#sind# yerl#(ir. Rayonun (imal v# (imal-(#rq hiss#sini Ba(Qafqaz silsil#sinin me(#li, subalp v# alp *#m#nli c#nub yamaclar\$, m#rk#zi hiss#sini da1aras\$, b#zi yerl#rd# seyr#k me(#li Qan\$x-H#ft#ran vadisi, c#nub v# c#nub-(#rq hiss#sini is# #sas#n */land(aftl\$ Ac\$nohur /n da1l\$1\$ v# da1aras\$ d z#nlikl#r t#(kil edir. 4razinin h nd rl y t#qrib#n 100 metr#n Ac\$nohur g/-l sahill#rind# 3683 metr#d#k (Seyidyurd da1\$) d#yi(ir. H nd rl y 2000 metr#n yuxar\$ olan dallar rayonun sah#sinin t#xmin#n 5%-ni, 1000 m-d#n yuxar\$ da1lar 17%-ni t#(kil edir. Da1l\$ q #razil#r #kin*ilik * n *ox az istifad# olunur (29, 45).

Rayonun (imal#ndan c#nubuna do1ru bir-birin# paralel * *ay (%in, Ki(v# Da(a1l\$ *aylar\$) ax\$r (29, 51). 4razinin m asir relyefi olduqca m r#kk#bdir. Ki(v# %in *aylar\$ gur sululu1una g/r# n#inki Qafqazda, h#tta b t n Avrasiya qit#sind# m#(hurdur. Ki(*ay\$ (imaldan Nohur, 7uxadurmaz, Seyidyurd zirv#l#ri il# s#rh#dl#nir. %in *ay\$ is# Seyidyurd v# Qaraqaya da1lar\$ aras#nda yerl#(ir. Ki(*ay\$ /z ba(lanl\$c#n\$ Nohur da1#ndan, %in *ay\$ is# 3000 m-# yax#n h nd rl kd#n g/t r r. Ki(*ay#n#n #sas qollar\$ 7uxadurmaz, Damar*\$n v# Sar\$g ney *aylar\$d#r. %in *ay#n#n #sas qolu Qara *ay v# Qozlud#r# *aylar\$d#r. Bu *aylar Seyidyurd v# 7axl\$ da1lar#n#n #t#kl#rind#n ax\$r (29, 52).

G/rd y m z kimi, %ki rayonu olduqca z#ngin colrafiyaya malikdir. Bu g/z#l colrafi m hitin t#siri folklordan da yan ke*m#mi(dir. Bunu tamamil# t#bii hal saymaq laz#md#r, * nki «m#h#lli colrafiya konkret region folklorunda m#h#lli

/z n#m#xsusluqlar#n g/st#ricil#rind#ndir» (71, 17). 4razid#n toplanm\$(folklor /rn#kl#rinin bir qismind# %kiy# m#xsus m#h#lli co1rafi adlar /z #ksini tapm\$(d#r. Buna regiondan toplanm\$(#ks#r folklor janrlar#nda rast g#lm#k m mk nd r. H.,smay\$lovun «Z#ng#zur folkloru m/vzu v# m#zmun bax\$m#ndan bu b/lg#nin co1rafiyas\$ v# c#miyy#ti il# o q#d#r qaynay\$b-qovu(ub ki, bu folklor b/lg#d#n t#crid olunsa, anla(\$l-maz hala g#l# bil#r)» (63, 5) fikrini eynil# %ki folkloruna da aid ed# bil#rik.

Bayat\$ folklorumuzun #n geni(yay\$lan, lakonik, t#sirli v# oynaq janrlar#ndan biridir. H#r bir #razid#n toplanan folklor n mun#l#ri, o c ml#d#n bayat\$lar h#min #razid# ya(ayanlar#n ad#t-#n#n#sini, etnoqrafiyas#n\$, h#yat t#rzini, b t/vl kd# d nyag/r (n #ks etdirir.

%kid#n qeyd# al#nm\$(bayat\$larda yerli kolorit /z n a*\$q-ayd#n g/st#rir. Bu, h#r (eyd#n #vv#l, peyzajlarda z# *\$-x#r. %kid#n toplanm\$(bayat\$lar#n bir qismind# #razinin sanki s/zl# r#smi *kilmi(dir. Bu bayat\$lar %kinin t#bi#ti, m#nz#-r#si haqq#nda #trafl\$ m#lumat verir. A(a1\$dak\$ n mun#l#r h#t-ta %ki haqq#nda he* bir bilgisi olmayan (#xsd# d# b/lg#nin iqlimi bar#d# m #yy#n t#s#vv r yarada bil#r:

Bu yol %ki yoludu,
Da(-*\$nq\$lla doludu.
7iyinim# k/lg# d (d ,
Sand\$m ki, yar qoludu (8, 310).

%ki yolu budumu?
Arxlar dolu sudumu?
M#n# s/z ver#n g/z#l,
Ehtibar#n budumu? (8, 310)

4 razid#n toplanm\$(bayat\$lar\$n bir qismi %kiy# m#xsus toponiml#ri /z nd# #ks etdirs# d#, bu bayat\$lar mumaz#r-baycan bayat\$lar\$n\$n %ki variantlar\$d\$r. %ki h#min bayat\$lara /z n# aid toponiml#ri salmaqla onlar\$ bir n/v «/z n nk l#(-dirib». A(a1\$dak\$ bayat\$ t#kc# %ki rayonundan * variantda qeyd# al\$nm\$(d\$r:

Corab\$n a1\$na bax,

D#sd#l#, ba1\$na bax.

M#n yad\$n, a d (#nd#

7ax\$1\$n da1\$na bax (79) = %kinin da1\$na bax (8, 309).

B\$*a1\$n ba1\$na bax,

Dola1\$n a1\$na bax.

Yar yad\$n, a d (#nd#,

Da(z n da1\$na bax (10, 325).

Bu bayat\$n\$n dig#r regionlar\$m\$zdan qeyd# al\$nm\$(variantlar\$nnda %kiy# m#xsus toponimika h#r b/lg#nin /z toponimika\$ il# #v#zl#nmi(dir:

Corav\$n a1\$na bax,

D#st#l#, ba1\$na bax.

M#n yad\$na d (#nd#,

4l#y#z da1\$na bax (7, 666) = Yaqublu da1\$na bax (17, 77)

= Nax*\$van da1\$na bax (5, 278).

Ka1\$z\$n a1\$na bax, = M#ktubun a1\$na bax (17, 100).

7/y r b sa1\$na bax.

M#n yad\$na d (#nd#, = Yar yaduva d (#nd#,

,lisu da1\$na bax (17, 100) = O1uzun da1\$na bax (17, 100).

K/yn#k tik, a1\$na bax,
S#d#f d z, sa1\$na bax.
Yar yad\$na d (#nd#
Zaqatala da1\$na bax (17, 100).

A(a1\$dak\$ n mun#d# d# eyni m#nz#r# il# zl#(irik. Bayat\$dan «%#kinin g#dikl#ri» ifad#sini *\$xar\$b yerin# «Selimin g#dikl#ri» ifad#sini salan kimi «%#ki bayat\$s\$» «,r#van baya-t\$s\$»na *evrilir:

%#kinin g#dikl#ri,
4rk#c qo* yedikl#ri,
Yad\$ma bir-bir d (r
Yar\$m\$n dedikl#ri (8, 310).

Selimin g#dikl#ri,
Heyvad\$r yedikl#ri,
41yar, s#n dey#n olmaz
D zd yar dedihl#ri (14, 361).

G/rd y m z kimi, bayat\$larda d#yi(#n yaln\$z da1 adla-r\$d\$r. H#r b/lg# bu bayat\$lara /z «m/h r n vurub». El# Az#rbaycan bayat\$lar\$ da var ki, onlarda toponim i(l#nmir. Amma m xt#lif regionlar bu bayat\$lara /z toponiml#rini salmaqla onlar\$ h#min regionun «mal\$ edir»:

Gedirdim q\$ra1 il#,
Ot bi*dim ora1 il#. = G l bi*dim ora1 il#.
,tirmi(#m yar\$m\$, = 4 ziz bala itirdim (79)
G#zir#m sora1 il# (7, 666).

Ki(*ay\$ñ\$ñ q\$ra1\$ynan, = Araz\$ñ q\$ra1\$ynan (79),
G l bi*dim oral\$ynan.

,tirmi(#m yar\$m\$,

G#zir#m sora1\$ynan (8, 309).

Qan\$x q\$ra1\$ndayam,

L#mp# *\$ra1\$ndayam.

,tirmi(#m yar\$m\$,

Onun sora1\$ndayam (17, 65).

%#ki folklorunun ayr\$lmaz hiss#si say\$lan l#tif#l#r d#
onomastikan\$ #ks etdirm#k bax\$m\$ndan z#ngin material verir.
Onomastik vahid#l#r#, ad#t#n, l#tif#nin #vv#lind# rastla(\$r\$ç:
«Abdulgabbar\$ñ cibind# birc# manat pulu qalm\$(d\$. 7 ox fikir-
l#(#nd#n sonra afdobusa minib Su*maya yola d (r...», «Bir
g n Axund F#r#c %#kinin a(a1\$ m#h#ll#sind# Mirz# Abdul-
cabbara rast g#lir...», «%irin ki(i yen# d# G/yn kd#n arvad
al\$...», «9mr nd# %#kid#n q\$ra1a *\$xmayan bir qad\$ñ Q\$(-
la1a getm#li olur...» v# s. (8, 20-25).

%#kid# *oxlu lokal yer adlar\$ vard\$r ki, bu adlar yaln\$z
bir k#ndin, yaxud bir ne*# k#ndin #halisi * n tan\$(d\$r. 4ra-
zid#n qeyd# al\$nm\$(mifoloji r#vay#tl#rd# bel# #razi adlar\$ il#
tez-tez qar(\$la(maq m mk nd r. Qeyd ed#k ki, %#kinin co1-
rafi yer adlar\$ mifoloji r#vay#tl#rd# dig#r janrlara nisb#t#n
daha geni(#ks olunur. Bayat\$larda, l#tif#l#rd# t#kc# co1rafi
adlar verilir#, mifoloji r#vay#tl#rd# ad\$ *#kil#n #razinin t#s-
viri d# verilir: «9y m zd#n hav\$ n# q#d# diyim, hav\$rdan V#-
dutgil# q#d# aral\$ qav\$rr\$x var\$yd\$. Horda – yolun q\$ra1\$nda
balac#-balac# da1da1annar\$ydi...», «Sora m#n Qarasovda
i(diyir#m. 9y m zd#n d# uxa\$da bi saz\$d\$x (qam\$(l\$ç) var, at

gir#nd# hora adamnar hunu atnan *\$xard\$y...», «...G#lif *at\$y %in *ayin#, %in *ayini d# ke*#nn#n sora ho t#r#fl#r qav\$rr#xd\$....», «Ciyim dan\$(iydi ki, ,slam babam Qaxdan G/n y# g#liymi(. Layisqiyn#n Cunudun aras\$nda Tala qav\$rr\$1\$ var, q#dimd# qa*axlar /l f, hora basd\$r\$flar, qa*ax qav\$rr\$1\$d\$, n#s#...» v# s. (79).

Dig#r janrlarla m qayis#d# atalar s/z v# m#s#ll#rd#, el#c# d# tapmacalarda colrafi yer adlar\$ az i(l#nir: «D#hn#-liy# salam verd\$n\$, #l\$n\$ \$*k#nd# barma1\$n\$, say» (79); «Burdan vurram q\$l\$nc\$, D#hn#d#n *\$xar ucu ((im(#k)» (10, 90).

%#kinin colrafi yer adlar\$ il# ifad# v# deyiml#rd# d# z-l#(irlik. %#kid# h#rd#mx#yal, tez-tez fikrini d#yi(#n adamlar haqq\$nda «4((i, filank#s %in *ayidi, sahatda bi l/y n oluy» (79) deyirl#r. %in *ay\$ g cl ya1\$(lar zaman\$ da(araq #trafda n# varsa, ham\$ssn\$ yuyub apar#r. Bu *ay axar\$n\$ da tez-tez d#yi(ir. Deyil#nl#r# g/r#, #vv#ll#r Lay\$sq\$ k#ndinin yan\$ndan axan *ay, indi Ba(G/yn k k#ndinin yan\$nda yataq sal\$b. Bunu m (ahid# ed#n (#kili insan\$n qeyri-sabitliyi il# *ay\$n tez-tez /z axar\$n\$ d#yi(m#-si aras\$nda bir #laq# g/rm (, n#tic#d# q vv#tli metafora yaratm\$(d#r. 9z nd#n *ox raz\$ adam haqq\$nda «Onnan he(Avarm\$x me(#sind# d# yoxdu» (79) ifad#si i(l#dilir. H#mi(# s#hh#tind#n gileyli, vasvas\$ adamlara zarafatla «Qorxma, %ind# d# biri h#bl# olmu(d . Yaz\$x, he((g n ya(#m#di» (79) deyirl#r v# s.

1.2. Rayon əhalisinin etnik tərkibi

2009-cu ilin statistik g/st#ricil#rin# g/r#, %#ki rayonunun #halisi 170733 n#f#r idi. %#ki (#h#rind# 62965 n#f#r #hali ya(a-y#r. Qalan #hali is# (107768 n#f#r) k#nd v# q#s#b#l#rd# ya(ay#r. Rayonun t#rkibind# iki q#s#b# – Turan v# 7#l#bixan q#s#b#l#ri, 67 k#nd v# ba(qa x#rda ya(ay\$(m#nt#q#l#ri var (28, 57).

B/İlg#d# ya(ayan #halinin b/y k #ks#riyy#ti Az#rbaycan t rkl#ridir. Onlar rayonun b t n ya(ay\$(m#nt#q#l#rind# #halinin milli t#rkibind# st nl k t#(kil edirl#r. Az#rbaycan t rkl#ri mumi #halinin 95,52%-ni t#(kil edirl#r (28, 57). %ki rayonu #halisinin milli t#rkibi (2009-cu ilin m#lumatlar#na #sas#n) a(a1\$dak\$ c#dv#ld# /z #ksini tap\$b (28, 137):

Şəki rayonunun əhali sayı	Nəfər	Faiz
Bütün əhali	170733	100%
Azərbaycan türkləri	163092	95,52%
Ləzgilər	7152	4,19%
Ruslar	121	0,07%
Türklər	26	0,02%
Kürdlər	26	0,02%
Avarlar	14	0,01%
Tatarlar	10	0,01%
Ukraynalılar	6	0,00%
Digər millətlər	286	0,17%

Rayonun etnik t#rkibi haqq#nda tarixi m#nb#l#r d# az-ox m#lumat verir. 9.7#l#bi m#(hur «S#yah#tnam#» #s#rind# g/st#rir ki, monqol m#n(#li qaytaqlar Da1\$stan s#rh#dind# ya(ay\$rlar v# h#rd#n ticar#t m#qs#dil# 4r#(v# %ki (#h#r- l#rin# g#lirl#r (152, 160).

..P.Petru(evski is# 4bd rr#zzaq Dumbuliy# istinad#n x#b#r verir ki, Qacar q#bil#si monqollar d/vr nd# * q#bil#- nin qal\$1\$ndan – Sulduz, C#lair v# Tanqut q#bil#l#rinin bir- l#(m#sind#n #m#l# g#lmi(dir (140, 95). Qeyd ed#k ki, Qax rayonunun %kiy# yax#n k#ndl#rind#n birinin ad\$ C#lair, dig#- rininki Tanq#td\$. ..P.Petru(evskinin verdiyi dig#r bir m#lu-

mata g/r#, Teymurun Qafqaza y r (zaman\$ %kinin valisi Sidi 4li Orlat idi. Orlat monqol q#bil#l#rind#n birinin ad\$d#r (140, 137). M.H. Bahar# is# vaxtil# Nuxa q#zas#nda noqayla#n da m#skunla(d\$qlar\$ bar#d# m#lumat verir. Onlar q#p#aqla#r# s#x\$(d#r#b *\$xarmaq * n Bat\$ xan#n #mri il# s#rk#rd# Noqay, yaxud da Nu#lay#n ba(*\$l\$1\$ alt#nda #raziy# g#l#n#l#rdir. Yen# h#min m #llif (ahsev#n#l#r v# onlara birl#(#n ba(qa s#l#cuq tayfalar#ndan b#hs ed#rk#n onlar#n Nuxa q#zas#nda da (Qarada#l# k#ndind#) yerl#(diyini qeyd edir. O, h#m*inin XIX #srd# bu #razid# (#qqaqil#rin m#skunla(malar\$ haqq#nda m#lumat verir. Onlar C#f#rqulu xan#n ba(*\$l\$1\$ il# C#f#rabad v# #traf k#nd#l#rd# yerl#(mi(l#r (31, 50). Bir ne*# qayna#l\$ qar#(la(d#ran Ayd#n M#mm#dov «4caib l-m#qdur fi n#vaib Timur» #s#rind#ki %kiy# dair nam#lum b#hsl#r (G#l#rs#n-G/r#s#n qalas#nda v# #traf#nda 1403-c ild# ba(vermi(hadis#l#r bar#d# m#lumatlar)) m#qal#sind# yaz#r: «#irvan(ah %eyx ,brahimin dilil# yerli #hali g rc yox, tatar adlan#r. Bu zaman bizim * n ayd#nla(\$r ki, hekay#l#rd#ki g rc s/zl#ri mill#t yox, mm#t v# m#zh#b, y#ni xristian-provoslav m#nas#nda i(-l#nilir» (102, 108-109). 4.%amil d# %kinin Turan q#s#b#sind# folklor toplayark#n bel# bir m#lumat\$ qeyd# alm\$(d#r ki, O#uz rayonunun Da(a#l# k#ndinin #halisi vaxtil# xristian t rkl#r, qaqouzlar olmu(dur. Onlar#n bir qismi sonradan k/*m (v# ya assimilyasiya u#ram\$(, XIX-XX y zild# buraya x#novlular, rutullular, axt#l#lar v# ba(qalar\$ yerl#(mi(l#r (128, 332).

4 razid# haz#rlanan b#zi yem#k n/v#l#ri d# %ki #halisinin elat d nyas\$ il# ba#l#l#s#nd#n x#b#r verir. %kilil#r (x su#s#n d# G/yn k k#nd#l#rinin #halisi) qaxac edilm#(#ti v# ba#l#rsa#q dolmas#n\$ *ox sevirl#r. Qaxac #ti haz#rlamaq * n pa#y#zda k#silmi(heyvan#n #tini nazik-nazik, iri hiss#l#r# ay#r#r

v# duzlay\$rlar. Duzlanm\$(#t bir ne*# saat saxlan\$ ki, suyu tam *\$xs\$n. Sonra onu a*\$q havadan as\$r, st n# t#nzif /rt r-l#r. 4t par*alar\$ tam quruduqdan sonra onlar\$ duzda qaynad\$lb qurudulmu(a1, par*a torbalara y\$lrar. Qaxac edilmic #ti daha *ox sulu x#mir yem#k#rinin i*in# at\$rlar (79).

Ba1\$rsa q dolmasn\$ haz\$rlamaq * n orta ya(l\$ erk#k heyvan\$ ba1\$rsaqlar\$ndan istifad# olunur. Bu m#qs#d * n istifad#y# 2-3 illik k#l*#nin ba1\$rsaqlar\$ daha yararlı say\$lr. 4vv#lc# i* haz\$rlan\$r: k#silmi(heyvan\$ i*alatn\$ t#mizl#yir, bir az da h#min heyvan\$ #tind#n qat\$lr v# x\$rdax\$rdax d/y - l r. D/y lm (#t# k#klikotu, quru ke(ni(, (y d, reyhan v# s. qat\$lr v# *oxlu solan dolran\$. Z/vq# g/r# sar\$msaq da qatmaq olar. Duz, istiot v# al*a tur(usu vurulur v# yax(\$-yax(\$ qar\$(d\$rl\$. Sonra ba1\$rsaqlar 0,5m. uzunluqda k#silir v# *evrilm#d#n t#mizl#nir. T#mizl#nmi(ba1\$rsa1\$n bir ucu sapla m/hk#m d y nl#nir. D y nl hiss# ba1\$rsa1\$n i*#risin# saln-d\$qdax sonra sol #lin ba(v# (#had#t barmaqlar\$ il# haz\$r i* ba1\$rsa1a t\$xan\$. T\$xanm\$(ba1\$rsaqlar\$ a1z\$ m/hk#m ba1lan\$. Dolmu(ba1\$rsa1\$n z hiss#si i*#rid#, astar hiss#si is# */ld# qal\$. Bu proses#rd#n sonra ba1\$rsaqlar\$ z yuyulur v# t#miz, (irli qablara y\$lr. Suyu tamam *\$xandan sonra x susi haz\$rlanm\$(yerl#rd#n as\$lr. Ba1\$rsa q dolmasn\$ asma q * n yer bel# haz\$rlan\$r: buxar\$#n (v# yaxud soban\$) st nd# - l#mp#y# (Ke*mi(d# % #kid# evl#rin tavan\$ yan-yana d z lm (taxtalardan ibar#t olub, «l#mp#» adland\$rlard\$) b#rkidilmi(taxtalar\$ st n# s#rilib qurudulur. Qurudulmu(ba1\$rsa q dolmasn\$ x\$rdax hiss#l#r# ay\$rraq kabab edirl#r. Haqq\$nda dan\$(- d\$1m\$z yem#k n/vl#rinin elat m#tb#xi il# ba1l\$ olmas\$ b#l-lidir. Bu fakt % #ki b/lg#sinin elat d nyas\$ il# s\$x t#mas\$ndan v# sonuncular\$ % #kid# m#skunla(mas\$ndan x#b#r verir.

%#kid# ya(ayan #halini q#dim t rk #halisi, y#ni min ill#r-
d#n b#ri %#kid# m#skunla(an yerli t rkl#r v# elat t rkl#r ol-
maqla iki qrupa ay#rmaq olar. Biz elat t rkl#r dey#nd# %#ki
#razisind# ya(ayan qaraqoyunlular\$ n#z#rd# tuturuq. Qaraqo-
yunlu tayfalar\$#n#n %#ki #razisind# m#skunla(malar\$ haqq\$nda
m xt#lif m#nb#l#r m#lumat verir. «%#ki qaraqoyunlular\$ da
m#n(#c# oluz tayfalar\$ndan biri olan baharl\$lar soyundand\$.
1468-ci ild# A1qoyunlularla d/y (d# m#1lubiy#t# ulrayan
qaraqoyunlular Araz *ay\$#n\$ ke*#r#k (imala z tutmu(v# m x-
t#lif #razil#r# s#p#l#nmi(l#r. Bir m dd#t ke*#nd#n sonra onla-
r#n bir qismi #vv#lki ya(ay\$(m#sk#nl#rini d# t#rk ed#r#k ba(qa
b/lg#l#r# k/*m (l#r. Bel# b/y k d#st#l#rd#n biri d# XIX #srin
I yar\$\$nda %#ki q#zas\$na g#lib *\$xm\$(v# G il ba1 adlanan
#razid# m#skunla(m\$(d#r. D#r#c#nn#t, T#p#c#nn#t, Al\$xanl\$(
(K#hrizoba), %irinbulaq, Ayd#nbulaq, ,brahimk#nd, H#t#moba
(indi bu k#nd yoxdur), 7ayqaraqoyunlu, Dalqaraqoyunlu, Qa-
yaba(\$, 4lyar k#nd#l#rinin #halisi h#min qaraqoyunlular\$#r. On-
lar bu #raziy# Al\$ xan\$#n ba(*\$l\$1\$ alt\$nda k/*m (l#r. H#min
#razil#rd#ki toponiml#r Al\$ xan\$#n ad\$#n\$ indi d# ya(ad#r: Al\$xan-
l\$ k#ndi, al\$xanl\$lar, Al\$xanl\$ bula1\$, Al\$xan\$#n yataq yeri v# s.
Bu #razi maldarl\$#q * n *ox #lveri(lidir. G/r n r, h#min #ra-
zini ya(ay\$(yeri se*#n qaraqoyunlular\$#n diqq#tini d# bu c#h#t
c#lb etmi(dir)» (10, 556; 31, 49).

Onu da dey#k ki, %#kid# ya(ayan oturaq t rkl#r qaraqo-
yunlular\$ «t#r#k#m#», qaraqoyunlular is# yerli#ri «mu1al»
adland#r#rlar. «Mu1al» %#kid# ya(ayan l#zgil#rin %#kinin q#-
dim t rk #halisin# verdik#ri add#r. %#ki q#zas\$#n\$ /zl#rin# ya-
(ay\$(m#sk#ni se*#n qaraqoyunlular oturaqla(m\$(#halini l#z-
gil#r kimi «mu1al» adland#rma1a ba(lay\$blar.

Ba(ver#n m#lum hadis#l#rl# ba1\$ olaraq, XX #srin m xt#lif d/vrl#rind# Q#rbi Az#rbaycan, Da1\$Q Qaraba1 v# #traf rayonlardan did#rgin d (#n xeyli sayda Az#rbaycan t r- k %ki rayonunun m xt#lif ya(ay\$(m#nt#q#l#rind# m#skun- la(ma1a m#cbur olmu(dur. Qayaba(\$, Bollud#r#, %ki k#ndl#- rinin #halisi Vedibasardan, G/y*#d#n deportasiya olunanlar- d#r. C#f#rabad k#ndind# h#m qaraqoyunlular, h#m d# 1948-ci ild# Q#rbi Az#rbaycandan deportasiya olunan az#rbaycanl\$lar ya(ay#r. Da(bulaq k#ndind# is# %kinin q#dim t rk #halisi il# yana(\$, 1905, 1917, 1988-ci ill#rd# D#r#l#y#z mahal#ndan v# Q#rbi Az#rbaycan#n dig#r ya(ay\$(m#nt#q#l#rind#n deporta- siya edil#n az#rbaycanl\$lar m#skunla(m\$(lar.

G/y*#, Vedibasar mahallar#n#n #halisinin bir qismi d# Trud d z boyunca yerl#(#n ya(ay\$(m#nt#q#l#rind# m#sk#n salm\$(lar. Q#rib# buras\$d#r ki, h#min k#ndl#ri qeyri-adi adlar- la adland#rm\$(lar: I, II, III, IV, V sovxoz (b#z#n d# «sovxoz» s/z n «(/b#» s/z il# #v#z edirl#r).

1948, 1988-ci ill#rin deportasiyas#na m#ruz qalan (#slin- d#, buraya 1915, 1918-ci ill#rin hadis#l#rini d# #lav#n etm#li- yik) h#myerlil#rimizin a1\$z #d#biyyat\$ ayr#ca toplanmal\$ v# t#dqiq olunmal\$d#r.

Say bax#m#ndan rayonda ya(ayan azsayl\$lar i*#risind# Da1\$stan xalqlar\$ qrupu, y#ni saxurlar, laklar, tabasaranl\$lar, axt\$lar, rutullular v# s. t rkl#rd#n sonra ikinci s#rada dayan#r. Bu mill#tl#rin n may#nd#l#ri olan ya(l\$ s/yl#yicil#rin verdik- l#ri m#lumatlara g/r#, Da1\$standa ya(ay\$(olduqca *tin, dolan\$(q a1#r oldu1u * n onlar k/* b %ki v# #traf rayon- larda m#skunla(ma1a m#cbur olmu(lar. 2011-ci ilin statistik g/st#ricil#rin# g/r#, onlar#n mumi say\$ 7152 n#f#r olmu(dur (28, 275). Bu xalqlar daha *ox %ki (#h#rind#, Baltal\$, Qudu-

la, Qarada11\$, %orsu v# %in k#nd1#rind# Az#rbaycan t rkl#ri il# kompakt hal\$nda ya(ay\$rlar.

«...Da1\$stan Respublikas\$ sanki bir xalqlar, dill#r muze-yidir. Orta y zilliyin #r#b s#yyah v# co1rafiya*\$lar\$ da buran\$ «cebel- l elsan», y#ni dill#rin da1\$, *ox ell#r ya(ayan da1 ad-land\$rm\$(lar. Burada radiolar h#r s#h#r 33 dild# yerli xalqlar\$ salamlamaqla verili(l#rin# ba(lay\$r» (102, 287).

Buradak\$ 33 xalq\$ n v# etnik qrupun n may#nd#l#rin Az#rbaycana g#ldikd#n sonra Az#rbaycan t rkl#ri il# qayna-y\$b-qar\$(b, onun folklorunu v# m#d#niyy#tini m#nims#yib. Bu etnik qruplar Az#rbaycanda #sas#n iki ad alt\$nda – avar v# l#zgi ad\$ alt\$nda g/st#rilir.

1.3. Etnoqrafik, etnik və dini qarşılaşdırmalar

%kinin q#dim t rk #halisi ancaq #kin*ilik v# s#n#tkar-l\$qla, elat t rkl#r is# daha *ox maldar1\$qla m#(1ul olmu(lar. F#rqli h#yat t#rzi ist#r-ist#m#z h#tta eyni etnik qrupun da m#d#niyy#tind# m #yy#n f#rql#r yarad\$r. Bu bar#d# t#dqiqat*\$-lar\$ n fikirl#ri olduqca maraq dolurur: «Oturaqla(ma etnik, el#c# d# m#d#ni sistemd# bir *ox d#yi(iklikl#r yarad\$r. Elat h#yata m#xsus bir *ox institutlar (el, oymaq, boy v# s.) itirilir. Yeni h#yat t#rzi b#lli institutlara uylunla(ma1\$ t#l#b edir. 4sas m#(1uliy#t sah#si olan heyvandar1\$ q /z yerini #kin*i-liy# verir v# s. Sosial diferensialla(ma etnik diferensialla(ma-ya ke*ir» (51, 140). Ancaq «t#bi#t# uyma, t#bi#t# qar(\$l\$ql\$ anla(ma v# ah#ngdar1\$ q k/*#rinin ba(l\$ca ya(am kodudur. 4kin*ilik, tam t#rsin#, c#miyy#tl# t#bi#ti qar(\$-qar(\$ya qoy-maq, t#bi#t z#rind# zorak1\$1\$qd\$r» (32, 79). Q\$(da mal-heyva-n\$ n arxas\$ nca q\$(lala, yayda yaylala k/* ed#n t#r#k#m#nin

həyat tərzini təməlzadə vətəndəşlərin (ətmi) oturaq tərkiyənin gələcəkdə, həqiqətən də, əsl zəlmədir. 4 rəzidən qeydə alınmış (lətiflərin birində) müəllimlər deyir: «Hasan əmi, daha tərkimlərin zəlimliyi (dandə). Aki (i, bir loxma) pərdənin /təri, nə zəlimdir, siz həylə kərsiniz. Qaraşya oxuyursunuz, iy-qoxdan sizə yaxın da durmaq olmur» (104, 51).

Olurluq oturaq tərkiyənin əyləmə, əksiklik gətirən hal sayırsa, tərkimlərinə buna igidlik əlaməti kimi baxsın. 2003-cü ilin mart ayında «ki» rayonunun Bərgəyən kəndində folklor toplayışının «informatorum» 70 yaşlı Qurbanova Firuz Həsənzadə qız 1952-ci ildə Gərcəstan Respublikasında Qardabani rayonunun Qaracalar kəndində Bərgəyən gəlmədi. Hiss olunurdu ki, o, uzun illər «ki»yə (aməsnə bəxməyə) rəhəm tərkimlərinə olaraq qalmışdır. Bu qadın olurluqla bəlgəyən ox həvəsləndir. 4 təfəssülaş (an qadınlar ox təccə bətədiklərini gərdəkdə) «Aaz, o vaxt bəz hət gəy qapşya bir heyvan olurruyuf gətirmiyəni ki (i saymışlar ki...)», – dedi. Yerli qadınlar aləmlər bəzərək «Yaxşı gəy, olurrux nə vaxtdan ki (iliyən sayılıf)», – deyər cavab verirdi. Eyni hal /zənin qaraqoyunlular arasında toplanmış (lətif vətəyən) də gəstərir.

««ki» folkloru» kitabında «Qaraqoyunlu ixtilələri» bəlgəyən altında verilmiş (həvalətlər də oturaq tərkiyənin tərkimlərinə arasında) (nə tərzinin fərqliliyini) (kərləmə bəxməndən) gələcəkdənin mənəlidir (10).

«Qon (u qızın tərif)»ndə oturaq camaatla tərkimlərin qadına yana (mə tərzini diqqətə kəyir. Gələn elin yannda qon (unun qızın tərifləyən tərkimlərinə) deyir: «Ailənməş, ay qarda (lar, lap yaxşı eliyif gəlmisiniz. Vallah, ona qız demək olmaz, yəni /yən diriydi. Bir payaynan bəki (ini bərdən

yatdşrşr. 5 kl aravşya qo(, dalşn ba(\$na qaldşrsşn. ,nanşn ki, qon(umuzdu diy#, demir#m, P#rzad balamşz qo(ulu k#ldi, atd\$, camş(dş...» Ki(i h#l# s/z n tamamlamamş(el*il#r qal-xşb deyirl#r: «Sa1 olun, day\$, biz ged#si olduq. Biz buraya qşza g#lmi(dik, mal-qara alma1a yox» (10, 226).

G n n */ld#-bayşrda ke*ir#n t#r#k#m#y# fiziki c#h#t-d#n olduqca g cl , #rin# t#s#rr fat i(l#rind# k/m#k etm#yi bacaran qadşn lazşmdşr. 4 kin*ilik v# s#n#tkarlşqla m#(1ul olan oturaq #hali is# yalnşz ev i(l#ri il# m#(1ul olma1ş bacaran qadşn axtarşr. Bununla yana(\$, t#r#k#m# * n d# oturaq h#yat t#r-zin# v#rdi(etm#k *#tindir. ,l boyu yaylaqdan qş(la1a, qş(laqdan yayla1a k/* ed#n, g n n ancaq mal-heyvana qulluqla ke*ir#n t#r#k#m# oturaq h#yata he* c r alş(a bilmir. A(a1şdakş n mun# bu baxşmdan maraq dolurur: «T#r#k#m# qşzş il# ev-l#nmi((#kili #r onun x#yan#t etm#sind#n (bh#l#nib arvadşnş g d r v# qar(\$la(dş1\$ m#nz#r#d#n d#h(#t# g#lir. G/r r ki, arvadş ba1da iki yer# da(yş1şb; bir t#r#fd# d/rd-be(iri da(, o biri t#r#fd# is# on-on be(xşrda, a1 da(. Arvad gah iri da(larş #li il# sş1allayşb deyir: «Ho-ho, qoy s#ni sa1şm». Gah da o biri iri da(\$ sş1allayşr: «Ho-ho, sarş in#yim, vedr#ni doldur, s#nn#n k - s#r#m haa!» Sonra #lind#ki nazik *ubuqla xşrda da(larş vurub deyir: «7 (, ke*i, yiy#n /ls n, t#rp#n qoyunlarş apar, xalxşn s r l#ri /r (# *atd\$, s#n h#l# t#rp#nm#mis#n» (10, 261).

Onu da qeyd ed#k ki, %#kinin oturaq v# elat #halisi arasşnda olan etnoqrafik f#rql#rl# yana(\$, rayonun k#nd v# (#h#r #halisi, o c ml#d#n ayrş-ayrş k#ndl#ri arasşnda da etnoqrafik f#rqlilikl#r m/vcuddur. H#min f#rql#r folklorda da #ks olunur. Bu ziddiyy#t#l#r l#tif#l#rd#, deyim v# ifad#l#rd# daha *ox z# *şxşr. %#ki (#h#rinin #halisi arasşnda bu tipli folklor m#tn-l#ri *ox s/yl#nilir:

Motal papax k#ntdil#r,
Al#mi t#rp#tdil#r.
S..a-s..a g#ldil#r,
Y\$1a-y\$1a getdil#r (10, 331).

Az#rbaycan\$#n #ks#r b/lg#l#ri * n s#ciyy#vi olan b#zi
paremil#r %ki m hitind# /z n n konkret nvan\$# tap\$#r:
«H#r yerd#n bir-bir, Oxudun yar\$#s\$» (79).

Bel# sata(malar, ehtimal ki, k#ndin b/lg# * n xarak-
terik olmayan mental x susiyy#tl#rind#n do1ur. A(a1\$dak\$
deyiml#r d# ox(ar s#ciyy# da(\$y\$#r: «Qoxmuxlunu g/r#n g/-
r fd , g/rm y#n d# arzuluy#-arzuluy# gessin»; «D#hn#liy#
salam verif #l#n,\$ *#kd#n,\$ barmaxlar#n,\$ say» (79).

- Meyv#nin pisi n#dir?
- Gaval\$.
- ,nsan\$#n pisi kimdir?
- D#hn#li (79).

%ki (#h#ri il# G/yn k k#ndl#rinin #halisi h#m l#hc#
f#rql#rin# g/r# se*ilirl#r, h#m d# xarakter bax\$m#ndan m #y-
y#n q#d#r f#rqlidirl#r. %kilil#r g/yn kl l#ri «qada g/yn kl »
(G/yn kl l#r m raci#t zaman\$ «qada» s/z nd#n *ox istifad#
edirl#r), «yaveyn#n h/km#ti y\$#an g/yn kl » (1930-cu il
G/yn k syan\$na i(ar#dir) adland\$r\$rlar. G/yn kl l#r d# /z
n/vb#l#rind# (#kilil#r# borclu qalm\$rlar. Onlar (#kilil#ri «q#-
piyh noxulu» ((#kilil#r haqq-hesabda *ox d#qiqdirl#r), x\$nal\$
noxulu» (4 vv#l#r %ki (#h#rind# ya(ayan qad#nlar#n #ks#riy-
y#ti sa*lar\$na x\$na yaxard\$lar) (79) adland\$r\$rlar.

Rayonun k#ndl#ri d# /z aralar#nda etnoqrafik f#rqlilik-
l#r# malikdirl#r. %kinin G/yn k k#ndl#ri da1 k#ndl#ridir. Bu
k#ndl#r meyv#nin bollulu il# se*ilir. G/yn kl l#r i*m#li suyu

%in *ay\$ndan g/t r rl#r. Babaratma k#ndi is# onlara nisb#t#n aran k#ndi say\$lr. Bu k#ndin #halisini i*m#li su il# artezian quyular\$ t#min edir. G/yn k k#ndl#rinin #halisi %#kinin dig#r camaat\$na nisb#t#n /z s#rtlikl#ri, c#surluqlar\$, d/y (k#nlikl#ri il# f#rql#nirl#r. Babaratmal\$lar is# xarakterc# h#lim adamlard\$r. M#i(#t v# etnoqrafiyada olan bu kimi f#rql#r /z n h#min k#ndl#rin #halisinin bir-birin# m nasib#tind# d# g/st#rir. Babaratmal\$lar g/yn kl l#ri «qaqa (meyv#) yiy#n g/yn kl », «adamasan g/yn kl », g/yn kl l#r is# babaratmal\$lar\$ «mey#l (g/l) suyu i*#n babaratmal\$» adland\$rlar.

G/yn k k#ndl#rind# d#hn#lil#r# qo(ulmu(m#z#li (eirl#r d# *ox m#(hurdur:

- Haral\$san?
- D#hn#li.
- N# sat\$san\$?
- %#fd#li.
- Ne*iy#?
- 5* bi (ahiy# (79).

D#hn#lil#r haqq\$nda l#tif#l#r# d# %#ki #razisind# tez-tez rast g#lm#k olur. Bu l#tif#l#rd# d#hn#lil#r *oxbilmi(adamlar kimi q#l#m# verilir (8; 9). Qoxmuqlular haqq\$nda l#tif#l#r d# %#ki #razisind# geni(yay\$lm\$(d\$r. H#min l#tif#l#rd# Qoxmuq camaat\$ bir q#d#r sad#l/vh adamlar kimi t#svir olunur (79). Bu l#tif#l#rd#n II f#sild# geni((#kild# b#hs ed#c#yimiz * n burada onlar\$n z#rind# dayanma1\$ laz\$m bilm#dik.

%#ki #razisind# t#kc# yuxar\$da adlar\$ *#kil#n k#ndl#rl# ba1l\$ yox, %#kinin dig#r k#ndl#ri v# (#h#r #halisi haqq\$nda deyiml#r, ifad#l#r, l#tif#l#r kifay#t q#d#rdir.

%#ki folklor m hiti (#kilil#rl# yana(\$, qa*q\$ n v# deportasiya olunan #haliy# m nasib#t bildirm#yi d# yaddan *\$xar-

may\$b. Bu m nasib#t folklorda yerli-g#lm# v# dini m#zh#b
m st#visind# (s nn -(i#) /z n g/st#rir:

Bir #lind# b/lm#dan
Uzun boy, naziyh b#d#n.
Arvad al\$sanş yerrid#n al,
Arvad olmaz g#lm#d#n (79).

B#z#n xalq aras#nda g#z#n m#z#li s/hb#tl#r sonradan
l#tif#l#(#r#k dill#r #zb#ri olur: «Bir (#kilinin evind# Aldam-
dan deportasiya olunmu(qa*q#n ail#si m#skunla(\$r. Yem#k
zaman\$ qa*q#n ki(i tez-tez «H#zr#t Abbas haqq\$» dey# and
i*ir. Bu and ev sahibinin xo(una g#lmir. O deyir: «H#zr#t Ab-
bas#n ad#n\$ az *#k. H#zr#t Abbas, ad#n\$ \$ *#k#n */r#yh tapbaz».
H#min hadis#d#n sonra aldaml\$ bir d# (#kilinin evind# bu
ifad#ni i(l#tmir» (79).

%#ki folklor m hiti qon(u rayonlarda ya(ayan #halinin
etnoqrafik x susiyy#tl#rin# d# m #yy#n m nasib#t bildirir.
%#ki #traf rayonlardan /z m hafız#karl\$1\$, qapal\$1\$1\$ il# se*ilir.
Qon(u rayonlar#n #halisi h#r#k#t v# r#ftarlar#nda (#kilil#r# nis-
b#t#n daha s#rb#st v# a*q-sa*qd\$rlar. Odur ki, (#kilil#r Qax
rayonundan g#lin g#tir#n adamlara deyirl#r: «Qaxa d (dunş,
p..a d (dunş» (79). Qax#n Malax k#ndind# balqabaql\$ a(\$ *ox
sevirl#r. Bunu bil#n %#kinin G/yn k k#ndinin sakinl#ri malax-
l\$lara bel# sata(\$rlar:

– Haral\$san?

– Malaxl\$.

–A(\$ bi(ir qavaxl\$ (G/yn k k#ndl#rind# balqabaql\$ qavax
adlandr\$rlar).

Yiyax dadd\$-damaxl\$.

Yatax dall\$-qavaxl\$ (79).

%kilil#r Zaqatalan\$ «mini Parij» (Zaqatala #halisi ge-yim v# davran\$(da s#rb#stliyi sevir) adland\$rlar. Zaqatal\$lar is# (#kilil#ri «bic (#kili), «*oxbilmi((#kili) *a1\$rlar.

Balak#nlil#r (#kilil#r haqq#nda deyirl#r: «Bal\$ (gilas) a1ac\$ynan (#kilini qap\$nnan i*#ri qoyma» (79). Deyimin m#-nas\$ budur ki, bal\$ a1ac\$ tez art\$b-*oxaland\$. %kilil#r d# d (-d kl#ri yerd# toplum hal\$nda ya(ama1a mey1lidirl#r.

%ki folklor m hitind# etnik qar(\$la(d\$rmalar da s\$x (#kild# /z n g/st#rir. %kilil#r l#zgil#r# yax\$ n qon(u olduq-lar\$ * n etnik qar(\$la(d\$рма (#kili il# l#zgi aras\$nda ba(verir. Bu s#b#bd#n (#kili v# l#zgi bir *ox l#tif#l#rin #sas q#hr#man-lar\$na *evrilir. H#min l#tif#l#rd# gah iki l#zgi, gah da (#kili v# l#zgi qar(\$la(d\$rl\$\$. Polietnik l#tif#l#rd#n ir#lid# dan\$(aca1\$-m\$z * n burada geni((#kild# b#hs etn#yi laz\$m bilm#dik.

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z r#vay#tl#rin d# bir qismi etnik qar(\$la(d\$рма z#rind# qurulur.

Bu iki etnik qrupun bir-birin# m nasib#ti a(a1\$dak\$ za-rafatlarda da /z #ksini tapm\$(d\$ r: %kilil#r l#zgil#ri «L#zgi n#-di, g zg n#di?» dey# c\$rnad\$rlar. L#zginin buna cavab\$ «Mu-1al n#di, s\$1al n#di?» (79) olur. %kinin yerli t rk #halisi ol-duqca mehriban, nsiyy#tcil camaat\$d\$. Onlar soyuqqan\$, n-siyy#t sevm#y#n l#zgil#ri bel# c\$rnad\$rlar: «Poladdan b#rk olur can\$ l#zginin, He* k#s# qaynamaz qan\$ l#zginin» (10, 346).

«L#zgi qona1\$nk\$ yiyinc#di», «Filank#sd# l#zgi damar\$ var», «L#zgi kimi t#rs damar\$ n tutmas\$ n» v# s. (79) kimi ifad# v# deyiml#r d# (#kili v# l#zgi aras\$ndak\$ m nasib#ti ifad# edir.

Dini m#zh#b etibaril# rayonun #sas #halisi s nn l#rdir. B/lg#d# (i# m#zh#bind#n olanlar da ya(ay\$rlar. %i#l#r kom-pakt hal\$nda %ki (#h#rind# (G#nc#li m#h#ll#sind#), C#yirli,

Qayaba(\$, Bollud#r# v# C#f#rabad k#ndl#rind# m#skunla(m\$(-lar.

G#nc#li m#h#ll#sinin #halisi S#f#vil#r d/vr nd# %kini idar# etm#k v# dayaq yaratmaq * n G#nc#d#n %kiiy# k/* - r l#nl#rin n#sill#ridir. %kinin s nn #halisi (i#l#ri «q\$z\$lba(», b#z#n d# «q#c#r» adlandr\$rlar. M#lumdur ki, (i# y/nl s#f#vi t#riq#ti h#m d# «q\$z\$lba(» adlanm\$(d\$. %i#l#rin «q\$z\$lba(» adlandr\$lmas\$ Az#rbaycan\$n ba(qa s nn b/lg#l#rind# d# (Qax, Zaqatala, Balak#n rayonlar\$nda v# s.) /z n g/st#rir.

Qacar etnonimi XVIII #srd# hakimiy#t# g#lmi(Qacar s lal#si il# ba1l\$d\$ (135, 209-210). «Q#c#r» termini is# «Qacar» s/z n n t#hrif# ulram\$(variant\$d\$.

C#yirli, Qayaba(\$, Bollud#r# v# C#f#rabad k#ndl#rinin #halisi is# XX #srin m xt#lif d/vrl#rind# Q#rbi Az#rbaycandan deportasiya olunduqdan sonra g#lib bu #razid# m#skunla(m\$(i#l#rdir.

Sovet imperiyas\$n\$n s qutu n#tic#sind# Az#rbaycan xalq\$ m st#qillik #ld# etdi v# /z milli-m#n#vi d#y#rl#rini yenid#n b#rpa etm#k imkan\$ qazand\$. Dini d#y#rl#rin yenid#n aktivl#(m#si folklor da /z t#sirini g/st#rm#y# ba(lam\$(d\$. Rayonun #razisind# folklor ezamiyy#tl#rind# olark#n dini m/vzulu folklor m#tnl#rinin aktivl#(m#sini m (ahid# etdik. Bu proses /z n yas m#rasiml#rind# s/yl#n#n r#vay#t v# nag\$llarda daha qabar\$g g/st#rir.

Ba(qa b/lg#l#rimizd# oldu1u kimi, %kidd# d# s nn -(i# m nasib#tl#ri XX #srin #vv#ll#rind# oldu1u kimi deyildir. XIX #srin sonu-XX #srin #vv#ll#rind# milli (urun g cl#nm#si il# ba1l\$ olaraq s nn -(i# m nasib#tl#ri t#dric#n z#ifl#mi(dir. S n -(i# ziddiyy#tinin z#ifl#m#sind# Sovet hakimiy#ti ill#rind# apar\$lan ateizm t#bli1at\$ da #h#miyy#tli rol oynam\$(d\$. Buna

baxmayaraq, sən -(i# ziddiyy#tl#ri h#l# d# b#zi insanlar\$ (urunda ya(amaqdad#r. Sən -(i# ziddiyy#ti il# ball\$ folklor /rn#kl#ri bu #hvali-ruhiyy#ni #ks etdirir. H#min ziddiyy#tl#ri daha qabar\$g g/st#r#n folklor janr\$ l#tif#dir. Fikrimizi daha yax(\$ ayd\$nl#(d#rmaq * n misallara baxaq: «Bir l#zgi t#sad - f#n A(uraya g#lib *\$x#r v# burada n# ba(verdiyini soru(ur. Y\$1\$(an camaat «h z rd r», – dey# cavab verir. L#zgi /l n n harada oldu1unu soru(anda camaat onlar\$ n 1300 il bundan qabaq q#tl# yetirildikl#rini s/yl#yir. Buna heyr#tl#n#n l#zgi deyir: «Can, ay yaz\$qlar, x#b#r siz# n# yaman gec *at\$fd\$» (79). V# ya «G#nc#li m#h#ll#sind#n olan bir ne*# alsaqqal yolda oturub s/hb#t edirmi(. Bu zaman ba(qa bir m#h#ll#d#n olan g#nc #lind#ki t#sbehi yell#d#-yell#d# oradan ke*ir. Alsaqqallardan biri deyir ki, o1ul, adam t#sbehi hel# el#m#z. O, t#sbehi o1landan al#r v# d#n#l#rini bir-bir *evir#r#k say#r: «Bax, bu imam H seyn, bu imam H#s#n, bu imam Rza, bu Abbas, bu ...». S#b-ri t k#n#n g#nc t#sbehi ki(id#n al#r v# yell#d#-yell#d# deyir: «,mamlar, b#rk durun, getdik» (79).

Sən -(i# ziddiyy#tl#rini #ks etdir#n daha bir janr is# r#vay#tdir. %#kid# s/yl#n#n dini r#vay#tl#rd#n birin# g/r#, iki qon(unun #razi davas#ndan sonra m s#lmanlar s n n v# (i# adl\$ iki qola par*alanm\$(lar. Bu r#vay#td# deyilir ki, iki qon(u yer st nd# dala\$(r. Onlardan biri o birinin m lk n #lind#n almaq * n qon(usuna (#r at\$b onu vilay#td#n s rg n etdirir. Sonra is# s rg nd#n qay\$dan ki(ini /z q\$z\$ il# evl#ndirir. Q\$z\$ il# evl#nmi(ki(i intiqam almaq * n ((#nin i*in# ka1\$z yaz\$b qoyur v# onu me(#d#ki alac\$n ha*as#nda gizl#dir. Alac b/y y b ((#ni i*ind# gizl#tdikd#n sonra o bildirir ki, Allah-t#aladan ona qon(ular\$ haqq#nda nida g#lib. Camaat me(#y# gedir v# ka1\$z\$ tap#r. Ka-1\$zda yaz\$lanlara #sas#n qon(u v# onun b t n n#sli h#min g n-

dən etibarın /1 lərinin qoltulunun altına alac, burun, qulaq de- (ikl#rin# pambəq qoymald#rlar. Bu r#vay#t# g/r#, q#z#lba(v# s nn o g nd#n ayr#l#r v# h#min qaydaya riay#t ed#nl#r q#z#l- ba(lard#r (79). Bu r#vay#td#n d# g/rd y m z kimi, %kinin dini t#hsili olmayan #halisi s nn -(i# m#z#h#bl#rinin yaranmas#n\$ islam dinind#n f#rqli olaraq m#i(#t m st#visind# izah edir.

1.4. Əhalinin məşğuliyyəti və onun folklorunda ifadəsi

%ki haqq#nda qeydl#r# m xt#lif tarixi m#nb#l#rd# rast g#lm#k m mk nd r. D nyan#n #n m#(hur s#yyahlar\$ /z s#yah#tnam#l#rind# %kinin tarixi, co#rafiyas\$, t#bi#ti il# bir- likd# burada ya(ayan #halinin h#yat t#rzi, m#(luliyy#ti bar#d# d# olduqca maraql\$ m#lumatlar vermi(l#r (42, 45; 75,78-79; 114, 26, 164, 179, 183). %ki Az#rbaycan#n #n q#dim ya(ay#(m#sk#nl#rind#n biridir. Buna g/r# d# o, Az#rbaycan#n #n q#- dim #kin*ilik rayonlar#ndan biri say\$la bil#r. M#nb#l#rin ver- diyi m#lumata g/r#, %kid# (#h#r m#d#niyy#ti d# erk#n *a#l- larda formala(m\$(d#r (86, 8; 107, 164). %kid# ticar#tin v# s#n#tkar#l#n inki(af\$ da buradan ir#li g#lir.

%kinin q#dim t rk #halisi daha *ox #kin*ilik v# s#n#t- kar#l#qla m#(lul olur. Rayonun #razisinin #kin# yarar#l\$ m nbit *ay vadil#ri, b#r#k#tli d z#nl#ri #kin*ilikl# m#(lul olma#l# #lveri(li (#rait yarad#r.

%kid# #halinin erk#n oturaqla(mas\$ onu Az#rbaycan#n #n q#dim s#n#tkar#l#q m#rk#zl#rind#n birin# *evirmi(dir. Di- g#r bir t#r#fd#n d# gil, alac, m xt#lif lifli bitkil#r, boyaq madd#l#ri, yun, q#zil, g/n, d#ri v# s. kimi xammalla bol olan %kid# s#n#tkar#l#n inki(af\$na #lveri(li (#rait yaranm\$(d#r (86, 10). M xt#lif s#n#t n/vl#rinin say\$na g/r# %ki Az#r-

baycan (#h#r#l#ri aras\$nda st n m/vqey# malik olmu(dur. %#-kid# d#mir*ilik, misg#rlik, qalay*\$l\$g, d#rzilik, dabbaql\$g, (#-b#k#*ilik, dulus*uluq, xarratl\$g, d lg#rlik, metali(l#m#, z#r-g#rlik, papaq*\$l\$g, silahsazl\$g, boyaq*\$l\$g, ip#k*ilik v# s. Onlarla bu kimi s#n#t sah#si geni(inki(af etmi(dir (87, 8).

Az#rbaycan\$ndig#r (#h#r#l#rind# oldu1u kimi, %#ki s#n#tkarlar\$ da bir yerd# c#ml#(m#y# meylli olmu(lar. %#ki (#-h#rind#ki k *#l#rin adlar\$ da bunu bir daha s but edir: %al-baflar ((al toxuyanlar), Sabun*ular, Xarratlar, S#rkarlar (qoyun*ular), Q\$(laq v# s. Bu adlardan yaln\$z Q\$(laq pe(# v# s#n#t ad\$ bildirmir. Amma R.4 f#ndizad#nin verdiyi m#lumata g/r#, bu m#h#l#d# d# s#n#tkarlar ya(am\$(lar. Burada xana m#xsus barama qurdar\$ saxlan\$rd\$ (49, 74).

%#kinin k#ndl#rind# d# s#n#tkarl\$g geni(inki(af etmi(-dir. K#ndl#rd# h#r n#sil s#n#tkarl\$1\$nd bir n/v il# m#(1ul olmu(dur. Bu v#ziyy#t XX #srin 50-60-c\$ ill#rin# kimi davam etmi(dir. %#ki (#h#rind# oldu1u kimi, k#ndl#rind# d# b#zin#sil v# m#h#l# adlar\$, h#tta l#q#bl#r m xt#lif s#n#t sah#l#ri il# ba1l\$ olmu(dur. %#kinin Ba(G/yn k k#ndind# D#mir*i u(a1\$, Qiley*il#r, Misg#r#l#r kimi n#sil adlar\$, Qiley*i Avd\$lla v# s. l#q#bl#r, Ba(G/yn k, Ki(, Oxud v# s. k#ndl#rd#, h#tta %#ki (#h#rinin /z nd# Duluzlar m#h#l#si *ox m#(hurdu.

%#kid# s#n#tkarl\$1\$nd geni(inki(af\$ ticar#tin t#(#kk 1 nd# m h m rol oynam\$(d#r. <%#kid# istehsal olunan mallar\$nd bir qismi d nya bazar\$na *\$xar\$l#r, bir qismi qon(u #yal#tl#rd# ya(ayan m (t#ril#rin t#l#bat\$nd /d#yir, bir qismi is# yerli bazarlarda sat\$l#rd\$. 1846-c\$ ild# «Kavkaz» q#zetind# d#rc olunmu(«Nuxa» s#r#l/vh#li m#qal#d# g/st#rilir ki, (#h#r #halisinin 3100 n#f#ri ticar#tl# m#(1uldu. Ke*#n #srin 40-c\$ ill#rind# Nuxa (#h#rind#

t#qrib#n 7700 n#t#r adam ya(ay#rd\$. Bel# *\$x\$ ki, o zaman nu-
xal\$lar#n 40%-# yax#n\$ ticar#tl# m#(1ul olurmu(» (49, 53).

Rayon #razisi, h#m d# B/y k ,p#k Yolunun st nd#
yerl#(irdi. T#bii ki, bu amilin /z d# ticar#tin inki(af#na t#kan
vermi(olurdu.

Qaraqoyunlu k#ndl#rinin #halisi daha *ox heyvandar-
l\$qla m#(1ul olsalar da, son d/vrl#rd# onlarda da oturaqla(ma
prosesi getm#y# ba(lam\$(d#r. Onlar /z mal-heyvanlar#n\$ %#ki
#razisind#ki yaylaqlardan ba(qa, K#lb#c#r rayonunun yaylaq-
lar#na da apar#rd\$lar. H#min #razil#rin i(1al# bu prosesi bir az
da s r#tl#ndirmi(dir.

4razid# #halinin m#(1uliyy#t sah#l#rinin h#r biri il#
ba1l\$ xeyli sayda folklor /rn#yin# rast g#lm#k olar. «Etnoqra-
fik, etnik v# dini qar(\$la(d#rmalar» yar#mba(l\$1\$nda maldarl\$
h#yat#n\$ /z nd# #ks etdir#n l#tif# v# m#z#li ixtilatlar**dan b#hs**
etmi(dik. Heyvandarl\$qla m#(1ul olmaq t#kc# h#min #razid#n
toplanm\$(l#tif#l#rd#, m#z#li ixtilatlar**da deyil, folklorun dig#r**
janrlar#nda da iz buraxm\$(d#r. Bu x susiyy#t /z n daha *ox
bayat\$larda g/st#rir:

Qoyunu quzu #mdi,
Qoymuyun, yelni n#mdi.
Yayla1a hay d (fd ,
Ham\$\$ burda c#mdi (79).

7oban *\$xd\$ yayla1a,
Dadand\$ s t#, qayma1a.
7oban#n k/nl olsa,
S t d/nd#r#r ya1a (79).

Bu baxşmdan, tapmacalar da ayrşca d#y#r#l#ndirilm#lidir:

S fr#l#rin b#z#yi,
7obanlarşn isd#yi.
Bi(mir ocaxda, qazda,
Yiyilir *ox l#zz#tdi (pendir) (79).

D/rt g/zd bulax,
Onun suyu d mal (in#yin yelni v# s d).
S#kgiz s#dr#c# (it m#m#si).
D/rd xumarcan (in#k m#m#si).
,ki m#rcan (ke*i m#m#si) (79).

Eyni x susiyy#t Qaraqoyunlu k#ndl#rind# qeyd# alşnan atalar s/zl#rind# d# m (ahid# olunur: «Heyvanşn canş a1zşnda olar»;
«Hamşnşn halş bir olsa, ke*i#y# *ovan tapşlmaz»;
«7ovanş /z n-n#n olanşn qoyunu #kiz dolar, quzusu da di(i olar»;
«Ke*inin qoturu bula1şn g/z nn#n su i*#r»;
«Mal can yonqarşdş» v# s. (79).

%#ki #razisind# #kin*ilik h#yatşnş /z nd# #ks etdir#n xeyli sayda folklor /rn#yin# rast g#lm#k olar. Bu baxşmdan, atalar s/z v# m#s#ll#r, tapmacalar, bayatşlar v# s. janrlar st nl k t#(kil edir: «Yer b#rk olanda /k z /k zd#n g/r#r»;
«Yemi(in a1şrş, qarpşzşn y ng l »); «K/hn# arxa g#n# su g#l#r»;
«Turpun sşxlş1şnnan seyr#hliyi yax(idi»;
«Tullana-tullana ehma1şn, opbana-opbana bi(ma1ş olar» (79).

Bir il #k#r#l#r,
Yeddi il bi*#r#l#r (yonca) (79).

Ataş el qocasş,
Anasş yayma xatun.

Bacşş el g/z#li,
Qardaş toy d#lisi
(T#n#k a1ac\$, t#n#k yarpa1\$,
z m, (#rab) (79).

Bi*in*i bafa ba1lar,
Bi*dik# bafa ba1lar.
Bir yar v#fas\$z *\$xsa,
Kim ona v#fa ba1lar? (79)

,reyhan\$ sa(dim d z#,
Boy verdi, qalxd\$ diz#.
,reyhan boyl qarda(
Niy# g#lmiyisan biz#? (79).

%#ki s#n#tkar1\$1\$n\$ny ks#k s#viyy#d# inki(af\$, t#bii ki,
folklorda da /z izl#rini buraxmaya bilm#zdi. %#ki #razisind#
s#n#tkar1\$qla ba1l\$ folklor n mun#l#ri says\$z-hesabs\$zdr. %#ki
s#n#tkar1\$1\$, dem#k olar ki, b t n folklor janrlar\$nda iz qoy-
mu(dur. S#n#tkar1\$qla ba1l\$ b#nz#tm#l#r#, metaforalara %#ki-
d#n toplanm\$(bayat\$larda tez-tez rast g#linir:

Bax*as\$ bars\$z adam,
Heyvas\$z, nars\$z adam.
Qileysiz qava b#nz#r
H#mi(# yars\$z adam (79).

4 ya1\$nda m#si var,
Q\$z\$ldan d ym#si var.
Qoymur ged#m yan\$na,
Bir zal\$m n#n#si var (79).

Arax*ⁿ z^{ri} var,
Butas[§] var, z^{ri} var.
Xumar baxan g/zd^{rin}
Yar[§]ma b^{nz}ri var (79).

%ki sⁿtkar^l\$¹ izl^{rin} #razid[#] yay^lm[§](atalar s/z-
l^{ri} v[#] tapmacalarda da rast g^{linir}: «%^{yird} ustasⁿnan bi bar-
max uxa[§] olma^ld[§]»; «Malⁿ mal olunca, bazarⁿ bazar ol-
sun»; «G/deyh ki(i *p^r yorar (biz)»; «Al^cn quy[#] d (d ,
qulaxlar[§] ili(di (x^{nc}r)» (79).

4 razidⁿ toplanm[§](l^{tif}l^{rin} d[#] m ^{yy}n bir qisminin
m/vzusunu sⁿtkar^lq t[#](kil edir. L^{tif}l^{rin} birind[#] o^{llunu}
misg^r g/rm^k ist^yn ata onu apar[§]b misg^r yan^{nda} (^{yird}
qoyur. Usta ataya (^{yirdini} iki il[#] misg^r kimi yeti(dirm^y
s/z verir. Ancaq * g ndⁿ sonra ev[#] qay^{dan} (^{yird} atas^{na}
da misg^rliyi «/yr^{dir}»: «4sli misdi, qoydun k r^y, oldu
isti, d/yd n, oldu yast[§], ^ydin, tasd[§])» (8, 248).

Dig^r sⁿt n/vl^{ri} kimi, ip^k*ilik d[#] #razidⁿ qeyd[#]
alⁿm[§](folklor /rn^{kl}rin d^{rin} iz buraxm[§](d^r. ,p^{kd}
haz^{rlan}m[§](par*a, geyim adlar^{na} #raziy[#] m^xsus folklor
n mun^lrin d[#] tez-tez rast g^{lm}k m mk nd r. Bu bax^m-
dan, bayat[§] janr[§] st n m/vqey[#] malikdir:

K^llay[§] qat-qat mⁿm,
Heyrat[§] d/rt qat mⁿm.
Sevdiyim[#] getm^sm,
Bil ki, bim rv^t mⁿm (79).

Suya ged^yh ikimiz,
G l^{vat}n y k m z.

%ahm\$ r d / (#yh, g l yasd\$ x,
Yat\$ f qalax ikimiz (79).

,p#k*ilikl# #laq#dar yarad\$lm\$(tapmacalar\$ n b/y k #k-
s#riyy#tinin a*mas\$ barama qurdudur. Bu tapmacalar % #kid#
daha aktiv (#kild# i(l#nir:

Bir qu(um var alac#.
Getdi, qondu a lac#.
9z n# bi /y tihdi,
N# qap\$ qoyd , n# bac# (79).

7ay a(a1\$ i(im var,
Z#ryalda g m (m var.
M (#ba1l\$ otaxda
G/z ba1l\$ qu(um var (79).

9z qavr\$n\$ /z qazar (79).

Yuxar\$da verilmi(h#r * tapmacan\$ n a*mas\$ barama-
qurdudur.

B/lg#d# ip#k*iliyi /z nd# #ks etdir#n dig#r folklor janr-
lar\$ il# d# tez-tez rastla(maq m mk nd r.

Ticar#tl# ba1l\$ folklor n mun#l#ri d# el# ticar#tin /z n n
yarand\$1\$ vaxtdan formala(mala ba(lam\$(d\$ r. Orta #srl#rd#n z
b#ri % #kid# ticar#tin q dr#tli inki(af\$, t#bii ki, folklordan da yan
ke*m#mi(dir. % #ki folklorunun el# bir janr\$ yoxdur ki, orada tica-
r#t #hvali-ruhiyy#si /z izini qoymam\$(olsun. Bu bax\$mdan, atalar
s/zl#ri st n m/vqey# malikdir: «Bir q#p#yi xa(damaxdan /t#ri
100 q#p#yhlk ha1l\$ laz\$md\$»); «Q#p#yh q#p#y# s/k#n#r»); «Mal\$n,
mal olunca, bazar\$n, bazar olsun»); «Alveri pul eliy#r, davan\$

qılnc»; «Nalın almam (m x n *axma»); «Dos m ni alverdg/rs n»; «Aldm qoz, satdm qoz. Manğa da qald toz» (79).

%kid#n qeyd# alnm (bayatların, tapmacaların bir qismind# %kinin ticarət h#yatın m #yy#n qd#r #ks etdir#n l/vh#l#r# rast g#lm#k m mk nd r:

%kid#n karvan gedir,
9 n nd# sarvan gedir.
,ntizar g/zd#rimn#n
Gec#-g nd z qan gedir (79).

Haydaban\$, huydaban\$,
Alt\$ aya1\$, iki davan\$ (t#r#zi) (79).

,ki tatar, biri yatar (t#r#zi) (79).

%kid#n toplanm (l#tif#l#rin d# xeyli hiss#sinin m/vzusunu ticarət t#(kil edir. A(a1\$dak\$ l#tif#l#r ticarət #hval-ruhiyy#sini #ks etdirm#k baxm\$ndan g/z#l n mun#l#rdir: «Hac\$ day\$dan u(aqlar\$na nec# pe(# /yr#tm#sini soru(duqda o deyir: «7 a1an\$ qula1\$na pulu yax\$nlad\$ (\$qq\$ldad\$ram. 4 y#r u(aq ba(\$n\$ pula t#r#f *//r rs#, dimax onnan yax(\$ tacir *\$xas\$d\$, yox, #y#r ba(\$n\$ t#rp#tm#s#, ba(qa s#n#t# gediciyh» (8, 224); «Hac\$ day\$, alver*ini hans\$ c#h#tin# g/r# qiym#tl#n-dirirl#r», – dey# soru(duqda Hac\$ day\$ deyir: «Mayas\$z qazanc g/t rmax ba(ar\$1\$na g/r#» (8, 225).

1.5. Qərbi azərbaycanlılar və Qarabağ sakinlərindən toplanmış folklor mətnlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri

Qərbi azərbaycanlılardan toplanmış folklor materiallarının bir sıra /z n#m#xsusluqlar var. Belə ki, onlardan qey-

d# ald1\$m\$z bayat\$larda apar\$c\$ x#tt v#t#n h#sr#ti v# ayr\$l\$q-
d\$r. Qeyd ed#k ki, b#zi s/yl#yicil#r bayat\$ *a1\$rark#n #n#n#vi
bayat\$ formas\$ndan k#nara *x\$rd\$lar. Bunu tamamil# t#bii hal
saymaq olar. 7 nki h#min anda s/yl#yicinin #sas m#qs#di /z
hissl#rini ifad# etm#k oldu1undan o, formaya q#tiyy#n fikir
vermir. Bayat\$n\$n strukturunun d#yi(ilm#si, #sas#n, /z n
* nc misrada – s#rb#st misrada g/st#rir:

Araz\$ ay\$rd\$lar,
Qumunan qay\$rd\$lar.
Ay m#nim k#ndim, ay m#nim s#rin bula1\$m, ay m#nim
uca da1\$m,
m#n sizd#n ayr\$lmazd\$m, bu ya(\$mda
M#ni zornan ay\$rd\$lar (79).

Da1lara bin# g#ll#m,
Ged#r#m, g#n# g#ll#m.
S#nin soyux bula1\$n\$nan i(s#m bir d#, g/y *oman\$n\$da
g#zs#m bir d#,
,mana, din# g#ll#m (79).

Da1lar marala qald\$,
Otu sarala qald\$.
G#ldim, ala yaylaxlar, s#rin bulaxlar, uca da1lar, g/y
*#m#nn#r,
O da marala qald\$ (79).

Da1lar da1\$md\$ m#nim,
Q\$(oyla1\$md\$ m#nim.

Dindirm# m#ni, ay o1ul, m#nim elim-g n m qald\$,
m#nim uca dal\$ m qald\$, m#nim axan *aylar\$ m qald\$,
s#rin bulaxlar\$ m qald\$,
Yaman *a1\$md\$ m#nim (79).

Q#rbi az#rbaycanl\$lardan folklor toplayark#n iki d#n# d#
xoryat qeyd# ald\$q. Prof. Q.Pa(ayev M.H.T#hmasib v#
A.M#mm#dovaya istinad#n daha *ox K#rk k folklorunda rast
g#lin#n xoryat adl\$ bayat\$ n/v n n vaxtil# Az#rbaycanda da
geni(yay\$ld\$1\$ q#na#tin# g#lmi(dir (127, 29).

D#rd #k#r#m,
D#rd #kif, d#rd bi*#r#m.
Qo(aram d#rd c t n ,
9z m# d#rd #k#r#m (79).

Qara ba1\$,
G#nc#nin Qaraba1\$.
Bir t#rlan itirmi(#m,
Boynunda qara ba1\$ (79).

Q#rbi az#rbaycanl\$lar aras\$nda sa1\$n n#1m#l#ri, «eydirm#-
l#r» (44, 79) d# geni(yay\$lm\$(d\$r. T#bii ki, bu da onlarda #sas
m#(luliy#t n/v n n maldarl\$q olmas\$ il# ba1ld\$r. S/yl#yici
sa1\$n n#1m#l#rini h#zin, r#y#yatan bir musiqi il# oxuyurdu:

Ay n#n#m, ay n#n#m,
S#ni sa1an m#n#m.
Ay n#n#m, ay bac\$m,
Ay n#n#m, ay n#n#m (79).

Ay n#n#m, in#yin a1\$,
Doland\$ g#ldi ba1\$.
Q\$zdara cehiz ba1\$,
7obannara ayakqav\$ (79).

Q#rbi Az#rbycan folklorundan dan\$(ark#n bir c#h#ti d# x susi qeyd etm#k laz\$md\$. Bel# ki, Q#rbi az#rbycanl\$lar\$#n repertuar\$nda a(\$q (eirl#ri, dastanlar yerli #haliy# nisb#t#n daha geni(yay\$lm\$(d\$. Bu hadis# Q#rbi Az#rbycanda a(\$q s#n#tinin geni(inti(ar\$ il# ba1\$d\$. S/yl#yicil#r# s/hb#timiz zaman\$ h#r s/yl#yici #n az\$ 3 dastan\$ ad\$#n\$ *#kirdi. Ancaq onlardan he* biri bir dastan\$ da olsun tam (#kild# s/yl#y# bilm#di. S/yl#yicil#r dastan\$ «na1\$!» adland\$r#rd\$lar. Onlardan na1\$l dan\$(ma1\$ xahi(ed#nd# «4 sli-K#r#min na1\$l\$#n\$» bilir#m, «A1\$ xanla P#ri xan\$m#n na1\$l\$#n\$» bilir#m, deyimmi?»), – dey# soru(urdular.

Son ill#rd# ba(vermi(hadis#l#r# #laq#dar olaraq ba(qa b/lg#l#rimiz kimi, %ki rayonu da /z quca1\$n\$ Qaraba1 qa*-q\$nlar\$na a*m\$(d\$. Qeyd etm#k ist#rdik ki, Qaraba1dan g#l#n #hali rayonda da1\$n\$#q (#kild# yerl#(dirilmi(dir. Bu v#ziyy#t onlar\$#n folklorunu toplamaq i(ini *#tinl#(dirir. Buna baxmayaraq, qa*q\$nlar\$#n m#skunla(d\$1\$ b#zi b/lg#l#r# gedib onlardan xeyli folklor /rn#yi toplaya bildik.

Bayat\$ Qaraba1 folklorunun #n aktiv janrlar\$ndan biridir. Q#rbi az#rbycanl\$larda oldu1u kimi, qaraba1l\$lar aras\$nda da v#t#n, yurd h#sr#ti il# ba1\$l bayat\$lar daha aktiv (#kild# deyilir:

Buxar\$ qurum olar,
Yand\$xca qurum olar.

V#t#n yada d (#nd#
5 r#y# zulum olar (79).

A(\$x diyarbadiyar,
Xal\$x diyarbadiyar.
Qoydu sapanda bizi,
Atd\$ diyarbadiyar (79).

Yayl\$1\$m\$z ya1l\$d\$,
Sin#m *arpaz da1l\$d\$.
N# g#l#n var, n# ged#n,
Yollar\$m\$z ba1l\$d\$ (79).

M#h#bb#t m/vzulu bayat\$lar qaraba1l\$lar\$n dilind# v#-
t#n h#sr#tli bayat\$lara *evrilib. Hissl#r bayat\$n\$n m/vzusunu
d#yi(m#k g c n# malikdir. Bayat\$n\$ s/yl#diyi anda s/yl#yici-
d# hans\$ hiss qabar\$qd\$rsa, o hiss d# bayat\$da /n# *\$x\$r. 1996-
c\$ ild# %#ki rayonunun Cumak#nd adl\$ #razisind# folklor
ezamiyy#tind# olark#n h#min k#ndin sakini %#hmirova 4 sm#r
Balab#y q\$z\$ndan ba(qa folklor m#tnl#ri il# birlikd# a(a1\$dak\$
bayat\$n\$ da qeyd# alm\$(d\$q:

Yayl\$1\$m h#(di-h (d ,
Bir uc s y# d (d .
H#yif, m#n yazan m#ytuf
Getdi, q#dirbilm#z# d (d (79).

2004-c ild# folklor toplayark#n %#ki rayonu Paliment
adl\$ #razisind# m#skunla(m\$(A1dam rayonu M#rzili k#nd
sakini S#f#rova Kifay#t C#mil q\$z\$ h#min bayat\$n\$ biz# bu va-
riantda dedi:

Dsmalsm a(du(du,
Bir ucu suya d (d .
Hayf, m#nim g l /mr m
G#ldi, q#ribliy# d (d (79).

Yen# bir bayat\$ * variantda qeyd# ala bildik. 1996-c\$ ild# %ki rayonu Cumak#nd sakini Mustafayeva P#ri 4 hm#d qz\$ biz# bel# bir bayat\$ s/yl#mi(di:

Bula1\$ ba(\$ yand\$,
Divinin da(\$ yand\$.
T#kc# s#nn#n /t#ri
5r#yimin ba(\$ yand\$ (79).

H#min bayat\$ 2003-c ild# %ki rayonu Ba(G/yn k k#nd sakini M r(dova B#n/v(# Yusif qz\$ndan a(a1\$dak\$ variantda qeyd# ald\$q:

Arpa qoru1un ba(\$,
Qz\$l z y n qa(\$.
S#ni m#nn#n eliy#nin
Yans\$ reyinin ba(i (79).

2004-c ild# folklor ezamiyy#tind# olark#n 1992-ci il-d#n %ki rayonu Paliment adl\$ #razisind# m#skunla(an La*\$n rayonu K rdhac\$l\$ k#nd (La*\$n rayonun #halisi bu k#ndi «Qurdqac\$» adland\$rsa da, n#d#ns#, sonralar h#min k#ndin ad\$ «K rdhac\$l\$» kimi s#n#dl#(dirilmi(dir sakini ,badova Pakiz# Cavan(ir qz\$n\$ dilind# h#min bayat\$ v#t#n h#sr#tli qar1\$(-bayat\$ya *evrilmi(di:

Da1lar\$n ba(\$ yans\$n,
Divinin da(\$ yans\$n.
Bizi v#t#nn#n ed##n,
5 r#yinin ba(\$ yans\$n (79).

%#kid# m#skunla(m\$(qaraba1l\$lar\$ t#kc# bayat\$lar\$
deyil, laylalar\$ da v#t#n h#sr#tlidir:

Deer, m#n a(\$x, deyir#m, yaral\$ da1lar,
Laylay, balam, a laylay.
K#sif aran\$ da1lar,
Laylay, balam, a laylay.
N# ged#n var, n# g#l#n
K#sif aran\$ da1lar, a laylay, laylay (79).

Aran yerin arpas\$,
Laylay balam, a laylay.
Q#rif q\$z\$n k/rp#si,
Laylay balam, a laylay (79).

Qaraba1l\$lardan xeyli sayda a(\$q (eirl#ri, A(\$q 4l#sg#rl#
ba1l\$ r#vay#tl#r d# qeyd# ala bilmi(ik. La*\$n rayonundan di-
d#rgin d (m (h#myerlil#rimiz aras\$nda Qa*aq N#bi il# ba1l\$
r#vay#tl#r d# dola(maqdad\$r.

Onu da qeyd etm#k maraql\$ olard\$ ki, Q#rbi az#rbaycan-
l\$lara nisb#t#n qaraba1l\$lar daha *ox «(#kilil#(m#y#» m#ruz
qalm\$(lar. «%#kilil#(m#» /z n ist#r m#d#niyy#td#, ist#r l#h-
c#d#, ist#rs# d# folklorda g/st#rmi(dir. H#m d# bu t#sir ya(l\$
qaraba1l\$lara nisb#t#n, g#ncl#rd# daha *ox hiss olunur. G/r -
n r, bu, Q#rbi az#rbaycanl\$lardan f#rqli olaraq, qaraba1l\$lar\$
kompakt hal\$nda ya(amamalar\$ il# ba1l\$sd\$r.

1.6. Şəkili xarakteri və folklor

%irinlik, a1\$rl\$g, ciddiyy#tl# yo1rulmu(komizm (#kili mentalitetinin #sas c#h#tl#ridir. Az#rbaycan\$ n h#r regionunun #halisinin dan\$(\$q t#r#zind# /z n#m#xsus x susiyy#tl#r vard\$r. %#kilinin dan\$(\$1\$nda «(irinlik» o d#qiq# diqq#ti c#lb edir. Bu (irinlik /z n daha *ox l#hc#d# g/st#rir. Prof. T.Hac\$yev tamamil# haql\$ olaraq qeyd edir ki, (#kili dey#nd# adam\$ n yad\$na g l (g#lir, ist#nil#n m#kanda (#kili il# salamla(anda doda1\$ n qa*\$r (54, 20).

Bu regionun camaat\$ dig#r b/lg#l#rimizin #halisind#n h#m d# /z komizmi il# se*ilir. «%#kilil#rin *ox maraql\$ v# m#zmunlu yumorlar\$ var. Bu da onlar\$ n ciddi adam olduqlar\$na d#lal#t edir. 7 nki (#kilil#rin dediyi kimi, yumor ustalar\$ M.F.Axundov v# S.R#hman\$ n da %#kid# d nyaya g#lm#si, b#lk# d#, bu torpa1\$ n x#mirinin yumorla yo1rulmas\$ il# #laqq#dard\$r» (103, 5).

Haz\$rcavabl\$g (#kilinin qan\$ndad\$r. Onun cavab tapa bilm#diyi sual, *a(-ba(qald\$1\$ v#ziyy#t yoxdur: «Bak\$da ya(ayan lay\$sq\$1\$ metroda ail#siyl# ged#rk#n i(yolda(\$ il# rastla(\$r. ,(yolda(\$ bax\$r ki, lay\$sq\$1\$ /z h nd r boylu, u(aqlar\$ da /z kimi, lakin arvad\$ balacaboylu, c\$1\$z... ,(yolda(\$ arvad\$ da u(aqlardan biri hesab ed#r#k soru(ur ki, u(aqlar\$ n * d# s#nindir? Lay\$sq\$1\$-n\$ n cavab\$ bel# olur: «,kisi m#nimdir, biri qaynatam\$ n» (10, 223).

Amma (#kilinin (it s/hb#tl#, bo(dan\$(\$qla aras\$ yoxdur, dan\$(\$1\$ «urvatted\$»).

%#kiliy#m, (#kili,
S/z m a1\$r *#kili.
Zarafatdan qa*maram,
S/z h#ddini a(maram,
S/z-s/hb#tim bal-(irin,
Yaz d#ft#r# h#r birin.

G l (m qanatd\$,
L#zz#tdidi, dadd\$.
%it s/z# ba(qo(maram,
H#r s/z m urvatd\$ (103, 128).

%#ki yumoru /z n t#kc# l#tif#d# yox, folklorun dig#r janr-
lar#nda da g/st#rir. El# bir folklor janr\$ yoxdur ki, %#ki yumoru
orada /z izl#rini qoymam\$(olsun. %#kid#n toplanm\$(bayat\$lar#n
bir qismi ciddi xarakterlidir#, bir qismi d# zarafat m#zmunludur:

Arax*\$n\$ sallama,
Yuyub yer# tullama.
El# g/z#l deyils#n,
A1\$z-burun sallama (8, 311).

H#r kolda bir g l n var,
S#nin ne*# dilin var?
Gizl#tm#, g#l a*\$q de,
5 r#yind# kimin var? (8, 310).

4 razid#n qeyd# al#nm\$(layla v# ox(amalarda %#ki yu-
morunun t#zah rl#rin# rast g#lirik:

Laylas\$ var – a(\$, da(\$,
M#m#si var – m#rm#r da(\$.
K/rp# balam c#nn#t qu(u.
Anas\$ qarava(\$, atas\$ */l#r qu(u.
Layla, balam, layla (150, 37-71)

V# yaxud:

S#ni ver#n# qurban,
S#ni g/r#n# qurban.

Dimi(dim xoruz ver,
F#r# ver#n# qurban (150, 37-71).

H#tta bir q#d#r «a1\$#r», «ciddi» janr say\$lan atalar s/z-
l#ri d# yumorsuz /t (# bilmir: «Kirpi d# balas#n\$ s\$1all\$y#nd#
el# bilir m#xm#r s\$1all\$yir»; «,yirmisind# /yl#nmiy#nin, otu-
zunda a1\$l#lanmiy#nin, q\$rx#nda varanmiy#ninki, altdan getdi»
(10, 62-63) v# s.

%#ki camaat\$ nsiyy#t zaman\$ h#m nitql#rind# aforistik
ifad#l#r# *ox yer verir, h#m d# bu zaman /z bam#z#likl#rin-
d#n qalm\$rlar: «Yimaxnan giymax olmaseydi, adam xan kimi
dolanard\$»; «Ay m#nn#n olannan sora, ulduz, g/z n# barma-
l\$m» v# s. (79).

%#ki yumoru bazar t#rifl#rind#n d# yan ke*mir: «Nall\$
quzu #ti qurtard\$ ha...»; «Pulu ver bel# mala. Q\$z\$ ver ke*ala»;
«Qo* #ti, quzu quyru lu, bunu yiy#n xoruz kimi bann\$y#r»; «Ay
#t alan, biz dil d#llal\$y#x»; «,sti, qaynar, bullanan #t, d#d#m
#rk#kdir, /zz m /l m, d#d#m #rk#kdir» (103, 164-165) v# s.

9z n#m#xsus haz\$rcavabl\$qlar\$, komizml#ri, ifad#li dan\$(sq
t#rzl#ri il# se*il#n (#kilil#r haz\$r m#s#l v# r#vay#tl#rd#n istifad#
etm#kl# kifay#tl#nm#mi(, /z m#i(#t v# h#yat t#rzl#ri il# ba1l\$ yeni
folklor n mun#l#ri d# yaratm\$(lar: «Ba(G/yn kd# D\$voolu Yu-
nus ad#nda bir ki(i varm\$(. Ki(i yalan*\$l\$sqda ad *\$xard\$bms\$(. Bir
g n yen# gimg#d# deyir ki, m#n me(#yl# gedirdim, yetmi(cana-
var\$ bir yerd# g/rm (#m. Gimg#d#kil#rin biri deyir: «D\$voolu,
g#l bir az azalt». D\$voolu deyir, yox, azalda bilm#r#m. Onda o
biri ki(i ba(lay\$r ki, m#n Qarasovda bir qavax #kmi(#m. Qavax
yaman s r#tl# b/y y r, indi ta1\$ iki km uzan\$b. D\$voolu deyir ki,
el# (ey ola bilm#z. Bir ki(i deyir ki, nec# olur, s#n yetmi(canavar\$
bir yerd# g/r# bilirs#n, amma qavax ta1\$ iki km uzana bilmir? De-

yir, bax, qavalın taşın *ayın ke*ib sizin doqqaza *atd. Bax, s#nin yanına *atır ha... D\$voolu g/r r v#ziyy#t a1\$rd\$. Deyir, yax-
 (\$. Canavarın sayın azaltma la ba(layır. Hay, altm\$(canavar g/r-
 m (#m. Deyir, bir az da azalt. Ay, q\$rx canavar g/rm (#m. Deyir,
 D\$voolu, g#l, bir az da azalt. Deyir, otuz. D\$voolu, g#l bir az azalt.
 Q#r#z, D\$voolu * canavarda dayanır. D\$voolu, g#l bir az azalt.
 Yax(\$, bir canavar. Deyir, D\$voolu, d z n de. Deyir, #(i, (\$qq\$lt\$
 e(itmi(#m» (79). ,ndi d# G/yn k k#ndl#rind# yalan*\$l\$qda ad
 *\$xartm\$(adamlara «D\$voolu, g#l bir az azalt», – dey# sata(\$rlar.

%#ki folklorunun m #yy#n bir hiss#sini d# m#z#li mah-
 n\$lar, yumoristik n#l m#l#r t#(kil edir:

Q\$zlar xan\$m sazanda,
 A(bi(ir#r qazanda.
 9z yiy#r nim*#d#,
 Ciyisin# ver#r */m*#d#.

Q\$zlar xan\$m sazanda,
 D y s qaynar qazanda.
 On be(t m#n k#bindi,
 Bu da bir ki(inin g#linidi (10, 329).

%#ki komizmi /z n l#q#bl#rd# d# g/st#rir. «...l#q#bl#r
 adamların keyfiyy#t ni(an\$d\$ır, ...onun kimliyi, xarakteri, m#n#viy-
 yat\$ bar#d# ilkin m#lumat verir» (88, 62). %#kid# l#q#bsiz adam,
 el#c# d# ads\$z n#sil yoxdur. Bununla ba1l\$ #razid# tez-tez bel#
 ifad#l#r# rastla(maq m mk nd r: «%#kid# l#q#bsiz bir adam var,
 o da Saqqal S leymand\$», «%#kid# l#q#bsiz bir adam var, o da
 Qalo(4hm#d» v# s. L#q#bl#r m xt#lif s#b#bl#rd#n veril# bil#r:

Pe(#, s#n#tl# ba1l\$ l#q#bl#r: D#ll#k K#rim, Q#ssab
 %ir#li, Da(qa*\$ X#lil v# s.

Zahiri g/rk#ml# ba1l\$ veril#nl#: B\$1 4yyub, Do(ando-
daq S#lim, T#p#l M#mi(v# s.

Xasiyy#tl# ba1l\$ veril#n l#q#bl#: Q\$z Usuf, Hik#k#
M#h#rr#m v# s.

Yer ad\$ il# ba1l\$ veril#n l#q#bl#: Oxudlu Abdulla,
Z#yzitli Yusif v# s.

N#sil ad\$ il# ba1l\$ l#q#bl#: Masal o1lu Veys#l, K#l*#
o1lu A1ab#y, X#d#h o1lu 4hm#diyy# v# s.

M xt#lif hadis#l#r#l# #laq#dar veril#n l#q#bl#r v# s.:
«Ceyran M#cid l#q#binin yaranma s#b#bi il# ba1l\$ l#q#b
sahibinin o1lu dan\$(d\$ ki, atam D#hn#d#n %k#iy# g#l#rk#n
Trud d z sah#sind# yaral\$ ceyrana rast g#lmi(, onu evimizd#
m alic# etdirib h#min sah#y# buraxm\$(d\$. H#min hadis#d#n
sonra o, «Ceyran» l#q#bini qazanm\$(d\$ (103, 188).

%ki etnik m#d#niyy#t# sadıq qalm\$(b/lg#l#rimizd#n biri-
dir. Etnik m#d#niyy#tin xalq#n h#yat#nda oynad\$1\$ rolu folklor-
(nas 4.4sg#r *ox s#rrast ifad# etmi(dir: «Xalq#n bir xalq kimi
m/vcudıyy#ti etnik m#d#niyy#tin m/vcudıyy#tind#n asl\$d\$.
Etnik m#d#niyy#t d#y#r#l#rinin /lm#si xalq#n tarix s#hn#sind#n
*\$xmas\$ il# n#tic#l#nir. Tarixd#n m#lum olan bir *ox xalqlar#n
assimilyasiyas\$ m#hz etnik m#d#niyy#t d#y#r#l#rinin itirilm#sinin
qanunaıylun n#tic#sidir» (50, 4). %ki c#miyy#ti m hafız#kar,
qapal\$ olmas\$ il# x susi se*ilir v# bu m hit h#m d# olduqca
h#ssas m hitdir. Bu m hit ba(ver#n h#r bir hadis#y#, deyil#n
h#r bir s/z# tez reaksiya verir. Odur ki, bu c#miyy#tin h#r bir
zv dediyi h#r s/z#, etdiyiyi h#r h#r#k#t# fikir verir. Yoxsa,
#traf#n q#naq obyektin# *evril# bil#r. Bu c#h#t /z n b/lg#nin
folkloruna da dikt# etdirmi(dir: «K *# il# ged#rk#n iki qad#n#n
dala(d\$1#n#n (ahidi olmu(Mirz# Abdulcabbara onlardan birinin
nalayıq s/zl#ri pis t#sir edir. Mirz# Abdulcabbar onu bel# «t#n-

beh edir»: «Bu #traf m#h#l#l#rd# n# q#d#r var qad#n ha, ham\$\$
saa borcludur. 7 nki onlar#n #r#l#ri bu doqqazdan ke*ill#r. O
ki(il#r s##n zo g/r f, s#so e(itm#s#ydil#r, /z arvaddar#n#n q#d-
rini bilm#zdil#r)» (8, 232).

%#ki c#miyy#tinin h#ssas#l#s /z n bu #razid#n qeyd#
al#nm\$(#ks#r folklor m#tnl#rind# g/st#rir: «Ars#z ki(id#n #r-
siz arvat yax(\$d\$); «Av#rl# av#r#n#n qorxar, av#rs#z n#d#n?»;
«4vv#l dan\$(#n sonra ye(in#r); «E((#y# qantar#la ke*irmax-
nan at olmaz); «Ya#l\$(dar ya#l#f, yarmannar b#rkiyif); «G/r-
m#mi(# at vers#n, *ap#b-*ap#b /ld r#r)» (79).

Bu da#llar#n ba(\$na,
Duman */k b qa(\$na.
Kim bils# /z ayv#n\$,
Kilim /rt#r ba(\$na (8, 307).

Su axar saman#sqdan,
Yol ke*#r qaran#sqdan.
7al\$(, yax(\$l#q el#,
N# *\$xar yaman#sqdan (8, 308).

%#kilil#r #s#bil#(#rk#n, dem#k olar ki, he* vaxt /zl#rin-
d#n *\$xm#r, s#s-k y qald#rm#rlar. %#kili /z q#z#bini Hac\$ da-
y#n#n simas#nda bel# ifad# edir: «,(# yenic# t#yin olunmu(qa-
d#n m dirin arxas#nca dan\$(an, onu «poz#lun» adland#ran h#ya-
s#z bir g#ncin cavab#n# Hac\$ day# bel# verir: «Ay o#lul, poz#lun
didin, anan yad#ma d (d , n#t#rdi, sa#l-salamatd#?)» (8, 208).

%#kilil#r h#m d# a#l#l#, m drik v# uzaqg/r#n olmalar# il#
f#rql#nir#r. %#kili il# cuhudun l#tif#l#rd# z- z# dayanmas# v#
birincinin q#l#b#si m#hz bel# bir c#h#ti vur#lulamaq ehtiyac#ndan
do#lur ki, l#tif#d# *oxbilmi((#kili cuhudu mat qoyur: «Bir cuhud

%#kid# cuhudların ya(amamasın sirrini /yr#nm#k m#qs#dil#
%#kiy# g#lir. %#kinin gir#c#yind# bir u(a1n yolda qzsl onnuqla
oynadsln g/r r. Ondan #lind#ki pulu ist#dikd# u(aq deyir ki, *
d#f# anqr, verim. Cuhud * d#f# anqr#d#da u(aq deyir ki, n#t#ri
olur, s#n e((#yh ola-ola qzsl tanşrsan, m#n yox? Cuhud da
%#kiy# girmiyif, oradan kor-pe(man geri qay#d#r» (79).

%#kilil#rd# folklorla ba1lşq da qabarşq (#kild# diqq#ti c#lb
edir. «Folklor ad#tl#rin, x susiyy#tl#rin, #n#n#nin, yazşlmamş(
davranş(qaydalarşn, baxş(v# etiqadlarşn qorunmasna xidm#t
edir» (137, 112). M#s#l#y# bu c r yana(dşqda, dem#li, folklorla
ba1lşq el# ad#t-#n#n#y#, etnoqrafiyaya ba1lşqdşr. «Folklor
etnik m#d#niyy#tin el# lay#dşr ki, burada etnik m#d#niyy#t d#-
y#r#ri daha bariz (#kild# z# *xşr» (50, 5). Ad#t-#n#n#y#, et-
noqrafiyaya, m#n#vi d#y#r#r# ba1lşq baxşmşndan %#ki Az#r-
baycanşn #n m hafiz#kar b/lg#l#rind#ndir. Bu bar#d# h#r hansş
bir #yintiy# (#kili s#rt m nasib#t g/st#rir. Min ill#r# qazanşlmş(
m#n#vi d#y#r#rin st nd# o, yarpaq kimi #sir.

Ata-anaya, mumiyy#tl#, b/y kl#r# ehtiram g/st#rm#k,
onlarşn h/rm#tini saxlamaq, b/y k yanşnda abşr-h#ya g/zl#-
m#k xalqşmşzn yazşlmamş(qanunlarşndan biridir. %#kid#
deyir#r: «Ata s/z n tutmiy#ni biyavana atallar»; «Avşr-h#ya
olan yerd# b#r#k#t d# olar» (8, 314).

%#kid# g#linl#rin qiym#ti onun ism#ti, evdarlşlş il# ya-
na(\$, h#m d# getdiyi ail#d# qayşnana, qayşnata s/z n n# d#r#-
c#d# tutmaş, onlara ehtiramş il# /l* lm (d r. B/lg#d#n qeyd#
aldşlşmşz bir r#vay#td# qzş g#lin ged#n ana onun #lin# ki*ik
bir da(da verir ki, bu da(dins#, s#n d# din (100, 106). T#m-
kinin, l#yaq#tin qşzlarda #n st n keyfiyy#tl#rd#n biri oldu1una
rayon #razisind#n toplanmş(bayatşda bel# i(ar# vurulur:

G/z#l#r adaxlana,
Dill#ri qadaxlana.
Ata-ana yan\$nda
X#tir-h/rm#t saxlana (8, 307).

Az#rbaycan xalq\$nda namus, ism#t qad\$n\$ n yara(\$1\$ sa-
y\$I\$b. Q\$z\$ ism#tli valideynl#r h#mi(# ba(\$uca g#zmi(l#r. Qar-
da(lar l#yaq#tli bac\$lar\$ il# /y nm (l#r. Ki(il#r namuslu h#yat
yolda(\$n\$ /zl#rin# arxa, dayaq hesab etmi(l#r. Namussuzluq
/l m# b#rab#r tutulmu(dur. Bu bar#d# (#kili deyir: «Mis qab
ya d (d s\$nd\$, ya da cingild#di, f#rqi yoxdu», «Q\$z u(a1\$ a1
ka1\$zd\$, l#k# d (d , qutard\$» (79).

Qoyunu qolamazdar,
Ke*ini ovlamazdar.
A1\$I\$ q\$z olarsa,
A1l\$n\$ o1ramazdar (8, 307) v# s.

%#ki camaat\$ (irindil, xo(xasiyy#t olmalar\$ il# f#rql#nir.
Ac\$ dan\$(maq, kobudluq %#kid#, bir n/v, g nah say\$I\$r. Kobud,
qabar#ftar adamlar\$ (#kilil#r «q\$I\$xs\$z, codxasiyy#t» adland\$r#r-
lar. «4(i, filankes q\$I\$xs\$z\$n biridi, yax\$n durmal\$ d/y l», «filan-
kes yaman codxasiyy#tdi, havay\$ (eydi» kimi ifad#l#r (#kilil#rin
b#dxasiyy#tli adamlara m nasib#tini ifad# edir: «Diloo (irin
s/z# /yr#t», «Evd#n *\$xanda dil\$n,\$n alt\$na q#nt qoy» (79),
«,nsan /z x#sy#tiyn#n xo(bax da olar, b#dbax da», «%irin dil
min /y yiyitdi, ac\$ dil birini d# yiy# bilmiyitdi» (8, 326).

Ba1\$m\$zda g l olsun,
5st nd# b lb l olsun.
Yar k/nl n alma la
S#nd# (irin dil olsun (8, 310)

v# s. kimi folklor n mun#l#ri d# bu z#r#rli v#rdi(i aradan qald#rmaq * n yarad#lm\$(d#r.

4 razid#n toplanm\$(folklor m#tnl#rinin bir qismi m #y-y#n m#rasimi, ad#ti s/zl# el# #ks etdirir ki, sanki dinl#yici, yaxud oxucu onun i(tirak*\$s#d#r:

K#m#r balla belin#,
%#rb#t verim #lin#.
S#n g#linim olanda
X#na qoyum telin# (8, 311).

Bu d#rd misral#q bayat# toy m#rasimini s/zl# t#svir etm#kl# yana(\$, m#rasim haqq#nda * etnoqrafik m#lumat# da /z nd# c#ml#(dirir.

Ail#y# h#ssas m nasib#t Az#rbaycan t rkl#rinin xarakterik x susiyy#tidir. Bir xalq olaraq az#rbaycanl#lar#n ail#y# m nasib#tinin b t n parametrl#ri (#kilil#r * n d# #sas#r. Ail# haqq#nda #n#n#vi d nyag/r (n b t n t#r#fl#rini folklor-da m (ahid# etm#k m mk nd r. «Folklor xalq m#n#viyyat#-n#n g zg s d r» tezisi bu m#nada /z n do#ruldur: «4r axar *ayd#, arvat is# b#nd#»; «Arvat var, arpadan a(eyl#r. Arvat var, ki(ini k lba(eyl#r#»; «Ata olmax hasantd#, atal#x el#max *#tin#»; «Arvat ki(inin q#n#didi» (8, 315).

4n#n#vi xalq d (nc#sind# insan#n kimliyi h#m d# onun #sil-n#cab#ti il# /l* l r. B/lg#d#n qeyd# ald#l#m#z folklor materiallar#nda «s d» v# «s m k» qohumluluna h#mi(# x susi diqq#t yetirilir. Bu m#s#l#d# s d n rolu daha /n# *#-kilir: «S d n s d olsun, zat#n it d# olsa, olar». Amma b#z#n xalq /z /z dediyin# qar(\$ *\$x#r, t#zad yarad#r: «Qatran# qay-natsan olmaz (#k#r. Zat# z lm (zat#na *#k#r» (79). H#tta

qşzşn b#xti onun atasşna n# d#r#c#d# ox(amas\$ il# /l* l r: «Ataşşna ox(ayan qşz xo(baxt olar» (79).

%#kilil#r g nd#lik dan\$(şqlarşnda folklordan, nec# dey#r-l#r, gen-bol istifad# edirl#r: «E((#y# didil#r, m#r#f#too g/st#r, yatd\$, a1nad\$»); «Arşm var, arşm var, it arşs\$» (79).

«Folklor sad# xalq arasşnda ya(ayan v# (ifahi (#kild# n#sild#n-n#sil# /t r l#n #n#n#dir. 4n#n#nin m#hsulu (ifahi yolla /t r l#rk#n inki(af edir» (137, 110). %#kilil#r g nd#lik dan\$(şqlarşnda frazeoloji ifad#l#rd#n d# *ox istifad# edirl#r. M flisl#(#n adam haqqşnda «Yazşx, d z# yurt olutdu», c#sar#tsiz adam haqqşnda «Vuran olul d#d#sinn#n soru(m#z», araqr\$(dşran adam haqqşnda «Umac# k l qatşy», t#nb#l v# f#ras#tsiz /vladdan gileyl#n#rk#n «Ba(\$ma b#lad\$, dalşma (#l#» (79) v# s. kimi deyiml#r i(l#dilir.

1.7. Şəki şivəsi və folklor

«%#ki folklorundan dan\$(ark#n ilk /nc# xatşrlanan dil olur, %#ki l#hc#si olur» (39, 3). %#ki dialekti /z n n fonetik, morfoloji v# leksik x susiyy#tl#ri il# Az#rbaycan dilinin bir *ox dialekt v# (iv#l#rind#n se*ilir. %#ki dialektinin z#ngin v# maraqlş x susiyy#tl#r# malik olmas\$ bir *ox t#dqiqat*\$larşn diqq#tini c#lb etmi(dir. G/rk#mli *uva(alimi prof. N.,A(marinin 1926-c\$ ild# Bakşda *apdan *şxm\$(« ; <=>? @<A@B DEB@GDHI KLBMM>I 0@P@B@P 0@B@G QSI>> adl\$ #s#ri v# M.,slamovun 1968-ci ild# n#(r olunmu(«Az#rbaycan dilinin Nuxa dialekti» kitablar\$ %#ki dialektinin x susiyy#tl#rini /z nd# #ks etdir#n sanball\$ elmi-t#dqiqat #s#r#l#ridir. Prof. N.,A(marin %#ki (#h#rinin ayrş-ayrş m#h#ll#l#rinin l#hc# x susiyy#tl#rini t#dqiq etmi(dir. G/rk#mli t#dqiqat*\$ %#ki (#h#ri (iv#l#rinin ancaq fonetik v# morfoloji x susiyy#tl#rini

#hat# edir, sintaksis v# leksikaya toxunmur. Bu t#dqiqat i(inin dig#r bir maraql\$ t#r#fi d# odur ki, m #llif rayon #razisind# ya(ayan #halinin milli t#rkibin# d# toxunaraq onlar\$ m#n(#c# t rk olduqlar\$ q#na#tin# g#lmi(dir (130, 5). M #llif kitab\$ sonunda rayon #razisind# yerl#(#n m#h#ll#, bazar, yaylaq, *ay v# k#nd adlar\$ siyah\$ verm#kl# b#rab#r, h#m d# k#nd-l#rd# ya(ayan #halinin milli t#rkibini g/st#rmi(dir. Siyah\$da adlar\$ *#kil#n 46 ya(ay\$(m#nt#q#sinin yaln\$z ikisinin #halisi l#zgi, qalanlar\$nk\$ is# t rkl#rdir (130, 182-183).

M.,slamov is# %#ki (#h#ri il# yana(\$, rayonun m xt#lif k#ndl#rind# ya(ayan #halinin *ox r#ngar#ng dan\$(\$q x susiyy#tl#rini d# t#dqiq etmi(, %#ki dialektinin Az#rbaycan dilinin dig#r dialekt v# (iv#l#ri aras\$nda tutdu lu m/vqeyi m #y-y#nl#(dirmi(v# dialekt d# m (ahid# olunan fonetik, morfoloji, sintaktik v# leksik hadis#l#rin geni(izah\$ verm#di(dir. T#dqiqat*\$ b#zi dil hadis#l#rinin izah\$ ver#rk#n onlar\$ dig#r t rk dill#ri il# m qayis# edir v# bu c r dil x susiyy#tl#rin# ba(qa t rk dill#rind# d# rast g#lindiyini qeyd edir (58, 23- 25).

G/rk#mli alim Y.Qarayevin ifad#si il# des#k, Az#rbaycanda milli m#n(#y# aparana yolda q#dimliyi, ululu lu ifad# ed#n etnik sertifikat\$ t#rkibin# Az\$x malaras\$ il#, Qobustan qayas\$ il#, Quru*ay d#r#si il# yana(\$, bir linqvistik land(aft\$ da daxil etm#k laz\$md#r – %#ki (iv#sini! Q/vmi f#rdilikd# sabitliyin v# fasil#sizliyin qorunmas\$nda (iv#nin land(aft s#viyy#sind# i(tirak\$ t rk (d nya) dil t#cr b#sind# nadir fenomen-dir. %#kinin (iv#si d# %#kinin iqlimi, m#n#vi ab-havas\$, folklor – s/z s#rv#ti, bahar-yaz libas\$ kimi t#krars\$z v# #b#didir... H#tta #n adi m#tn d# t#l#ff zd#, nitqd# bu (iv#y# k/kl#n#nd# ondan p\$qq\$lt\$, qaqq\$lt\$, (aqqanaq s#si g#lir (69, 3-5).

%#ki l#hc#sini bir az da duzlu, m#z#li v# t#krars\$z ed#n bu l#hc#d# dan\$(anlar#n intonasiyas\$d#r. Prof. T.Hac\$yev (#kilil#rin intonasiyas#n# xarakteriz# ed#r#k yaz#r: «Bu intonasiyan#n analoqu yoxdur. El# bil (#kilil#r bu intonasiyan\$ /zl#rin# m#xsus yumorun donu kimi bi*mi(l#r, sonra yumor yay\$ld\$qa, k tl#vil#(-dikc#, h#r (#kilinin evini, h#r ya(dan olan, h#r bir (#kilini #hat# etdikc# bu intonasiya onlar#n m#i(#tinin b t n sah#l#rind#ki nsiyy#tini #hat# etmi(dir. H#tta (#kilil#r #cn#bi dild# d# bu intonasiya il# dan\$(#rlar. Bu intonasiya il# ist#nil#n m#clisd#, ist#nil#n diyarda (#kilini pasportsuz, anketsiz tan\$maq olur» (54, 18).

%#ki dialekti #razid#n qeyd# al#nm\$(folklor m#tnl#rind# b t n *alarlar\$, g/z#llyi il# #ks olunmaqla b#rab#r, h#m d# b#zi janrlar#n strukturunu d#yi(m#k imkan\$na da malikdir. M#s#l#n, b#zi bayat\$lar#n bu dialektd# t#l#ff z hecalar#n say\$na t#sir g/st#rir. M#lumdur ki, bayat#n#n #sas x susiyy#tl#rind#n biri d# yeddi hecal\$ olmas\$d#r. B#z#n heca say\$nda m #yy#n istisnalar ola bil#r, amma bu f#rq *ox k#skin olmal\$d#r. %#ki dialektind# h#min f#rql#rin t#nziml#ndiyi n mu-n#l#rl# zl#(dik. Bel# ki, h#min bayat\$lar\$ #d#bi dil# salan kimi misralardak\$ hecalar#n say\$nda uylunsuzluq #m#l# g#lir:

Kekiloo dara, o1lan,
 Gedirs#n hara, o1lan?
 Toxuyub yayl\$q verdim,
 ,tirm#, qara o1lan (8, 305).

4g#r burada [kekilo] s/z #d#bi dild#ki kimi [k#kilini] (#k-lind# t#l#ff z edils#, bu, bayat#n#n heca qurulu(una x#l#l g#tir#r:

7atanatan a1laram,
 Yatanatan a1laram.

Torpa1o torpa1\$ma
Qatanatan a11aram (8, 312) U

bayat\$\$nda [torpa1o] s/z %ki dialektind#n *\$xar\$1\$b #d#bi
dilin t#l#ff z qaydas\$na uylunla(d\$r\$1sa [torpa1\$n\$]), bayat\$n\$n
poetizmi z#ifl#y#r:

Bu da1lar /zl#r m#ni,
Kavaflar g/zl#r m#ni.
D# m#n gid#ri oldum,
S/v#nn#r g/zd#r m#ni (10, 324) U

bayat\$\$nda [daha] iki hecal\$ #dat\$ G/yn k (iv#sind# bir hecal\$
[d#] kimi s#sl#nir v# bu c#h#t d# bayat\$n\$n misralar\$n\$n yeddi
hecal\$ olmas\$ prinsipini qoruyub saxlama1a k/m#k edir.
[G/zl#y#r] s/z n n bu bayat\$da [g/zd#r] kimi i(l#nm#si d#
yen# misrada yeddi hecal\$1sq prinsipinin g/zl#nilm#sin#
xidm#t edir. %ki dialekti n#inki bayat\$larda hecalar\$n say\$na,
h#tta onun qafiy# qurulu(una da t#sir g/st#rir:

Da1lara qar yađıtdı,
K l#k vurdu, dađıtdı... (54, 18)

%ki l#hc#si #razid#n qeyd# al\$nm\$(b t n folklor m#tnl#-
rin# /z m/h r n vurub, onlar\$n (#kilinin dilind#n deyilm#sini
bir daha t#sdiql#yir. Bel#likl#, %ki l#hc#si bu #razid# dola(an
folklor /m#kl#rinin yerli-regional x susiyy#tl#rind#n biridir.

II FƏSİL

ŞƏKİDƏN TOPLANMIŞ FOLKLOR MƏTNLƏRİNİN TƏSVİRİ

Biz bu fəsilə #kid#n qeyd# al#nm\$(folklor m#tnl#ri-
nin #sas x susiyy#tl#rini verm#kl# bu b/lg#nin folkloru haq-
q\$nda t#s#vv r yaratma l a *al\$(aca l \$q. Burada daha *ox h#min
#razid#n toplad\$ l \$m\$z materiallardan istifad# etmi(ik v# bu
m#tnl#ri yeri g#ldik# dig#r regionlar\$m\$zdan qeyd# al#nm\$(
variantlar\$ il# m qayis# ed#r#k #ki folklorunun regional x -
susiyy#tl#rini g/st#rm#y# *al\$(m\$(\$q. 4 vv#lc#d#n onu da
qeyd ed#k ki, h#min m#tnl#rin ancaq t#svirini verm#kl# v#
dig#r regionlar\$m\$zdan qeyd# al#nm\$(, el#c# d# ba(qa t rk
xalqlar\$nda m/vcud olan variantlar\$ il# m qayis# etm#kl#
kifay#tl#nm#yi m#qbul saym\$(\$q.

2.1. Mifoloji mətnlər və obrazlar

Bu vaxta q#d#r n#(r olunmu(Az#rbaycan Folkloru An-
tologiyas#n#n IV, VI v# XVIII cildl#ri #ki #razisind#n top-
lanm\$(folklor n mun#l#rini #hat# edir. H#min folklor anto-
logiyalar#n#n d#y#rini azaltmadan qeyd ed#k ki, yaln\$z Hal
obraz\$ istisna olmaqla, burada adlar\$ **kil#n dig#r mifoloji
obrazlar#n he* birin# h#min cildl#rd# rast g#lm#dik. Biz #ra-
zid#n folklor n mun#l#ri toplayark#n /z spesifikliyi il# se*i-
l#n mifoloji obrazlara t#sad f etmi(ik. Bel# obrazlardan biri
Hal obraz\$d#r. Bu #razid# ona daha *ox ke*i, pi(ik, xoruz v#
qad#n formalar\$nda t#sad f olunur.

Halın pi(ik v# qadın formalar\$ dig#r regionlar\$nda da geni(yay\$lm\$(d#r. Amma Halın ke*i d/n#rg#sin# indiy#d#k *ap olunmu(folklor kitablar\$nın he* birind# rast g#lm#dik. Yaln\$z Qaraqoyunlu folklor antologiyasında bu obrazla ba1\$ bir m#tnl# rastla(d#q: «4lin# b#rkc# d#ydimi?» (11, 73). Ancaq bu m#td# obrazın ad\$ yoxdur. G/r n r, Halın ke*i d/n#rg#si vaxtil# Az#rbaycanın dig#r regionlarında da m/vcud olmu(dur.

Vaxtında v# laz\$mi s#viyy#d# toplanmad\$ * n Az#r-baycan folklorunun b/y k bir hiss#si unudulmu(dur. Amma %ki dig#r regionlarla m qayis#d# daha m hafız#kar b/lg# oldu1una g/r# unudulmu(folklorumuzun m #yy#n hiss#si burada /z varl\$1n\$ qoruyub saxlaya bilmi(dir. O c ml#d#n Halın ke*i d/n#rg#sini d# bu qisim folklor /rn#kl#rind#n saya bil#rik.

Bir s\$ra folklor(naslar da Halın ke*i formasında t#s#vv r-l#rin t rk xalqlar\$ aras\$nda geni(yay\$ld\$1n\$ t#sdiql#yiril#r. A.,nan yaz#r ki, Alqar\$\$, Al, ad#t#n, sar\$, sar\$(n q\$z, h#rd#n ke*i (#klind#, h#rd#n is# iri, sallaq d/(l#rini dal\$na atm\$(qadın kimi t#s#vv r edilirmi(v# evl#nm#y# d (m#n imi((121, 162).

G/rk#mli folklor(nas M.Seyidov is# Al-Albas (t\$) – Al arvad\$ inam\$ndan dan\$(ark#n g/st#rir ki, t rk xalqlar\$nda bu inam ba(l\$ca olaraq 3 y/nd# yay\$lm\$(d#r:

1. Albas-Al arvad\$ g n#(v# su il# ili(gil#nmi(dir.
2. Heyvan (ke*i, in#k, /k z) (#klind# (zoomorf).
3. Antropomorf obraz\$, y#ni insan cildind# t#s#vv r olunmu(dur (97; 11, 56).

%kid# Halın ke*i d/n#rg#si *Unuqay* adlan#r. %ki #razisinin G/yn k k#nd#rind# bu mifoloji obrazla tez-tez rastla(maq olur. H#min #razid#n bu obrazla ba1\$ 16 m#tn qeyd# alm\$(dq (79). 4 limizd# olan folklor m#tnl#rin# #sas#n onu dem#k olar ki,

Unuqay erk#k ke*i, o1laq formasnda olub, daha *ox ax(am st , qaranl\$ d (#rk#n rast g#lin#n mifoloji varl\$qd\$.

Toplad\$1\$m\$z m#tnl#rin, dem#k olar ki, hamssnda Unuqaya q#biristanl\$ #traf\$ #razil#rd# rast g#linir. O, *ox zaman yolla ged#n atl\$ya, yaxud arabal\$ yol*uya sahibsiz ke*i kimi g/r n r. Ke*inin r#ngi m#tnl#rin #ks#riyy#tind# a1, yaln\$z birc# m#tnd# qara verilir.

Tapntn\$ ke*i yox, Unuqay oldu1u bilin#nd#n sonra onun ayaqlar\$ uzanma1a ba(lay\$r. Unuqayn ayaqlar\$n\$ uzanmas\$ onun g cl#nm#sin# s#b#b olur. Bir m#tnd# Unuqay onu g/t r#n atl\$ya deyir: «S#ni anan\$ namaz st# do1ufdu, aya1\$m yer# *atard\$, s#n g nun\$a baxard\$n\$». Obrazn bu atributu «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri»nd# 238-ci n/mr# altnda ged#n m#tnd#ki obrazla ox(ard\$r. H#min m#tn# g/r#, bir ki(i yolla gedirmi(. Ocaln yan\$ndan ke*nd# yolda dayan\$b allayan u(aqla rastla(\$r v# onu t#rkin# al\$r. Xeyli vaxtdan sonra g/r r ki, u(a1n ayaqlar\$ uzan\$r. Bir azdan ki(i hiss edir ki, u(aq t#rkind#n d (b v# arxadan onu *a1r\$r. Ki(i qorxusundan arxaya d/nm r. ,kinci d#f# adn\$ e(id#n ki(i arxaya d/n r v# yek# bir 4jdaha il# rastla(\$r. 4jdaha ona anasn\$ namaz st# oldu1unu s/yl#yir. O deyir ki, #g#r birinci d#f# *a1\$randa d/n b baxsaydn, s#ni par*a-par*a ed#c#ydim. Ondan qabaq da m#ni bura g#tirm#s#yidin, s#ni yen# /ld r#c#ydim. ,ndi get (22, 131). Daha bir analoji m#tn d# «D#r#1#y#z folkloru» kitabnda verilmi(dir (19, 26).

Mifoloji obrazlar#n #1-aya1n\$ uzanmas\$ Az#rbaycan folklorunda geni(yay\$lm\$(hadis#dir. Nax*\$van\$ S#d#r#k rayonundan qeyd# alnm\$(*Çintırqayı\$* adl\$ obraz da bel# bir mifoloji keyfiyy#t# malikdir (79). 7nt\$rqay\$(ax(am st yol k#narnda rast g#lin#n mifoloji varl\$qd\$. O, *ox ar\$qd\$ v#

uzun qollara malikdir. 7\$nt\$rqay\$(yol*ulara k/m#ksiz qar\$ v# yaxud u(aq (#klind# g/r n r. Yol*ulardan ona k/m#k etm#-sini xahi(edir. Sonra is# qollar\$nu onu g/t rm#k * n #yil#n yol*unun boynuna dolay\$ v# onu s\$xmala ba(lay\$ (79).

Nax*\$van #razisind# h#min obraza *Kəndirqayış* ad\$ il# d# rast g#linir. H#min #razid#n qeyd# al\$nm\$(bir na1\$lda «k#ndirqay\$(» ifad#si i(l#dilir: «M#lik C m(d h#r n# qiya- m#t qopdusa, k#ndirqay\$(kimi yerind#n t#rp#nm#di ki, t#r- p#nm#di» (24, 96).

M#tnl#rin, dem#k olar ki, ham\$\$nda hava i(\$qlanma1a ba(layark#n Unuqay q#biristanl\$1n k#nar\$na *at\$ v# /z arabadan d (b q#biristanl\$1a girir. Araba sahibinin is# dili tutulur, a*\$landan sonra onda nitq q suru yaran\$ (k#k#l#yir).

Toplad\$1m\$z m#tnl#rin bir qismind# sahibsiz ke*i il# rastla(an atl\$ onu t#rkin# al\$. Bir q#d#r ged#nd#n sonra is# can\$na isti ke*#n ke*inin ayaqlar\$ uzan\$ v# o, at\$ st nd# adam kimi oturaraq atl\$nu s\$xmala ba(lay\$. Atl\$ yaln\$z bu zaman tapd\$1n\$ ke*i yox, Unuqay oldulunu bilir. Bu tip m#tnl#rd# g/st#rilir ki, h#min mifoloji varl\$ q *ox al\$ v# g c- l olur v# yen# d# hava i(\$qlanma1a ba(layanda o, /z atdan d (b q#biristanl\$1a girir. Atl\$ is# x#st#l#nir v# salalandan sonra aya1\$ axsama1a ba(lay\$.

Bir ne*# m#tnd# is# Unuqay at\$ minib ona #zab ver#n mifoloji varl\$qd\$. Onun bu c#h#ti Hal\$ qad\$ formas\$ il# st- st# d (r. M#tni dan\$(an s/yl#yici h#tta bel# bir ifad# d# i(l#tdi ki, *ox i(l#y#n, ora-bura qa*an adamlar haqq\$nda deyirl#r: «Filank#s Unuqay min#n ata ox(uy »). H#min m#tnl#r# g/r#, Unuqay da Hal\$ qad\$ d/n#rg#si kimi iyn#d#n, sancaqdan qorxur. Onu da tutark#n iyn#-sancaq tax\$b i(l#tm#k m mk nd r. F#rq buras\$ndad\$ ki, Hal\$ tutark#n iyn#ni onun

paltarına sancrlar. Amma Unuqay tutarkn iynni onun boy-
nuna v# yaxud bel damarına sancmaq lazmdr. Yalnş bir
m#nd# sahsiz ke*i qaranşqda yolla gedn yol*unu aldadşb,
q#biristanlşn i*#ril#rin# aparş. Unuqayn bu c#h#ti Cinin
adamlarş aldadşb aparmasş x susiyy#ti il# st- st# d (r.

Dig#r bir m#tn# g/r#, hamil# qadn yatarkn Unuqay
onun st n# *\$x\$bu(a1\$ t#l#f ed#n mifoloji varlşqdşr.

4 razid# «N#n#qay» ifad#si il# d# tez-tez rastla(maq
m mk nd r. Bu ifad# paltarş s#liq# il# geyinm#y#n qadnlara
qar(\$ nvanlanş. Z#nnimizc#, N#n#qay Unuqayn variantşdır.
Amma bu obrazn adş ke*#n m#tn qeyd# almamş(\$q.

Haln pişik dönərgəsi il# d# %ki #razisind# rastla(maq
m mk nd r. Bununla ba1ş 4 m#tn toplamş(\$q (79). Bu m#tn-
l#rin ikisind# Hal qara pi(ik formasnda zahş qadnlara g/r -
n#r#k onlarş qorxudur. Birind# pi(ik d# Cin kimi adamş alda-
daraq aparş. Dig#rind# d# Hal pi(ik formasndadşr v# insana-
larla birg# ya(ayş. Evin xanmşnşn paltarşnş o1urlayşb gey#n-
d#n sonra g#tirib yerin# qoyur v# bu sirri a*an adamş c#zalan-
dşrş. Haln sirrini a*m\$(adamş c#zalandşrmasş «Az#rbycan
mifoloji m#tnl#ri»nd# verilmi(194 Vli m#tnl# tam uylunluq
t#(kil edir. H#min m#tn# g/r#, F#r#culla adlş bir ki(i g/r r ki,
onun pi(iyi (#r qar\$(anda evd#n *\$xşr, s#h#r qayşdır. Ki(i pi(i-
yi g d r v# sahsiz bir ba1a g#lib *\$xşr. Ba1 pi(ikl#r# dolu
imi(. Ki(i bir t#r#fd#n gizl#nib i(in axşrnş g/zl#yir. Pi(ikl#r
#l-#l# tutub yallş gedirl#r. F#r#cullanşn pi(iyi is# durub baxşr.
Bir azdan pi(ikl#r onun pi(iyin# deyirl#r ki, usta F#r#culla,
buyur, s#n d# oyna. Ki(inin pi(iyi o biri pi(ikl#r# qo(ulub
oynama1a ba(layşr. Ki(i bunu g/r b ev# qayşdır. Pi(ik is# ev#
s#h#r g#lir. Ax(am yem#yind#n sonra ki(i z n pi(iy# tutub
deyir ki, usta F#r#culla, buyur, bir oyna, biz d# baxaq. Bunu

e(id#n pi(ik c#ld ki(inin st n# cumub onun z-g/z n c#rmaqlay#r. Ki(ini onun #lind#n g cl# al#rlar. Pi(ik o g nd#n evd#n qa*#r v# bir daha ev# qay#tm#r (22, 105).

«G/y*# folkloru» kitab#nda da ox(ar m#tn verilmi(dir. Bu m#tnd# zurna*# Abdulla adl# bir ki(i yolda(lar# il# heyvan satma la gedirmi(. Onlar yataq yerind# gec#l#m#li olurlar. Gec# Abdullan# oyad#b toya apar#rlar. Ki(i g/r r ki, pi(iyi onun paltosunu geyinib toyda d#f #al#r. Toy adamlar# pi(iy# «Usta Muroy», – dey# m raci#t edirl#r. Ki(i f rs#t tap#b ya ll# #lini paltosunun #t#yin# bas#r. Bir azdan g/r r ki, d z n ortas#nda t#k oturub. O, s#h#r ev# qay#d#r v# hadis#ni arvad#na n#ql edib paltosunun #t#yini g/st#rir. Abdulla «Usta Muroy, *al» dey#n kimi pi(ik onun st n# at#l#r, ki(ini birt#h#r onun #lind#n al#rlar. Amma pi(ik o g nd#n bir daha ev# qay#tm#r (7; 67,79).

Daha bir analoji m#tn is# «G#nc#basar folkloru» kitab#nda verilib. H#min m#tnin verdiyi m#lumata g/r#, bir ki(ini qon(u k#nd# toya *al#r#rlar. Ki(i toyda g/r r ki, tan#mad#l# bir qad#n #ynin# onun arvad#n#n paltar#n# geyinib oynay#r. O, c#ld ya ll# #lini arvad#n k r#yin# *#kir. Ax(am ev# qay#dan ki(i hadis#ni arvad#na dan#(s#r. Onlar paltar#n k r#yin# bax#b ya l izi g/r rl#r. Ki(i hadis#ni dan#(b qurtarandan sonra evd#ki qara pi(ik onun z n# t p r r v# qeyb# *#kilir (13, 66).

%#kilil#r iri sin#li qad#nlar# «m#m#li m#stan» adland#r#rlar. 7 ox maraql#d#r ki, *m#stan* s/z , ad#t#n, pi(iy# aid edilir v# Hal#n qad#n formas# da iri d/(l t#s#vv r olunur. Toplad#l#m#z m#tnl#rin birind# pi(iyin ad# M#sdand#r. «G/y*# folkloru» kitab#nda ged#n m#tnd#ki pi(iyin ad# da M#st#nxa-n#md#r. H#min m#tn# g/r#, ev sahibi evd#ki qara pi(ikd#n (bh#l#nib onu g d r v# onun dal#nea ged#r#k sahibsiz bir ev# g#lib *#x#r. Ki(i gizl#ndiyi yerd#n g/r r ki, evd#kil#r

onun pi(iyini oyuna d#v#t etdil#. Onlar pi(iy# «M#st#nxa-
n#m)», – dey# m raci#t edirl#. Ki(i ev# g#lib ba(\$na g#l#nl#ri
arvad#na dan\$(#r. Arvad ax(am /z n saxlaya bilm#yib pi(iyin
ad#na lal edir. Pi(ik arvad\$ c#zaland#r#r v# evd#n qa*\$r (7, 79).

G/rd y m z kimi, m#tnl#rd# pi(ikl#r m xt#lif c r adla-
n#rlar v# adlar#n\$ ev sahibind#n e(id#nd# onlar\$ c#zaland#r#rlar.

4 razid#n yaz\$ya ald\$1\$m#z m#tnl#rd# *Halın xoruz dö-
nərgəsinə* d# t#sad f etdik. Hal#n xoruz formas#nda t#s#vv r-
l#rin# dig#r t rk xalqlar#nda da rast g#lm#k m mk nd r. Ha-
l#n xoruz d/n#rg#si il# ball\$ %ki #razisind#n d/rd m#tn qey-
d# alm\$(#q (79). H#min m#tnl#r# g/r#, Hal zah\$ qad#n#n ciy#-
rini cayna1#na ke*irib suya salan b/y k xoruzdur. Onu da
qeyd ed#k ki, indiy# q#d#r ba(qa b/lg#l#rimizd#n toplan\$b
n#(r olunmu(n mun#l#r aras#nda Hal#n xoruz d/n#rg#sin#
rast g#lm#dik. Ancaq «folklorun variantl#l#l#» prinsipini #sas
g#tir#r#k d (nm#k olar ki, Hal#n xoruz d/n#rg#si ba(qa b/l-
g#l#rimizd# d# m/vcud olmu(dur (b#lk#, indi d# m/vcuddur).

4 razid#n folklor m#tnl#ri toplayark#n *Halın qadın və ki-
çik qız uşağı formasında* da t#zah rl#rin# rast g#ldik. Onu da
qeyd ed#k ki, bu tip m#tnl#r Hal#n ke*i, pi(ik v# xoruz d/n#r-
g#l#rin# nisb#t#n daha geni(yay\$lm\$(d#r. Bel# ki, #razid#n 27
m#tn qeyd# alm\$(#q (79). Bu obrazla ball\$ 8 inam is# «%ki
folkloru» kitab#nda verilmi(dir (8, 93). H#min antologiyada bu
obraz#n ad#n#n *#kildiyi ba(qa folklor janr#na rast g#lm#dik.

Bizim qeyd# ald\$1\$m#z m#tnl#rd# Hal daha *ox a1
paltar1\$, uzun arvad kimi t#svir olunur. M#tnl#rin bir *oxunda
o, zah\$ arvadlar#n ciy#rini *\$xard\$b suya *#k#r#k onlar\$ /ld -
r#n mifoloji varl#qd#r. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri»nd#
«Hal anas\$ – Al arvad» ba(l#l# alt#nda ged#n 13 m#tnd#n
doqquzunda Hal zah\$ arvadlar#n ciy#rini *\$xard\$b suya *#k#n

mifoloji obrazdır (22, 92-96). «Albaba folkloru» kitabında ged#n «Hal anas» adlı m#tnd# v# «Nax*\$van folkloru» kitabında verilmiş iki m#tnd# d# («Hal n#n#si», «Hal anas») Hal eyni funksiyandır da(\$y#r (12, 46; 5, 72).

Bir s#ra m#tnl#rd# is# bu a1 paltarlı\$ arvad gah alıacdan (aftal\$ d#rir, gah qazandan dolma olurlay\$b yeyir, gah ipd#ki paltarlar#n yerini d#yi(ir v# s.

Qeyd# ald\$1\$m#z m#tnl#rin bir qismind# Hal sapsar\$, yaxud alappaq sa*lar\$ olan q#z kimi t#svir olunur. ,st#r bu q#z, ist#rs# d# a1 paltarlı\$, uzun arvad itd#n v# d#mir # (yalar-dan b#rk qorxur. 4razid#n qeyd# ald\$1\$m#z bir inama g/r#, onlardan can qurtarma1#n #n yax(\$ yolu torpa1\$ ovsunlamaqd#r. Onda onlar ovsunlanm# (#raziy# ke*# bilmirl#r.

Qeyd# ald\$1\$m#z ba(qa bir m#tn# g/r#, Hal q#za vurulur v# o, #r# ged#n#d#k q#z\$ izl#yir. Bu m#tnd# Hal uzun d#rnaqlar\$, b r (m (#ll#ri olan v# x#r#ldayan mifoloji varlıqd#r. S/yl#yici m#tni Zaqatalada e(itdiyini qeyd etdi.

Ərdov obrazı. B#zi b/lg#l#rimizd# Hal 4rdov adlandırılır. %#ki #razisind#n bu obrazla ba11\$ iki m#tn qeyd# alm#(\$q (79). Qeyd ed#k ki, 4rdovla ba11\$ h#r iki m#tn #raziy# g#lm#dir. 4rdov sa*lar\$ qur(a1#na q#d#r sallanan, iri d/(l#ri olan qad#nd#r. O, d/(l#rini *iyinl#rind#n arxaya at#r. 4rdov daha *ox ki(il#r# h cum edir. S/yl#yici bu m#tni Balak#nd# e(itdiyini qeyd etdi v# onu da dedi ki, Balak#nd# bel# bir ifadə var: «Filank#s 4rdov min#n ata ox(ay#r».

«Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitabında da 4rdova adlı obrazdan dan(\$l#r (22, 101). Bizim qeyd# ald\$1\$m#z 4rdov obraz#n#n zahiri g/rk#mi 4rdova il# eynidir. Bel# ki, h#r iki m#tnd# 4rdov/4rdova iri d/(l#ri olan qad#nd#r. O, d/(l#rini *iynind#n arxaya at\$b g#zir.

,kinci m#tnd# (M#tni s/yl#y#n qad\$ n 1951-ci ild# G r-
c stan Respublikas\$, Laqodexi rayonu, Qaracalar k#ndind#n
%#kinin Ba(G/yn k k#ndin# g#lin g#lib) is# onun ad\$ Ardov
kimi xat\$rlan\$r. Bu m#tn# g/r#, Ardov at\$ min#rk#n tutulur.
H#min m#tnin verdiyi m#lumata g/r#, Ardov yax(\$ hana to-
xuma l\$ bacar\$r. O, hana toxuyark#n bel# bir mahn\$ oxuyur:

Hax*ada-hax*ada,
Paltar\$m qald\$ box*ada, ay ana.
Han\$ m#nim hax*am?
Han\$ m#nim box*am?
,yn#mi-sanca l\$m\$ sd mn#n g/t r#n g#lsin,
D#rdimi bil#n g#lsin...

El# buradaca s/yl#yici qeyd etdi ki, n#n#m *ox oxuyard\$,
m#nim yad\$mdan *x\$b. H#min m#tn# g/r#, Ardov ni(anl\$ q\$zd\$r.

Kaftar obrazı. %ki rayonunda bu obrazla ba l\$ 11 m#tn
qeyd# alm\$(q (79). Xalq\$ n t#s#vv r n# g/r#, Kaftar daha *ox
q#biristan l\$ q #traf\$nda rast g#lin#n mifoloji var l\$ qd\$r. Bir ne*#
m#tnd# o, yolla ged#n at l\$lar\$ incidir, daha *ox i(\$qdan v#
d#mir #(yalardan qorxur. Bu tip m#tn l#rin birind# Kaftar
arabas\$na mindiyi (#xs# deyir ki, s#n u(aqk#n anan\$ n z n#
a l olmusan. Ona g/r# d# s#ni incidir#m. Bu m#tni XI sinif
(agirdind#n qeyd# alm\$(q.

Qalan m#tn l#rd# is# Kaftar b/y rtk#n yey#rk#n t#svir olu-
nur. Bu tip m#tn l#r# g/r#, Kaftar alappaq, b#z#n d# bozumtul
t kl , ki(iy# b#nz#r m#xluqdur. Boynunun k/k nd# yumruq
boyda (i(var. ,ki aya l\$ st#, yar\$b k l v#ziyy#td# dayan\$r.

B#z#n Kaftara bostanda qarp\$z yey#rk#n, b#z#n qazan-
dan dolma ol urlayark#n rast g#linir. B#z#n d# o, it l#ri bolan
mifoloji var l\$ qd\$r.

Ba(qa bir m#tn# g/r#, Kaftar da1da ya(ay#r v# yaban# meyv#l#r# qidalan#r. Quraql#q zaman# is# h#y#tl#r# h cum edir, hin# girib xoruzlar# yeyir, amma toyuqlara d#ymir.

Bir m#tn# g/r# is# Kaftar q#rm#z# r#ngd# olub, k/nd#l#n yeri(i var. G/zl#ri ma((aq (%#kinin G/yn k k#ndl#rind# g/y g/zl adamlara ma((aq deyir v# onlar# bel# c#rnad#rlar: «G/y g/zl ma((aq, g#l dala(aq)) g/zl#ri kimidir.

«Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri»nd# Kaftarkis adl# mifoloji obrazdan dan#(l#r (22, 152). M#tn# g/r#, Kaftarkis adamdan d/nm#dir, gec#l#r q#biristanl#1a g#lir v# t#z# q#birl#ri e(ib, /l l#ri *#xard#b apar#r. Bu obraz#n ad# «A1baba folkloru» kitab#nda Kaftark (t kimi verilib. Kaftark (t rastla(-d#l# adam#n dal#na hoppanaraq onu qorxudan, sonra is# /z nd#n ged#n adam# q#biristanl#1a g#tirib ba(da(#na s/yk#y#r#k i*alat#n# *#xard#b yey#n mifoloji obrazd#r (12, 61).

Xortdeyh obraz#. Az#rbaycan mifologiyas#nda Xortdan adlanan obraz#n %#ki variant#d#r. Xortdeyh# ba1l# 5 m#tn toplam#(q (79). Ona da daha *ox q#biristanl#q #traf# #razil#rd# rast g#linir. Yolla ged#n atl#lar# da(a bas#r, k#ll#ri bo1ur. B#zi m#tnl#r# g/r#, Xortdeyh basd#r#ld#qdan sonra dirilmi(adamd#r, q#bird#n t kl#nib *#x#r. B#zi mifoloji obrazlar kimi o da d#mir #(yalardan qorxur.

S#leysin obraz#. Bir m#tnd# ad# *#kilir (79). Bu m#tn# g/r#, S leysin# in#yin (Ala(#n) belind# rast g#linir. Amma indiy#d#k n#(r olunmu(folklor kitablar#n#n he* birind# bu mifoloji obrazla rastla(mad#q. Onu da qeyd ed#k ki, %#ki #razisind# b t n g n avara-avara g#zib dola(an adamlar haqq#nda «s leysin» ifad#si i(l#dilir.

Cin obrazı. Bu obraz %#ki #razisind# #n geni(yay#lm#(mifoloji obrazd#r. Ona aid 77 m#tn qeyd# alm#(q (79). Cin

qşrmşzşpapaq, (i(papaq, qşrmşzş paltarı\$, balacaboy bir mifoloji obrazdır. Daha *ox xaraba yerl#rd# v# sahibsiz evl#rd# ya(ayşr. Ona b#z#n *Vəsvəsə* d# deyirl#r.

M#tnl#rin bir qismind# Cin adamlar\$ aldadb toya aparann#xluqdur. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» (22; 96-97, 99) kitabında «Cinl#r» ba(lşl\$ altında ged#n 19 m#tnd#n altşsında, «G/y*# folkloru» kitabında (7; 65, 78) Cinl#rl# ba1l\$ ged#n iki mifoloji r#vay#td#, el#c# d# «A1baba folkloru» kitabında (12; 73, 85) ged#n bir m#tnd# «Cin toyu»ndan danş(\$lşr. Bu m#tnl#rin hamşsında Cinl#r adamlar\$ aldadb toya aparşrlar. Cin yş1nalşna d (#n (#xs #lini s fr#y# uzadark#n «Bismillah» deyir v# */l-biyabanda t#k oldu1unu g/r r. Bu zaman o, Cin yş1nalşna d (d y n anlayşr. Bu tipli m#tnl#rin dem#k olark i, hamşsında Cinl#r adam (#klind#dirl#r. Ancaq «A1baba folkloru» kitabında ged#n bir m#tn istisnadşr. Bu m#tnd# Cinl#r b#d#nl#ri t kl v# quyruqlu m#xluqlardşr (12, 85).

Cin b#z#n d# adam\$ aldadaraq aparşb b/y rtk#n v# yaxud itburnu kolunun st n# *şxardşr.

Qeyd# aldşl\$mşz bir m#tn# g/r#, Cin yş1nalşna d (#n adam #lini Cinl#r# m#xsus hans\$ #(yanşn st# qoyub «Bismillah» des#, Cinl#r yoxa *şxar, h#min #(ya is# ona qalar. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» (22, 100) v# «Nax*\$van folkloru» (5, 42) kitablarında da bu tipli m#tnl#rl# rastla(dşq. Ancaq bu m#tnl#rd# Cinl#rd#n qazanş almaq ist#y#n (#xs onun i*in# *axmaq da(\$ atdşqdan sonra «Bismillah» deyir.

B#zi m#tnl#rd# is# Cin d# Hal kimi atş minir v# sonra #l# ke*ir. Bu tip m#tnl#r «Nax*\$van folkloru», «G/y*# folkloru» v# «G#nc#basar folkloru» kitablarına da salşnmş(dşr (5, 33; 7, 68; 13, 83).

Cini atşn belin# qşrlş *ul qoyub tuturlar. Tutulan Cinin st - n# iyn# taxşb i(l#tm#k m mk nd r. Ancaq Cin qa*ark#n qar1şyşr v# onun qar1ş(\$ m tl#q h#yata ke*ir. Bu tip m#tnl#rl# «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitabşnda da qar(\$la(dşq (22, 98).

B/lg#d#n topladş1şmşz m#tnl#rin birind# deyilir ki, atş min#n Cin balacaboy, qşrmşzş paltar1ş, qşrmşzş h/r kl , uzun-burun qşzdşr.

%#ki #razisind#n qeyd# aldş1şmşz bir m#tn# g/r#, Cin d# Hal kimi itd#n b#rk qorxur. Cinin bu keyfiyy#ti «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitabşnda ged#n m#tnl# v# «G/y*# folkloru» kitabşnda veril#n «Cin d#r#si» adlı m#tnl# tam uy1unluq t#(kil edir (22, 100; 7, 54).

Bir ne*# m#tnd# Cin d# Kaftar kimi adamlarş da(a basşr. Cin bir sşra m#tnl#rd# yatan insanşn st n# */k b ona a1şrlşq salan mifoloji obraz kimi t#qdim olunur. Cinin bu atributundan danş(ark#n onu b#z#n *Qara-qura* da adlandşrşrlar.

4 razid#n qeyd# aldş1şmşz bir m#tn# g/r#, k/rp# u(a1ş t#k qoyduqda Cin onu /z balasş il# d#yi(dirir. Cinin d#yi(-diridiyi u(aq cansşz, arşq v# balacaboy olur. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» v# «Nax*şvan folkloru» kitablarşnda ox(ar m#tnl#rl# rastla(dşq (22, 147; 5, 51). %#kid#n qeyd# aldş1şmşz m#tn# g/r#, Cin d#yi(#yi, ad#t#n, t#k g#zir. Onun z n# baxanda adamşn cansna qorxu d (r. He* k#s onunla ail# qurmur. Hansş evd# m#clis olub, ona pay *şxarşlmasa, h#min ail#y# b#db#xtlik z verir (79).

«Cin d#yi(iyi» adlı bir m#tn d# «A1baba folkloru» kitabşnda verilib. Ancaq bu m#tn yuxarşdakş iki m#tnd#n tam fşrqlidir. Bel# ki, bu m#tn# g/r#, Cin d#yi(iyi h#mi(# xaraba yerl#rd#, qayalşqlarda olur. O, Cin kimi c rb#c r donlara gir# bilmir. Buna g/r# d# rastla(dş1ş adamlarş uzaqdan-uza1a

aldatma la *al\$(sr. 4 g#r Cin d#yi(iyini aldatmaq ist#diyi adam onun s/z n# #h#miyy#t verm#s#, olduqca ar\$g, t kl , heyb#tli olan Cin d#yi(iyi burulur, #yilir, /z n yer# *\$rp\$sr, sonra ki*il#r#k qara bir n/qt# kimi yox olur (12, 62).

Vəhşi adam. Bu mifoloji obraz haqq\$nda * m#tn qeyd# alm\$(sq (79). B#d#ni qara, s\$x t kl#r#l# /rt lm (m#xluqdur. M#tn#rin ikisind# ona suda *im#rk#n rast g#linir. M#tnin ikisind# ki(i formas\$nda, dig#rind# is# quca1\$ u(aql\$ qad\$n kimi t#svir olunur. Bu mifoloji obraza indiy#d#k *ap olunmu(he* bir folklor kitab\$nda rast g#lm#dik.

Əzrayıl obraz\$na indiy#d#k n#(r olunmu(folklor toplula- r\$nda epizodik (#kild# t#sad f etdik. %ki #razisind#n toplad\$1\$- m\$z m#tn#rd# is# bu mifoloji obrazla tez-tez rastla\$(r\$g. 4 zray\$1 obraz\$ m xt#lif folklor janrlar\$nda /z n# yer alm\$(d\$sr. Bunlar- dan #n geni(yay\$lanlar\$ mifoloji r#vay#tl#r, na1\$llar, l#tif#l#r, deyiml#r, qar1\$(lar, inamlard\$sr. Biz h#min #razid#n mumilikd# 36 m#tn qeyd# alm\$(sq (79). Onun iyirmi s#kkizi mifoloji r#- vay#tdir. Ancaq n#z#r# almaq laz\$md\$sr ki, bu m#tn#rin bir qismi tam formada deyil. Hiss olunur ki, bunlar yax\$n vaxtlara q#d#r kamil s#n#t n mun#l#ri olmu(, ancaq folklor vaxt\$nda v# laz\$mi s#viyy#d# toplanmad\$1\$ * n t#dric#n unudulmu(dur. 4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tn#rin d/rd nd# 4 zray\$1 qu(formas\$ndad\$sr. O, m#tn#rin birind# b lb l, birind# s#r*#, birind# a1 toyuqdur. D/rd nc m#tnd# is# qu(un n/v g/st#rilmir. Onu da qeyd ed#k ki, 4 zray\$1\$n qu(donunda t#sviri *ox arxaik s jetdir. 4ski t rk dastanlar\$nda da h#min s jetl# zl#(irlik. Bulqar abid#si «%an q\$- z\$ dastan\$»nda /l l#rin ruhunu da(\$maq qartala h#val# olunmu(- du (53, 125). Bu s jetl# «Kitabi-D#d# Qorqud»nda da rastla\$(r- \$g. D#li Domrul 4 zray\$la h cum ed#n zaman 4 zray\$1 g/y#r*in# d/n r v# p#nc#r#d#n u*ub gedir (67, 80). Burada 4 zray\$1 «Al

qanatlu» epiteti il# xat\$rlan\$ (67, 79) v# o, yaln\$z D#li Domrulun g/z n# g/r n r. Daha bir m#tn d# «Dedem Korkudun kitab\$»nda verilmi(dir. Janr etibar\$ il# l#tif# olan bu m#tnd# t kl#ri yolunmu(toyulu 4zray\$ l sayan ana ona o1lunun yerini ni(an verir (118, DLXXIV). «Az#rbaycan dialektologiyas\$n\$ #saslar\$» kitab\$nda da eyni m#zmunlu l#tif# verilmi(dir (110, 367).

Qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rd# d# 4zray\$ l can st# olan adam\$n g/z n# g/r n r. X#st#nin #traf\$na topla(anlar is# onu g/rm#k imkan\$ndan m#hrumdurlar. Qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rin bir ne*#sind# 4zray\$ l g#lib qap\$n\$ d/y r, can st# olan x#st# yan\$ndak\$lara qap\$n\$ a*ma1\$ tap(\$r\$r, ancaq #trafdak\$lar qap\$n\$n s#sini e(id# bilmirl#r. Qap\$ a*\$landa p#rd#l#r t#rp#nir v# bir az sonra is# x#st# can\$n\$ tap(\$r\$r.

Bu tipli m#tnl#rin bir qismind# g/st#rilir ki, v#ziyy#tl# bar\$(maq ist#m#y#n x#st#nin sahibl#ri qap\$n\$ ballay\$rlar, ancaq 4zray\$ l i*#ri ke*m#k * n/z n# yer tapa bilir (soban\$n borusundan, bacadan v# s. i*#ri ke*ir).

M#tnl#rin ikisind# 4zray\$ l ilan formas\$ndad\$r. Bu s jeti d# q#dim s jetl#rd#n biri saymaq olar. S/z ged#n s jet t rk xalqlar\$ aras\$nda geni(yay\$lm\$(d\$r (112, 33-35).

4zray\$ l m#tnl#rin birind# /l md#n qa*maq ist#y#n g#li-ni cam\$(cildin# gir#r#k divara s\$x\$b /ld r r. H#m*inin #razid# geni(yay\$lm\$(inama g/r# «Yuxuda cam\$(g/rm#k 4zray\$ld\$»». Qeyd ed#k ki, Salyan rayonunda yay\$lm\$(inama g/r# d# «Yuxuda cam\$(vuran adam tezlikl# /l#c#k» (79). Eyni inamla «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri», «%#ki-Zaqatala folkloru» kitablar\$nda da rastla(\$r\$q (22, 160; 17, 21).

Dig#r bir m#tnd# is# cam\$(in#kl# #v#z olunur. «Dedem Korkudun kitab\$»nda verilmi(bir l#tif#d# d# 4zray\$ l\$n in#k formas\$nda t#svirin# rast g#ldik (118, DLXVIII).

M#tnl#rin bir qismind# 4zray\$İ insan formas\$ndad\$ř. Bir m#tnd# deyilir ki, 4zray\$İ adic# adam\$d\$, a1z\$nda iki d#n# di(i var. Di(l#rini q\$çay\$b adam\$ñ st n# g#l#nd# qorxudan can\$ *\$x\$ř. Bu m#tn# g/r#, 4zray\$İ\$ñ q\$İ\$nc\$ da olur. O, b#z#n can\$ñ\$ alma1a g#ldiyi adam\$ q\$İ\$nc\$ il# *al\$ř.

Bir ne*# m#tnd# g/st#rilir ki, 4zray\$İ adam\$ mi(ar il# k#sib /ld r r. Bu zaman evin divarlar\$, #trafdak\$ adamlar\$ñ st-ba(\$ qan olur. Odur ki, /l *\$xan evin divarlar\$ yar\$dan a(a1\$ (i-r#l#nm#li, yuyulma\$, /l n n yan\$nda oturma(adamlar da *im-m#lidirl#r. Yaln\$z bundan sonra h#min evd# yem#k yeyil# bil#r.

Bu tip m#tnl#r# g/r#, 4zray\$İ pis adam\$ mi(ar il# k#sib /ld r r, yax(\$ adamlara is# g l iyl#dib can\$ñ\$ al\$ř. «Bu yurd bay-qua qalmaz» kitab\$nda «91 m d# bir yuxuymu(» ba(l\$1\$ alt\$nda ged#n m#tnl#rin birind# d# ox(ar s jetl# rastla(d\$ç. Bu m#tnd# o1lan cildind# olan 4zray\$İ pis #m#l#rin sahibi olan adam\$ k#r#nti il# k#sib /ld r r, yax(\$ adama is# g l iyl#dib can\$ñ\$ al\$ř (37, 10). 4zray\$İ\$ñ o1lan kimi g/r nd y dig#r bir m#tni d# %kid#n qeyd# alm\$(ç. Onu da qeyd ed#k ki, yuxar\$dak\$ m#tn qeyd# ald\$1\$m\$z m#tn# nisb#t#n bitkindir. Eyni proses bu g n ba(qa xalqlar\$ñ folklorunda da /z n g/st#rir. Bu bar#d# rus folklor(nas\$ N., Plotnikova yaz\$ř: «S jetin deformasiyas\$ indi #n#n#vi folklorla ged#n prosesl#rd#n biridir» (142, 167).

4razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z bir m#tn# g/r#, 4zray\$İ u(aq kimi, dig#r m#tnd# is# qad\$ñ kimi g/r n r. 4zray\$İ\$ñ u(aq kimi g/r nm#si il# «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab\$nda da qar(\$la(d\$ç. H#min m#tn# g/r#, 4zray\$İ v#d#si *atm\$(ada-ma u(aq kimi g/r n r v# aldadaraq onun can\$ñ\$ al\$ř (22, 112).

Maraql\$d\$ř ki, qad\$ñ formas\$nda g/r n#n 4zray\$İ\$ñ ad\$ Humayd\$ř. V. Verbitski Sibir t rkl#rind#n Umay\$ñ «91 m#-l#yi» (WDOY[N\YBK>) anlam\$ñ\$ qeyd# alm\$(d\$ř (134, 79).

El#c# d# B.N.Basilov 4zray\$ l s/z n «91 m m#l#yi» kimi izah edir (131, 28). V.Radlov t rk xalqlar\$ndan biri olan (orlarda Umay\$ n u(aqlar\$ qoruyan ilah# v# «/l n n ruhunu yola salan» anlam\$n\$n oldu lunu yaz\$rd\$ (98, 109).

M#tnl#rin bir ne*#sind# g/st#rilir ki, b#z#n 4zray\$ l m #yy#n s#b#bl#rd#n vaxt\$ *atm\$(adam\$n can\$n\$ almaq ist#mir (*ox cavand\$r, evin t#k u(a1\$d\$r v# s.). Bu zaman Allah-taala /z ona el# (#rait yarad\$r ki, /l sahibl#ri g nah\$ 4zray\$ lda g/rm rl#r. Bununla ba1l\$ olaraq %#kid# bel# bir deyim i(l#nir: «4zray\$ l /z n# qar1atmiyifdi».

S/yl#yicil#rd#n birinin verdiyi m#lumata g/r#, 4zray\$ l /z d# peyl#mb#rdir, ona g/r# d# ona qar1\$maq olmaz.

%#kid# i(g zar, *ox c#ld h#r#k#t ed#n adamlar haqq\$nda «Filank#s el# bil 4zrey\$ld\$» deyirl#r. Bu deyim dig#r ekvivalenti is# bel#dir: «Filank#s el# bil 4zrey\$ l torbas\$d\$».

4razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z iki m#tn# g/r# is# 4zray\$ l harada q#mginlik, pe(manl\$ q g/rs#, y/n n o t#r#f# tutur. M#tnl#rin birind# g/st#rilir ki, 4zray\$ l bir ev# g#lir. Evd# d# iki g#lin varm\$(. 4zray\$ l g#l#nd# onlardan biri mahn\$ oxuyur, o birisi is# #ll#ri qoynunda, pe(man dayan\$b#m\$(. 4zray\$ l mahn\$ oxuyan g#linin can\$n\$ alma1a g#ls# d#, #li qoynunda dayanan\$n can\$n\$ al\$b gedir.

,kinci bir m#tn# d# 4zray\$ l deyib-g lm#k, (#nlik olan ev# yax\$n d (m r, #v#zind# gedib alla(ma olan evd#n can apar\$r.

Dig#r m#tn# g/r#, Allah 4zray\$ l\$ #kiz u(aql\$ qad\$n\$n can\$n\$ alma1a g/nd#rir. 4zray\$ l #vv#llc# onun can\$n\$ almaq ist#m#s# d#, sonra #mr# ita#t etm#li olur. Bu hadis#d#n iyirmi il sonra 4zray\$ l yolla ged#rk#n a1 atl\$ iki o1lanla rastla(\$r. Onlar atlar\$n\$ s r b ged#nd# 4zray\$ l\$n st pal*\$1a bat\$r. Qay\$danda Allah

ondan n# g/rd y n soru(ur. 4zray\$! ba(\$na g#l#n hadis#ni dan\$(anda Allah onlar\$ n h#min #kiz u(aqlar oldu1unu s/yl#yir.

Toplad\$!\$m\$z m#tnl#rin birind# 4zray\$! can\$n\$ alma1a g#l#c#yi adama yuxuda x#b#rdarl\$ q edir ki, sabah he* yer# getm#yib onu g/zl#sin. Ki(i x#b#rdarl\$1a m#h#l qoymay\$b evd#n qa*\$r. 4zray\$! onu uzaq bir me(#d# yaxalay\$r v# can\$n\$ al\$r. G/rd y m z kimi, bu, t rk xalqlar\$ aras\$nda geni(yay\$lan «/l md#n qa*ma» motividir. Bu tipli m#tnl#rin hamss\$nda oldu1u kimi, bu m#tnd#n d# *\$xan n#tic#y# g/r#, /l md#n qa*maq qeyri-m mk nd r.

Bu obrazla ball\$ qeyd# ald\$!\$m\$z daha bir m#tn is# «4zreyilin x#b#rdarr\$!\$» adlan\$r. M#tn# g/r#, 4zray\$! #vv#lc# can\$n\$ alma1a g#ldiyi ki(iy# namaz st# oldu1u * n m/hl#t verir. Sonra is# zorla 4zray\$!\$ onunla */r#k k#sm#y# m#cbur ed#n ki(i yen# d# m/hl#t qazan\$r. Bu d#f# 4zray\$! ona s/z verir ki, g#lm#zd#n qabaq x#b#r g/nd#r#c#k. Ki(i arxay\$nlal(\$r, ancaq bir m dd#t sonra 4zray\$!\$ evind# g/r#nd# t##cc b-l#nir. 4zray\$! deyir ki, arxa t#r#fd#ki, qabaq t#r#fd#ki qon(unu /ld rd m, saldak\$, soldak\$ qon(unun can\$n\$ ald\$m. Bunlar hamss\$ s#n# x#b#rdarl\$ q deyildimi? Bu r#vay#tin dig#r bir variant\$n\$ da Bak\$dan qeyd# alm\$(

b 4 T(£1d 356d bll m a# () (e)

%#kid#n qeyd# al\$nm\$(bir m#tni daha arxaik s jet saymaq olar. H#min m#tn «A(\$q Rustam\$ /l m g/rm#si) adlan\$ r. Ad\$ndan da g/r nd y kimi, bu m#tnd# 4zray\$l\$ 9l m #v#z edir. 4zray\$l obraz\$ islamdan g#ldiyi * n dey# bil#rik ki, 9l m obraz\$ daha #vv#lki d/vrl#rin m#hsuludur. 9l m burada «alpaltar» kimi t#svir olunur. Ancaq bu m#tn d# islam\$ n t#sirind#n k#narda qala bilm#mi(dir. A(\$q Rustama g/r n#n alpaltar «K#lmeyi-(#had#tini de, can\$n\$ alacam» deyir (41, 111).

%#kid#n qeyd# al\$nm\$(bir qarl\$(da da /l m n ad\$ ke*ir: «Can\$a /l m olsun» v# ya «9l m olsun can\$a»).

Bu obrazla ball\$ qeyd# ald\$lm\$z iki m#tn is# nal\$ld\$ r. Na1\$lardan biri Aarne-Tompson g/st#ricisind# 1199-cu n/m-r# alt\$nda verilmi(s jetdir. H#min m#tn# g/r#, vaxt\$ *atan adam 4zray\$l\$ n g/z nd#n yayn\$b ba(\$ il# aya1\$n\$ n yerini d#yi(# bils#, 4zray\$l onun can\$n\$ ala bilmir. Daha bir ox(ar s jet «Z#ng#zur folkloru» kitab\$nda getmi(dir. H#min s jet «4zray\$l\$ n kirv#liyi» adlan\$ r. Bu m#tn# g/r#, 4zray\$l x#st#nin ba(t#r#find# dayanarsa, ona #lac yoxdur. Yox, #g#r ayaq t#r#find# durarsa, x#st# salalacaq (16, 219).

,nama g/r#, x#st# k#lmeyi-(#had#tini dem#s#, onun /l-m#yi *#tin olur. «Z#ng#zur folkloru» kitab\$nda ged#n «4zray\$l\$ n k#l#yi» adl\$ m#tnd# d# 4zray\$l qarda(l\$1\$n\$ n can\$n\$ ona g/r# ala bilmir ki, o, k#lmeyi-(#had#tini b t/v demir (16, 220). Bununla ball\$ daha bir s jet# g/r#, 4zray\$l u(a1a *evri-l#r#k vaxt\$ bitmi(adama g/r n r v# hiyl# il# ona (#had#tini b t/v dedirdir (16, 212). Bir q#d#r f#rqli s jet is# «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab\$nda verilmi(dir. H#min m#tn# g/r#, 4zray\$l Ucub\$l\$1\$n can\$n\$ almaqda ona g/r# *#tinlik *#kir ki, onu yer# y\$xa bilmir (22, 88).

4razid# yay\$lm\$(dig#r bir inama g/r# is# can ver#n adam#n n# ba(, n# d# ayaq t#r#find# oturmaq olmaz. Bu zaman 4zray\$1 onun can#n\$ ala bilmir. X#st#nin *ox #zab *#k-m#m#si * n b/yr nd# dayanmaq laz\$md#r.

Qeyd# ald\$1\$m\$z dig#r na1\$l is# Aarne-Tompson g/st#-ricisind# 950-ci n/mr# alt#nda ged#n na1\$l s jetidir. H#min na1\$l «Dayiyn#n baco1lu» adlan#r. Burada 4zray\$1 ke*i cil-dind#, st z\$nq\$rovlulu t#svir olunur.

,slam dinind# 4zray\$1#n yuxar#da sayd\$1\$m\$z atributlar\$ yoxdur. H#min atributlar t rk mifologiyas#na m#xsus hans#sa obraz#n atributlar\$ olmu(dur. ,slam dininin t#siri alt#nda h#-min mifoloji obraz s#radan *\$xsa da, ona m#xsus atributlar 4zray\$1 obraz#na ke*mi(dir. 7 ox g man ki, ,slam mifologiya-s#nda 4zray\$1#n yerin# yetirdiyi funksiyas# t rk mifologiya-s#nda h#min obraz yerin# yetirmi(dir. M#hz funksiya eyniliyi n#tic#sind# h#min atributlar 4zray\$1 obraz#na ke*mi(dir.

Bu mifoloji obraz#n ad\$ l#tif#l#rd#n d# ke*ir. 4razid#n 4zray\$1la ba1\$l d/rd l#tif# qeyd# alm\$(#q. H#min l#tif#l#rd#n birinin dig#r 2 variant\$ da «%#ki folkloru» antologiyalar#nda Hac\$ day#n#n v# (#kilinin ad\$ il# ba1\$l getmi(dir. H#min l#tif#-l#rd#n biri olduqca maraql\$ s jet# malikdir. Hac\$ day\$ (dig#r variantda (#kili) onun can#n\$ alma1a g#lmi(4zray\$1\$ mat qoyur (8, 245; 10, 200). Bu l#tif#nin bizim qeyd# ald\$1\$m\$z variant#nda is# Hac\$ day#n\$ (yaxud (#kilini) Molla N#sr#ddin #v#z edir. Hac\$ day\$ v# (#kili m asir folklorun l#tif# q#hr#-manlar\$ oldu1u * n dey# bil#rik ki, h#min l#tif# #vv#l#r Molla N#sr#ddin# m#xsus olsa da, sonralar Hac\$ day\$ya, el#c# d# (#kiliy# transformasiya olunmu(dur. Professor Y.Qarayev haql\$ olaraq qeyd edir ki, burada m xt#lif folklor /rn#kl#ri-mizd# rast g#lin#n «/l md#n qa*ma» motivinin yumorlu (#-

kild# ifad# olundu1unu g/r r k (8, 41). H#min l#tif#nin dig#r variant\$ is# Qarabal dan qeyd# al\$nm\$(d\$ r. Maraql\$d\$ r ki, bu variantda (#kilinin ticar#t t#f#kk r /z #ksini tapm\$(d\$ r. 4zray\$1\$ n can\$ n\$ almaq ist#diyini bil#n (#kili ondan soru(ur: «Ne*#y# alacaqsan?») (9, 313).

4zray\$lla ba1l\$ toplad\$1\$m\$z bir m#tnin is# #razid# h#m r#vay#t, h#m d# l#tif# kimi s/yl#ndiyinin (ahidi olduq. Qeyd ed#k ki, eyni s jetin m xt#lif folklor janrlar\$nda /z n g/s-t#rm#si hal\$ il# bir ne*# d#f# zl#(mi(ik. H#min s jet# g/r#, bir o1lan 4zray\$lla dostla(\$ r v# ondan n# vaxt /l#c#yini soru(ur. 4zray\$1 ona sudan uzaq olma1\$ m#sl#h#t g/r r, * nki onun #c#li suda tamam olacaq. O1lan evl#n#nd#n sonra arvad\$ il# d#niz s#yah#tin# *\$x\$ r. D#nizd# q#fl#t#n onun g/z n# 4zray\$1 g/r n r. O1lan t#k ona g/r# bu q#d#r adam\$ n /ld r l-m#sinin haqs\$zl\$ q oldu1unu s/yl#yir. 4zray\$1 deyir ki, d#nizd#ki adamlar\$ n ham\$ s\$ n\$ n #c#li suda bit#sidir. Odur ki, m#n ne*# ill#rdi #ziyy#t *#kib sizi bura g cl# y\$1m\$(am.

Xıdır İlyas v# Xıdır Nəbi mifoloji obrazlar\$ #razid# geni(yay\$lan v# olduqca maraq do1uran obrazlardand\$ r. %#ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rd#n iyirmi * bu obrazlarla ba1l\$d\$ r (79). H#min m#tnl#rd#n on alt\$ s\$ mifoloji r#vay#t, be(i inam, biri is# na1l\$d\$ r.

Bu m#tnl#rin alt\$ s\$ ndan X\$d\$ r ,lyas\$ n ad\$ ke*ir. Onun ad\$ il# ba1l\$ m#tnl#rd#n d/rd mifoloji r#vay#t, * is# inamd\$ r. Qeyd ed#k ki, dig#r obrazlarla ba1l\$ qeyd# ald\$1\$m\$z mifoloji r#vay#t#l#rd# oldu1u kimi, s/z ged#n h#r iki obrazla ba1l\$ mifoloji r#vay#t#l#rin d# bir qismi deformasiyaya ulram\$(d\$ r. %#ki #razisind#n X\$d\$ r ,lyasla ba1l\$ toplanm\$(daha bir mifoloji r#vay#t d# «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab\$nda verilmi(dir. H#min m#tn# g/r#, 4jdaha g#lib yol k#nar\$nda /z n# m#sk#n sal\$bm\$(

v# yoldan he* k#si ke*m#y# qoymurmu(. X\$d\$ r ,lyas\$ n at\$ n\$ n vurdu lu t#pik h#min 4jdahan\$ da(a d/nd#rir. Ba(%abal\$d v# Ba(G/yn k k#ndl#rini birl#(dir#n yolun q\$ra1\$ndak\$ da(h#min 4jdahad\$ r. Da(\$ n st nd#ki izl#r d# X\$d\$ r ,lyas\$ n at\$ n\$ n nal\$ndan v# arabas\$ n\$ n t#k#rind#n qalan izl#rdir (22, 82).

Qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#r# #sas#n onu dey# bil#rik ki, X\$d\$ r ,lyas ba(\$nda x#z papaq, #ynind# k rk olan mifoloji varl\$qd\$ r. B#zi m#tnl#rd# is# onun c\$ r-c\$nd\$ r i*ind#, dil#n*i g/rk#mind# g#zdiyi bildirilir. Onun barmaqlar\$ n\$ n aras\$ qaz ayaqlar\$ kimi p#rd# il# /rt lm (d r. Xalq aras\$nda yay\$lm\$(t#s#vv rl#r# g/r#, o, ancaq yax(\$ adamlar\$ n g/z n# g/r n r, pis adamlar is# onu g/rm#k imkan\$ndan m#hrumdurlar. X\$d\$ r ,lyas\$ g/r#n (#xs onu tan\$y\$b n# ist#s#, arzusuna *atar. Amma m#tnl#rin, dem#k olar ki, ham\$ss\$nda X\$d\$ r ,lyas\$ g/r#n insanlar onu ya dil#n*i, ya da m q#dd#s hesab ed#r#k s#d#q# verirl#r v# yaln\$z s#d#q#ni al\$b yox olduqdan sonra onun X\$d\$ r ,lyas oldu lu m#lum olur.

Bir m#tnd# onun ist#diyi s#d#q# qoz, f\$nd\$ q olur (Bu m#tni dan\$(an s/yl#yici Balak#n rayonunun Katex k#ndind#n %#ki rayonunun Baqqal k#ndin# g#lin g#lib). Ba(qa bir m#tn# g/r#, dil#n*i g/rk#mind# olan X\$d\$ r ,lyas onu qap\$da qar(\$layan g#lind#n 20 q#pik pul ist#s# d#, g#lin pul tapa bilmir v# #v#zind# ona bir badya d y verir. X\$d\$ r ,lyas *\$x\$b ged#rk#n g#lin# Babaratma pirind# namaz q\$1\$b 20 q#piyi d# oraya n#zir qoyma1\$ tap(\$r\$ r. O, yox olduqdan sonra qap\$ya *\$xan g#lin d y n heyva a1ac\$ n\$ n dibin# t/k lm (g/r r.

Dig#r bir m#tnd# is# X\$d\$ r ,lyas s r sahibind#n seyizi (s r n n qaba1\$nda ged#n erk#k ke*ini) ist#yir. S r sahibi seyizi X\$d\$ r ,lyasa vers# d#, s#h#r onu s r n n qaba1\$nda g/r r v# o g nd#n sonra onun var-d/vl#ti ba(\$ndan a(\$r.

Bir ne*# m#tn# is# X\$d\$,lyas g/r c rolunda *x\$(edir. M#tnl#rin birind# o, evin xan\$m#n\$ yalan dan\$(d\$1n\$ bilir v# bir-iki aya i(l#rinin d z#l#c#yi bar#d# d# x#b#r verib yoxa *x\$.

Dig#r bir m#tn# g/r#, o, bir ne*# g n sonra dolulacaq u(a1\$ /l olaca1\$n\$ bilir v# ev sahib#sinin ba(\$na ballad\$1\$ (al\$ alaraq qad\$n\$ /z n /l md#n xilas edir.

Ba(qa bir m#tn# g/r# is# o x#b#rdar1\$ q edir ki, sizin n#ziriniz oldu u * n ya(ay\$(n\$z *#tindir. Ev sahibi, dolrudan da, yaln\$z n#zirini /d#dikd#n sonra v#ziyy#ti dir*#ltm#y# m v#ff#q olur.

4razid# yay\$lm\$(inama g/r#, da1da, qayal\$ qda, s\$ld\$r\$m #razil#rd#n ke*#rk#n deyirl#r: «Ya X\$d\$,lyas, man\$a k/meyh el#, sal-salamat ke*im».

Dig#r bir inama g/r# is# X\$d\$,lyasla M t billah baba (%#kinin Baqqal k#ndind# ziyar#tgahd\$r) eyni adamlard\$. X\$z\$r#n m q#dd#s (#xsl#r1# eynil#(dirilm#si inam\$ dig#r t rk xalqlar#nda geni(yay\$lm\$(d\$. «T rk mifoloji s/zl y » kitab#nda iki ox(ar inamla rastla(\$r\$ q: B#zi #l#vi-b#kta(i (airl#rinin (eirl#rind# X\$z\$r#n ad\$ 4li il# birlikd# *#kilir v# bir s\$ra Q\$z\$1ba(r#vay#tl#rind# X\$z\$r#n rolunun H#zr#ti 4liy# verildi yi a*\$q g/r n r. B#zi #l#vil#r# g/r# is# 4linin adlar#ndan biri X\$z\$rd\$r v# bu adla da d nyada ya(ay\$. Pir Sultana istinad edil#n bir (eird#: «Min bir ad\$ vard\$, bir ad\$ X\$z\$r», – deyilir (36, 151). Dig#r bir xalq etiqad\$na g/r#, h#r d/vr n bir X\$z\$r\$ var (36, 151).

4razid#n X\$d\$ N#bi il# d# ba1l\$ alt\$ m#tn qeyd# ala bilmi(ik. Bu m#tnl#rin d# d/rd mifoloji r#vay#t, ikisi inamd\$. Qeyd# ald\$1\$m\$z r#vay#tl#rin birind# deyilir ki, X\$d\$ N#bi al*aqboylu, dolu b#d#nli, #ynin# k/hn# xalat v# ya s\$rq1\$

geyin#n qoca ki(idir. K/hn# heyb#si d# h#mi(# *iynind# olur. Yen# h#min m#tnin verdiyi m#lumata g/r#, X\$d\$N#bi evin xan\$m\$ndan onu bir gec#lik qonaq saxlama1\$ xahi(edir. O, raz1\$ q vers# d#, X\$d\$N#bi qon(uya getm#k b#han#si il# qa- p\$dan *x\$b geri qay\$tm#r.

Dig#r iki m#tn# g/r# is# X\$d\$N#bi dara d (#n adamlar#n dad\$na *at#r, v#zif#sini qurtard\$ qdan sonra tez d# yoxa *x#r.

4 razid#n toplad1\$m\$z ba(qa bir m#tn# g/r# is# X\$d\$N#- binin dara d (#n adama k/m#k etm#sinin s#b#bi h#min (#xsin u(aq1\$ qdan oruc tutaraq savab#n\$ ona ba1\$(lamas\$ olmu(dur.

4 razid# yay\$lm\$(inama g/r#, X\$d\$N#bi su ziyar#tidir. Suya gir#n adam onu *a1\$rsa, sudan salamat ke*#r. 4 razid# bununla ba1\$ bel# bir deyim d# i(l#dilir: «Derin suy# niy# girisan, ki, X\$d\$N#bi Nevi d# *aaran#».

Ba(qa bir m#tn# g/r#, X\$d\$N#bi su peyl#mb#ridir. K#nd# sel g#l#nd# X\$d\$N#bi /z #lind# *\$raq, selin qaba1\$- na i(\$q sala-sala g#lir.

Toplad1\$m\$z m#tnl#rin birind# X\$d\$N#bi Allah#n buy- ruq*usudur. Bir n#f#r molla #lind# kitab d#ryan#n q\$ra1\$nda oturub cadu vasit#si il# Allah#n /ld rd y adamlar\$ dirildir. Molla Allah#n dediyin# #m#l etm#diyi * n o, X\$d\$N#bini g/y#r*in donunda g/nd#rir ki, mollar#n #lind#ki kitab\$ vurub *aya sals#n. X\$d\$N#bi kitab\$ vurub *aya sal#r, amma onun bir v#r#qi c#r1\$b mollar#n #lind# qal#r. Bu m#tnin verdiyi m#lu- mata g/r#, cadu yazmaq o zamandan qal\$b. H#min s jet Bur- kut Baba r#vay#tl#rini yada sal#r. Baba Burkutla ba1\$ r#va- y#tl#rin birind# deyilir ki, Burkutun Allah t#r#find#n g/nd#- rilmi(kitab\$ varm\$(. Kitabdak\$ dualar\$ oxuyub /l#n adam\$ diriltm#k olurmu(. Bir g n Burkutun dostu /l r v# o, dostunu diriltm#k ist#yir. Allah C#bray1\$ g/nd#rir ki, Burkuta mane

olsun. C#bray\$İl Burkutdan dostunu nec# /l md#n qurtaraca-
1\$ns x#b#r al\$ır. Burkut ona #lind#ki kitab\$ g/st#rdikd# C#bra-
y\$İl kitab\$ vurub onun #lind#n suya sal\$ır. Kitabdan Burkutun
#lind# yaln\$z bir-iki v#r#q qal\$ır (131, 27-28).

G/rd y m z kimi, bizim qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnd# Baba
Burkutu Molla, C#bray\$İl is# X\$d\$ır N#bi #v#z edir. Baba
Burkut yaln\$z /z dostunu diriltm#k * n Allah\$ n h/km n#
qar(\$ *\$x\$rsa, Molla, mumiyy#tl#, adamlar\$ diriltm#kl# m#(-
1uldur. Buradan bel# bir n#tic#y# g#lm#k olar ki, Baba Bur-
kutla ba1l\$ l#tif#l#r vaxtil# Az#rbaycanda, el#c# d# %ki #ra-
zisind# d# m/vcud imi(. %kiy# m#xsus m#tnd# obraz adla-
r#nda f#rqlilik olsa da, m#tn /z azac\$ q d#yi(iklikl# varl\$1\$n\$
qoruyub saxlaya bilmi(dir. Folklor(nas alim M.Kaz\$mo1lu
Az#rbaycan r#vay#tl#rind# Burkut adn\$ n funksiya eyniliyi
n#tic#sind# Musa ad\$ il# #v#zl#nm#si q#na#tind#dir (64, 98).

M#tnl#rin birind# verilmi(m#lumata g/r#, X\$d\$ır N#bi
a1 atn belind#, t#rkind# d# q\$z d#nizd#n *\$x\$ır.

Toplad\$1\$m\$z m#tnl#rd#n ikisind# X\$d\$ır ,lyas v# X\$d\$ır
N#binin adlar\$ qo(a *#kilir. Bel# m#tnl#rd#n biri inamd\$ır. H#-
min inama g/r#, X\$d\$ır ,lyas v# X\$d\$ır N#bi su g#l#nd# #ll#rin-
d# *\$raq i(\$q sala-sala suyun qaba1\$nda g#lirl#r. Yen# h#min
m#tnin verdiyi m#lumata g/r#, selin-suyun sahibi onlard\$ır.

H#r iki adn qo(a *#kildiği dig#r bir m#tn is# beyn#lxalq
g/st#ricid# AT 750 (M/c z#li yol*u) n/mr# alt\$nda verilmi(
na1l\$ s jetidir. Na1l\$ n m#zmununa n#z#r salanda onun s je-
tinin esxatoloji mif# ox(ad\$1\$n\$ g/r r k. H#min na1l\$a g/r#,
X\$d\$ır ,lyas v# X\$d\$ır N#binin yolu bir k#nd# d (r. K#ndd#
ya(ayan qoca qar\$dan ba(qa he* k#s onlar\$ qonaq saxlamaq
ist#mir. Bunun m qabilind# X\$d\$ır ,lyas v# X\$d\$ır N#bi h#min
qar\$ n\$ evi istisna olmaqla b t n k#ndi yerl#-yeksan edirl#r.

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rin ikisind# is# bu obrazlar#n adlar\$ bir q#d#r f#rqli (#kild#dir.

M#tnl#rin birind# bu ad sad#c# X\$d#r pey1#mb#r kimi verilmi(dir. ,nama g/r#, d nyaya ham\$dan #vv#l o g#lmi(dir. H#min m#tni s/yl#y#n informator 1988-ci ild# Q#rbi Az#r-baycan#n D#r#l#y#z mahal#ndan %#kinin Da(bulaq k#ndin# deportasiya olunmu(dur. T rk xalqlar#nda X\$z#r#n pey1#mb#r q#bul edilm#si inam\$ il# «T rk mifoloji s/zl y » kitab#nda da rastla(\$r#q. T rk xalq inan\$(lar#nda bir pey1#mb#r olaraq q#bul edil#n X\$z#r darda qalanlar#n dad#na yeti(#n m bar#k zl bir varl#qd#r (36, 152). M. Seyidovun fikrin# g/r#, t rkdilli xalqlar#n, dem#k olar ki, ham#s#nda *ox geni((#kild# yay#l-m#(X\$z#r# islam dininin pey1#mb#ri saym\$(lar (96, 104).

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z dig#r bir m#tnd# onun ad\$ X\$d#r baba kimi xat#rlan#r. X\$d#r baba da X\$d#r ,lyas v# X\$d#r N#bi kimi darda qalanlara k/m#k edir. «T rk mifoloji s/zl - y »nd# X\$z#r#n, #fsan#l#r# g/r#, qaranl#q d nyadak\$ dirilik suyunu i*ib daim ya(ayan v# /l b-diril#n t#bi#ti simboliz# ed#r#k #b#diyy#tin r#mzin# *evril#n mifik varl#q izah\$ verilir v# sonra yazl#r ki, Orta Asiya (q#r1#z) t rkl#ri ona «K\$d#r» deyirl#r. Ad#na h#m*inin «X\$z#r Ata» deyilir v# ondan yard#m ist#nir (36, 151).

Adsız mifoloji mətnlər. 4 razid#n toplanm\$(mifoloji obrazlardan dan\$(an s/yl#yicil#r obraz ad\$ *#kmirdil#r. Onlar, sad#c# olaraq, mifoloji obraz#n adn# *#km#d#n m#tni dan\$(#rd#lar. Bu tip m#tnl#rin say\$ 9-dur (79).

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z bir m#tn# g/r#, st a*\$q yer-d# *im#n g#lin canavara d/n r v# canavar s r s n# qo(ulub gedir. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab#nda xeyli sayda ox(ar m#tnl#rl# rastla(\$r#q (22, 106-107). Bu m#tnl#rd# qurda

d/n#n adamlar\$ «adamlar» adlandırılar. Daha *ox gec# */l# l t, ba(\$a*\$q *\$xan qadınlar adamlarla *evrilir#r. Bir m#tnd# insanın qurda *evrilmi# s#b#bi bizim m#tnd# g/st#ril#n s#b#b- l# st- st# d (r. Daha iki m#tn d# «G#nc#basar folkloru» v# «Nax*\$van folkloru» kitablarında verilmidir (13, 112; 5, 44).

Bu obrazla bəliş bir q#d#r f#rqli m#tn d# «,r#van 7 uxor» folklorunda verilmidir. H#min m#tnin adı Gore(#ndir. Gore(#n g/z#l bir q#zd#r. Gec# yuxudan oyanıb h#y#t# *\$xark#n onu alovşayaş bir i(\$q #hat# edir v# ba(\$na canavar d#risi d (r. Adamlarla *evril#n q#z o g nd#n sonra k#ndd# adam /l#n kimi h#min d#rini geyir v# /l n q#bird#n *\$xard#b apar#r. Yuxarıdakı m#tnl#rd# adamlar ancaq diri adamlara v# heyvanlara z#r#r verirs#, bu m#tnd# /l l#ri q#bird#n *\$xard#r (14, 32).

M#tnl#rd#n birind# me(#d# ov*unu bəliş /ld r#k ist#- y#n uzun çaynaqlı, sa*lar\$ z n# d#l#m#(qadından dan#(\$#r.

Bir m#tnd# balacaq, bir t#kanla d/rd metr h nd rl y# tullanan, t kl , iri çaynaqlı m#xluq haqqında s/hb#t a*\$#r. Ba(qa bir m#tnd# sklet#n dan#(\$#r. Bu mifoloji personaj rast g#ldiyi adamın z n# bax#r, ona fikir verm#y#nd# kolun dalına ke*ir v# s m kl#ri yer# t/k l r.

Dig#r bir m#tnd#ki obraz is# yarş ilan, yarş q#zd#r. Ona su bəşnda rast g#linir.

4 rəzid#n qeyd# ald#l#m#z bir m#tn# g/r#, m harib# vaxtş ax(am st h#y#t#rd# a l paltarlı bir qadın peyda olub a l l a m a l a b a (l a y # r m # (. H # m i n q a d # n h a n s # h # y # t d # a l l a y a r s a , o h # y # t d # y a (a y a n l a r a b # d b # x t l i k z v e r # r m i (.

Dig#r bir m#tnd# d# a l paltarlı, h nd r qadından dan#- (\$#r. O, iri bir da(\$n altından *\$x#b h#min da(\$n st nd# oturur. Adam g/r#nd# is# yen# da(\$n altına girib yox olur.

%#ki #razisind#n toplanan mifoloji obrazlar mumt rk mifoloji d nyag/r (n n t#rkib hiss#si kimi Az#rbaycan mifologiyas#n#n b#r#pas\$ bax\$m#ndan olduqca #h#miyy#tlidir.

%#kid#n toplanm\$(folklor m#tnl#rind# rast g#ldiyimiz maraql\$ obrazlardan biri d# Naxı#d#r. Bu obraz b#zi b/lg#l#rd# (Balak#n, Zaqatala, Qax, %#ki, A1da(v# s.) Nax\$(, b#zi b/lg#l#rd# (x susil#, Z#ng#zur, Neft*ala-Salyan b/lg#sind# v# s.) Qara*uxa adland#s#l#r. H#m Nax\$(, h#m d# Qara*uxa adlar# il# tan#nan personaj b#xt, tale m#fhumlar#n# ifad# edir. Az#rbaycan folklorunda bu obraz kifay#t q#d#r yayl#n olsa da, uzun m dd#t folklor(naslar#n diqq#tind#n k#narda qalm\$(d#r. Bu obrazla, daha d#qiq des#k, obraz#n Qara*uxa adlanan variant# il# ilk d#f# f.e.n. V#li N#bio1lu, f.e.n. Muxtar Kaz#mo1lu v# f.e.n. 4 fz#l#ddin 4 sg#rin Z#ngilan, La*\$#n, C#bray#l, Qubadl\$, K#lb#c#r rayonlar#ndan birg# toplay#b t#rtib etdikl#ri «Bu yurd bayqu(a qalmaz» toplusunda rast g#lirik. Folklor(nas aliml#r «Qara*uxam – a1 g n m» adland#rd#qlar# ba(l#q alt#nda bir ne*# m#tn vermi(l#r (37, 21-23). Sonralar yuxar#da adlar#n# sadalad#l#m#z m #llifl#r t#r#find#n birg# toplanaraq 4 fz#l#ddin 4 sg#r t#r#find#n t#rtib olunmu(«Az#rbaycan folkloru antologiyas#. XII cild. Z#ng#zur folkloru» kitab#na da bu obrazla ba1-l# 7 m#tn daxil edilmidir. 4.4 sg#r h#min kitab#n /n s/z nd# Qara*uxa il# ba1l# yaz#r: «Mifoloji r#vay#t (#klind# deyil#n bu m#tnl#rd# Qara*uxa insan#n /z n# b#nz#y#n mifoloji varl#qd#r. H#r insan#n bir Qara*uxas\$ var. ,nsan#n i(l#rinin u1urla getm#si Qara*uxadan asl#d#r. Qara*uxas\$ oyaq olan adam#n i(l#ri u1urla gedir, var-d/vl#tli olur. Qara*uxas\$ yatan adam kas#b olur, a1#r g nl#r ke*irir. %irvan b/lg#sind# bu obraz Nax\$(adlan#r v# Qara*uxa il# adekvat funksiya da(\$y#r. «,(i rast d (m#k» anlam#nda nax\$(# g#tirm#k ifad#si s/z ged#n mifoniml# ba1l#d#r.

Ancaq h#r * mifonim Az#rbaycan m hitind# meydana *\$x-
m\$(d#r. S/z ged#n mifoloji personaj#n arxaik ad\$ C#nubi Si-
birin t rk xalqlar#nda bu g n# q#d#r qorunmu(dur. Sur, s l#,
yula adlanan bu mifoloji personaj insan#n bir ne*# ruhundan
birdir v# b#d#nd#n *\$xaraq g#z# bilir.

Sur s/z b#zi b/lg#l#rd# (G/y*#, Bor*al\$, Qazax v# s.)
«surun yerisin» v# ya «surun yerim#sin», «Allah sur versin»
kimi alq\$(v# qar1\$(lar i*#risind# bu g n#d#k ya(amaqdad#r»
(16, 23-24). Nax\$(la ba1l\$ m#tnl#r# is# filologiya zr# f#ls#f#
doktoru ,lkin R st#mzad#nin t#rtib etdiyi «Az#rbaycan folk-
loru antologiyas\$. XVI cild. A1da(folkloru» kitab#nda rast
g#lirik (20; 41, 387-389, 413-416), bir ne*# m#tn d# bizim
t#r#fimizd#n qeyd# al\$nm\$(d#r (79).

Folklor(nas alim 4.4sg#rin d# qeyd etdiyi kimi, h#m
Qara*uxa, h#m d# Nax\$(/z sahibin# k/m#k edir, ona xo(-
b#xtlik g#tirir. Ona g/r# d# bu obrazla ba1l\$ qeyd# al\$nm\$(
m#tnl#rin bir qismind# b#xti g#tirm#y#n adamlar Qara*uxan\$
v# yaxud da Nax\$(#n\$ axtarmaqla m#(1ul olurlar. H#m Nax\$(,
h#m d# Qara*uxa obraz#na na1l\$ janr#ndan ba(qa atalar
s/zl#rind#, deyiml#rd#, r#vay#tl#rd#, alq\$(larda, qar1\$(larda
da rast g#linir. M#s#l#n, «Nax\$(q\$l#ncedan itidi», «Nax\$(#n (v#
yaxud Qara*uxan) yatd\$, s#n d# yat», «Nax\$((v# yaxud Qa-
ra*uxas\$) oyaqd\$ (yaxud dik durub)», «Nax\$(/y s p r#nin
d/y l, sultan*axda sultanand\$», «Allah Qara*uxan\$ uca el#-
sin», «Qara*uxan yatmas#n», «Nax\$(, g# m#nn#n yap\$(» v# s.
(20, 179; 37, 106; 79; 21, 75). Az#rbaycan folklorunda bu
obrazla daha *ox iki v#ziyy#td# qar\$(la(\$r#q:

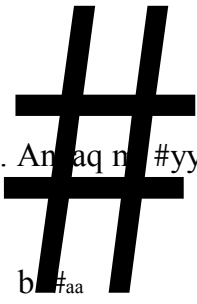
1. *Naxışın paylanması.* Bu obraz#n i(tirak etdiyi m#tn-
l#rd# Nax\$(# insanlar aras#nda b/l (d rm#k q#rar#na g#l#n
Allah-taala bir m#l#y# v# yaxud bir (#xs# onu verib yer z n#

g/nd#rir. An aq n #yy#n s#b#bl#r z nd#n (gec# d (

ystd

y

z

b #faa

z z nd#nd s

ybl

s.

\$ s.b# 0758

g#ldi /z evin#. 4hvalat\$ arvad\$na na1\$l el#di, ald\$1\$ (eyl#ri ona verdi. Xanp#ri iki #lini onun ba(\$na vurub alz\$na g#l#n s/y (dedi:

– 4d#, k/p#yo1lu, m#nim qarn\$m#n d#risi alaqlarda qald\$ sa1sala1n balas\$ axtarmaqdan. Ta bir t\$1baladan, qurbala1dan tapm\$rd\$1n dey#s#n? G#r#k sa1sala1n dey#yidin? Bir d# bel# q#l#td#ri el#m#» (26, 17). Bu m#tn Aarne-Tompson kataloqunda 1164 n/mr#li s jet# uylundur. Burada Nax\$(la qar\$(la(madan s/hb#t getmir, amma yuxar\$da verdiyimiz hiss#d#n m#lum olur ki, #vv#lki na1\$lda oldu1u kimi burada da r#mmall\$1\$ /z n# pe(# ed#n (#xs# son yar\$(da onun Nax\$(k/m#k edir. Bu na1\$l AT 1164 v# AT 1641 n/mr#li s jetl#rin kontaminasiyas\$ndan t#(kil olunmu(dur. Sad#c#, burada Nax\$(n ad\$ *#kilmir, onun funksiyas\$1n\$ Xanp#ri #v#z edir.

Nax\$(b#z#n sahibini /z pe(#si il# bir m dd#t m#(1ul olma1a qoymur (20, 339).

Nax\$(n qu(ad\$ il# – Tora1ay adlandr\$1mas\$ da diqq#t-#k#n faktdr\$. Bu, na1\$l1lar\$m\$zda pad(ah se*imi zaman\$ istifad# edil#n d/vl#t qu(unun u*urulmas\$1n\$ yada salr («4 zizin na1\$l\$1», «%#minin na1\$l\$1», «Nazikb#d#n», «4 hm#di-7 ekka(», «Yuxu», «,sg#nd#r-Z lq#rneyn» v# s.). Ba(qa bir na1\$lda (AT 567) h#min qu(un ba(\$n\$ yey#n pad(ah, r#yini yey#n varl\$ olur (129). «Na(k r q\$z» adl\$ na1\$lda insan b#xtinin birba(a qu(la eynil#(dirilm#si fakt\$ il# zl#(iririk. Bu na1\$lda taleyind#n naraz\$ q\$z\$1n b#xti /z haqq\$nda deyir: «M#n b#xt qu(uyam...» (27, 15). Yen# d# h#min na1\$lda b#xt qu(u #fsan#vi Z mr d qu(u kimi dara d (#n insanlar\$ belin# alaraq laz\$m olan yer# *atdr\$r. H#tta na1\$l\$1n sonunda g/yd#n d (#n almalar1dan biri d# b#xt qu(una *at\$r: «G/yd#n * alma d (d . Biri b#xt qu(unun, biri tikan*\$n\$1n, biri d# na1\$l s/yl#y#nin» (27,

17). M.H.T#hmasib d/vl#t qu(unun iki #sas x susiyy#tini g/st#rir. O yaz#r: «Bu qu(un k/lg#si b#xtiyarlısq v# s#ad#t r#mzidir. Onun k/lg#si kimin ba(\$ z#rin# d (s#, o, d nyada m tl#q #n b#xtiyar adam olur. Bunun n#tic#si olaraq bu qu(un ikinci x susiyy#ti meydana g#lmi(dir. O, kimin ba(\$na qonarsa, h#min adam pad(ah, y#ni d/vl#t ba(*\$s\$ olur» (113, 15).

Nax\$(obraz#n#n a(a1\$dak\$ funksiyalar\$ var:

1. *Naxışın insana xoşbəxtlik gətirməsi*. B#zi na1\$llarda, ad#t#n, b#xtind#n raz\$ qalmayan adam Nax\$(#n\$ axtarmala ba(lay#r, onu daha *ox yatan v#ziyy#td# tap#r, oyatd\$dan sonra ona d#rdini dan\$(#r, yatmas#ndan naraz\$ qald1\$#n\$ bildirir. M/hk#m utanm\$(Nax\$(da daha yatmama1a, i(l#rind# ona k/m#k etm#y# s/z verir. Nax\$(#n\$ tapan insan#n o g nd#n sonra b t n i(l#ri d z g#tirir, ba1l\$ qap\$lar z n# a*\$l#r, h#yat\$ asanla(\$r (79). H#tta n#inki Nax\$(# v# yaxud Qara*uxas\$ oyaq olan adam#n, h#tta onun yan#ndak\$lar#n bel# i(l#ri yax(\$ gedir. M#s#l#n, «Q\$z\$l qo*» na1\$l#nda pad(ah#n o1lu M#liy# qoca qar\$ bel# deyir: «... o1ul, he* fikir el#m#, bu ke*#l n# q#d#r s#nin yan#ndad\$, i(in d z g#tir#c#k. O ke*#lin Qara*uxas\$ h#l# qabaqda gedir. Odu ki, s#n# d# qorxu yoxdu» (26, 109).

Bu g n d# Az#rbaycan#n b#zi b/lg#l#rind# i(l#ri d z getm#y#n adamlar (m#s#l#n, Z#ngilan rayonunun, Neft*ala-Salyan b/lg#sinin sakinl#ri) /z Qara*uxalar#na «Yasin» sur#si oxutduraraq onu oyatma1a *al\$(#rlar (79). B#zi b/lg#l#rimizd# (m#s#l#n, Sabirabad, G#d#b#y rayonlar#nda) Qara*uxa halvas\$ bi(irir, p#nc#r#y# qoyurlar ki, qu(lar yesin. Bundan sonra da yatm\$(Qara*uxan#n oyanaca1\$na inan\$rlar (79).

2. *Naxışın sahibini tərک etməsi*. Art\$ Nax\$(#n#n ayaq st# olmas#na arxay#n olan insan#n ist#kl#ri d# g nd#n-g n# art#r, h#yatdan daha *ox (ey t#l#b etm#y# ba(lay#r. Sahibinin h#ddini

a(d\$1\$ g/r#n Nax\$(bezir v# onu h#mi(#lik t#rk edir. Bundan sonra h#min (#xs yenid#n #vv#lki m#(#qq#tli h#yat\$na qay\$d#r (79). 9z b#xtind#n (ikay#t*i, he* vaxt (k r etm#y#n insanlar da tale t#r#find#n c#zaland#r\$1\$r. «Na(k r q\$z» na1\$1\$nda do-lan\$(1\$ndan (ikay#t ed#n tikan*\$n\$ v#ziyy#ti b#xtind#n giley-l#ndikd#n sonra bir q#d#r d# pisl#(ir, yaln\$z (k r etm#y# ba(-lad\$qdan sonra var-d/vl#t sahibi ola bilir. H#min na1\$lda b#x-tind#n naraz\$ q\$z\$ da ba(\$ olmaz\$ n m sib#t#r *#kir.

B#z#n d# art\$ q Nax\$(n\$ tapd\$1\$ndan arxay\$n olan insan qar\$(s\$na *\$xan (anslardan b#hr#l#nmir, daha art\$1\$ \$ld# etm#k fikrin# d (r, bu da onun m#hvin# s#b#b olur. «Axmaq ki(i) na1\$1\$nda qar\$(s\$na bir-birind#n yax(\$ (anslar *\$xan ki(i h#l# d# /z b#xtini axtar\$, ax\$rd da (ir t#r#find#n yeyilir (27, 227-230).

Naxış və Qaraçuxanın fərqli cəhətləri. H#r iki obraz ox(ar anlay\$(lar# ifad# ets# d#, #limizd# olan m#tnl#r# #sas#n dey# bil#rik ki, onlar aras\$nda b#zi f#rqli c#h#t#r d# var:

1. Nax\$(n konkret hans\$ formada olmas\$ haqq\$nda m#lumat verilmir. Ona m xt#lif formalarda rast g#linir. Qara*uxa is# dem#k olar ki, b t n m#tnl#rd# qara yap\$nc\$1\$ adam, b#z#n d# qara yap\$nc\$1\$ k/lg# (#klind# t#svir olunur.

2. Nax\$(sahibinin yan\$nda ehtiyac yarand\$1\$ anda peyda olur. Qara*uxa is#, ad#t#n, sahibinin arxas\$na g#zir.

3. Nax\$(n paylanmas\$ il# ba1\$ m#tnl#r d# m/vcud oldu1u halda, Qara*uxan\$ verilm#sind#n he* bir s/hb#t getmir.

4. Qara*uxa il# ba1\$ m#tnl#rin birind# s/yl#yici onu h#m d# /vliya adland#r\$, h#mi(# evin astanas\$nda oldu1unu v# ev# gir#rk#n ona salam verilm#sinin vacibliyini vur1ulay\$. Nax\$(la ba1\$ bel# bir fakta rast g#lm#dik.

S/yl#yicil#rin verdiyi m#lumata g/r#, Nax*\$van #razi-sind# b#z#n qaynatan\$ evin Qara*uxas\$ adlandr\$r, ona h/r-m#tin vacibliyi vurululanr (79).

Sadalad\$1\$m\$z f#rql#rl# daha *ox mifoloji r#vay#tl#rd# zl#(irik.

Onu da qeyd ed#k ki, bu obraza daha *ox 460 A (B#xtin axtar\$lmas\$), 945 (A1\$lla b#xtin m bahis#si), 1641 (Yalan*\$fal*\$) n/mr#li na1\$l s jetl#rinin t#rkibind# rast g#linir v# o, ad#t#n, k/m#k*i funksiyas#n\$ yerin# yetirir. Mifoloji r#vay#tl#rd# is# o, insana xo(b#xtlik, var-d/vl#t g#tirm#k funksiyas#n\$ da(\$y\$r.

Sonda qeyd ed#k ki, na1\$l janr\$ olduqca m hafiz#kar janrd\$r. Bu janr daha *ox b#dii t#x#yy l# #sasland\$1\$ndan v# kanonik obrazlar sistemin# malik oldulundan ad#t#n, aktual inan\$(lar orada /z #ksini tapm\$r. B#z#n na1\$llarda bu inan\$(larla ba1\$l obrazlar#n ancaq atributlar#na rast g#linir. M#s#l#n, Albast#n#n b#zi atributlar\$ – irid/(l olmas\$ v# s. Div qarss\$ il# ba1\$l verilir. Amma na1\$lda konkret Albast\$ ad\$ *#kilmir. Sad#c# olaraq, bu atributun Albast\$ya m#xsus olduunu g/r - r k. Amma maraql\$d\$r ki, Nax\$(v# yaxud Qara*uxa obraz\$ hal-hazrda xalq aras#nda ya(ad\$1\$ halda, onlarla ba1\$l inamlar h#l# d# xalq aras#nda geni(formada m/vcud oldu lu halda, bu obraz na1\$l janr#nda /z n# yer ala bilmi(dir. S/zs z ki, h#m Nax\$(, h#m d# Qara*uxa q#dim insanlar#n arxaik mifoloji t#s#vv rl#ri il# ba1\$d\$r. Onlar#n daha d#rind#n /yr#nilm#si h#m mumt rk folklorunun, h#m d# onun bir qolu olan Az#rbaycan folklorunun b#rpas#na k/m#k ed#c#kdir.

%#ki #razisind# toplanm\$(mifoloji m#tnl#r aras#nda *ov-culuqla bađlı folklor m#tnləri* /z n#m#xsusulu il# se*ilir. ,ndiy#d#k *ap olunmu(folklor antologiyalar#na n#z#r salanda

bu m/vzu il# ball\$ m#tnl#rin orada /z n# laz\$mnca yer alma-
d\$1n\$ g/r r k. %k#kid#n qeyd# al\$nm\$(materiallar #sas\$nda
haz\$rlanm\$(folklor antologiyalar\$ns v#r#ql#dikd# daha pis
v#ziyy#tl# qar(\$la(d\$g. Bel# ki, bu antologiyalarda bu m/vzu
il# ball\$ bir d#n# d# m#tn# rast g#lm#dik.

Biz s/z ged#n #razid# folklor toplayark#n ov*uluqla
ball\$ 60 m#tn qeyd# ala bildik (79). Bunlardan 38-i mifoloji
r#vay#t, 22-si is# inamd\$.

%ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rin bir ne*#sin-
d# ova ged#n ov*u dalda t kl bir m#xluqla rastla(\$r. H#min
m#xluq ov*u n# ets#, onu yams\$lay\$\$. Bundan istifad# ed#n
ov*u #lind# tutdu lu odu yap\$nc\$ss\$na yax\$nlad\$sr\$. Onun
rastlad\$1\$ t kl m#xluq da bu h#r#k#ti yams\$lad\$1\$ * n
t kl#rini od al\$ v# o, /z n d#r#d#n a(a1\$ at\$. Daha bir ox(ar
s jet d# «Z#ng#zur folkloru» kitab\$nda verilib (16, 44).

M#tnl#rin birinin verdiyi m#lumata g/r#, ov*u yuxusunda
h#mi(# ov etdiyi yerd# yatm\$(bir t#k# g/r r. H#m d# bu, adi
t#k# deyil. Ov*ular\$n *tələ tələ* adland\$rd\$qlar\$ bu n/v dig#r t#k#
n/vl#rind#n f#rql#nir. (T#l# t#k# dig#r t#k# n/vl#rin# nisb#t#n
boyca daha b/y k, daha canl\$ v# daha z#rif n/v sayl\$). Ov*u
s#h#r yuxusunun dal\$ncə ova gedir. Dölrudan da, h#min yerd#
t#l# t#k#ni yatm\$(g/r r v# onu vurur. Ev# qay\$danda atas\$ ona
deyir ki, bu, s#n# pay verilib, daha ova getm#. Fikrimizc#, bu
m#tnin daha arxaik variant\$nda ov*uuya x#b#rdarl\$g ed#n atan\$
yerini ov tanr\$ss\$ tutub v# ov*uuya pay ver#n d# odur.

Ba(qa bir m#tn# g/r# is# ov vura bilm#y#n ov*unun
qar(\$s\$na bir *oban *x\$\$. Ov*unu bir m dd#t dalda g#zdir#n
oban onu #vv#ll#r ke# bilm#diyi yerl#rd#n ke*irir, onlar
birlikd# *oxlu ov vururlar. Sonra h#min ov*u yolda(lar\$ il#
ev# qay\$dard#n tez-tez arxaya *evrilir ki, bizi *al\$rlar.

Yolda(lar\$ he* n# g/rm#dikd# yolun k#nar\$nda ocaq yand\$rd\$-
1\$n\$, onun #traf\$nda is# alt\$ n#f#r papaql\$, balacaboy ki(il#rin
#yl#(diyini deyir.

Bir m#tn# g/r#, ovun qaba1\$nce h#mi(# bir qu(g#zir.
S leyh adl\$ bu qu(hind toyuluna b#nz#yir. Bu qu(a b#z#n
,sg#nd#r qu(u da deyirl#r. Onun g/r nm#si #trafda ovun ol-
mas\$na i(ar#dir. Amma ona g ll# atmaq olmaz. Ov*ular\$
verdikl#ri m#lumata g/r#, ona g ll# atan kimi d nya qar\$(sr,
g n#(li hava olmas\$na baxmayaraq, bird#n-bir# g cl ya1\$(
ya1\$ r, dolu t/k r, tufan qopur v# s.

4 razid# geni(yay\$lm\$(inama g/r#, ov heyvanlar\$ /zba-
(\$na deyil. Onlar\$ da sahibi var. O, ov heyvanlar\$n\$ qoruyur,
n#zar#t edir, sa1\$ r v# s. 4ld# etdiyimiz m#tnl#rin bir qismind#
deyilir ki, #g#r ov*u ovun sayn\$ ke*#rs#, bu zaman ona ov et-
m#k qadalan olunur. 4g#r ov*u qadalan\$ pozarsa, ovlar\$ g -
d k* s (g/z#t*isi) t#r#find#n c#zaland\$r\$1\$ r. Bir s\$ra m#tnl#rd#
«ovun y##si», «ovlar\$ g d k* s » ifadl#rin# rast g#lirlik. Bu
tipli m#tnl#rd# ov*unu c#zaland\$ran ovlar /zl#ridir. Ancaq
«ovun sahibi» v# yaxud «ovlar\$ g d k* s » ov h#ddini ke*#n
ov*ular\$ c#zaland\$r\$rsa, ovlar bolaz heyvana, k/rp# heyvana
g ll# atan ov*ular\$ c#zaland\$r\$rlar. Dig#r bir m#tn# g/r#, maral\$
vurmaq g nahd\$ r, onu atan ov*u h/km#n c#zaland\$r\$1\$ r.

M#tnl#rin bir ne*#sinin verdiyi m#lumata g/r#, b#z#n ov-
*u t f#ngi z n# qald\$randa heyvan s r s onun g/z n# *#m#n-
likd# g#zi(#n o1lan v# q\$zlar, yaxud qoyun s r s kimi g/r n r.
Ov*u he* n#y# baxmadan yen# heyvan\$ vurur v# d#li olur.
Fikrimizc#, m#tnin deformasiyaya u1ramam\$(variant\$nda ov
h#ddini ke*#n ov*unun a1l\$n\$ ba(\$ndan alan ov tanr\$\$ olmu(dur.

M#tnl#rin bir qismind# ov*uuya yax\$nl(aaraq ovun sayn\$
bitirdiyi * n ova g#lm#yi qadalan ed#n mifoloji varl\$ q a1 saq-

qall\$ ki(idir. M#tnl#rin birind# is# ov*uuya #vv#lc# heyvan yax\$nl\$sr. Sonra bu heyvan d/n b insana *evrilir v# ov*uuya bir daha ova g#lm#m#si bar#d# x#b#rdarl\$eq edir. Eyni s jetl# «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab\$nda da rastla(\$r\$eq. Bu kitabda verilmi(iki m#tnd# heyvan insana *evril#r#k ov*uuya x#b#rdarl\$eq edir. M#tnl#rd#n birind# ov*unun vurmaq ist#diyi ceyran qad\$na d/n r. Bu hadis#d#n b#rk qorxmu(ov*u bir daha ova getmir. ,kinci m#tnd# is# ov*unun atmaq ist#diyi t#k# alsaqqal\$, nurani bir qocaya *evrilir v# ov*uuya x#b#rdarl\$eq edir (22, 53).

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z bu tipli m#tnl#rd#, ad#t#n, ov*u qoyulan qadalaaya m#h#l qoymur v# bu, ona h#yat\$ bahas\$na ba(a g#lir. B#z#n d# qadala bir ne*# d#f# t#krarlan\$sr, ov*u bu qadalaalara m#h#l qoymad\$eqda is# onun yolda(\$na da x#b#rdarl\$eq olunur ki, yolda(\$n ovun h#ddini a(\$b, onunla ova g#lm#. C#za da bu x#b#rdarl\$eqdan sonra verilir. M#tnl#rin birin# g/r#, ov*u ona g/r# c#za al\$sr ki, o, ziyar#t #razisind# ov edir. Dig#r bir m#tn# g/r#, ziyar#t #razisind# ov ed#n ov*ulara qoca bir ki(i yax\$nl\$(araq *\$x\$b getm#l#rini t#l#b edir v# yoxa *\$x\$sr. T#l#b# m#h#l qoymayan ov*ular#n t#f#ngl#ri q\$rd\$ld\$1\$ * n onlar b#rk qorxur, bir d# h#min #raziy# ova getmirl#r.

B#zi m#tnl#rd# is# qadalan\$ n mifoloji s#ciyy#si itmi(, onun yerini sosial fon tutmu(dur. Bel# ki, bu tipli m#tnl#rd# c#zalandr\$lan ov*u guya d (m#nl#ri t#r#find#n /ld r l r.

M#tnl#rin birind# ov*uuya x#b#rdarl\$eq ed#n mifoloji varl\$eq ortaboy, papaql\$ ki(idir. H#min m#tn# g/r#, x#b#rdarl\$eqdan #vv#l ov*unun qabala\$ndan * heyvan ke*s# d#, o, he* birini vura bilmir. Bundan sonra peyda olan ortaboy, papaql\$ ki(i ov*uuya ovun h#ddini ke*diyini bildirir v# bir daha ova g#lm#m#yi tap(\$r\$sr.

Dig#r bir m#tn# g/r# is# m#(hur bir ov*u *ox g#zs# d#, ov vura bilmir. Q#fl#t#n onun qabal#nda bir ki(i peyda olur v# h#min ki(i #lini hans# t#r#f# uzatsa, orada ov qayna(\$r. Ki(i ov-*uya yaln#z * heyvan vurma#la icaz# verir v# bundan sonra bir daha ova g#lm#m#yi tap(\$r#r. «Az#rbaycan mifoloji m#tnl#ri» kitab#nda da ox(ar s jetl# rastla(d#q. H#min m#tnd# ov tapa bil-m#y#n ov*uoya ovun yerini g/yg/z bir arvad g/st#rir (22, 53).

M#tnl#rin bir ne*#sind# ov*uoya yuxuda x#b#rdarl#q edi-lir. O, x#b#rdarl#la m#h#l qoymadan ova ged#nd# is# q#fl#t#n g#l#n sel yolda(lar#n#n aras#ndan yaln#z onu g/t r b apar#r. Bu tipli m#tnl#rd# ov h#ddi min heyvan g/st#rilir. «Z#ng#zur folkloru» kitab#nda «Ombadurma» ba(l#l# alt#nda iki m#tn verilmi(dir ki, bu m#tnl#rd# ov h#ddi y z heyvan g/st#rilir. H#min m#tnl#r# g/r#, ov*u y zd#n *ox ov vursa, onun ovu omba durar (16, 46). %#kiy# m#xsus ov*uluq m#tnl#rind# is# «ombadurma» hadis#sin# rast g#lm#dik.

M#tnl#rin birinin verdiyi m#lumata g/r#, mahir ov*ular-dan biri g ll#sinin bo(a *\$xmas#ndan sars#l#r v# el# bu s#b#b-d#n d# ov*uluqdan #l *#kir.

M#tnl#rin bir ne*#sind# ov*unun ov vura bilm#m#sinin s#b#bi t f#ngin q#rxa d (m#si il# #laq#l#ndirilir. ,nama g/r#, t f#ngin st nd#n adlamaq olmaz, t f#ng q#rxa d (#r. Onu da qeyd etm#k yerin# d (#r ki, bu, t#kc# t f#ng# aid deyil. 4 ra-zid# yay#lm#(inama g/r#, t#r#zinin d# st nd#n adlamaq ol-maz. Onda t#r#zi d z *#km#z. K#s#r #(yalar#n st nd#n ad-lansa, onlar da yax(\$ k#sm#z v# s. Buna g/r# d# h#min #(ya-lar#n (t f#ngin, t#r#zinin, k#s#rl#rin v# s.) q#rxa d (m#m#si * n onlar#n st nd#n geri adlamaq laz#md#r.

4 razid# yay\$lm\$(dig#r bir inama g/r#, ov #tind#n zah\$ qad\$#n yes#, t f#ng q\$rx# d (#r. Buna g/r# d# ov #tini yey#n zah\$ sa*\$n\$#n ucunu d y b sonra yem#y# ba(lamal\$d\$#r.

T f#ngin q\$rx# d (m#sinin dig#r bir s#b#bi is# b#dn#z#rdir.

T f#ngin q\$rx# d (m#sinin s#b#bl#ri m xt#lif oldu1u kimi, t f#ngi q\$rxdan *\$xartman\$#n da sullar\$ m xt#lifdir:

1. T f#ngi #kiz u(a1\$ olan qad\$#na verirl#r ki, onu ayaq-lar\$#n\$#n aras\$#ndan ke*irsin. Sonra ov*u n/vb#ti ovdan h#min qad\$#na da pay ay\$#r\$#r.

2. T f#ngi q\$rxdan *\$xarmaq * n yeddi qap\$#dan un y\$1\$#r, sonra t f#ngin l l#sini h#min undan haz\$#rlanm\$(quqal\$#n (ki*ik */r#yin) i*\$risind#n ke*irirl#r. Onda t f#ng q\$rxdan *\$xm\$(hesab olunur.

3. T f#ng q\$rx# d (#nd# * yol ayr\$c\$#na gedib t f#ngi iki da(\$#n st n# el# qoyurlar ki, arada bo(yer qals\$#n. Sonra yerd#n ki*ik bir da(g/t r b h#min bo(yerd#n * d#f# sald#n sola, * d#f# d# #ksin# at\$#rlar. Bu zaman da(\$ atan adam h#r d#f# da(\$ tullad\$#qca «T f#ng, s#ni q\$rxdan *\$xar\$#ram» dem#lidir.

4. T f#ngi q\$rxdan *\$xartmaq * n onu * *#r(#nb# q\$rx#*ar cam\$#n\$#n (dibin# x\$#rda a*arlar b#rki dilmi(mis qabd\$#r) suyu il# yumaq laz\$#md\$#r.

5. T f#ngi q\$rx# d (#n ov*u it n#cisini da(\$#n st n# y\$1\$b vura bils#, t f#ng q\$rxdan *\$xar.

Yuxar\$#da sadalad\$1\$m\$#z sullardan h#r hans\$ birini icra ed#n ov*unun n/vb#ti ovu ulurlu ke*#rs#, t f#ng q\$rxdan *\$xm\$(say\$1\$#r.

Ov*ular aras\$#nda yay\$lm\$(dig#r bir inama g/r#, #g#r vurulan ov dilini di(l#yirs#, bu, yen# d# ov olaca1\$#na i(ar#dir.

4 razid# yay\$lm\$(dig#r inamlara g/r#:

1. Ovun #tini t#r#ziy# qoymaq olmaz. G#r#k #t g/z#yar\$ k#silib verilsin. Eyni inamla «Z#ng#zur folkloru» kitab\$nda da rastla(\$r\$):

Ov*u, ovun atmas\$n,
4 tin t#r#ziy# qoyub satmas\$n.
Ov*u, s#nin isbin-kisbin partlas\$n,
Bu da l da bir maral yaman a l lad\$ (16, 23).

2. Ov #tini satmaq olmaz. Onu yaln\$z pay kimi verm#k laz\$md\$r.

3. Ov #ti il# i*ki i*m#zl#r.

4. Ov*uluq qaydalar\$na g/r#, bir ne*# n#f#rin i(tirak etdiyi ovda vurulan ovun say\$ndan asl\$ olmayaraq at\$lan ovun ba(-aya l\$ onu atan ov*uuya *atmal\$d\$r. Ov*u #g#r /z ist#s#, onu yolda(lar\$ aras\$nda b/l (d r# bil#r.

5. Ov*u atd\$l\$ ovun r#yini /z yem#lidir. G man ki, ov*u vurdu lu ovun r#yini yem#si ona m#xsus c#h#tl#ri (c#ldlik, g c-q vv#t v# s.) #ld# etm#k m#qs#di g d r.

6. Ova ged#n adam t#miz getm#lidir.

7. Ov*u ovdan qay\$danda rastla(d\$l\$ h#r bir adama g#tir-diyi ov #tind#n pay verm#lidir, yoxsa h#min ov haram say\$l\$r.

8. Ov*u ov qu(lar\$na g ll# atmamal\$d\$r. 7 nki onlar da ov*u say\$l\$r.

9. Ov ovlamaq * n ov*u /z b#d#nind#n m #yy#n q#-d#r #t itirm#lidir.

10. Ov*ular\$n fikrinc#, el# t f#ng var ki, onunla ov tap-maq *ox *#tin olur. Amma el# t f#ng d# var ki, onu g/t r b ova ged#n ov*uuya *oxlu ov rast g#lir. Bel# t f#ng ov*ular aras\$nda «qansev#n t f#ng» ad\$ il# tan\$n\$r.

4 razid#n ov*uluqla ball\$ qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rd#n biri d# na1\$d\$r. Bu na1\$l «Ov*u Pirim» adlan\$r. Ancaq bu m#tn naqisdir.

Ov*uluqla ball\$ folklor m#tnl#rinin toplanmas\$ bu m#tnl#rin h#m Az#rbaycan folklorunda, h#m d# mumt rk folklorunda tutdu1u yeri m #yy#nl#(dirm#y# k/m#k ed#c#kdir.

Vergili adamlar haqqında mətnlər. %ki #razisind# m/vcud olan folklor m#tnl#rinin bir qismi d# vergili adamlar haqq\$nda m#tnl#rdir. Folklor(nas alim 4.4sg#r (amanl\$q vergisi, (aman m#rasiml#ri v# mumiiyy#tl#, (amanizm haqq\$nda olan bilgil#rin ara(d\$r\$lmas\$n\$ etnoqrafiyan\$n predmeti say\$r v# qeyd edir ki, bu m#tnl#r art\$ q xatir# janr\$nda deyilir, bu da onun folklor t#r#fidir (52, 24). Biz vergili adamlar haqq\$nda 28 m#tn qeyd# alm\$(\$q (79). 4vv#lc# onu qeyd ed#k ki, indiy#d#k n#(r olunmu(folklor kitablar\$nda a(\$q1\$l\$n vergi yolu il# al\$nmas\$n\$ *\$xmaq (#rtil# bu tipli m#tnl#r1# zl#(m#dik. Odur ki, %ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#ri «%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri» kitab\$ndak\$ m#tnl#r1# m qayis# etm#y# *al\$(aca1\$ q.

T rk t#f#kk r n# g/r#, s#n#t, pe(# insana h#min pe(#nin hamil#ri t#r#find#n verilir. Bu inama m xt#lif t rk xalqlar\$ aras\$nda rast g#linir. M#s#l#n, t rkm#n xalq\$ aras\$nda geni(yayl\$m\$(inama g/r#, Q#mb#r musiqi*i v# m 1#nnil#rin himay#dar\$d\$r. T rkm#n1#r aras\$nda onun dig#r ekvivalenti musiqi*i, m 1#nni, (air v# (amanlar\$n himay#dar\$ A(\$q Ayd\$nd\$r (131, 63). S#n#tin, pe(#nin onun hamisi t#r#find#n verilm#sin# inam vaxtil# %ki #razisind# d# geni(yayl\$1\$bm\$(. Bunu #razid#n toplad\$1\$m\$z vergili adamlar haqq\$nda m#tnl#r d# s but edir. Bu m#tnl#rin dem#k olar ki, hamss\$nda vergi yuxuda verilir v# onu ver#n m xt#lif pir sahibl#ridir (%eyx baba, Hac\$

Salah baba, Niyazi baba, Fatma n#n# v# s.). Bu da tamamil# t#bii hal say\$lmal\$d\$ r. Zaman ke*dikc# hami ruhlar anlay\$(\$ / z yerini #cdad kultuna vermi(dir. Bu m#s#l#y# m xt#lif t#dqiqat-*\$lar eyni prizmadan yana(m\$(lar. Prof. H.,smay\$lovun fikrin# g/r#, «... #ski t rk s/z v# musiqi s#n#t*isind#n *ox q#dim d/vrd# qopan qam m st#qil (#kild# m/vcud olmu(, islam *ev-r#sin# girdikd#n sonra is# z#ruri (#kild# funksional zvl#nmi(-dir)» (61, 67). Folklor(nas alim F.Bayat bu haqda bel# yaz\$ r: «Ata-baba kultu zamanla qoruyuculuq funksiyas\$ il# b#rab#r ocaqlara ke*mi(, islam\$ n q#bulundan sonra /vliya kultunun yaranmas\$nda t#m#l rolunu oynam\$(d\$ r)» (117, 169). El#c# d# rus alimi V.N.Basilovda oxuyuruq: «%amanl\$ q islam\$ n zahiri #lam#tl#rini #xz etmi(dir... %amanl\$1\$ n bir s\$ra qal\$qlar\$ is# m q#dd#sl#r kultunda qalm\$(d\$ r)» (131, 94).

Çöpçülük. 4 razid#n */p* l y n pir sahibl#ri t#r#find#n veril#n vergi olmas\$ haqq\$nda iki m#tn qeyd# alm\$(\$q. M#tn- l#rd#n birinin verdiyi m#lumata g/r#, */p* olacaq qad\$na yuxuda %eyx baba bir ilan g/st#rib onun bolaz\$ndak\$ */p *\$xartma1\$ t#l#b edir. Qad\$ n iyr#ndiyini bildirdikd# %eyx baba ilan\$ n bolaz\$ndak\$ */p s\$1allay\$b /t rm#yi m#sl#h#t g/r r. Bu yuxudan sonra h#min qad\$na */p* l k verilir v# o, */p *\$xartm\$ r, s\$1allay\$b /t r r.

,kinci m#tnd# is# g#l#c#yin */p* s yuxuda d#ryan\$ n ortas\$nda h nd r bir alma alac\$ g/r r. Onu alaca *\$xard\$rlar ki, bir d#n# alma z b d (s n. O, alman\$ zs# d#, suya d (-m#y# qorxur. Bundan b#rk #s#bil#(#n Baba onu alma alac\$ il# birlikd# da1a at\$ r. H#min yuxudan sonra o, */p* olur.

Loğman. Bu s#n#tin vergi il# al\$ nmas\$na dair #razid#n bir m#tn qeyd# ala bildik. H#min m#tn# g/r#, vergi veril#c#k (#xs# yuxuda deyirl#r ki, s#n# el# (eyl#r /yr#d#c#yik ki,

alacların, otların, yarpaqların dilini biləcəksən, salalmayan dərldəri salaldacaqsan. Bu inama (aman mətnləri arasında da rast gəldik. Ruhlar (amana bətinə almin sirlərində xəbərdar olmaq bacarıq verilir (101, 23-24).

Şairlik. Bununla birlikdə bir mətni Laşın rayonundan didərgin d (b %kinin Paliment adlı #razisində məskunlaşmış (#xsdən qeyd almış (sq. Mətn #razidən qeyd aldışmş digər mətnlərdən fərqlidir. Belə ki, bu tipli mətnlərin demək olar ki, hamısında pir sahiblərinin vergi aldığıdan sonra məyyən bir istedad sahibi olmaqdan səhbət gedirsə, bu məndə zədə aldığıdan sonra qabiliyyət zəxsi: araba ilə ot gətirən ki (iyyəli bərk zilir və bundan sonra (eir yazma ilə bələyir.

4razidən qeyd aldışmş digər bir mətnin verdiyi məlumata görə isə Dəmiri Abbas vergi aldığıdan sonra (air olur. Bu məndə verginin kim tərəfindən verildiyi qeyd olunmur.

Aşıqlıq. Aşın buta (vergi) aldığıdan sonra fəaliyyətə bələməsi motivi məhbət dastanlarında geniş yayılmışdır. 4ksər məhbət dastanlarında bu hadisə ilə zəl (irlik. Ancaq dastanlarda aqlısq edəcə (xsə bu istedad verən Xəzər, dərvi (və bələmərsə, bizim #razidən qeyd aldışmş məndə vergini verən pir sahibidir. Həmin məndə vergi aldığı məndə «dli» olan oğlan belə deyir: «Mən buz istəyirəm, məndə qəz verilir, saz verilir. Baba məndə deyir ki, u gəl. Məndə uəb gedirəm». Bu məndə gər, o, vergini gətirmədiyi * n /1 r. 4razidə Molla Cumanın da aqlış vergi yolu ilə almışna inanılmışdır. D.Qiyasbəyli bu bərdə belə yazır: «Deyilədiyini gər, məktəbi bitirəndən sonra Molla C mə «havalanır, saz gətirir» (73, 8).

4razidən qeyd aldışmş mətnlərin bəy kəsəriyyətinə verginin hansə sənətlə birlikdə verilməsi deyilmir. Biz belə

m#nl#ri (#rti olaraq *verginin verilməsi* adlandırılmışdır. 4 razi-
d#n topladığı m#z r#vay#tl#rd#n birin# g/r#, Molla Qas#m adlı
bir (#xs h#r gec# evd#n yoxa *x#b bir d# s#h#r a#l#nda
qay#d#rm#(. Arvad# ondan b#rk (bh#l#nir v# m#lum olur ki,
o, h#r g n %kaflan babada namaz q#l#b, sonra ev# qay#d#r.
7 ar#qlar# da ona g/r# qar olurmu(.

Yuxarıda qeyd etmişdik ki, vergi yuxuda verilir. Ancaq
bu m/vzuda olan m#nl#rin birin# vergi aysq halda verilir.
Bu m#tn# g/r#, vergi veril#c#k q#z# da l#da sumaq y#lark#n iki
ki(i olurlay#b apar#r ki, gec#ni Niyazi baban#n q#bri st nd#
yat#rs#nlar. Ancaq yol *ox uzaq oldu l#ndan onu yax#n ziya-
r#td# – Fatma n#n#nin q#bri st nd# yat#rs#rlar. Q#z# olurla-
yanlardan biri ona deyir ki, s#n# vergi veril#c#k, m#n d#
s#ninl# evl#n#c#y#m.

«%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri» kitab#nda verilmiş
bir ne*# m#tn d# hamı ruhlars#n (amanlarla evl#nm#si v#
yaxud yax#nl#q etm#si bar#d# m#lumat verir (101, 30-31).

4 razi d#n qeyd# aldığımız m#nl#rd#n birinin verdiyi
m#lumata g/r#, vergi almış (adamlar iki- * il #rzind# yeti(ib
mahir bax#c# (v# ya */p* , g/zba llay#c# v# s.) ola bilirl#r. Bu
m dd#t #rzind# onlar /zl#rind# olmur, tez-tez bay#l#r, #traf-
dak#lar# g/rm r, «d#li» olurlar. Bu m#tn d# (aman s/yl#m#-
l#ri il# uy l#nluq t#(kil edir. %aman m#nl#rinin birin# g/r#,
ruhlar (aman olacaq adam#n ruhunu g/t r b yeralt# d nyaya
apar#rlar. G cl (aman#n ruhu yeralt# d nyada * il saxlan#l#r.
Z#if (amanlars#n ruhlars# is# bir il orada qal#r. Bu m dd#t
#rzind# ruhu olurlanan adam d#li olur. Bu hal ruhun dustaq
oldu lu vaxta q#d#r davam edir. Yeralt# d nyada ruhlars# saxla-
maq * n ayr#ca ev d# olur (101; 12-13, 26). Qeyd ed#k ki,

%ki rayonundan toplad\$1m\$z m#tnl#rin birind# vergi veril#c#k adam\$ n ruhunun saxland\$1\$ yer saray adlan\$ r.

4 razid#n qeyd# ald\$1m\$z m#tnl#rin bir ne#sind# vergi veril#c#k adamlar\$ n #zablar\$ t#svir olunur. Bel# adamlardan birini tik#-tik# do1ray\$b, k#silmi(tik#l#ri tabala t/k b qovururmu(lar. M#tnl#rin birind# is# vergi veril#c#k adam\$ n b#d#nin# q\$zmar (i(bas\$rlar. Onu gah /ld r r, gah da dirildir#r. Ba(qa bir m#tnd# is# vergi alacaq adam\$ h#r d#f# d/y r, pis yollara *#kir, g/z n n qabal\$nda iki u(a1n\$ yand\$ r\$rlar. «%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri» kitab\$nda «%aman olma» ba(-l\$1\$ alt\$nda ged#n m#tnl#rin d# #ks#riyy#tind# bu proses t#svir olunur. H#min m#tnl#rin birind# (aman\$ n b#d#nini tik#-tik# do1rad\$ qdan sonra qazana t/k b, * il bi(irirl#r (101, 24). Ba(-qa bir m#tnd# (aman olacaq adam\$ hami ruhlar m xt#lif prosesl#rd#n ke*irirl#r, h#m*inin onu *at\$ v# yaxud qay\$(la m/h-k#m d/y rl#r (101, 26). M#tnl#rin bir qismind# hami ruhlar g#l#c#k (aman\$ n #vv#lc# ba(\$n\$ k#sib a1acdan as\$rlar. H#min m#tnl#rd# b#z#n bu alac «qara (am alac\$», – dey# xat\$rlan\$ r (101, 12-13). %kid#n qeyd# ald\$1m\$z m#tnl#rd#n birinin verdiyi m#lumata g/r#, vergi veril#c#k adam n# q#d#r ki, /z nd# deyil, onu g/zd#n qoymaq olmaz, yoxsa %eytan (bu ad m#tnd# h#m d# ,blis kimi xat\$rlan\$ r) onu olurlay\$b me(#y# aparar. %eytan me(#d# olurlad\$1\$ vergilinin ya ba(\$n\$ k#sir, ya da z#h#r#yib /ld r r. G/rd y m z kimi, bu m#tnd# vergi alacaq adam\$ n ba(\$n\$ n k#silmi#si hadis#si /z varl\$1n\$ qoruyub saxlaya bilmi(dir.

S/yl#yici Baqqall\$ M c baba adl\$ ziyar#t*i haqq\$nda m#lumat ver#rk#n qeyd etdi ki, M c baba *ox ac\$ql\$ mollad\$, h#m d# ziyar#tdi. %aman m#tnl#rind# d# ac\$ql\$ (amanlarla zl#(irlik. Ruhlar bir (aman\$ m xt#lif instansiyalardan ke*ir-

dikd#n sonra ona deyirl#r: «Qanl\$ daban, ac\$ql\$, (/hr#tli (aman ol» (101, 28).

M#tnl#rin #ks#riyy#tinin verdiyi m#lumata g/r#, vergili adam n# q#d#r #zab *#ks# d#, onu h#kim# aparmaq, m alic# etdirm#k olmaz. Bu zaman ona veril#c#k vergi dayand#r#l#r v# o, ya /l r, ya da /m rl k d#li olur. M#tnl#rd#n birind# deyilir ki, bir o1lana vergi verilirmi(. Bunu ba(a d (m#y#n valideynl#ri ona iyn# vurdururlar. O1lan bir ne*# g nd#n sl#10-07584 T#c#09D #c (n

dan durduqdan sonra deyib ki, onun *i*#k ruhundan dolaca1\$ o1lu (aman olacaq (101, 21).

M#tnl#rin bir ne*#sind# deyilir ki, yuxuda vergi alacaq adama «Quran» oxuma1\$ /yr#dir1#r, #lin# «Quran» kitab\$ verirl#r.

Dig#r bir m#tn# g/r#, Hac\$ Salah babadan vergi alan o1lan «Quran»\$ oxuma1a ba(layan kimi onun #linin st n# iri, qara xal d (r. F.K/pr l n n «,lk m t#s#vvifl#r» adl\$ #s#rind# d# ox(ar s jetl# rastla(\$r\$q. Hac\$ Bekta(V#lini 4mr# #linin st nd#ki ya(\$l xaldan tan\$y\$ (122, 259).

M#tnl#rin bir ne*#sind# is# vergi alan adamlar\$#n #ll#rini yaz\$rlar, yaxud #lin# yaz\$1\$ da(verirl#r (s/yl#yici h#min yaz\$lar\$ «Quran yaz\$s\$» adland\$rd\$). S#h#r durub bu yaz\$lar\$ ki-m#s# g/st#r#n adam\$#n vergisi dayan\$.

G/rd y m z kimi, %#ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z vergili adamlar haqq\$nda m#tnl#r birba(a q#dim t rk t#f#kk r il#, (amanl\$qla ba1l\$ olsa da, onlar\$#n bir qismi ,slam dininin t#sirin-d#n k#narda qala bilm#mi(dir. Amma bu m#tnl#ri d# t rk mi-foloji d nyag/r (n n islam fonunda t#qdimi saymaq laz\$md\$.

Pir sahibləri və onların möcüzələri %#ki #razisind# geni(yay\$lm\$(folklor m#tnl#rind#ndir. Biz #razid# folklor ezamiyy#tl#rind# olark#n bu m/vzu il# ba1l\$ 150 m#tn qeyd# ala bildik (79). Bu m#tnl#rin #ks#riyy#ti pir sahibl#ri v# onlar\$#n m/c z#l#ri haqq\$nda r#vay#tl#r olsa da, bu s jet inam v# l#tif# janr\$nda da /z n# yer alm\$(d\$.

%#ki #halisi aras\$nda geni(yay\$lm\$(inama g/r#, pirl#r qarda(d\$rlar. Qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rd#n birin# g/r#, pirl#r alt\$ qarda(v# bir bac\$d\$rlar: Pir baba, Hac\$ Tapd\$ q baba, Mahmud Axund baba, %kaflan baba, %eyx baba, %alfruz baba v# Fatma n#n#.

Dig#r bir m#tn# g/r#, onlar s#kkiz qarda(v# iki bac#d#r- lar. Qarda(lardan yeddisi v# bir bac\$ Arazdan (imala ke*#r#k %k#kini /zl#rin# m#sk#n se*ibl#r. Bir bac\$ v# bir qarda(is# Araz#n o tay#nda qal#blar. Ba(qa bir m#tnd# is# onlar#n * qarda(olduqlar\$ s/yl#nilir: Pir baba, M t billah baba v# %eyx baba. Bu m#tnin verdiyi m#lumata g/r#, %eyx baban#n #cdad\$ %eyx S#nan baba peyl#mb#rin n#slind#ndir v# 4r#bistandan buraya dini yaymaq * n g#libdir. %eyx S#nan baba da m#(hur (eyx olub, onun n#sil (#c#r#sinin yeddinci pill#sind# %eyx 4 h- m#d baba do1ulub. %eyx 4 hm#d baba /l#nd# deyib ki, m#nd#n sonra yen# yeddinci n#sild# adl\$-sanl\$ bir (eyx do1ulacaq.

4 razid# b/y k pirl#rd#n ba(qa, h#r k#ndd# bir ne*# x#rda ocaq var. 4 halinin inam#na g/r#, b/lg#d# yerl#(#n h#r pir bir v# ya bir ne*# x#st#liyi salaltmaq q dr#tin# malikdir v# h#- r#sinin /z n#ziri var. %eyx baba d#lil#ri, (ik#stl#ri, quduz d#- y#nl#ri salald#r#m#(. Tamam n#n# g/y#rtm# oca1#d#r. Onun s- t n# ged#nl#r g/y par*a apar#rlar. D#mrov pirind#n g/t r lm (ki*ik da(\$ suya sal\$b bu su il# * *#r(#nb# *im#n adam d#ri x#st#likl#rind#n qurtar#r. Bu ziyar#tin n#ziri (imniyyat oldu1u * n b#z#n onu <<%irin ziyar#t>> d# adland#r#rlar. Qafur baba bo- lazdan yuxar\$ hiss#d# yaranan x#st#likl#ri salald#r. Onun n#- ziri d y d r. Surxay babaya sarl#sq tutanlar\$, gec g#z#n u(aq- lar\$, /vlad\$ olmayanlar\$ g#tirirl#r. ,nama g/r#, pir sahibi /z hans\$ x#st#likd#n v#fat edibs#, o x#st#liyi d# salald#r. M#s#l#n, Surxay baba sarl#sqdan, Tamam n#n# is# g/y#rtm# x#st#liyin- d#n /ld kl#ri * n h#min x#st#likl#ri d# salald#rlar.

Pir sahibl#rinin /vlad verm#sin# inam %k#ki #halisi ara- s#nda geni(yay\$lm#(d#r. U(a1\$ olmayan qad#nlar Pir baban#n, yaxud %eyx baban#n h#y#tind#ki da1da1an alaclar#n#n toxum- lar#n\$ y\$1\$b udmaqla u(aqlar\$ olaca1#na inan#rlar. H#tta r#vay#t-

l#rin birinin verdiyi m#lumata g/r#, u(aqs\$z qad\$ n ne*# dalda-
lan toxumu udsa, o sayda da u(a1\$ olar. Bundan ba(qa, qo-
humlar\$nda hamil# qad\$ n olanlar ziyar#t# ged#nd# dalda-
alac\$ n\$ n alt\$nda oturub toxum axtar\$rlar. 4vv#lc# yumru, yast\$
toxum tap\$ larsa, q\$z, uzunsov toxum tap\$ larsa, hamil# qad\$ n\$ n
o1lu olaca1\$ na inan\$rlar. R#vay#tl#rd#n birin# g/r#, %eyx baba
yuxuda o1lu olmayan qad\$ n\$ m jd#l#yir ki, yax\$nlarda onun
o1lu olacaq. «%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri» kitab\$nda ve-
rilmi(m#tnl#r# g/r#, (amanlar da /vlad verirl#r (101, 128-
130).

Susuz yerd#n su *\$xarmaq bacar\$1\$ pir sahibl#rinin g/s-
t#rdiyi m/c z#l#rd#n biridir. 4razid# bu tipli r#vay#tl#r kifa-
y#t q#d#r geni(yay\$lm\$(d\$ r. Biz bununla ba1l\$ 19 m#tn qeyd#
alm\$(\$q.

%#ki #razisind# geni(yay\$lm\$(r#vay#t# g/r#, pirl#r
#razini /z aralar\$nda b/l (d r rl#r. Pir babaya Da(z t#r#f
(indiki Cumak#nd #razisi) d (s# d# o, suyu olmad\$1\$ * n
h#min #raziy# getm#k ist#mir, lakin qarda(lar\$ ona t#skinlik
ver#r#k ora su g/nd#rm#yi v#d edirl#r. Bu m/vzu il# ba1l\$
#razid#n 8 m#tn qeyd alm\$(\$q. Bu r#vay#tl#rin alt\$ s\$nda Pir
babaya suyu %kaflan baba g/nd#rir. Sudan *\$xan #(yalar (#sa,
t #k, f\$st\$ q alac\$ n\$ n yarpaqlar\$ v# s.) suyun %kaflan baba
t#r#find#n g/nd#rilm#sin# (#had#t verir. Qalan 2 r#vay#td#
is# Pir babaya suyun %eyx baba t#r#find#n g/nd#rilm#si t#svir
olunur. Sudan *\$xm\$((abal\$d alac\$ n\$ n yarpaqlar\$ %eyx baba-
n\$ n v#din# #m#l etm#sinin t#sdiqin# *evrilir.

Lakin t#kc# %kaflan baba v# %eyx baba deyil, #razid#
yerl#(#n dig#r pirl#r d# susuz yerd#n su *\$xarmaq, el#c# d#
ya1\$(ya1d\$ rmaq qabiliyy#tin# malikdir#r. Qeyd# ald\$1\$m\$z
m#tnl#rin 8-ind# m #yy#n bir #razini /z n# m#sk#n se*#n pir

sahibi gah #sas# yer# vurub su *\$xar\$, gah onun at\$ aya1# z#rbl# yer# vurub su *\$xar\$, gah onun atd\$1\$ oxun yerind#n su *\$x\$, gah da o, Allaha yalvar\$ v# yerd#n su qaynay\$.

H#min m#tnl#rin 18-i yerli m#tndir, 1-ind# is# Siy#z#n rayonunda yerl#(#n Be(barmaq pirind#n dan\$(1\$. 4vv#lki m#tnl#rd# suyu *\$xaran pir sahibi /z d rs#, bu m#tnd# hans\$sa m q#dd#s (#xs h#min funksiyas\$ yerin# yetirir. S/yl#yici m#tni televizordan e(itdiyini qeyd etdi.

Qeyd# ald\$1\$m\$z 2 m#tnd# is# pir sahibl#rinin ya1\$(ya1d\$rmalar\$ndan b#hs olunur. Qaraqoyunlu camaat\$ ya1\$(ya1mayanda z#yzitli Hafiz #f#ndini g#tirirmi(v# onun oxudu1u dualardan sonra g cl ya1\$(yalarm\$).

Bununla ba1l\$ dig#r m#tn is# inamd\$. 4razid# geni(yay\$lm\$(inama g/r#, 5r hl baban\$ torpa1\$ndan suya sal\$-narsa, ya1\$(yalar. 9vliyalars\$n susuz yerd#n su *\$xarmas\$ bacar\$1\$na F.K/pr l n n «,lk m t#s#vvifl#r» #s#rind# d# rast g#lirik. Bekta(V#linin Allaha duas\$ndan sonra o anda orada bir bula1\$n peyda olmas\$ndan b#hs olunur (122, 50).

Qeyd# ald\$1\$m\$z 7 m#tnd# is# pir sahibl#rinin qar\$(s\$nda dayanan (#xsin fikirl#rini oxumas\$ t#svir olunur. Pir sahibl#rind#n %eyx baba bu qabiliyy#ti il# x susi se*ilir. Bel# ki, 7 m#tnd#n 6-s\$nda %eyx baban\$, birind# is# M t billah baban\$ qar\$(s\$ndak\$ns\$ fikirl#rini oxumas\$ndan s/hb#t a*\$1\$.

4razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z bir r#vay#td# is# «ocaqlars\$n yar\$(»ndan (16, 78) s/hb#t gedir. M#tn# g/r#, Cunudlu Sar\$ 4v#z (eyxlik iddias\$nda imi(. O, %eyx 4hm#d baban\$ o1lu Molla Mustafa il# m bahis# edir ki, s#nin atd\$1\$ g ll#ni m#n sa1 #liml# tutaram. Ancaq Molla Mustafan\$ atd\$1\$ g ll# onun sa1 ovcunun yar\$s\$ns\$ apar\$.

4razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rin 9-unda is# pir
sahibl#rinin yasaqlar#ndan dan\$(l\$lr. R#vay#t# g/r#, M t bil-
lah baban#n atn\$ yaln\$z qayn\$ n#zir y\$1ma1a ged#rk#n min#
bil#rmi(. M t billah baba /l m nd#n sonra onun atn\$ he*
k#s min# bilmir v# at ba(\$n\$ yer# vura-vura /l r.

%kaflan baban#n q#bri da1\$n zirv#sind# yerl#(ir. Oraya
he* k#s *\$xa bilm#z. Onu ziyar#t etm#y# g#l#nl#r da1\$n #t#-
yind# oturur v# qurban k#sirl#r. %kaflan baban#n q#brinin
yerl#(diyi sah#y# *\$xma1a c#hd ed#n (#xs# da1dan qopub
t/k l#n qaya par*alar\$ mane olur.

Qalan be(r#vay#t is# %eyx baba v# onun /vladlar\$ haq-
q\$ndad\$r. Bu r#vay#tl#rin m/vzusunu 1930-cu il %#ki syan\$ v#
ondan sonra Sovet h/kum#ti t#r#find#n apar\$lan repressiyalar

t#(kil edir. 1930-cu ilin Sovet h/kum#tin# qar\$si i

n n

y#td# is# onu tutub aparən Nikolay h/kum#tidir. G/rd y m z kimi, %#ki syan\$ #razid# art\$ folklorla(m\$(d\$ r. Bu da tamamil# t#bii hal say\$mal\$d\$. 7 nki tarixi hadis#l#r folklorlarda /z izl#rini qoyur.

4 razid#n bu m/vzu il# ba1l\$ qeyd# ald\$1\$m\$z m#tnl#rin bir qisminin d# s jetini pir sahibl#rinin k/m#y# ehtiyac\$ olanlar\$ dad\$na *atmas\$ t#(kil edir. D (m#nl#ri il# d/y (# ged#n (ah z#mid# i(l#y#n qoca bir ki(i il# rastla(\$r v# onun Pir baba olmasn\$ bilmir. Onlar s/hb#t etm#li olurlar v# ayr\$lark#n Pir baba (aha tap(\$r\$ ki, k/m#k laz\$m olarsa, m#ni *a1\$. D/y (zaman\$ (ah g/r r ki, onun qo(unu basl\$ r, z#mid# i(l#y#n qocan\$ k/m#y# *a1\$r\$. Pir baba #t#yind#ki arpadan bir ovuc g/t - r b d (m#n qo(ununa at\$ v# arpa d#y#n #sg#rl#r /l r. %ah geri qay\$danda Pir babadan niy# onun k/m#yin# g#lm#diyini soru(ur. Pir baba ona arpa #hvalat\$n\$ dan\$(r. Geri qay\$d\$b /lm (#sg#rl#ri yoxlayan (ah onun s/zl#rinin d zg nl y n# #min olur v# zr ist#y#rk#n qar(\$\$ndak\$ qocan\$ Pir baba oldu1unu bilir. Biz bu r#vay#ti #razid#n d/rd variantda qeyd# alm\$(sq.

Dig#r variantlarda Pir baba quldurlar t#r#find#n soy1un*ulu1a m#ruz qalm\$((#xs#, qa*aqlar t#r#find#n incidil#n (#xs# v# y#hudil#rl# d/y (# ged#n H#zr#t 4liy# (#.) k/m#k edir. Ax\$ r\$nc\$ varianta g/r#, h#l# M#h#mm#d pey1#mb#r (s.) d nyaya g#lm#zd#n #vv#l yer z nd# Pir baban\$ h/km olmu(dur. H#min m#td# #vv#lc# H#zr#t 4linin (#.) qo(ununu bir qazan yem#kl# doyduran Pir baba sonra da arpa at\$b y#hudi qo(ununu q\$r\$.

4 razid#n bu m/vzu il# ba1l\$ qeyd# ald\$1\$m\$z r#vay#t-l#rin bir qisminin verdiyi m#lumata g/r#, pir sahibl#ri olacaqlar\$ #vv#lc#d#n s/yl#y# bilm#k bacar\$1\$na da malikdirl#r. R#vay#t# g/r#, %eyx 4hm#d baban\$ Ba(G/yn k k#ndind#

%eyx Al\$ adl\$ bir m ridi varm\$(. Bir g n ona x#b#r verirl#r ki, %eyx Al\$ /l m yatal\$ndad\$ r v# s#ni arzulay\$r. %eyx baba yola d (r, amma bir q#d#r ged#nd#n sonra o, yolun k#nar\$ndak\$ alac\$ n alt\$nda dayan\$b dua edir v# deyir ki, Allah r#hm#t etsin, %eyx Al\$ /ld . Sonradan m#lum olur ki, do1rudan da, h#min vaxt %eyx Al\$ ke*inibmi(. Yaxud M t billah baba it#n #(yalar\$ n yerini d#qiq s/yl#y# bilirmi(v# s.

S/yl#yicil#rin verdiyi m#lumata g/r#, n#inki pir sahib-l#ri, h#tta onlar\$ n t/r#m#l#ri d# olacaqlar\$ #vv#lc#d#n x#b#r ver# bilirmi(l#r. %eyx baban\$ n «Bir /l#c#yim g n bilmir#m», – dey#n ollu M#cid baba /l m nd#n bir ay qabaq /l#c#yi tarixi d# d#qiq demi(dir. 4 razid# geni(yay\$lm\$(inama g/r#, pir sahibin# (bh# ed#n k#s ziyalıq tap\$r.

B#z#n ocaq sahibl#ri m xt#lif c r g/r n rl#r. Biz #razid# folklor toplayark#n ocaqlar\$ n daha *ox od v# ilan (#klind# g/r nm#l#ri il# rastla(d\$ q. %eyx baba od (#klind# g/r n r. ,nama g/r#, onun evinin qabal\$nda h#mi(# od g#zir. El#c# d# evd# ba(ver#c#k b#db#xtlikl#rd#n #vv#l %eyx baban\$ n evinin p#nc#r#sind# alov peyda olur.

Ba(qa bir r#vay#tin verdiyi m#lumata g/r#, camaat %eyx baban\$ n Da1\$standa v#fat ed#n ollunun meyidini g#tir#rk#n *ayda su *oxal\$ r v# c#naz#ni ke*irm#k m mk n olmur. Bu zaman *aya ocaq d (r v# su iki yer# b/l n#r#k *ay\$ ke*#n adamlara yol verir.

Dig#r bir r#vay#td# is# deyilir ki, h#rd#nbir %eyx baban\$ n st nd#n bir od *\$x\$ r v# g#lib Pir babaya d (r. R#vay#tin verdiyi m#lumata g/r#, bu alov %eyx babad\$ r. O, qarda(\$n\$ g/rm#y# gedir.

«%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri» kitab\$nda verilmi(bir m#nd# /lm ((aman\$ n tabutunun yan\$nda onun ruhu alov (#k-

lind# peyda olaraq yeddi g n orada qal\$ r (101, 118). El#c# d# «A1 da(folkloru» kitab\$nda da pir sahibl#rinin alov kimi g/r n- m#l#ri il# ba1l\$ bir ne*# m#tn verilmi(dir (20; 109, 112, 130).

Pir baba v# Pal\$d baba ilan (#klind# g/r n rl#r. Pir baba * n qurban k#sil#n heyvan haram pulla al\$nd\$1\$ndan (ba(qa variantda qurban k#s#n (#xs zinakar oldu1u * n) #ti qazanda ilan #tin# *evrilir. Pir# qoyulan n#ziri Pal\$d baban\$ xo(una g#lm#y#n adam g/t r#rs#, o, ilana d/n b h#min adam\$ qovur v# s.

Pirl#rd#n h#r hans\$ bir #(yan\$ o1urlamaq g nah say\$1\$ r. R#vay#tl#r# g/r#, %eyx baban\$ dam\$n\$ s/k b aparana adam\$n ail#si da1\$1\$ r, onun h#y#tind#n *ubuq g/t r#n adam\$n is# q\$*\$ tutulur v# s.

Ba(qa bir r#vay#tin verdiyi m#lumata g/r#, pir sahibinin h#y#tin# ax(am o1urlula gir#n (#xs qay\$d\$b *\$xark#n qap\$n\$ tapa bilmir, s#h#r#d#k orada qal\$ r v# yaln\$z pir sahibinin icaz#sind#n sonra bay\$ra *\$xa bilir.

Bir ne*# r#vay#tin m#zmununa g/r# is# pir sahibl#rinin h#y#tind# onlar\$n t/r#m#l#rind#n ba(qa he* k#s m#sk#n sala bilm#z. 4g#r bel# bir hal ba(ver#rs#, onda h#min (#xs m tl#q h#y#tin sahibind#n halall\$ q almal\$d\$ r. El#c# d# pir sahibl#rinin t/r#m#l#ri #cdad\$ icaz#si olmadan h#y#ti t#rk edib ba(qa yerd# m#sk#n sala bilm#zl#r. H#m*inin pir sahibl#rini v# onlar\$n t/r#m#l#rini incitm#k g nah, onlara edil#n #n ki*ik yax(\$1\$ q is# b/y k savab say\$1\$ r. R#vay#t# g/r#, %eyx baba r#hm#t# ged#r- k#n deyib ki, m#nim balalar\$ma d#yib-toxunan adam c#h#nn#m odundan qurtara bilm#y#c#k, aftafam\$ birc# d#f# doldurub pill#- k#nin st n# qoyan adam is# c#h#nn#m odu n#dir, bilm#y#c#k.

4razid# m/vcud olan b#zi alac v# bulaqlar – Ocaq pal\$dlar, 7 inar piri, Pal\$d baba, Qaraalac piri, Nar topu, S dl

bulaq, Qşrx bulaq v# s. d# m q#dd#s say\$1\$ r. B#z#n onlar\$ n ruhu insan (#klind# g/r n r. R#vay#tl#rd#n birinin verdiyi m#lumata g/r#, Pal\$ d baba yer# yşx\$ landan sonra onun yan\$ nda tez-tez #ynind# uzun, qara paltar olan qoca g/r n rm (. Bu, ziyar#tin sahibidir.

Bir ne*# m#tnd# pirl#r qeyri-adi (#xsl#r kimi t#qdim olunur. R#vay#t# g/r#, Hac\$ Salah babaya g ll# batm\$rm\$ (. D (m#nl#ri bu sirri /yr#nm#k * n onun arvad\$na m raci#t edirl#r. Uzun m bahis#d#n sonra Hac\$ Salah baba arvad\$na sirrini a*\$r v# bu, ona h#yat\$ bahas\$na ba(a g#lir.

Dig#r bir r#vay#td# veril#n m#lumata g/r#, %eyx baban\$ n at\$ n\$ n qanadlar\$ varm\$ (. Ba(qa bir r#vay#td# is# Pir baban\$ n atd\$1\$ ox 4jdahan\$ da(a d/nd#rir.

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z r#vay#tin bir qismind# ziyar#tl#rin yaranma s#b#bl#ri t#svir olunur. Faxr\$ n#n#nin ziyar#t# *evril#si il# ball\$ r#vay#tl#rd# g/st#rilir ki, m harib# vaxt\$ onu xa*p#r#stl#r (dig#r variantda erm#nil#r) qovurlar. Faxr\$ n#n# Allaha yalvar\$ ki, onu ya da(a, ya da qu(a *evirsin. Faxr\$ n#n#nin duas\$ q#bul olunur v# o, da(a d/n r. Sonra h#min da(ziyar#t# *evrilir.

«Ni(anl\$ q\$z» adl\$ r#vay#td# is# bir q\$zla o llan bir-birini sevir, amma q\$z\$ n atas\$ onlar\$ n evl#nm#sin# mane olur. Onlar qa*ma la c#hd edirl#r v# q\$z\$ n atas\$ onlar\$ tik#-tik# do1ray\$ r. C#s#dl#ri ay\$ra bilm#y#n camaat onlar\$ bir q#bird# d#fn edir v# sonradan bu q#bir ziyar#tgaha *evrilir.

4 razid# #ski inamlarla, arxaik d nyag/r (il# ball\$ olan s jetl#r h#l# d# /z varl\$1\$ n\$ qoruyub saxlamaqdad\$ r. Bu s jetl#rin aras\$nda el#l#ri d# vard\$ ki, birba(a q#dim t rk dastanlar\$ il# s#sl#(ir. %#ki rayonu, Cumak#nd adl\$ #razid# yerl#(#n Pir baba adl\$ ziyar#tgahda 4jdaha da(\$n\$ n yaranmas\$ il# ball\$

r#vay#t d# bel#l#rind#ndir: «4jdaha Pir babadan yem#k ist#yir. Pir baba ona h#r g n bir qoyun verir. Bir g n Pir baban#n qoyunlar# qurtar#r. 4jdaha ondan qoyun #v#zin# adam t#l#b ed#n-d# Pir baba /z o1lunu verir. Bu zaman Allah-taala g/yd#n bir qoyun endirir ki, Pir baba o1lunun #v#zin# 4jdahaya onu verir. Bundan q#z#bl#n#n Pir baba 4jdahan# da(a *evirir). Bu r#vay#td# Pir baban#n 4jdahaya g nd# bir qoyun verm#si «Kitabi-D#d# Qorqud» dastan#nda D#d# Qorqudun T#p#g/z# k#sim k#sm#sin# b#nz#yir. R#vay#td#, h#m d# islam dininin t#sirini g/r r k. Pir baba o1lunu 4jdahaya verm#k ist#diyi zaman Allah-taalan#n g/yd#n bir qoyun g/nd#rir. Bu, ,brahim peyl#mb#rin o1lu ,smay#l# Allah yolunda qurban k#sm#k ist#diyi zaman Allah#n g/yd#n qo* qurban# g/nd#rm#si s jeti il# st- st# d (r.

4razid#n pirl#rl# ba1l# qeyd# ald#l#m#z ba(qa bir r#vay#td# is# «Koro1lu» dastan# il# paralell#r# rast g#lirik. Bu r#vay#td#ki S td bulax «Koro1lu» dastan#n#n «Al# ki(i) qolunda veril#n ecazkar *e(m#y# *ox ox(ard#r: «S dl bulaqdan h#r ild# yaln#z bir d#f# – Novruz bayram# #r#f#sind# su #v#zin# s d ax#r. Bu, c#mi bir-iki d#qiq# *#kir. Kim bu s d-d#n i*# bils#, onun can# sallam, /mr is# uzun olar. R#vay#tin verdiyi m#lumata g/r#, bulaqdan s d g#ldiyini g/r#nl#r *ox olsa da, h#l# he* k#s# bu s dd#n i*m#k qism#t olmay#b».

Qeyd# ald#l#m#z m#tnl#rin bir qismind# is# pirl#rin ziyar#t olunmas# il# ba1l# rituallar t#svir olunur:

- 1) Ziyar#t# nat#miz adam ged# bilm#z. O, h#m m#n#vi, h#m d# fiziki c#h#td#n t#miz olmal#d#r;
- 2) Oca1#n ba(\$na sa1dan sola * d#f# f#rlanmaq laz#md#r;
- 3) Ziyar#t# qad#nlar#n ba(\$a*\$q, qolua*\$q girm#si g nahd#r;

4) X#st#l#r paltarlar#ndan sap *\$xar#b pirin h#y#tind#ki alaca ba1lay#rlar ki, (#fa taps#nlar;

5) ,nama g/r#, xas g n (*#r(#nb# ax(am\$) /l#n adam#n st n# ocaq d (r.

Ziyar#tl# ba1l\$ #razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z d/rd m#tn is# l#tif#dir. L#tif#nin birind# deyilir ki, in#yi it#n ki(i #hd edir ki, in#yini tapsa, balas#n\$ ziyar#t# qurban k#s#c#k. Ancaq o, in#yi tapa bilm#yib qay#dan zaman arvad#ndan e(idir ki, in#yi d# o, n#zir deyib. Ki(i daha in#yini axtarmala getmir ki, «ziyar#t /z in#yini /z axtars#n». Bu l#tif#nin bir variant# da «%#ki folkloru» kitab#nda verilmi(dir. X#st# * n hans\$ toyu-lu k#sm#k ist#yirl#rs#, evin arvad\$ q\$(q#r#r ki, ona d#ym#yin, filan ziyar#tin n#zidir. X#st# salalandan sonra arvad\$ ondan toyuqlar * n d#n alma1\$ xahi(ed#nd# «ziyar#tl#r# x#b#r g/nd#r ki, toyuqlar acd#r, onlara d#n g/nd#rsinl#r» cavab#n\$ al#r (10, 299-230).

Dig#r l#tif#d# is# ax(am nax#rdan qay#tmayan cam\$(\$ * n ziyar#t# bir manat n#zir dey#n qad#na #ri deyir: «Ziyar#t bir manat * n s#n# cam\$(axtaran deyil».

L#tif#l#rin birind# be(q#pik n#zir edib Allahdan ya1\$(ist#y#n u(aqdan ya1\$(#n niy# tez k#sdiyini x#b#r alanda cavab verir: «Be(q#piyin ya1\$(\$ bu q#d#r olar».

Dig#r l#tif#d# is# f#s#li bi(irib piri ziyar#t etm#yi m#sl#h#ti g/r#n #rin# qad#n etiraz etdikd# onun cavab\$ bel# olur: «Eh, ay arvad, f#s#liy# d# tamarz\$ qalan ziyar#tl#r var».

Q#tiyy#tl# dem#k olar ki, pir sahibl#ri v# onlar#n m/c - z#l#ri il# ba1l\$ yaranm\$(m#tnl#r %#kid#n qeyd# al#nm\$(dig#r m#tnl#r aras#nda yay\$1ma areal#na g/r# daha st n m/vqey# malikdir.

%#kid#n qeyd# ald\$1\$m\$z

,smi-P nahanla ya(ad\$1\$ g n#ri t#svir edir, onunla ke*irdiyi zaman\$ «saat\$n xo(vaxt\$), «g n n xo(*a1\$» adlandr\$r:

% k r s#nin birliyin#, ya xuda,
,smi-P nahan m#ni g/rma1a g#ldi.
S#at\$n xo(vaxt\$, g n n xo(*a1\$
G/z m n /n nd# durma1a g#ldi (81, 65).

Bir qrup (eirl#rind# is# a(\$q yar\$n\$n saymazl\$1\$ndan dan\$(araq onu «nam#rd» adlandr\$r v# h#tta qar1ayr:

Qabaqda b#lan\$ g/rm#sin g/z n,
Olan kimi /ls n o1lunla qz\$n,
G n n qara ke*sin, /m r n uzun,
Axs\$n g/zl#rinin ya(\$, ay nam#rd (81, 67).

Amma sonra qism#tin haqdan oldu1unu d (n#n a(\$q yar\$ndan zr ist#yir:

Cuman\$n q#ddini yaradan #gdi,
A(\$q * n s/vda *ox yaman (eydi,
Bir qar1\$(qar1ad\$m, keyfin# d#ydi,
Ba1\$(la, sevgilim, s#n halal eyl# (82, 35).

Molla Cuma klassik %#rq v# Az#rbaycan #d#biyyat\$n\$ m k#mm#l bilmi(, z#ngin (ifahi xalq yarad\$e\$1\$1\$n\$ diqq#tl# /y-r#nmi(di. Onun «Dolana-dolana» adl\$ g#rayl\$s\$ bunun bariz n - mun#sidir. A(\$q burada klassik %#rq poeziyas\$n\$n g/rk#mli n - may#nd#l#rind#n, m#(hur dastan q#hr#manlar\$ndan s/hb#t a*\$r:

Tutmu(du haqq\$n b rk n ,
Oxudu fars\$, t rk n .

M#nsur darda can t#rkini
Qal\$ dolana-dolana.

4z#l g/rd r/yaşn\$,
Tullam\$(d\$ d nyaşn\$.
F#rhad, %irin qayaşn\$
D#li dolana-dolana (81, 27).

A(\$q g#rayl#n#n dig#r b#ndl#rind# Tahir v# Z/hr#nin,
Yusif v# Z leyxan\$, V#rqa v# G l(an\$, Leyli v# M#cnunun,
Arzu v# Q#nb#rin, 4sli v# K#r#min, Xur(id v# Mahinin,
%ahs#n#m v# Q#ribin d# adlar#n\$ *#kir.

Molla Cuma yarad\$ç\$1\$1\$nda dini motivli (eirl#r d# *ox-
dur. Onun «Bax», «D nya» v# s. (eirl#ri bu bax\$mdan diqq#ti
c#lb edir:

Ba(\$na xak oldu, *e(min# qubar,
H#r i(# qadirdir q#ni girdigar.
Ayr\$ld\$ Y#qubdan Yusif peyl#mb#r,
A1lad\$, g/z n n ya(\$na bir bax (83, 148).

A(\$1\$n yarad\$ç\$1\$1\$n#n bir hiss#sin# is# f#ls#fi ruh hakimdir:

Ta ki, m#n# m#dh eyl#m# d nyan\$,
Habi d nya bir *bekara* d nyad\$.
H#l# Ad#m peyl#mb#rd#n qavala
Bir z a1, biri qara d nyad\$ (83, 147).

%#kinin regional t#l#ff z x susiyy#tl#ri Molla Cuma
yarad\$ç\$1\$1\$nda /z n# m/hk#m yer tutur. Qo(mada i(l#n#n
habi bu i(ar# #v#zliyinini %#ki dialektind#ki t#l#ff z formas\$-

dər. El# h#min b#ndd# i(l#nmi(*bekara s/z a(\$1\$*n leksi-
konunda xalq dan\$(q dilinin qabar\$ q t#zah r d r.

Molla Cuma h#m d# klassik #n#n#y# sadıq qalm\$(, s#l#f-
l#rinin #n g/z#l #n#n#l#rind#n yarad\$ç\$ (#kild# b#hr#l#nmi(dir.
Onun «Adam var» adl\$ qo(mas\$n\$ Abbas Tufarqanl\$n\$n «B-
y#nm#z» qo(mas\$n\$n t#siril# yazd\$1\$ (#ksizdir. O da s#l#fi kimi
adamlar\$ m xt#lif qruplara ay\$ r\$. 4 g#r Abbas Tufarqanl\$:

Adam var ki, adamlar\$n nax\$(d\$,
Adam var ki, anlamazd\$, na\$(d\$.
Adam var ki, heyvan ondan yax\$(d\$,
Dindir#rs#n he* insan\$ b#y#nm#z (1, 10), U deyirs#,

Molla Cuma:

Adam var, dan\$(ar eld#n /t#ri,
Adam var, dan\$(ar dild#n /t#ri.
Adam var, fitn#yl# feld#n /t#ri,
Dostu oda salar, d#ryaya atar (83, 35) – deyir.

A(\$1\$ el# (eirl#ri var ki, oxucunu /z d/vr n n Az#r-
baycan g/z#l#ri il# z- z# qoyur:

Q#ddin *inar, belin ((#,
Di(l#rin ox(ar g m (#,
Buxa1\$n g l, b#n/v(#,
Yanaqlar\$n narm\$ s#nin? (83, 18)

Qa(lar\$n q#l#mdir, g/zl#rin b llur,
Doda1\$n meyind#n bad#l#r dolur.
Yana1\$n q/n*#dir, #l d#ys#, solur,
Y z n#, aln\$na q#m#r demi(#m (81, 61).

Molla Cumanın yaradıcılığı Azərbaycan etnoqrafiyasından da xəbərlər verir. Aşağıda bir sıra (eiri o d/vrdə Azərbaycan qadınlarının istifadə etdiyi bəzək (yalar, geyimləri barədə) mənəvi təsvirləri təqdim etməyi imkan yaradır:

Gözllər geyirlər zər il ziba,
Görnlər də s/ylər daim mərəhbə,
Barmağında y z k, qolda kərəhbə,
Boyağın əlinə xəna gəzər (81, 77)

yaxud:

Barmağında g m (y z k ,
Sənənin gözllər naziki.
Həqiq qal bilrziqi
Ailənin taxan dilbər (81, 39).

7 arin

V# ya:

Molla Cuma, #lac yoxdur axandan,
Ayr#l#bsan s zg n-s zg n baxandan.
4 lb#t, bir g n yap\$(aram yaxandan,
Haqq-divan var, *ərəsətə* saxlaram (81, 152).

«*Qurahsımaq*» %#ki dialektind# «*qəribəsəmək, darıxmaq*» felinin qar(\$l\$ kimi i(l#dilir. «*Ərəsət*» is# «*qiyamət*» m#na-s#ndadır. Misallar#n say#n\$ ist#nil#n q#d#r art#rmaq olard\$.

Atalar s/z v# aforizml#rd#n istifad# ed#r#k g/z#l #s#r-l#r yaratmaq bir *ox ustad a(\$qlar#n, o c ml#d#n Molla Cuma-n#n da yarad#l\$#n#n #sas x susiyy#tl#rind#n biridir. S#n#t-kar atalar s/zl#rini m#har#tl# i(l#d#r#k onlar\$ /z fikrinin, d (nc#sinin ifad# vasit#sin# *evir# bilmi(dir:

Atalardan misald#r, *dağılan çanaq dolmaz,*
Yusif# qalmayan g/z#llik s#n# d# qalmaz.
Yet#n yerd# /y n rs#n, m#nim kimi m#rd olmaz,
Bo laz tutub aman *#kdim, bir bus# q#ydnm\$ he*? (83, 90).

V# ya:

M#n Cumayam, k#sdir#r#m yan#n\$,
C#llad kimi qurudaram qan#n\$.
4 zrail t#k tez alaram can#n\$,
Qərib itin quyruğu döşündə gərək (82, 39).

Bu atalar s/z xalq aras#nda bel# i(l#dilir: «*Qərib itin quyruğu döşündə olar*». Bu bir daha onu g/st#rir ki, Molla

Cuma yaradıcılışı Azərbaycan dilinin xalqı ruhunu özündə əks etdirən onun yığıncaq poetikası kimi qəbul edilir.

Molla Cumanın əsas (eirinin bəzən forma və ya qəbilə rindən istifadə etməklə) yanaşı, öz dəyişiklik formalar yaratmışdır. Gərəkli folklor (nasir P.4 fəndiyev qəbilə, klassik əsas (eirinin eləndən münasirə) var ki, onlara yalnız Molla Cuma yaradıcılığında rast gəlinir. Sallama gəraylı belə (eirən/və rindəndir:

A(iq mənə) uqdan ayrılısa,
Cənab yanar,
Təzən vurur,
Simin qərar,
Saz vəy əylər.
Yaradla gəzən gərsən,
Bir ah kəmə,
Qəddin bə kəmə,
Yəni təkə,
Gəz vəy əylər (44, 297).

Tədqiqatçı M.Xudubəyli isə əsas yaradıcılığında divanitənisi (eir formasında Molla Cumanın adını ilə bəlləyir: «Əsas yaradıcılığında ilk divanitənisi də Molla Cumanın adını ilə bəlləyir. Onun divanilərinin arasında iki divaniyə təsadüf edilir ki, bu (eirlər həm divanıdır, həm də vətən-axırdır, həm də tənisi. Deməli, bu (eir forma etibarilə divani, qafiyələnməsindən gərsən tənisi, tələmətin gərsən vətən-axırdır...

Ya ilahi, sən olasan a yarım, haray-haray,
Yar yanında * nki yoxdur ayarım, haray-haray,
Yalovlanıb e(qimət *ox əylədin haqq-say,
Yel apardın namusunnan ay yarım, haray-haray» (57, 99).

«M x#mm#s-z#ncirl#m# yaz\$b-yaratmaq a(\$q s#n#tind# bir janr kimi *#tindir. Bu (eir (#klind# (eir yazmaq *ox s#n#t-kara m y#ss#r olmam\$(d#r» fikrini s/yl#y#n D.Qiyasb#yli sonra a(\$1#n m x#mm#s-z#ncirl#m#sind#n bir b#nd n mun# verir:

Of, s#nin h#sr#tl#rin bu can#mda qald\$, Nigar
Of, s#nin bu c t g/z n a1#m ba(dan ald\$, Nigar
Of, s#nin s/hb#tl#rin q#ndi-nobat, bald\$, Nigar
Of, s#nin sin#n st# bir c t nard\$, kald\$, Nigar
Of, s#nin (ahmar dilin m#n yaz\$1\$ *ald\$, Nigar (73, 28).

Ya(l\$ s/yl#yicil#rin verdikl#ri m#lumatlara g/r#, Molla Cuma tez-tez #traf rayonlara, x susil# d# Qax, Zaqatala, Balak#n#, el#c# d# Dal#stana ged#r, toylar ke*irirmi(. O, yaln#z saz *al#b oxumaqla kifay#tl#nm#z, t#nburun m (ayi#ti il# d# oxuyarm\$(. N#z#r# alsaq ki, ad#t#n, t#nburla oxunan mahn#-lar#n m#tnl#rini bayat\$lar t#(kil edir, dem#li, Molla Cuma h#m d# ifa zaman# bayat\$lar yarad#rm\$(. Fikrimizi P.4 f#ndiyevin m xt#lif n#(rl#rd# verdiyi bayat\$lar («Molla Cuma. 4 s#rl#ri» (Bak\$, 1983) 61 bayat\$ (s.173-182), «Molla Cuma. 4 s#rl#ri» (Bak\$, 2006), 64 bayat\$ (s. 521-524)) da t#sdiq edir. M #llifin qeydin# g/r#, bu bayat\$lar#n ham#s# Molla C m#nin #lyazmalar#ndan g/t r lm (d r (84, 173). Dig#r bir m #llif – M.Yar#hm#dov da toplay#b t#rtib etdiyi («Molla Cuma. 4 s#rl#ri. I cild») kitaba Molla Cumaya aid oldu#u iddia edil#n 37 bayat\$ salm\$(d#r ki, onun da 36-s# «A(iq#m» s/z il# ba(lay#r (81, 52-57). Qeyd ed#k ki, h#r iki m #llifin n#(r etdirdiyi bayat\$lar#n bir qismi t#krar bayat\$lard#r.

D/vr n n #n m#(hur a(\$q-(airl#rind#n biri olan Molla Cuman#n yarad#s#l\$ el# indi d# n#inki %ki v# #traf rayonlar#n

camaat\$ aras\$nda, el#c# d# b t n Az#rbaycanda sevilir. ,ndi d# m xt#lif regionlarda folklor ezamiyy#tl#rind# olan folklor top lay\$clar\$ dig#r m#tnl#rl# yana(\$, Molla Cuman\$ da yarad\$cl\$ l\$ndan n mun#l#r toplay\$rlar. M#s#l#n, AMEA Folklor ,nsti tutunun #m#kda(\$ A.S#f#rova da 2011-ci ilin yay\$nda Neft*ala rayonunun #razisind# folklor toplad\$ l\$ zaman Molla Cuman\$ bir q\$flb#ndini d# yaz\$ya alm\$(d\$ r. Onun dediyin# g/r#, s/y/#yici Molla Cuman\$ A(\$q Cuma adland\$r#rm\$(.

Biz d# %#ki #razisind# folklor ezamiyy#tl#rind# oldu lu muz zaman onun yarad\$cl\$ l\$ndan xeyli sayda n mun# toplaya bildik. Bu b/lg#d# Molla Cuma il# ba l l\$ r#vay#tl#r d# geni(ya y\$lb. %kilil#r h#tta A(\$q 4 l#sg#rin Molla Cuma il# deyi(m#y# g#l#m#sini, onun Xaldan #razisind# dayan\$b Molla Cumaya bir ba l lama g/nd#r#m#sini, Molla Cuman\$ bu ba l laman\$ a*mas\$ n\$ v# bundan sonra A(\$q 4 l#sg#rin fikrind#n da(\$naraq qar(\$la(ma dan geri qay\$tmas\$ n\$ r#vay#t kimi dan\$(rlar. Bu fakt\$ n t#bii ki, he* bir elmi #sas\$ yoxdur. Sad#c# olaraq a(\$ l\$ n yarad\$cl\$ l\$ za man ke*dik# b/lg#d# folklorla(ma prosesin# m#ruz qalm\$(d\$ r.

Molla Cuman\$ yarad\$cl\$ l\$ndan dan\$(ark#n burada bir m#s#l#nin st nd#n s kutla ke*m#k olmaz. 1905, 1918-1919-cu ill#r erm#ni i(1al*\$lar\$ n\$ n Az#rbaycan\$ m xt#lif #razil#rin d# qan l\$ soyq\$ r\$mlar t/r#tdikl#rinin Molla Cuma da (ahidi ol mu(dur. Yeri g#lmi(k#n qeyd ed#k ki, %kinin Babaratma piri adlanan #razisind#n 5-6 kilometr yuxar\$ hiss#d# yerl#(#n S# b#tli k#ndinin sakinl#ri olan erm#nil#r d# bo(oturmur, onlar dan a(a l\$da yerl#(#n k#ndl#ri at#(alt\$nda saxlay\$ r, g#li(-gedi(# mane olurdular. B t n bunlardan cana doyan G/yn k mahal\$ n\$ n #halisi 1918-ci ild# S#b#tli k#ndini z#r#rsizl#(dirm#y# m#c bur oldu. Z#ng#zurda q\$ r l\$na m#ruz qalan #halini qorumaq * n %kid#n oraya g/nd#ril#n /z n m dafi# d#st#l#rinin ba

(Şnda Molla Cumanın v# onun #misi u(aqların da durması haqqında ya(lş insanlar məlumat verilir. B t n bu hadis#l#ri /z g/zl#ri il# g/r#n Molla Cumanın bu d#h(#tl#ri #ks etdir#n #s#rl#rinin olmaması (bh# dolurur. Eyni s/zl#ri bu d/vrd# ya(ayan b t n s#n#tkarlar haqqında s/yl#y# bil#rik. Erm#ni-l#rin d/1ma torpağından did#rgin saldşqlar\$ A(\$q 4l#sg#rin erm#ni z lml#ri il# ba1lş (eirl#r yazmaması n# d#r#c#d# a1labatandır? Fikrimizc#, onların bu m/vzu il# ba1lş #s#rl#ri olmu(, amma g/r n r ki, Sovet beyn#lmil#l*iliyinin, «erm#ni-az#r-baycanlş» dostlulunun t lyan etdiyi d/vrd# bu c r #s#rl#rin toplanması v# n#(ri m mk n olmaması(d#r. H#min m#s#l#y# t#dqiqat*\$ alim E.M#mm#dova da m nasib#t bildirmi(dir (124A).

Ustad a(\$lşn yaradşc\$1\$1\$ b/y k bir #d#bi m#kt#bdır. El# bir m#kt#b ki, m asirl#rin# v# /z nd#n sonra g#l#n a(\$qların yaradşc\$1\$1\$na t#sir etm#y# bilm#zdi. Bu t#sir /z n %#ki v# %#ki #trafş #razil#rd# f#aliyy#t g/st#r#n a(\$qlarda daha *ox g/st#r-mi(dir. Bu b#hr#l#nm#ni daha yax(\$ ara(d#rmaq * n %#ki a(\$q m hitinin /yr#nilm#si vacibdir. Bunun * n geni(toplama v# t#dqiqatlara ehtiyac vardır. 7 nki s#n#t(nas alim F.7#l#binin d# yazdş1\$ kimi, Az#rbaycanın dig#r a(\$q m hitl#ri az-*ox /yr#nils# d#, %#ki a(\$q m hiti /yr#nilm#yib. XX #srin II yarşşnda a(\$q(naslş1\$ f#alla(dş1\$ bir d/vrd# t#dqiqat*\$ların g/z %#ki t#r#f# baxmadş, sonra is# suallar qar(\$şnda aciz qalan alim#rin p#rd#arxas\$ s/hb#tl#ri ba(landş. Y#ni %#ki mu1ama v# q#z#l# a(iq, a(\$q s#n#tin# is# bigan# olan tacirl#r v# zad#ganlar diyarş kimi q#l#m# verildi. Bu is# g/r lm#mi(i(# b#ra#t qazandşrma1şn #n asan suludur (39, 24).

4razid# bu g n az sayda da olsa, a(\$q ya(amaqda v# yaratmaqdadır. Ancaq m asir d/vrd# Az#rbaycan a(\$q #n#n#-si z#ifl#diyi * n onlar bizim #vv#l#r g/rd y m z a(\$qlar

deyillər və bu sənətin daşları da aşı sənəti ənənələrində uzaq d (m (l. T rk folklor(nas Hayrettin ,vğinin fikirlərini eynilə bug nk Azərbaycan, eləcə də %ki aşılar da (amil edən bilirik: «Bug nk T rkiyə aşılar aşılar sənətində get-gedən uzaqlaşmaqdır. Yeni yeti(ən aşılar aşılar sənətini bilmədikləri * n ke*mi(dən g n m zə glib *atan bu mədəni dəyərləri gələcək nəsillər /t rmə kəksik və yetərsiz qalmaqdadır» (120, 144).

%ki aşıların sənətləri mətləf d/vlərdə toplanmış *ap edilmişdir. O c mlərdə AFA-nın %ki folkloruna həsr olunmuş cildlərdə %ki aşıların – Molla Cuma, Aşı ,s-mayış, Aşı Musa və Aşı Camalın (erlərdən n mənərlər, aşı rəvayətləri və Molla Cumanın yaratdığı «Cəlali Məhəmməd və Tavat xanım» adlı dastan-naş salınmışdır. Biz də #razidə folklor ezamiyyətlərində olduqumuz zaman az sayda aşı (eri və rəvayəti qeydə almışdır.

Ancaq qeyd etməyə lazımdır ki, Molla Cuma istisna olmaqla, bu bələdə ya(ayan he* bir aşı yaradıcılıq yolu #traflı toplanmış tədqiq olunmamışdır. Sənət(nas-alim F.7-#bi bu bərdə rəkaş il yazır: «Molla C m kimi q drtli bir sənətkar yoxdan var ola bilməzdi, (bəhsiz ki, onu yetirən zəmin olmalı idi. O da məlumdur ki, aşı xalqa bəlişdir, */r-yini xalqdan qazanır. Deməli, Molla C m-nin fəaliyyəti və m(əhurla(mas * n /z kəndində və mumiyyətlə, %ki #razisində aşı sənətinə rəhbər bəslənən ənənəvi dinləyiciləri olmalı idi. Və nəhayət, meydana gələn, yeti(ən, zirvələ(ən və m(əhurla(an Molla C m səsiz-soraqsız, izsiz-ləpərsiz d n-yadan k/* bilməzdi. M tliq onun ardışıl olmalı idi. Bəhanə bu sənətlər və xətlər?» (39, 25). 4limizdə olan mate-

l#rimizd#n toplan\$b *ap olunmu(folklor antologiyalar\$nda n#sr formal\$ a1\$lara rast g#lmirik. AFA-n#n ,raq-t rkman cildi kitab#n#n /n s/z nd# t rkmanlar aras\$nda n#sr formal\$ a1\$lara rast g#lindiye qeyd edils# d#, onlar antologiyaya daxil edilm#-yib (91, 7). H#min antologiyayn «Yas m#rasimi» adl\$ b/lm#-sind# is# ,raq t rkmanlar#n#n yas ad#tl#rind#n, el#c# d# a1\$lalardan b#hs edilir v# sonra qeyd edilir ki, sazlamaqdan #vv#l r#hm#t# ged#nin ya(\$na, pe(#sin#, h#yatda tutdulu m/vqeyin#, m#ns#bin#, #xlaq v# g/z#llyin#, boy-buxununa, (ca#tin#, s#xav#tin#, (an-(/hr#tin#, xeyirxahl\$1\$na uylun s/zl#r sadalan#r, sonra sazlamaya ke*ilir. Ancaq t#rtib*i burada ,raq t rkmanlar#n#n sazlamlar#ndan yaln#z bir c ml# verir:

O1lu /l#n: «Vay balam, vay, m#n /l#ydim...»

Atas\$ /l#n: «Vay balam, vay, m#n /l#ydim...»

Anas\$ /l#n: «Vay balam, vay, m#n /l#ydim...»

Qarda(\$ /l#n: «Vay balam, vay, m#n /l#ydim...»

v# s. dey#rl#r.

Bundan sonra is# Az#rbaycanda da r#hm#t# ged#nin m#ziyy#tl#rini sadalay\$b a1\$ dem#k ad#tinin olmas#ndan dan\$-(\$l#r v# misal verilir: «A*\$lmayan t f#ngin, s\$yr\$lmayan x#n-c#rin /z can\$na qurban. Ay kimi do1dun, g n kimi batd#n, min#nd# at balr\$ yard#n, d (#nd# yer balr\$ yard#n, sayd\$1\$na salam verdin, saymad\$1\$na yan verdin, d (m#nin# dirs#k g/s-t#rdin, q#nimin# qan uddurdun. Alt#n#n b#d/y at\$na, *iyninin s z#n t f#ngin#, t#rkinin dolu xurcununa, a1z#n#n k#s#rli s/z n# anan qurban ay...» (6, 67-68).

Bu a1\$ n mun#si eyni il# M.A.Abbaszn#nin «Arvad a1s#» kitab#nda «yedi» ad\$ alt#nda verilmi(dir (3, 16). Kitab#n

/n s/z nd# sonralar i(\$q z g/rm (#ks#r folklor kitablar\$na sal\$nm\$((g/t r ld y m#nb# g/st#rilm#d#n) bu (iv#n n mun#sinin ilk d#f# bu kitabda n#(r edildiyi qeyd olunmu(dur (3, 7).

%#ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z n#sr formal\$ olan a1\$lar feli sif#t t#rkibi (#klind# qurulus, sonu is# «laylay» s/z il# qurtar\$r: «Z#hm#t *ekif yurt-yuva sal\$f, bala b//d f, olardan g v#n# bilmiy#n q\$z\$ma laylay! Ay /l m hasand olan, zulumu *ox olan, #zy#t *ekif, eli qavarr\$ gid#n balama laylay! Quca1\$ qundax g/rm y#n, be(iyh q\$ra1\$nda oturmuy#n, d nya-dan yar\$m*\$x gid#n q\$z\$m, ay laylay! O1ul *iynind# getmiy#n, bala b//tm y#n, z#hm#t *ekif, /y-e(iyh quruf i*ind# oturmuy#n, he(neyd#n g v#nmiy#n (sevinm#y#n) balama laylay, ay laylay! A bezeyhli be(iyhl#r /y n# girmiy#n, a bezeyhli be(iyhl#r# qundax qoymuy#n q\$z\$ma laylay, laylay!» (79).

A1\$ s/yl#m#k #n#n#si b t n Az#rbaycanda, dem#k olar ki, eyni olsa da, h#r regionun da /z n#m#xsus c#h#tl#ri vard\$r. Tutaq ki, %#kid# n#sr formal\$ a1\$lar daha *ox feli sif#t t#rkibi (#klind# qurulursa, Bak\$ #razisind# daha *ox I n/v ismi birl#(m#l#rd#n istifad# olunur. %#kid# a1\$n\$n sonu «laylay» s/z il# qurtar\$rsa, Bak\$da a1\$n\$n sonu daha *ox «anan qurban», «vay» kimi s/zl#r# tamamlan\$r: «Enni k r#yiv#, uzun boyuva, xumar bax\$(va, maral yeri(iv#, a1\$I1\$ dan\$(1\$-va, (irin diliv# anan qurban! G l#r z v#, mehriban can\$va anan qurban! M#ni kim# tap(\$r\$b getdin, ay o1ul? O1ul *iynind# getmiy#n balam, vay!» (79).

%#kid# ke*iril#n yas m#rasiml#rind# daha *ox /l n n /z - n ox(ay\$rlar. %i# zonalar\$nda is# /l n ox(amaqla b#rab#r, h#m d# K#rbala m sib#tind#n, imamlar\$n faci#sind#n d# dan\$(1\$r.

B t n regionlar\$m\$zdan qeyd# al\$nan a1\$lara xas bir x susiyy#t vard\$r ki, bu da faci#dir. Bu c#h#t a1\$lar\$n poeti-

kasn\$ m #yy#n edir. A1\$larda tez-tez nida v# sual intonasi-
yalar\$ s#sl#nir. A1\$larda tez-tez rast g#lin#n «ay bala», «ay
o1ul», «laylay», «balama laylay», «vay» v# s. bu kimi s/zl#r
dinl#yicil#rd# emosional t#siri daha da g cl#ndirir. Az#rbay-
can#n b t n regionlar\$ndan qeyd# al\$nan a1\$lar * n, h#m*i-
nin, bol-bol epitet, s/z#traf\$ c#ml#nm#l#r, m#rhumun sir-sif#-
tini, boy-buxununu, xarakterinin m sb#t c#h#tl#rini t#svir et-
m#k x susiyy#tl#ri d# xasd#r. T rk folklor(nas\$ A.9zdemirin
s/zl#ri il# des#k, h#r a1\$ bir romand#r. Orada m#rhumun
#m#ll#ri, qabiliyy#tl#ri xat#r a h #su#tlc #i1\$ra ax #

«Ay Limun#t, yas#n# ver#rsan#, yedd#n# ver#rsan#, d (#rsan#, h#y#t#, ham#n# da1#d#f sala baxarsan#, sola baxarsan#, /z- /zun#a q#h#rr#n#rsan#, diy#rsan#, ay C#brayil:

Bu ba1 bizimiymi(
,*ind#ki z miymi(
Hamm# da1#ld# getdi,
Y#x#lan /y bizimiymi(» (79).

B#z#n yas m#rasimin# g#l#n#r bir ne*# il #v#v#l v#fat etmi(yax#nlar#n# da t#z# /l y# qat#b a1lay#rlar: «Qan# */ll#r# da1#lan qarda(, al qan# x#rman olan qarda(X#rman qan# g/l olan qarda(, laylay qarda(, a laylay. Vay-vay dimiy#n#, laylay diy#n#, buna, g/r bunu kimn#r# tay eliyir#m? Unnan da doym#s#, 4 hm#d# tay eliyir#m. Unnan da doym#s#, N#rgizi qat#f buna a1#yir#m» (79).

K/hn# /l n t#z# /l y# qat#b a1lamaq ad#ti t#k %#kid# deyil, #traf rayonlarda da m/vcud olmu(dur. Bu fikri Balak#n rayonundan qeyd# al#nm#(bir n mun# d# t#sdiq edir:

Bura niy# g#lmi(#m,
Diy#-g l# g#lmi(#m.
S#nin meyduu m#n
Meyidim# qat#b, ay bala,
A1lama1a g#lmi(#m (17, 62).

B#z#n a1#da onu s/yl#y#nin a1#r v# #zabl# /m r yolu t#svir olunur. Sanki a1# s/yl#y#nin #lin# /z d#rdl#rini dem#k * n imkan d (r. T rk folklor(nas# A.9zd#mir bu haqda be- l# yaz#r: «A1#*# dey#c#kl#rini a1# il# s/yl#yir. Burada a1# bir

b#han#dir. A1\$*\$ ke*mi(i, g#l#c#yi ortaya t/k r) (126, 11):
«9y-e(iyh tihdim, bi m#kana *\$xa bilm#dim. He* kesi m#nim
kimi olmas#n. Bi o1lum /l fd , bi d#n# d# q\$z\$m. «Ana, ep-
beyh» diy#-diy#. «Ata, */reyh» diy#-diy#, acinn#n /ld l#r,
reyim *ox z#yif oldu. ,ll#rn#n x#sd# oldum. Bir zal\$m qay-
nan\$y#, qaynat\$y# g#lin oldum. N# g#linn\$1\$m bilinm#di, n#
qoc#l\$1\$m, n# cavann\$1\$m. 9yl#r tikif, e(iyhl#r tikif, balalar\$
b//d f, (k r eliy#n vax\$ eli q\$z\$l bileyhli yiy#m /ld . G#n# d#
hel# f#qir, zulumnan, bavat /m r-g n s r y#m. 9yl#r tikif,
ballar sald\$x, g v#n# bilm#d\$x. He* d# bizim dizimiz# su g#l-
m#di. Azar-bezarnan oyn#d\$x. Bi m#kana *\$xa bilm#d\$x. G#n#
d# Allahdan raz\$y#m. Allah b y nn#n sora balalar\$ma pis i(d#r
qism#t el#m#sin. Allah /l m ver#nd# an\$y# versin, bal\$y#
verm#sin. Allah he* anan\$ baladan /t#ri g/yn#tm#sin» (79).

Onu da qeyd ed#k ki, sad# camaat#n dediyi a1\$larla sa-
zanda v# mollalar#n s/yl#diyi a1\$lar xeyli f#rql#nir. Sad#
insan#n dediyi a1\$ m#tni /z t#f#kk r nun m#hsulu olub, ifa
prosesind# yaran#r. Burada, ad#t#n, m#rhumun zahiri g/rk#-
mind#n, davran\$(#ndan, faci#li /l m nd#n v# s. b#hs olunur.
Rus folklor(nas\$ A.Q.Samo(kinin s/zl#ri il# des#k, s/yl#yi-
cinin f#rdiliyi a1\$ kimi #n#n#vi janrda /z #ksini tap#r (144,
14). Sazanda v# mollalar is# Yunus ,mr#nin, S leyman 7#l#-
binin, ,brahim H#qiqinin q#sid#l#rind#n istifad# edirl#r. Yas
aparan mollalarla s/hb#timiz zaman\$ m#lum oldu ki, onlar bir
q#sid#ni bir ne*# yas m#rasimin# uy1unla(d#r\$b s/yl#yirl#r.
S/yl#yicinin verdiyi m#lumata g/r#, a(a1\$dak\$ m#tn par*as\$
Yunus ,mr#y# m#xsusdur v# «Ana haqq#nda q#sid#» adlan#r:

...Anam laylay, anam laylay,
7ox odlara yanan laylay.

F#l#yh sald\$ s#ni d#rd#,
Bizi qoydun yaman d#rd#.
Gedib yatd\$

2.4. Nağıllar

%#ki #razisind#n 73 na1\$l s jeti qeyd# alm\$(sq (79). 4 ra-
zid#n qeyd# ald\$1\$m\$z na1\$l'larda da arxaik d nyag/r (il#
ba1l\$ s jetl#r /z varl\$1\$n\$ qoruyub saxlamaqdadır. %#kid#n
qeyd# ald\$1\$m\$z «Yaz\$ya pozu yoxdur» adl\$ na1\$l'da pad(ah
e(idir ki, kas\$b bir s\$1\$r*\$n\$n (nax\$r*\$n\$n) q\$z\$n\$ onun o1luna
qism#t yazd\$lar. O, pul verib k/rp#ni valideynl#rind#n al\$r v#
apar\$b bir a1ac\$n qoqu(unda (ko1u(unda) qoyur ki, qurd-qu(
yesin. Yaxn1\$ qda da bir *oban s r otar\$rm\$(. H#r g n
s r d#n bir ke*i ayr1\$b gedir, h#min u(a1\$ #mizdirib qayd\$ır.

T rk mifologiyasna g/r#, a1ac m q#dd#sdir. 4ski
inamlarda a1ac anad\$, /vlad ver#ndir. Buna ist#nil#n q#d#r
misal g/st#rm#k olar. O1uz Kalan ikinci arvadn\$ a1ac
oyulunda tap\$ır (33, 126). Basat /z soyk/k n bel# t#qdim
edir: «Anam ad\$n sorar olsan, Qaba A1ac, Atam ad\$n sorar
olsan, Qo1an Aslan» (67, 200). T rk xaqaqlar\$ndan biri olan
Bu1u T#kinin d# anas\$ a1acd\$ır (115, 31).

4ski t rk d nyag/r (n# g/r#, a1ac h#m d# himay#*i-
dir. «Mersinner g zeli» adl\$ K\$br\$s masal\$nda tufan\$n kims#-
siz vadiy# atd\$1\$ q\$z bir m#rsin a1acn\$n oyulunda s\$1\$nacaq
tap\$ır (124, 21).

Buna g/r# d# bizim qeyd# ald\$1\$m\$z «Yaz\$ya pozu yox-
dur» adl\$ na1\$l'da u(a1\$n a1ac ko1u(una qoyulmas\$ t#sad fi
deyil.

Ke*i d# t rk mifologiyasna g/r#, bir s\$ra atributlara
malikdir. Bu atributlardan biri d# himay#*ilikdir. «Koro1lu»
dastan\$n\$ t rkm#n v# qazax variantlar\$nda – «Goro1lu»da da
ke*inin bu atributu il# rastla(\$r\$ q. Qazax variant\$na g/r#,
Goro1lu q#bird# do1ulur v# yaxn1\$ qda ya(ayan bir qar\$n\$ a1

ke*isinin s d il# b#sl#nir. «Koro1lu»nun t rkm#n variant#nda *oban s r d#n h#r g n qa*an ke*ini izl#y#nd# g/r r ki, ke*i q#biristanl\$1a qa*\$b bir q#brin ba(\$nda m#l#di v# q#bir-d#n *\$xan u(aq ke*ini #mm#y# ba(lad\$ (97, 101-103).

4 razid#n qeyd# al\$nm\$(na1\$lardan 33-n n Aarne-Tompson kataloqunda qar(\$l\$1\$ yoxdur. Qalanlar\$ beyn#lxalq kataloqda a(a1\$dak\$ n/mr#l#rd# verilmi(s jetl#rdir.

Heyvanlar haqqında nağullar. 55 (%#rikli g/l), 62 (Heyvanlar aras\$nda s lh), 103 (Pi(ik v# v#h(i heyvanlar), 117* (U1ursuz t#qlid).

Sehrli nağullar. 300 (Suyun qaba1\$n\$ k#smi(#jdaha), 301A (M#likm#mm#d), 402 (G#linl#rin s\$nanmas\$), 400 (4r itmi(arvad\$n\$ axtar\$), 449 (G l S#nav#r# neyl#di), 451 (Yeddi qarda(, bir bac\$), 465C (G l qahqah), 513 (Alt\$ qeyri-adi yolda(, 533 (S#br da(\$, q\$n b\$*a1\$), 545B (Armudan b#y), 560 (Sehrli z k), 563 (Qeyri-adi h#diyy#), 613 (Xeyir v# (#r), 655 (A1\$l\$ qarda(lar), 707 (U(a1\$n d#yi(dirilm#si).

Dini nağullar: 752 (Musa pey1#mb#rin Allahl\$1\$), 756C (,ki b/y k g nahkar), 759B* (Pey1#mb#r Allah\$ haqs\$zl\$qda g nahland\$rd), 808A (Yax(\$ il# yaman\$n /l m), 810B (Yuxuya qalm\$(ilan), 828*** (Bir q\$za * el*i), 830 (Qism#tsiz tik#), 839 (Bir g nah ard\$nca ba(qas\$n\$ g#tirir), 841 (Ver#n Allahd\$rd).

Novellavari nağullar: 882 (S#daq#tli arvad), 893 (Dostun s\$nanmas\$), 910 (Elmin ba(\$ da s#brdi, sonu da), 910C (Bir i(g/r#nd# ax\$rdn\$ fikirl#(, 911* (G#d#d#n pul ist#m#, atn\$ ba(qas\$na verm#, arvad\$ atas\$ evin# getm#y# qoyma), 921F (Qaz g/nd#rs#m yola bil#rs#nmi?), 930A (T#yin olunmu(arvad), 948B (Ail# zvl#rinin itirilm#si), 934 (T#yin olunmu(/l m), 934B (O1lan\$ nikah gec#si ilan *al\$rd), 945

(A1\$1 v# b#xt), 950 (Usta v# (#yird), 981 (Qocalar\$n /ld - r lm#si), 983 (Qu(s m y nd#n ev).

Axmaq şeytan haqqında nağıllar. 1012 (U(a1\$ n s#sini k#s), 1013 (D#li qarda(anas\$ n\$ *imizdirir), 1029 (A1an\$ n arvad\$ qu qu(unu yams\$ lay\$ r), 1120 (A1a ke*#li *aya atmaq ist#yir), 1149 (U(aqlar div #ti ist#yir), 1164 (,lan deying#n arvaddan qorxur).

Latifələr. 1380 (Gom-gom piri), 1430 (Pu* olmu(x#yallar), 1585 (Aldanm\$(v#kil), 1457 (P#lt#k bac\$lar), 1525C (Mat qalm\$(am), 1535 (Bahal\$ d#ri), 1537 (91 b#d#n), 1539 (Po*talyon dov(an) 1641 (Yalan*\$ fal*\$), 1643 (D#li k#s#y#n# #t sat\$ r), 1653 (D#li v# a1\$ll\$ qarda()), 1660* (C#sar#tli bostan*\$), 1725 (Ke*#l v# dar1a), 1536B (Xortlam\$(/1), 1626 (7 /r#k kim# *at\$ r).*

S jet g/st#ricil#rind#n d# g/r nd y kimi, #razid#n toplanm\$(na1\$llarda kontaminasiya hadis#si azd\$ r. Na1\$llarda kontaminasiya hadis#sinin azl\$1\$, ehtimal ki, hal-haz\$ rda regionda na1\$l s/yl#m# #n#n#sinin /l#zim#si il# #laq#dard\$ r.

2.5. Şəki lətifələri

%#ki ruhunun komik g c /z n l#tif# janr\$nda g/st#rir. Az#rbaycan\$ n he* bir b/lg#sind# l#tif# bu q#d#r aktiv deyil. Prof. T.Hac\$yev haql\$ olaraq qeyd edir: «L#tif# (#kili d (n-c#sinin g nd#lik istehsal\$d\$ r. Bu istehsal prosesi aras\$ k#sil-m#zdir. Bu istehsalda b t n (#kilil#r i(tirak edirl#r – u(aq da, b/y k d#, qad\$ n da, ki(i d#, savadl\$ da, savads\$ z da. Ata-babadan l#tif#ni e(itm#y# ad#t etmi(ik. %#kid# l#tif#ni g/z nl#

* Qeyd. Na1\$l s jetl#rini m #yy#nl#(dirm#kd# g/st#rdiyi k/m#y# g/r# folklor(nas alim ,lkin R st#mzad#y# minn#tdar\$ q.

g/r rs#n. Adi hal-#hval tutma zaman\$, xeyir-(#r s/hb#tl#rind# (b#li, m#hz yas m#rasiml#rinin gedi(ind# d#) l#tif# yaran\$. He* n#d#n l#tif# d z#ldirl#r. Yumorda, zarafatda (#kiliy# qalib g#lm#k olmaz – bu s#n#tin ustas\$ (#kilil#rdir» (54, 20). T.Hac\$yev %ki folklor m hitind# l#tif#nin yerini kifay#t q#d#r ayd#n ifad# etmi(dir.

4 razid#n toplanm\$(l#tif#l#rin bir qismi Molla N#sr#ddin l#tif#l#ridir. Bu l#tif#l#r %kid# Molla v# yaxud Molla N#sr#ddin ad\$ il# dan\$(l#r: «7 uvala lampa su(#si doldurub bazara satma1a g#tirmi(Molla k/hn# bir dostu il# rastla(\$r. Dostu g#lib mollaya *atan kimi *uvala bir t#pik vurub satma1a n# g#tirdiyini soru(ur. M/hk#m p#rt olan molla deyir ki, «d## he(n#» (79).

Bir qisim Molla N#sr#ddin l#tif#l#ri d# var ki, bunlar art\$%ki l#tif#l#rinin m xt#lif q#hr#manlar\$na – Hac\$ day\$ya, Mirz# Abdulcabbara v# ba(qalar\$na transformasiya olunmu(-lar. «Molla v# ay\$» adl\$ l#tif# s jeti %kid# «Ay\$#n\$ armud pay\$» ad\$ alt\$nda Hac\$ day\$#n\$ ba(\$na g#l#n #hvalat kimi dan\$(l#r.

Molla N#sr#ddin l#tif#l#ri il# %ki l#tif#l#rini m qayis# ed#rk#n Molla N#sr#ddin s jetli l#tif#l#rin b/lg#d# Molla Cumaya transformasiya olunmas\$ hallar\$ il# d# zl#(dik: «Boyaqxana d kan\$ a*\$b boyaq*\$l\$q etm#y# ba(layan Mollan\$ #l# salmaq ist#y#n (#xs ona par*a g#tirib deyir ki, bu par*an\$ el# r#ng# boya ki, o r#ngd#n d nyada olmas\$. Molla cavab verir ki, yax(\$, boyayaram, amma s#n el# g n g#l ki, n# (#nb# olsun, n# t#k olsun, n# *r(#nb# olsun, n# c m# ax(am\$ olsun, n# d# c m# g n olsun» (85, 293).

%kid# bu l#tif#ni bel# bir variantda qeyd# ald\$q: «A(\$q 4l#sg#r Molla Cuman\$ ba1lamaq * n ona qfullama (%kid#

a(\$q (er (#kill#rind#n biri olan qf\$)lb#nd qufullama adlandr\$-l\$) yaz\$b g/nd#rir ki, m#n# bir in#k al, n# a1, n# q\$rm\$z\$, n# sar\$, n# qara, n# ala olmas\$n. Cuma day\$ ona bel# bir cavab yaz\$b g/nd#rir: ,n#yi alm\$(am, g#l apar. Bazar g#lm#, bazar ert#si g#lm#, xas (*#r(#nb# ax(am\$) g#lm#, *#r(#mm# g#lm#, cuma g#lm#, ad\$na g#lm#, (#nb# g#lm#. Qalan n# vaxt ist#yirs#n, g#l apar» (79).

Az sayda %ki l#tif#si d# vardr ki, onlar da B#hlul Dan#nd#nin ad\$ il# ba1l\$dr.

%kid# bam#z# adamlar *oxdur. Ma(ax ,sf#ndiyar, Mir-z# Abdulcabbar v# s. Yeri g#lmi(k#n onu da qeyd ed#k ki, %kinin daha bir l#tif# q#hr#man\$ da (#slind# (#kilil#rin #ks#riyy#ti l#tif# q#hr#man\$ ola bil#r) bizim t#r#fimizd#n a(kar edilmi(dir. %kinin Cumak#nd adl\$ #razisind# Bayram m #lilimin ad\$na s/yl#n#n l#tif#l#r *ox m#(hurdur (79). Amma %kinin #sas g l (q#hr#man\$ Hac\$ day\$d\$dr. Hac\$ day\$ iti a1l\$, hazr#cavabl\$1\$ il# m#(hurdur: «G#nc# xan\$na qonaq ged#n %ki xan\$ Hac\$ day\$n\$ da /z il# apar#r ki, qonaql\$da m#z#li l#tif#l#r# adamlar\$ #yl#ndirsin. Hac\$ day\$ itini d# /z il# apar#r. G#nc# xan\$ qonaqlar\$ adamlar\$ il# qar(\$lay#r. Onlar\$n arasnda bir n#f#r erm#ni d# varm\$(. G#nc# xan\$n\$ *oxsayl\$ itl#ri Hac\$ day\$n\$ itini g/r#n kimi ona h cum edirl#r. Erm#ni Hac\$ day\$ya yaxnla(araq onun itin# i(ar# edib, istehza il# deyir: «Mollan\$ itl#r bo1ur, Hac\$, k/m#k el#s#n#». Hac\$ day\$: «O q#d#r ke(i(in i*ind# mollan\$ n# i(i var ki, h#l# onu bo1urlar da», – dey# cavab verir» (10, 207).

Hac\$ day\$ il# ba1l\$ l#tif#l#rin yaylma areal\$ndan dan\$(ark#n onu qeyd etm#k laz\$mdr ki, bu l#tif#l#r %ki (#h#rinin /z nd# daha geni(yaylmd\$(dr. Hac\$ day\$n\$ l#tif#l#ri daha *ox g#ncl#r v# orta ya(l\$ n#slin n may#nd#l#ri arasnda populyardr.

Onu da qeyd ed#k ki, (#kilinin, Hac\$ day\$ ad\$ il# ba1\$ s/y#nil#n l#tif#l#r dig#r b/lg#l#rimizd# d# geni(yay\$lm\$(d\$ (9; 302-303, 313).

Bir qisim l#tif#l#r is# ads\$z – qeyri-m #yy#n (#xslı l#tif#l#rdir. Bu l#tif#l#r biri, birisi, bir ki(i v# s. ifad#l#rl# ba(-lan\$. H#min l#tif#l#rin bir qismi orijinal s jet# malik olsa da, bir qisminin yen# d# Molla N#sr#ddinin ad\$ il# ba1\$ l#tif#s jetl#ri oldu1unu g/r r k.

4razid# yay\$lm\$(l#tif#l#rin b/y k bir qrupunu da etnoqrafik l#tif#l#r t#(kil edir. Etnoqrafik l#tif#l#rin /zl#rini d# iki yer# ay\$рмаq olar: a) %ki #halisinin m#(1uliy#tini v# m#d#niyy#tini /z nd# #ks etdir#n l#tif#l#r; b) Etnoqrafik qar(\$-la(d\$rmalar\$ /z nd# #ks etdir#n l#tif#l#r. Bu l#tif#l#rd# hans\$ t#r#fin qalib *\$xmas\$ is# onu s/y#y#nin /z n n haral\$ olmas\$ndan as\$ld\$.

%ki l#tif#l#rinin bir qisminin m/vzusunu dini qar(\$la(-d\$rmalar (s nn -(i#) t#(kil edir. Bu l#tif#l#r haqq\$nda da I f#sild# dan\$(ld\$ * n burada yaln\$z ad\$ qeyd etm#kl# kifay#tl#nirik.

4razid#n toplanm\$(l#tif#l#rin bir qismi d# polietnik l#tif#l#rdir. Bu s\$rada l#zgil#rl# ba1\$ yaranm\$(l#tif#l#r st n-1 k t#(kil edir. Sovet d/vr nd#, x susil# d# XX #srin 50-ci ill#rind#n ba(layaraq l#zgil#rin %kiy# v# #traf rayonlara ax\$nl\$ ba(land\$. Bu ax\$nlar\$ t#(kil olunmas\$ #sas s#b#bi g/r n r ki, b/lg#d# etnik t#rkibin d#yi(dirilm#si ist#yi il# ba1\$ olmu(-dur. Onlar\$ bir qismi %ki (#h#rind# v# k#ndl#rd# yerl#(dirilmi(dir, bir qismi is# ya(ay\$(olmayan bo(sah#l#rd# m#skunla(d\$rlm\$(d\$. Bo(sah#l#rd# m#skunla(d\$rlan l#zgil#ri yerli #hali *qutanlar* adlandr\$. Polietnik l#tif#l#rin %kid# yay\$lm\$ l#zgil#rin #raziy# bu ax\$nlar\$ il# ba1\$ deyil. 7 nki (#-

kili l#zginini #vv#ld#n d# yax(\$ tan\$y\$rd\$. Amma son ax\$nlar bu l#tif#l#rin %kidi# aktivl#(m#sin# s#b#b olmu(dur. Bu l#tif#l#rin /zl#rini d# iki qrupa ay\$рмаq olar:

Birinci qrup l#tif#l#rd# daha *ox iki l#zgi qar(\$la(d\$r\$lr. «ki l#zgi rastla(\$r. Biri o birin# deyir ki, m#n ild# bir d#f# – da1dan d (#nd# *imir#m. ,kinci l#zgi ild# iki d#f# – da1a qalxanda v# da1dan d (#nd# *imdiyini deyir. 4vv#lki l#zgi ona /z t##cc b n bel# bildirir: S#n laf su qu(udu ki...» (79).

,kinci qrup l#tif#l#rd# is# Az#rbaycan t rk il# l#zgi qar(\$la(d\$r\$lr v# st nl k Az#rbaycan t rk n# verilir: «L#zgi evin# qonaq g#l#n az#rbaycanl\$ya *ay g#tirir. Q#nd *ox x\$rdada1rand\$1\$ * n o, h#r d#f# 3-4 q#ndi bird#n g/t r r. H/v-s#l#si daralan l#zgi tez reaksiya verir: «Sizd# /l n ne*#-ne*# q#br# qoyurlar?» Az#rbaycanl\$ s/z alt\$nda qalm\$#r: «B/y k olanda bir-bir, u(ax-mu(ax olanda *- *, d/rt-d/rt» (79). Bu l#tif#nin G/y*#d#n qeyd# al\$nm\$(variant\$nda is# l#tif# q#hr#manlar\$n\$n milliyy#ti verilmir (7, 572). AFA-n\$n %ki cildl#rinin birind# «Hac\$ day\$ bi*ind#» adl\$ l#tif# verilmi(dir. H#min l#tif#d# Hac\$ day\$ *olpan\$ t#k yem#k * n yolda(-lar\$na k#l#k g#lir. Onlar\$ yuxuya verib *olpan\$ t#k yeyir (8, 222). Bu l#tif#nin bir variant\$ da bizim t#r#fimizd#n qeyd# al\$nm\$(d\$r. Orada Hac\$ day\$n\$ musurman, yolda(lar\$n\$ is# erm#ni v# cuhud #v#z edir. 4vv#lki l#tif#d# qalib Hac\$ day\$d\$rsa, bizim qeyd# ald\$1\$m\$z l#tif#d# qalib musurmand\$r (79). Buradan bel# bir n#tic#y# g#lm#k olar ki, polietnik l#tif# adi l#tif#y# v# yaxud da #ksin# *evril# bil#r.

Polietnik l#tif#l#rin bir qismind# Az#rbaycan t rk n n yerini (#kili tutur: «Rus, g rc , l#zgi v# (#kili t#yyar#d# geditir#r. Rus «Bundan bizd# *oxdu», – deyib #lind#ki samaqonu p#nc#r#d#n yer# at\$r. G rc d# bir ((# *ax\$r\$ yer# at\$b eyini

s/zl#ri t#krar edir. 4 lin# he* n# ke*m#y#n (#kili d# l#zginig/t r b yer# at#r v# deyir: «Bunnan da bizd# *oxdu» (79).

4razid# yay\$lm\$(polietnik l#tif#l#rin daha bir qismini d# lay\$(l#tif#l#ri t#(kil edir. Bu l#tif#l#rin q#hr#manlar\$ %#kinin Ba(Lay\$sq\$ v# A(a1\$ Lay\$sq\$ k#ndl#rinin sakinl#ridir. Ancaq lay\$(l#tif#l#ri yax(\$ toplanmad\$1\$ * n onlar haqq\$nda geni(b#hs ed# bilmirik.

Polietnik l#tif#l#rin transformasiya imkanlar\$ geni(dir: l#tif# %#kid# l#zginin, lay\$(#n, La*\$#n zonas\$nda k rd n, L#n-k#ran b/lg#sind# is# tal\$(#n v# s. ad\$na dan\$(#la bil#: «Bir az#rbaycanl\$ yolnan ged#rk#n *ayda pi(iyini *imizdir#n l#zgil# rastla(\$r v# ona pi(iyi incitm#m#yi m#sl#h#t g/r r. L#zgi az#rbaycanl#\$n m#sl#h#tin# #h#miyy#t vermir. Az#rbaycanl\$ geri qay\$danda l#zginin /lm (pi(iyin yan\$nda oturub allayan g/r r v# deyir: «Saa didim ax\$, pi(iyh /l#r, yuma, burax». L#zgi ona bel# cavab verir: «Yuyanda yox, s\$xanda /ld » (79). Bu l#tif#nin Z#ng#zur b/lg#sind#n qeyd# al\$nm\$(varian-t\$nda l#zginin k rd #v#z edir (37, 229).

4razid# yay\$lm\$(l#tif#l#rin bir qismi is# m xt#lif m#rasiml#r haqq\$nda s/y#n#n l#tif#l#rdir (Novruz, pir ziyar#ti, tas-qurma v# s.). 4razid# vaxtil# m/vcud olmu(m#rasiml#rin #ks#riyy#ti ya s\$radan *\$x\$b, yaxud da onlar #vv#lki d#bd#b# il# ke*i-rilmir. Bu qrupa aid olan l#tif#l#r h#min m#rasim v# m#clisl#r haqq\$nda bu g n bizim * n qiym#tli faktlar\$ qoruyub saxlay#r. Onlardan yeri g#ldike# b#hs ed#c#yik.

%#kid#n toplanm\$(b#zi l#tif#l#r kompozisiya bax\$m#n-dan kumilyativ na1\$l (#klind# qurulmu(dur. Bu maraql\$ folklor hadis#sini ilk d#f# s#n#t(nas alim F. 7#l#bi g/rm (d r. O yaz#r «...l#tif#nin kumilyativ na1\$l formasn\$ m#nims#m#si *ox maraql\$ v# nadir folklor hadis#sidir» (39, 12). F.7#l#bi

l#tif#nin kumilyativ na1\$ formasında verilm#sin# aid yaln\$ bir misal g#tirir. Daha bir n mun# d# bizim t#r#fimizd#n toplanm\$(d\$r (79).

4razid# h#m*inin m xt#lif elmi-texniki yenilikl#ri v# m xt#lif tarixi hadis#l#ri /z nd# #ks etdir#n l#tif#l#rl# d# tez-tez rastla(maq m mk nd r.

2.6. Paremioloji vahidlər

%#ki folklorunun m h m bir hiss#sini d# paremioloji vahidl#r t#(kil edir. Rayonun #razisind#n xeyli sayda tapmaca, t#msilcik, atalar s/z , qar1\$(, alq\$(, yasaq, inam, ovsun, bazar ifad#l#ri v# s. ki*ik janrlar qeyd# al\$nm\$(d\$r.

Tapmacalar %#ki #razisind# #n geni(yay\$lm\$(paremioloji vahidl#rd#n biridir. 4razid#n qeyd# al\$nm\$(tapmacalar#n bir qismi mumaz#rbaycan tapmacalar\$ kimi n#zm formas#nda s/yl#nir:

4jdahan\$ q\$rx di(i,
Me(#d#dir h#r i(i,
S\$1allamax v#rdi(i – daraq (10, 68).

Tapmacalar#n bir qismi n#sr (#klind#dir: «M#n bax\$ram, o qa*\$r» – qulaq (8, 430); «A1ac ba(\$nda b#y xon*as\$» – xurnik (10, 73).

Qeyd ed#k ki, n#sr formas#nda s/yl#nil#n tapmacalar#n da bir qismi qafiy#l#nir: «M#n *ulliyir#m, o tulliyir» – sac v# */r#k; «Babam atdan d (d , donu b#ntd#n d (d » – ya(\$l q#rz#kli qoz (10; 84 ,90).

%#ki #razisind#n qeyd# al\$nm\$(tapmacalar#n m #yy#n bir qismi is# bayat\$ formas#ndad\$r:

Ba(\$ qarn\$na girir,
Belind# da(g#zdirir.
Tap\$n g/r#k o n#dir,
,lan ba(\$n #zdirir – t\$ba1a (8, 33).

Bu regionda bir #(yaya aid iki, *, b#z#n d# daha *ox
tapmaca m#tni il# rastla(maq m mk nd r:

Kolun st nd# qar1a,
,*i dolu qor1a (8, 427);

5 st m q\$z\$l,
Bu1dam a1 (8, 431).

Yuxar\$da verilmi(h#r iki tapmacan\$n cavab\$ «itburnu»dur.
«Bi /k z m var, quyru1unnan tutmasam, girmiyi a1\$-
la»); «Dolu gidiy, bo(q#yidiy» (79).

Qazan qaras\$, d#mir par*as\$,
Onu tapmayan (eytan balas\$ (10, 83).

H#r * tapmacan\$n cavab\$ «qa(\$q)d\$r.
AFA-n\$n %#ki cildl#rind# (IV v# VI cildl#r) 17 tapma-
can\$n cavab\$ «g n#(»), 6 tapmacan\$n cavab\$ «su», 5 tapmaca-
n\$n cavab\$ «nehr#», 7 tapmacan\$n cavab\$ «qoz», 7 tapmacan\$n
cavab\$ «od»dur v# s. B#z#n bir tapmacada 2, 3, h#tta 4
#(yan\$n #lam#ti verilir:

Haqq yap\$b yap\$s\$n\$,
D#mir a*ar qap\$s\$n\$ – qarp\$z v# b\$*aq (10, 80);

Can can st#,
Can da d#mir st# – adam, at v# nal (10, 77);

Yumru top,
5 st */p.
7/p n st me(#,
,*ini *aqqallar e(# – qar#n, ba(, sa* v# bit (10, 89).

B#z#n bir tapmacan#n iki cavab#n#n olma# hal# il# d#
zl#(irik: «Yol i*ind# yo1un abay» (79). B#zi s/yl#yicil#r bu
tapmacan#n a*mas#n#n «t#ndir», b#zil#ri is# «ilan» oldu1unu
s/yl#dil#r.

Uzun q#z uzanar,
9z n#paltar (yaxud k/yn#k) qazanar (79).

Bu tapmacan# da iki c r cavabland#r#rlar: «oxlov» v#
«qar1#dal#».

4razid#n qeyd# ald#1#m#z tapmacalar#n b#zil#rind# bir
s/z d#yi(ilirs#, cavab da d#yi(ilir: «M#n gidiy#m, /z d#
gidiy» (79). Bu tapmacan#n cavab# «k/lg#»dir. «M#n gidi-
y#m, /z qal#y» (79). Bu tapmacan#n cavab# is# «ayaq izi»dir.

%#ki #razisind# el# tapmacalar da deyilir ki, dinl#yici
sanki riyazi m#s#l# il# zl#(ir: «G/yd#n gidiy qazdar. Yerd# d#
oluy bi d#n# ax sax qaz. Yerd#ki ax sax qaz diyi ki, eheyyy....
g/yd#n gid#n 100 qaz, m#ni d# g/t r, ol d z qaz. G/ydeyi
qazdar diyi ki, biz 100 d/y lux, bi bizi q#d#r, bi bizim yar#m#z
q#d#r, bi d# yar#m#z#n yar#s# q#d#r, bi d# s#n ax sax qaz olanda
100 qaz bitiy. Di g/r m, g/yd#n gid#n ne*# qaz oluy?» (79).

Tapmacanşn cavabş 36 qazdşr. Hesablama apardşqda cavabşn d z oldulunu g/r r k: $36+36+18+9+1=100$

Bu tapmacanşn ba(qa bir variantş is# Az#rbaycan folkloru antologiyasşnşn (IV cild, %ki folkloru) «A*macalar» b/lm#sind# verilmi(dir:

G/yd# ged#n y z qaz!
N# deyirs#n, yalquz qaz?
Biz# bizc#n d# g#r#k,
D/rdd# birimizc#n d# g#r#k,
S#n d# bizim i*imizd#,
Onda olluq y z qaz? (8, 436).

Onu da qeyd ed#k ki, bu tapmacanşn cavabş «63 qaz» verilmi(dir. Ancaq hesablama apardşqda bu cavabşn s#hv oldu lu meydana *şxşr. G/r n r, texniki x#ta z nd#n 36 r#q#mi t#rsin# – 63 kimi verilmi(dir.

C#sar#tl# dem#k olar ki, *atalar sözləri* %kid# #n geni(yayşlmş(folklor janrlarşndan biridir. %kilil#r nsiyy#t zamanş atalar s/z v# m#s#ll#rsiz ke*in# bilmir: «Allah camş(# q#n#t verseydi, u*m#mi(dam qalmazdş»); «Az yi, h#m#(# yi»; «Olmax oyun g/sd#r#r»; «A1zşnş i(# salşnc#, ba(şnş i(# sal) (79). Elmi-texniki t#r#qqi #ks#r folklor janrlarşnşn yayşlma arealşnş m#hdudla(dşrsa da, atalar s/zl#rin# o q#d#r d# ciddi ziyan vura bilm#mi(dir. G nd#lik danş(\$qda, adi s/hb#tl#rd# atalar s/zl#rin# tez-tez m raci#t olunur. Bu da atalar s/zl#rinin ya(amasşna (#rait yaradşr. N mun#l#r# baxaq: «D y m z, #timiz olseydi, qon(udan ya1 da alşf a(bi(ir#rdox» (79). %kid# i(l#n#n bu ironiya m#zmunlu atalar s/z n n Bakş variantş

daha #hat#lidir: «Unumuz, ya1\$m\$z olsayd\$, halva *alard\$x. Do(ab yoxdu, vay tava d#rdi!)» (79).

Bir q#d#r giley-g zar m#zmunlu ba(qa bir atalar s/z - n n is# #limizd# 4 variant\$ var. Bunlardan ikisini %ki#n, ikisini is# dig#r regionlar\$m\$z\$n sakinl#rind#n qeyd# alm\$(sq: «D#d#sinn#n n# yar\$d\$m, balas\$nnan n# yar\$yim; D#d#sinn#n yar\$m\$(d\$m, qalm\$(d\$ balas\$» (%ki); «Atas\$nnan g l d#rdim, balas\$nnan da gilab (g lab) *k#r#m» (Salyan); «Atas\$nnan g l d#rmi(#m, balas\$nnan da reyhan d#r#r#m» (G/y*#) (79).

4 razid# yay\$lm\$(atalar s/zl#rinin b#zil#rinin yaranma s#b#bl#ri m #yy#n bir etnoqrafik hadis# il# ball#d#r. M#s#l#n: «Atal\$1\$(s d pulu) *ox olan q\$z urvatd\$(h/rm#li) olar» (79).

%ki# toya yax\$n o1lan evi q\$z evin# «atal\$x» g#tirir. Bu zaman q\$z evi *al\$(r ki, bu pul *ox olsun. O1lan evi is# m #yy#n b#hanl#r#l# m#bl#li a(al\$ salma1a *al\$(r. Bu atalar s/z nd# h#min etnoqrafik hadis#y# i(ar# olunur.

4 razid# yay\$lm\$(paremioloji vahidl#rin bir qismini d# *təmsilçik (pabasinka) janrı* t#(kil edir. T#msilçikl#r h#m monoloq, h#m d# dialoq (#klind# deyilir: «A1 h/r m*#yh diyi: «M#ni g/r f /ld r##n qarda(\$ /ls n». Qara h/r m*#yh diyi: «M#ni g/r f /ld rm y##n qarda(\$ /ls n» (79);

- A d#v#, hardan g#lisan?
- Ar*#nn#n.
- Ox(uy ha*#-pa*annan (79);

4 razid#n toplanm\$(t#msilçikl#rd# d# %ki yumoru /z - n g/st#rir:

- Nuru /yd#di?
- Arvad\$ da /yd#di.

– Bu oldu nur-#la nur (10, 66).

%#ki folklorunun m h m bir hiss#si d# qarğışlardır. B/lg#d# yay\$lm\$(inama g/r#, n# vaxt g#ldi, qar1\$(qarılmaq olmaz, * nki «saatın a*\$q» vaxt\$ olur v# h#min vaxt deyilmi(qarğış(, dolrudan da, yerin# yet# bil#r. Dig#r bir inama g/r#, atanın /vlad\$na etdiyi qar1\$(h/km#n h#yata ke*m#lidir. Ana qar1\$(n\$ is# qabalın\$ s d tutur. Deyirl#r, qar1\$(n iki ucu var. Haqsız s/yl#nmi(qar1\$(onu s/yl#y#n# z#r#r ver# bil#r. %#kid# qar1\$(la ball\$ bel# ifad#l#r d# i(l#nir: «Yan\$ qar1\$-yir#m»; «Sin#mi gerif (g#rib) qar1iyir#m» (79). Y#ni nahaq s/z, haqsız h#r#k#t bu (#xsi o q#d#r yandır\$b ki, o, r#kd#n g#l#n s#sl# qar1\$(t/k r. 4razid# yay\$lm\$(inama g/r#, bel# v#ziyy#td# deyil#n qar1\$(b/y k faci#l#r# s#b#b olur.

Tez-tez qar1\$(dey#n, b#d-dua ya1d\$ran adamlara «A1-z\$nan *\$xf qoynun;a t/k ls n» (79); «Qar1\$(n cil oluf canaa yap\$(s#n»; «Qar1\$(n qaya ba(\$na, tumanın, paya ba(\$na) v# s. kimi cavab verirl#r (10, 108).

4razid#n qeyd# ald\$lm\$z qar1\$(lar#n bir qismind# k/k *ox q#diml#r# gedib *\$xan arxaik inamlarla rastla(\$r#q: «S#n /lsan, g/y ke*i qurban kes#r#m» (79). G/y r#ngin t rk mifologiyasında /z n#m#xsus yeri var. G/y r#ng sakraldır, tanr\$-n#n, g/y n r#mzidir. G/y ke*i, g/y at, g/y (boz) qurd t rk mifologiyasında tez-tez rast g#lin#n mifoloji obrazlardır.

Atalar s/zl#rind# oldu1u kimi, qar1\$(lar#n da bir qismi /z nd# birba(a m #yy#n etnoqrafik hadis#ni #ks etdirir: «%a-xn, qara bez#nsin». Az#rbaycan#n bir *ox regionlarında ke*i-ril#n toy m#rasiml#rind# (ax b#z#yirl#r. Amma bu ad#t %#-kid# yoxdur. M raci#t etdiyimiz b t n s/yl#yicil#r, bu bar#d# bir (ey bilm#dikl#rini s/yl#dil#r. Bu qar1\$(g/st#rir ki, ke*-

mi(d# %ki toylarnda da (axb#z#m# ad#ti olmu(dur (100 101).

Rayonun #razisind# toy g n g#lin d (#n ota1sn qapss ba1s olur. G#lin aya1s altnda qoyulmu(bo(qab\$ s\$nd\$rd\$qdar sonra qap\$nsn c#ft#sini a*\$b i*#ri girm#lidir. «S#ni g/r m, /yl#r# gidif qap\$lar a(miy#san\$» (100, 103) qar1s(\$ bu hadis# il# ba1s d\$ r.

%ki toylar\$nsn sonunda b#yi v# yan*\$lar\$ns (sald\$(, sold\$() ayaq st# saxlay\$b boynuna ir#t (k#l#1ay\$) v# m xt#lif par *alar sal\$rlar. Buna «beydurmas\$» deyir1#r. Bu zaman b#y v# yan*\$lar z qibl#y# dayanmal\$d\$rlar. A(a1\$dak\$ qar1s(lar h# min etnoqrafik hadis#d#n x#b#r verir: «S#ni g/r m, qivliy# b\$z durmuy#san\$»; «Boynun#a ir#t sal\$nmassn» v# s (79). Sonuncu qar1s(\$n «5 zun#a ir#t sal\$nmassn» variant\$ da var (79). 4 razid# son zamanlarad#k g#lin evd#n *\$xark#n z n# ir#t sal\$nard\$.

%ki #razisind# bayat\$ (#klind# olan qar1s(larla da tez-tez rastla(maq olur:

M#ni yand\$ran yans\$n,
Yanan *\$ra1s s/ns /

t\$((11;F3 1F3 12.48 TD (6) T1;F3 12.48 T.84 TD 0.10944 T10 (TD (1) T1;F3+1 12 0.021

ba(ver#n hadis#dir. 7 nki deyir#r, m#x#n iki ucu var. Nahaq *ax#lm#(m#x sahibin# z#r#r toxundura bil#r (79). Bu akt «%#ki-Zaqatala folkloru» kitab#nda «qadax *axmaq» adlan#r (17, 17).

Rayonun #razisind#n xeyli sayda *alqış* da qeyd# al#n-m#(d#r. Qar1\$(dan f#rqli olaraq, alq\$(tez-tez etm#k laz#md#r. 7 nki alq\$(haqq#nda da «Saat#n a*\$x vaxd# var» ifad#si i(l#-dilir. Bununla bel#, alq\$(#n s#h#r tezd#n s/yl#nm#si daha effektiv say#l#r. 4razid# folklor toplayark#n bel# bir alq\$(qeyd# ald#q: «S#h#rert# duruy#m. Qap#n# a*#nd# diyir#m ki, Ya r#bbi, ya r#sul Allah, */reyimiz bol olsun, can#m#z sa1 olsun, bu qap#dan xeyirri adamnar girsin, xeyir i(d#r olsun, d (man-nar#n g/z kor olsun» (79).

%#kid# b#zi paremioloji vahid#r situasiyadan as#l#s olaraq, h#m alq\$(, h#m d# qar1\$(kimi i(l#dil# bil#r: «El#d#l#n# qavalaa g#l#sin»; «Allah r#yaa (r#yoza) g/r# versin» (8, 103-104).

4razid# qar1\$(dey#n adamlara cavab olaraq «Alq\$(#nla yaranmami(#m ki, qar1\$(#nnan /l#m» (79), «Alq\$(nan yaran-miy#n qar1\$(la da /lm#z» (10, 52) kimi ifad#l#r i(l#dilir. Bu, g/r n r, s/z n – alq\$(v# qar1\$(#n g c n# inam#n itdiyi d/vrl#rin m#hsuludur.

%#ki #razisind# geni(yay#lm#(paremioloji vahid#rd#n biri d# *yasaqlar*d#r.

«Y k yerind# yatmazdar», «Q#rxl# u(a1#n paltarlar#n#n s y n 40 g n nat#miz yer# t/hm#zd#r»; «Q#rxl# u(a1#n paltarlar#n# (#r qar\$(#nd# */ld# saxlamazdar» (79).

,nama g/r#, yasaq pozularsa, b#db#xtlik z ver# bil#r: «Ax(#m /y s p rm#zd#r, yoxsa /yd#n /l *\$xar»; «,ki #ll# qa-p#n#n iki tayinn#n tutmax olmaz, /yd#n /l *\$xar» v# s. (79).

B#z#n yasa1\$ n /z deyilir, sonra onun izah\$ verilir: «Xam\$ r\$ n sd# yasd\$ x qoym#zd#r, xam\$ r yuxuluy#r»; «Yata1\$ a*\$ x qoym#zd#r, i*in# (eytan gir#r); «Yor1an-d/(#yi yer# b#rk atmazdar, tozu a1\$ r (eydi)» v# s. (79).

4 razid# yay\$1m\$(paremioloji vahidl#rin bir qismini d# *inamlar* t#(kil edir. ,namlar *ox vaxt bir c ml# il# ifad# olunur: «Saxsalan oxuy#nd# qonax g#l#r»; «Bo1az\$ n qov (s#, ac\$ x *ek#rsan); ,t dal\$ n\$ san\$ a *//r f yatsa, qiyv#tini q\$ r\$yl#r» v# s. (79).

B#zi inamlar is# iki c ml#d#n ibar#t olur v# ikinci c m-l# birincini izah edir: «Qula1\$ n\$ cincill#s#, s/zun\$ u dan\$(iyl#r. Sa1 qulax yax(\$ s/zd , sol qulax pis»; «5 zun\$ q\$zarsa, s/zun\$ u dan\$(yl#r. Sa1 yanax yax(\$ s/zd , sol yanax pis» (79).

Ovsunlar da paremioloji vahidl#rin t#rkib hiss#sidir. 4 razid#n dig#r janrlara nisb#t#n ovsunlar az toplanm\$(d\$ r. Az#rbaycan folkloru antologiyas\$, %ki folkloru (IV cild) kitab\$nda – «,nanclar» b/lm#sind# bir ovsun verilmi(dir. Bu, «Qurd a1z\$ ballama» duas\$d\$ r: «Mal-qara it#nd#, ax(am na-x\$rdan qay\$tmay\$b */ld#-bay\$ rda qalanda qurdun a1z\$ n\$ ballay\$rlar. Yoxsa heyvan y\$rt\$c\$lara rast d (#r, salamat qurtarmaz. Bir b\$*aq g/t r b deyir#r:

Hasar\$m hasar olsun,
Bezar\$m bezar olsun.
Q\$rx illik * n,
Qurdun-qu(un y/n o yana,
Daban\$ n b#ri hasarlad\$ram,
Hasar m#nim olmas\$ n,
Amma Fatma n#n#nin olsun.

Bunu deyib b\$*a1\$ n a1z\$n\$ ballay\$ r, */r#yin i*ind# gizl#dirl#r. Sonra * d#f# f r rl#r. ,tmi(maldan bir x#b#r tutana kimi onu gizli bir yerd# saxlay\$rlar» (8, 88). Daha bir ovsun is# Az#rbaycan folkloru antologiyas\$ (VI cild) %#ki folkloru kitab\$nda verilmi(dir. Bu ovsun is# «,nam v# etiqadla ba1l\$ n#1m#l#r» ba(1l\$nda «Sa* a1a» ad\$ alt\$nda gedir. H#min n#1m#ni q\$zlar sa* h/r#rk#n oxuyurlar:

Sa* a1a, davan *a1\$ r\$ r,
Zalxan\$ qaban *a1\$ r\$ r.
Ayda qar\$(-qar\$(
,ld# qula(-qula(
Sa* a1a, uzan a1a,
S#ni davan *a1\$ r\$ r (10, 39).

Ticar#tl# ba1l\$ yaranm\$(*bazar t#rifl#m#l#ri* d# %#ki folklorunun maraql\$ janrlar\$ndand\$ r. 4 razid#n qeyd# al\$nm\$(bazar t#rifl#m#l#rinin bir qismi bayat\$ formas\$ndad\$ r:

4, #d#, h#m(#ri,
Getm# ora, g#l b#ri.
4 t suyu yi, k ft# yi,
Pulun yoxdu, m ft# yi (104, 165).

Bayat\$ formas\$nda olmayan bazar t#rifl#m#l#rinin d# m#zmununa n#z#r sald\$ qda ritmik m#tnl#, (eiriyy#tl# qar\$-la(\$ r\$ q: «Mala g#l, ay mala g#l, s z lm (bala g#l!); «M#n dimir#m, m#nn#n al\$ n, pul verin, maldan al\$ n»; «Axtararsan, tapmazsan, yiy#rs#n, doymazsan» (104, 165-166).

%#ki bazar\$nda sat\$c\$lar mallar\$n\$ (irin %#ki (iv#sind# t#rifl#yir, m (t#ril#rin diqq#tini mala c#lb edirl#r: «Qara cam\$(\$n k#r#si, bala qat yi!» (104, 164).

Sat\$c\$lar b#z#n m (t#rinin d# t#rifini g/y# qald\$r\$rlar: «G#l, ay m (t#ri, Q\$z\$ldand\$ di(d#ri» (104, 163).

Paremioloji vahidl#rin bu janr\$n\$ daha yax(\$ ara(d\$rmaq * n toplamaya x susi fikir verm#k laz\$md\$r. 7 nki qeyd# al\$nan h#r bir folklor n mun#si h#min janr haqq\$nda t#z# fikir s/yl#m#y# imkan yarad\$r.

Folklor(nas F.Bayat qeyd edir ki, bazar v# b/y k ticar#t yerl#rind# sat\$c\$ v# ya #snaf k#simin deyiml#rin# dayanan s/zl m#d#niyy#t janr\$n\$ da ara(d\$rmaq laz\$md\$r. Bu, k/k #xi t#(kilat\$na dayanan, ancaq postsovet m#kan\$nda x susi m lkiyy#tin, /z#l ticar#t strukturlar\$n\$n ortadan qald\$r\$lmas\$ il# s#n#tkar v# tacir birlikl#rinin yox olmas\$ndan sonra itiril#n folklor janrlar\$ndand\$r. Sovet rejiminin iflas etm#siyl# x susi m lkiyy#tin *#kisinin artmas\$ n#tic#sind# Az#rbaycanda v# mumilikd# postsovet m#kan\$nda s#n#t v# ticar#t f#aliyy#t-l#rinin dir*#lm#siyl# g nd#m# g#l#n bu yeni folklor janr\$ h#r ke*#n g n daha da (#kill#nm#kd#dir (34, 61).

%#ki #razisind# geni(yay\$lm\$(paremioloji vahidl#rd#n biri d# yanltmaclard\$r. Yan\$ltmac daha *ox ki*ikyay(\$lar aras\$nda populyar olan janrlardan biridir. Yan\$ltmaclar eyni samit v# sait s#sl#rinin bir-birini izl#m#si il# qurulur. «Alliterasiya hadis#si yan\$ltmac janr\$n\$n can\$nda, qan\$ndad\$r, bu janr\$n h#yatverici q vv#sidir» (40, 27). A(a1\$dak\$ n mun#l#rd# «q» s#sl#ri alliterasiya, «a» s#si assonans yaratm\$(d\$r. Bu janrda fonetik s#viyy#d# obrazl\$1\$1\$n g/st#ricisi y ks#kdir: «Qara qaran\$ qarayla qaral\$y\$td\$. Qaralanan qara qaradan qaralan\$td\$» (8; 423, 425).

Yanşltmaclarşn bir qismindş isş sşs, yşni alliterasiya g/zlşnilmir, sadşcş elş s/zlşr se*ilir ki, onlarş tşlşff z etmşk m şyyşn qşdşr *ştinlik yaradşr. Bu yanşltmaclarş s/ylşyş- s/ylşyş u(aq tşdricşn sşslşri d zg n tşlşff z etmşyş alş(\$r: «Habş mis nş pis imi(. Habş mis ka(an misi imi(» (8, 422).

2.7. Uşaq folkloru

%ki folklorunun m h m bir hissşsini dş u(aq folkloru tş(kil edir. 4 razidş u(aq folklorunun d zg , mşzşli mahnşlar, /cş(mş kimi n/vlşri geni(yayşlsa da, *oyunlar* daha *ox maraq dölurur. Onlarşn bir qismi ancaq şylşncş xarakteri da(\$yşr, bir qismi şski t rk hşrbi hşyatş haqqşnda mşlumatlarş /z ndş qoruyub saxlayşr, bir qismi isş vaxtilş m şyyşn mşrasimlşrin tşrkib hissşsi olmu(, ancaq sonralar hşmin mşrasimlşrdşn ayrşlaraq tşdricşn u(aq oyununa *evrilmi(lşr. U(a1şn şsl vşttşnda(kimi yeti(mşsindş oyunlarşn da xeyli rolu var. U(aq oyunlarşnş i(tirak*şlar baxşmşndan * yerş ayşрмаq olar: a) o1lanlar arasşnda oynanşlan oyunlar, b) qşzlar arasşnda oynanşlan oyunlar, c) o1lanlarla qşzlarşn birgş oynadşlş oyunlar.

Oyunlarşn m şyyşn bir qismi u(aqlarşn, x susilş dş o1lan u(aqlarşnşn fiziki cşhştdşn g cl , şsl d/y (* kimi b/y - mşsinş (#rait yaradşr. Bu da şski t rk şxlaqşndan dolan haldşr. D/y (kşn t rklşr /vladlarşnşn da şsl cşngavşr kimi b/y mşsindş maraqlş idilşr. Bu, onlara ucsuz-bucaqsşz vşttşn- lşrini qorumaq vş onun sşrhşdlşrini bir az da geni(lşndirmşk imkanş verirdi. «K/tmşk-k/tmşk», «Dirşd/y mş», «Yala1a-salma», «Topalaqa*ma (qa*dş)» (10, 476-478) vş s. oyunlar, g/r n r ki, ibtidai hşrbi hazşrlşq mşqsşdi da(\$mş(dşr. Bu mşsşlşyş toxunan E.Taylor yazşr: «U(aqlarmşzşn oyunlarş

ibtidai h#rbi f#ndl#r haqq#nda xatir#l#ri qoruyur» (147, 68). Xalq oyun v# #yl#nc#l#rini ara(d\$ran S#limov-%alani d# bu m#s#l#y# toxunmu(dur: «M t#h#rrik, idman s#ciyy#li oyunlar fiziki c#h#td#n inki(af * n #n yararlı vasit#dir. 4 srl#r boyu u(aq v# g#nc#l#rimizin qolu, bil#yi bu c r xalq oyunlar#nda b#rkimi(dir» (99, 4).

4 razid# oynan\$lan u(aq oyunlar#\$n bir qisminin i(tirak-*\$lar\$ ancaq q\$z u(aqlar\$ olur. Bel# oyunlara misal olaraq «Evcik-evcik», «G#lincik-g#lincik» kimi oyunlar\$ g/st#rm#k olar. Bu c r oyunlar q\$z u(aqlar\$na s#liq#lilik, qayl\$ke(lik, evdarl\$ q kimi hissl#r a(\$lay\$r, onlar\$ g#l#c#yin analar\$ kimi hazrlama la xidm#t edir. G/rk#mli rus pedaqoqu A.S.Makarenko oyunlar#\$n t#rbiy#vi rolunu n#z#r# alaraq yazrd\$: «Ya(l\$ adam#\$n h#yat#\$nda i(, f#aliyy#t, qulluq n# kimi #h#miyy#t# malikdirs#, u(a1#\$n da h#yat#\$nda oyun o q#d#r vacib v# #h#miyy#tlidir. U(aq oyunda nec#dirs#, sonra i(d# d# bir *ox c#h#td#n el# olacaqd\$r» (76, 376)

U(aq oyunlar#\$n bir qismi is# s#rf #yl#nc# m#qs#di da(\$y\$r. 4yl#nc# m#qs#di il# oynan\$lan oyunlar#\$n /zl#rini d# iki yer# ay\$rmaq olar:

1) B/y kl#rin k/m#yi il# oynan\$lan oyunlar. Bu c r oyunlar ki*ikya(l\$ u(aqlar aras#\$nda oynan\$l\$r. Bel# oyunlara «,yn#-iyn#» oyununu misal g/st#rm#k olar. Bu oyunda b/-y kl#rd#n biri #traf\$na 3-4 u(ag\$ y\$1araq onlar\$ #yl#ndirir. 4vv#lc# onlar\$ dair# (#klind# oturdaraq ayaqlar#\$n qaba la uzad\$r. Sonra #lini qaba la uzad\$lm\$(ayaqlara vura-vura say-ma la ba(lay\$r:

,yn#-iyn#,
Ucu d ym#.

Sap sapşcan,
Bel belican.
Dayşm ollu,
Burnu p....
Vur nalara
7şx qşra1a.

Axşrñncş s/z kimin st# d (#rs#, o, aya1şnş *#kir. Axşra qalan u(a1ş a1zş st# yatdşrşb soru(ular: «D#yirman ba(\$nda e(- (#k /1 b, onu qar1a yesin, yoxsa cincilim?») Uzanmş(u(aq «qar1a» des#, u(aqlar «qar-qar» dey# onu *imdikl#yirl#r. «Cin-cilim» des#, «cin-cin « dey# uzanan u(a1ş *imdikl#yirl#r. Oyun bu qaydada davam edir v# u(aqlarda (#n #hval-ruhiyy# yaradşr (79).

2) M st#qil oyunlar. Bu oyunlar nisb#t#n b/y kya(1ş u(aqlar arasnda oynanş1şr. Bel# oyunlarda b/y kl#r i(tirak etmir. %#kid# m (ahid# olunan m st#qil u(aq oyunlarşndan biri «Gizl#nqa*»dşr. %#ki folkloru antologiyasş kitabşnda bu oyunun adş «Ye(inbaba((Gizl#npa*)» kimi verilmi(dir (10, 476). %#ki rayonunun G/yn k k#ndl#rind# bu oyunu «Ye(inbaci» adlandşrşrlar. «Ye(inm#k» s/z «gizl#nm#k» m#nasşnş verir. 4 razid# «gizl#tm#k» feli #v#zin# «ye(irm#k» feli d# i(l#dilir.

Bu oyunu qşzlarla o1lanlar birg# icra edirl#r. ,(tirak*şlarşn sayş 5-6 n#f#rd#n az olmur. U(aqlar #vv#lc# «qşpan»ş se*irl#r. Bunun * n onlar dair# halşnda d z l r v# m xt#lif (eirl#r deyirl#r. %eiri dey#n adamş «sayan» adlandşrşrlar. O, (eirin h#r s/z n v# yaxud s/z n h#r hecasşnş dedikç# (#had#t barma1şnş n/vb# il# bir u(a1şn sin#sin# vurur. Onun (eiri «saymaq» adlanşr. M#s#l#n: «H#pb#-h pb#, n#n#n yesin

m r#bb#». B#z#n d# i(tirak*\$lar#n say\$ 10-12 n#f#ri ke*ir. Onda «sayan» bel# say#r:

Nemis *\$xd\$ dumannan
Pi*ax *\$xartd\$ civinn#n.
Vuracalam, /ld r#c#y#m
Kiminl# dosd olmaq ist#yirs#n?

Bu zaman ax#r#nc\$ s/z st n# d (#n oyun*u dair#d#n bir, iki b#z#n d# * (bu hal i(tirak*\$lar#n say\$ lap *ox olduqda ba(verir) oyun*unu /z il# *\$xartmaq h ququ qazan#r. Ax#ra qalan u(aq «q\$pan», yaxud da «kor» adland#r#l#r. O, z n alaca, yaxud da divara s/yk#yib g/z n yumur. Dig#r i(tirak*\$lar is# qa*\$b gizl#nirl#r. Q\$pan is# bir azdan sonra onlar\$ axtarmala ba(lay#r v# eyni zamanda da alac\$ (dir#yi, divar\$ v# s.) n#za-r#td# saxlay#r ki, gizl#n#n oyun*ular g#lib ora #ll#rini vurma-s#nlar. 4 g#r gizl#n#nl#rd#n biri, yaxud bir ne*#si (bu, oyun*ular#n say#na g/r# #vv#lc#d#n m #yy#nl#(dirilir) q\$spandan qabaq #lini h#min alaca vura bilm#s#, q\$pan#n #vv#lc# yerini tapd#l\$ oyun*u q\$pan olur. Oyunun ax#r#na yax#n v#ziyy#t lap g#rginl#(ir. Bu zaman yerl#ri tap#lan oyun*ular z# *\$xar#lma-yan ax#r#nc\$ oyun*unun ad#n\$ *#kib deyirl#r: «Ay filank#s, alma disax g#l#rsan#, armut disax g#lm#zsan#» v# s. (79).

U(aq oyunlar#n#n aras#nda el#l#ri d# m/vcuddur ki, bunlar vaxt\$ il# m #yy#n m#rasimin t#rkib hiss#si olmu(dur. Ancaq sonralar bu oyunlar m#rasiml#rd#n ayr#laraq m st#qil u(aq oyunlar#na *evrilm(i.dir. «Ayind#n oyuna» tezi bu m#nada /z g c n g/st#rir. Bu bax#mdan, %k#kid# yay#lm\$(u(aq oyunla-r#ndan #n *ox diqq#ti *#k#n «B#n/v(#, b#n/v(#) oyunudur. Oyunda h#m q\$zlar, h#m d# o#llanlar i(tirak edirl#r. ,(tirak*\$lar

p (katma yolu il# iki qrupa ayrışrlar v# #1-#1# tutaraq bir-birl#-rind#n 15-20 m m#saf#d# dayanşrlar. D#st#nin biri bel# oxuyur:

– B#n/v(#, b#n/v(#!

II d#st# cavab verir:

– B#nd# d (#.

I d#st#:

– Bizd#n siz# kim d (#?

II d#st#:

– Ad\$ g/z#l, /z g/z#l..... (qar(\$ d#st#d#ki h#r hans\$ bir u(a1\$n ad\$ *#kil# bil#r).

Ad\$ *#kil#n u(aq s r#tl# qa*araq qar(\$ t#r#fd#ki d#st#ni yarmala *al(\$r. 4g#r o, r#qib d#st#ni yara bils#, bir n#f#ri /z il# aparmaq h ququ qazanşr. Yox, #g#r yara bilm#s#, /z h#min d#st#d# qalşr. Oyun bu qayda il# davam etdirilir v# axşrda zvl#ri t k#nmi(d#st# m#l lub sayşlşr (79).

Ba(qşrd folklor(naslar\$ N.V.Bikbulatov v# F.F.Fatş-xova ba(qşrdlar arasnda yayşlmş(«Ak tir#k» («]Y[H? K@^@[_») adlş oyundan b#hs ed#rk#n g/st#rirl#r ki, bu oyun g#lini g#tir#rk#n ifa olunur. M #llifl#r M.Buranqulova istina-d#n yazşrlar ki, bu oyun geni(v# m#(hur oyundur. Oyunun #vv#lind# qşzlar paltarlar#n\$ d#yi(irl#r. Oyun qaranlşq d (#r-k#n ba(lanşr v# buna g/r# d# onlar\$ tanşmaq *#tin olur. ,(tirak*şlar iki qrupa ayrışrlar v# #1-#1# tutaraq 50-70 m aral\$ m#saf#d# z- z# dayanşrlar. 4vv#lc# bir t#r#f oxuyur:

– A1 qovaq, g/y qovaq (tir#k)!

II t#r#f:

– Bizd#n siz# kim g#r#k?

– Aranşzdan qşz g#r#k!

– Sizin #linizd# n# var?

– G m (pul var!

- Onlar n#y# d z l b?
- ,p#k sapa d z l b!
- N#yiniz var?
- B#s q#d#r s r m z var!

Bundan sonra d#st#d#n bir n#f#r ayr\$laraq o biri d#st#y# qa*\$r. 4g#r qa*an o biri q\$z r#qib d#st#ni yara bils#, m#l lub d#st#d#n bir n#f#ri g/t r b /z d#st#sin# qay\$d\$r. Yox, yara bilm#s#, /z orada qal\$r (132, 22).

Ayd#nd\$r ki, «B#n/v(#, b#n/v(#» oyunu «Ak tir#y»in Az#rbaycan variant\$d\$r v# *ox g man ki, «B#n/v(#, b#n/v(#» oyunu da vaxtil# toy m#rasiminin t#rkib hiss#si olmu(, sonra-lar is# ondan ayr\$laraq xalq aras#nda u(aq oyunu kimi /z var-l\$1n\$ qoruyub saxlaya bilmi(dir.

N., Plotnikova Kalujski vilay#tinin Skor\$nevo k#ndind# m (ahid# etdiyi u(aq oyunlar\$ndan dan\$(ark#n g/st#rir ki, bel# oyunlardan biri xorovod oyununda /z ifad#sini tap\$r. U(aqlar iki d#st#y# b/l n rl#r v# bir-birinin #lind#n b#rk-b#rk tutaraq z- z# dayan\$rlar. I t#r#f ba(lay\$r:

- 4 li Baba!
- II t#r#f:
- N/k#r ne*#y#dir?
- 5 manata, yaxud 9 manata.
- Valyan\$ g/nd#rin!

Valya qar(\$ t#r#fin t#(kil etdiyi z#ncir# do1ru qa*\$r. 4g#r o z#nciri q\$rsa, «r#qib» d#st#d#n bir oyun*u il# geri qay\$d\$r. Z#nciri q\$ra bilm#s#, /z h#min d#st#d# qal\$r (142, 171).

H#r * oyundak\$ m#zmun v# forma ox(arl\$1\$ g/z qaba-l\$ndad\$r. B t n t rkdilli xalqlar aras#nda populyar olan bu oyun Sibir t rkl#rind#n ruslara da ke*#r#k onlar aras#nda da m#(-hurla(m\$(d\$r. Amma h#r halda bu oyunun vaxtil# toy m#rasi-

minin t#rkib hiss#si olmas\$ v# sonradan ondan ayr\$laraq m s-
t#qil u(aq oyununa *evrilm#si (#ksizdir. «Toy m#rasiml#rind#
m#i(#tin dig#r sah#l#rind#n f#rqli olaraq xalq#n m#d#ni-etnik
/z n#m#xsusulu daha *ox hiss olunur. 9z m#nb#yini minill#r-
d#n g/t r#n toy d#yi(ilm#z qalmam\$(d#r. Bu d#yi(m# sosial
t#(kilat v# h#yat#n b t n sah#l#rini #hat# etmi(dir. Ba(qa xalq-
larla m#d#ni v# etnik m nasib#tl#r prosesind# tayfa toylar\$ da
yeni elementl#r, yeni epizod v# r#mzl#r qazanm\$(, daha parlaq
v# daha ayd#n qalm\$(d#r. Xalq#n v# m#d#niyy#tin tarixi kimi to-
yun tarixinin d# /z y ks#li(i, eni(i v# t#n#zz l var» (132, 8).

G/r n r, yuxar\$da ad\$ *#kil#n u(aq oyunu da toyun t#-
n#zz l d/vr nd# h#min m#rasimin atributu olmaq funksiya-
s#n\$ itirmi(dir.

U(aq folklorunun #n maraql\$ n mun#l#rind#n biri d# *düz-
gül*ədir. D zg l#r d# folklorumuzun dig#r janrlar\$ kimi vax-
t#nda v# laz#mi s#viyy#d# toplanmad\$1\$ * n *ox b/y k hiss#si
unudulmu(dur. Bu janr#n ad\$ %#kinin b#zi k#ndl#rind# «qo(m#»
adlan#r. S/yl#yicil#rin dediyin# g/r#, qo(a-qo(a, yan-yana, ca-
la(d#ra-cala(d#ra oxundu lu * n bunlara «qo(m#» deyirl#r:

Getdim H#s#n beyin /y n yarmala
H#s#n beyin neyi var?
%akq#r-(ukqur (eyi var.
G/y# *\$xan at\$ var,
G/y muncuxlu iti var
Q#l#m yazan o1lu var,
Muncux taxan q\$z\$ var... (79).

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z u(aq folklorunun bir hiss#sini
d# u(aqlar arasnda oxunan *məzəli mahnılar* t#(kil edir:

Girdim /y#, */reyh yox,
Y b rd m tehniy#, tehn#d# eppeyh yox.
Qarn\$m ac, qarn\$m ac
4 lim xam\$r (s/yl#yici misran\$n sonuncu s/z n unudub)
Qarn\$m ac, qarn\$m ac (79).

S/yl#yici bu s/zl#ri avazla oxuduqdan sonra qeyd etdi ki, u(aq vaxt\$ *ox oxuyard\$q, indi yad\$mdan *\$x\$b.

U(aqlar aras\$nda m#(hur olan folklor janrlar\$ndan biri d# *öcəşmələrdir*. Onlar /c#(m#l#rd#n bir-birl#rini #s#bil#(dir-m#k * n istifad# edirl#r. 9c#(m#, ad#t#n, u(a1\$n ad\$na uylun deyilir:

Gedirdi Humay,
4 lind# dumay (k#s#k par*as\$).
Y\$x\$ld\$ Humay,
Da1\$ld\$ dumay
A1lama, Humay,
Ver#r#m dumay (79).

Ad\$n n#di R#(it
M#n deyim, s#n e(it (79).

9c#(m#l#rin bir qismi is# *a(d\$rma xarakterlidir:

- Den#n, l#y#n.
- L#y#n.
- Ni(ann\$n\$ b#y#n (79).

«Az#rbycan xalq oyun v# #yl#nc#l#rinin toplanmas\$, ara(d\$r\$lmas\$, milli m#d#niyy#timizin, d nyabax\$(m\$z\$n daha

d#rind#n /yr#nilm#sind# b/y k fayda ver# bil#rdi (35, 85-86). U(aq folklorundan dan\$(ark#n ya(l\$lar (n#n#, baba, ata, ana, xala, bibi v# s.) v# u(aqlar aras\$nda olan folklor m nasi-b#tl#rinin hans\$ s#viyy#d# olmas\$na da diqq#t yetirm#k laz\$m-d#r. Ya(l\$larla u(aqlar folklorla yaln\$z be(ik ba(\$nda layla *alark#n, u(a1\$ ox(ayark#n, na1\$l, tapmaca dey#rk#n #laq#d# olmurlar. H#m d# h#r d#f# ana /z q\$z\$na tiki(tikm#yi, toxu-ma1\$, */r#k yapma1\$ v# s. /yr#d#rk#n, ata /z o1luna a1ac #k-m#yi, odun yarma1\$ v# s. /yr#d#rk#n folklor #laq#sind# olurlar. Y#ni ya(l\$ n#slin n may#nd#si *ox zaman v#ziyy#td#n as\$l\$ olaraq u(a1a g/rd y i(in faydas\$n\$ ba(a salmaq * n, yaxud da mumiyy#tl#, yeri g#ldiyi * n m xt#lif folklor n mun#l#ri s/yl#m#li olur. Bu da h#m xalq #n#n#sinin, s#n#t n/vl#rinin, el#c# d# folklorun ya(ama prosesini t#min ed#n amill#rd#n biridir.

%#kid#n qeyd# ald1\$m\$z folklor materiallar\$n\$n /z n#-m#xsus x susiyy#tl#ri olmaqla b#rab#r, bir *ox c#h#tl#ri Az#rbaycan\$n dig#r b/lg#l#rind#n toplanm\$(materiallarla st-st# d (r. D nyan\$n yaranmas\$ v# sonu il# ba1l\$ mifl#r, ,lkin #cdad mifl#ri, Ay v# G n#(haqq\$nda, b#zi heyvan v# qu(lar\$n nec# yaranmas\$ il# ba1l\$ #fsan#l#r, g#lin-qaynana m nasib#t-l#ri haqq\$nda r#vay#tl#r v# s. folklor m#tnl#ri %#ki b/lg#sind# d# geni(yay\$lms\$(d#r.

B t n b/lg#l#rimizd# oldu1u kimi, %#ki #razisind# d# dola(an folklor m#tnl#rinin bir qismi qeyri-etik n mun#l#rdir. Milli mentalitetimiz yol verm#diyi * n onlar\$ «#d#bsizdir», dey# qeyd# almaqdan *#kinmi(ik. Bu g n d# xalq aras\$nda xeyli sayda «#d#bsiz» folklor m#tnl#ri dola(maqqad#r. Kim bilir, h#l# n# q#d#ri d# unudulmu(dur. Folklor(nas «#d#bli» v# ya «#d#bsiz» olmas\$ndan as\$l\$ olmayaraq rast g#ldiyi h#r

bir m#tni qeyd# almal\$dr. 7 nki b#z#n el# olur ki, «#d#bsiz» folklor m#tnl#rind# el# folklor s jetl#ri v# ya folklor obrazlar\$ (m#s#l#n, %irvan b/lg#sind# K#lniyy#t obraz\$ daha *ox qeyri-etik m#tnl#rin i*#risind# /z varl\$1n\$ qoruyub saxlaya bilmi(-dir (16, 15) qal\$b ki, onlar «#d#bli» m#tnl#rin t#rkibind# ya az qal\$b, ya da mumiyy#tl#, unudulub. H#m d# n#z#r# almaq laz\$mdr ki, bu, sad# xalq dilidir. Sad# xalq da h#mi(# /z adilliyi il# se*ilir, onun elitar ifad#l#r axtarmas\$na he* ehtiyac da yoxdur; s nilikd#n qa*maq, t#biilik d# bir «#d#b»dir. Yeri g#lmi(k#n, onu da qeyd ed#k ki, bu #n#n# d nyan\$n #ks#r xalqlar\$nda m/vcuddur.

Bir c#h#ti d# qeyd etm#k laz\$mdr ki, %#kid#n toplad\$-1\$m\$z materiallar n#inki dig#r b/lg#l#rimizd#n toplanm\$(materiallarla, h#m d# ba(qa t rk xalqlar\$nda m/vcud olan folklor n mun#l#ri il# eyniyy#t t#(kil edir. %#ki #razisind#n qeyd# ald\$1\$m\$z «Ay g/z#l, g/z#l» adl\$ n#1m# qaqouzlarda «7\$xsana, Mari Lyanka» adlan\$r.

– Ay g/z#l, g/z#l,

G/st#r boyun\$u

– Boyumu g/r b neyl#yirs#n?

Ba1larda *inar g/rm#mis#nmi?... (79)

– 7\$xsana Mari Lyanka, *\$xsana

Boyunu g/r#k.

– Ba1da a1ac g/rm#mis#nmi?

A1ac nec#dirs#, boyum da el#dir... (68, 18)

H#r iki n#1m#nin m#zmun v# forma eyniliyi g/z qaba-
l\$ndad\$. Bu n#1m#l#rin dig#r variant\$ qaquozlarda «B#n/v-
(#)» adlan\$:

– Aman, mari B#n/v(#,

N# g/z#l d# boyun var!

– M#nim boyum *ox g/z#l

Ba1dak\$ alaca *ox b#nz#r... (68, 25).

Bu mahn\$ya ,raq t rkmanlar\$ aras\$nda da rast g#linir.
«H#sr#t gec#si»nd# (toyun #vv#lki g n q\$z evind# ke*iril#n
(#nlikd#) deyi(m# kimi oxunan bu mahn\$ «Hac\$ F#r#cin q\$z\$»
adlan\$ (6, 49). Mahn\$n\$n Qax rayonundan qeyd# al\$nm\$(va-
riant\$ «Hac\$ N#bi q\$z\$» adlan\$ (17, 39).

T rk n t#kc# n#1m#si yox, d (nc# t#rzi d# eynidir. Ey-
ni atalar s/zl#ri (el#c# d# dig#r folklor m#tnl#ri), dem#k olar
ki, b t n t rk xalqlar\$ aras\$nda m xt#lif variantlarda dola(-
maqdad\$: «Q#p#yh q#p#y# s/yk#n#r» (%#ki) (79); «Para
paray\$ *eker» (T rkiy#); «Para paray\$ getirir» (K\$br\$s) (119,
78). Bu atalar s/z n n %#kid# i(l#dil#n dig#r variant\$ is#
bel#dir: «Da(anbara u*ar» (79).

M xt#lif t rk xalqlar\$nda eyni atalar s/z n n 4 varian-
t\$na rast g#ldik: «Dild# kemik yoxdur» (K\$br\$s); «Dil ya(
yerd# yat\$» (T rkiy#) (119, 79); «Dild# s m yh yoxdu,
n#t#ri isd#san\$ *//r» (%#ki) (79); «Dil s m ks zd r» (68, 86).

«Atas\$ /l#n yar\$m yetimdi, anas\$ /l#n b t/v yetim» (79)
– (#kilil#rin leksikonunda tez-tez i(l#dil#n bu atalar s/z
Qaraqalpaq t rkl#ri aras\$nda a(a1\$dak\$ (#kild# i(l#dilir: «Atal\$
etim – xor etim, Eneli etim – zor etim» (123, 12).

«7 /reyş atş olsun, /zunş piyada» (79) qarış (Kşbrşs v# T rkiy#d# d#, dem#k olar ki, eyni c r i(l#dilir: «Ekmek yaya olsun sen de atş olasşn da pe(inden yeti(-meyesin)» (Kşbrşs); «Ekmek tav(an olsun sen de tazş olasşn da pe(inden yeti(meyesin)» (T rkiy#) (119, 80).

«T lk t lk n b y r#r, t lk d# quyru1unu» ifad#si dig#r t rk xalqlarşnda a(a1şdakş kimi i(l#dilir: «,t ite emreder, it de kuyru1una» (Kşbrşs); «,te, it de kuyru1una» (T rkiy#) (119, 80).

G/rd y m z kimi, t rk xalqlarş m xt#lif tarixi, ictimai v# siyasi s#b#bl#r z nd#n #razic# bir-birl#rind#n aralş d (s#l#r d#, onlarşn arxaik d nyag/r (d#yi(ilm#z qalmş(dşr. Onlarşn bu g n f#rqli m#kanlarda ya(amalarş co1rafi yerd#yi(m#kimi qiym#tl#ndiril# bil#r, amma d#yi(m#y#n bir (ey vardşr ki, o da t rk n yadda(kodudur.

III FƏSİL

ŞƏKİ FOLKLORUNUN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

3.1. Folklorun əsas daşıyıcıları və onların repertuarı

Biz 1996, 2001-2005-ci illər rəzində %ki (hərində və rayonun demək olar ki, kəndlərində folklor ezamiyyətinə olmu (uq. Dey bilirik ki, klassik folklor mənxsus s/yl-yiciləri – naqqallar, dərvişlər və s. kimi professional s/yl-yiciləri rast gəlmədik. Hazırda yalnız yas aparən mollalar, aşıqlar, qismən də ziyarət məyirlərini professional s/yl-yiciləri hesab etmək olar. Nəinki professional s/yl-yiciləri, eləcə də klassik folkloru yaxşı bilən s/yl-yicilərin də b/y kəkşəriyyəti bu gün həyatda yoxdur. Professional folklor s/yl-yicilərinin sərədan əxmasının əsas səbəbi klassik folklor ənənələrinin zəifləməsi və tədricən unudulması ilə əlaqədərdir. A.Q.Samokinin sözləri ilə desək, nə vaxt ki, s/yl-yici xalqın gəzində gerək qiymətini itirir, onda onun səsləri də /l r. S/yl-yici digər folklor ifaşılarından b/y k istedadı, yadda və folklor ənənəsində daha geniş bilikli ilə fərqlənir (144, 17).

4 rəzidə tez-tez keəmici folklor s/yl-yiciləri haqqında xatirələrə rastlaşdıq. Qarşılaşdığımız s/yl-yicilərdən «Mənim bi Sirac məollum varıydı, nə qədr naşl danıardı. Ka(o sa(olardı, nə qədr naşl yazardı», «Elə kəşnər vardı, aşıla(malarda, elə bayatı deyillərdi ki... Bşrada bi T mən arvat oluf, mən unda u(aşıydım. Elə bayatları deyirdi ki, aşıla(malarda, şəriyif gedirdin», «Nənm əah Abbasın naşlın biz (g nə danı(f qutarardı» tipli c məllər tez-tez eşidirdik.

Hazırda sadə xalqın nə mayın əlçəyinin kəsməyini az vətənə ox dən cəmiyyətimiz folklor daşınması hesab etməklə olar. Amma vətənlə də qeyd etdiyimiz kimi, folklorun əsas daşınması əlçəyində, mollalar, ziyarət məceyrələri vətənə sairdir.

Biz əlçəyində razisində rast gəldiyimiz hər bir folklor daşınması il mənim məni qədimdən daha oxunması olmaqla əlçəyində. 4 razidə klassik folklorun istedadlı folklor daşınması hətta qədimdən azad vətən onların repertuarı mənim məni qədimdən tez toplanmamışdır. 7 nki klassik folklor artıq şərhadən xəməyə zərərdir vətən qeydə əlçəyində bildiyimiz hər bir folklor /rənəyi qazandımlaşdırmaqla yanaş, tədqiqatçılar klassik folklor haqqında daha dəzgən vətənə trafik fikirlərini imkan yaradır.

4 vətənlə də qeyd etmişdik ki, xalqın hər bir nə mayın əlçəyini az vətənə ox dən cəmiyyətimiz folklorun daşınmasıdır. Amma bununla belə folklor daşınması cinsi, yaş vətənə s. onun hansı tipdə folklor mətnlərini sənətinə təsir edən amillərdir. Biz əlçəyində razisində folklor toplayarkən məni (ahidə etdik ki, bayatın əhəmiyyətli qadınların, həmişə ki (ilçəyinin dilində ehtimək olur, amma bu janr daha ox qadınlar arasında populyardır. Layla daha ox qadınlar tərifləndirən sənətinə də, hər dəfə bir layla deyən ki (i sənətinə yiciləri də rastlaşdıq, ancaq onu da qeyd etməklə ki, onların repertuarı qadın sənətinə yiciləri məni qayışdırmaqla ox kasıbdır. Ovuluqla bəli folklor mətnlərini qadınlardan da ehtidirdik, amma bu janr daha ox ki (ilçəyinin arasında populyardır.

Klassik folklorla məxsus mətnlərini daha ox yaşın nəslinin mayın əlçəyində ehtimək mənim nədən r. Dəzər, razidə klassik folklor mətnlərini sənətinə bilən gənclərin nəslinin mayın əlçəyini il də tez-tez rastlaşdıq. Amma gənclərin repertuarı yaşın nəsil məni qayışdırmaqla ox kasıbdır. Məsələn, yaşın sənətinə yicilərin repertuarında nə yaxlaş halda 25-30 bayat varsa, gənclərin

repertuarında bu, 5-6 bayatdan o tırff# ke*mir. Onu da qeyd ed#k ki, nsiyy#td# oldulumuz g#nc s/yl#yicil#r bayatlar#n *oxunu ya radio v# televiziyadan e(idibl#r, ya da kitablardan oxuyublar. Bel#likl#, #razid# bayat# janr#n#n (ifahi ifa prose-sind# /l#zim#si prosesi il# rastla(\$rq. Eyni m qayis#ni dig#r folklor janrlar\$ z#rind# d# aparmaq m mk nd r. H#m d# g#ncl#rin repertuar#nda klassik folklorla xas folklor m#tnl#ri ya(l\$ v# orta ya(l\$ n#slin n may#nd#l#rinin repertuar#na nis-b#t#n daha *ox deformasiyaya ulram\$(v#ziyy#td#dir.

Bunlardan ba(qa, m xt#lif ya(d/vr * n s/yl#nil#n folklor m#tnl#rinin janr\$ v# m#zmunu da m #yy#n d#r#c#d#m xt#lifdir. Tutaq ki, ya(l\$ v# orta ya(l\$ n#slin n may#nd#l#ri aras#nda qism#t v# b#xtl# ba1\$ na1\$llar, m xt#lif m#zmunlu mifoloji m#tnl#r, n#sih#t m#zmunlu folklor n mun#l#ri, Molla N#sr#ddin v# B#hlul Dan#nd#nin ad\$ il# ba1\$ l#tif#l#r populyard\$rsa, g#ncl#r aras#nda yumoristik m#zmunlu (eirl#r, m xt#lif m#zmunlu l#tif#l#r (bunlar aras#nda Hac\$ day#n#n ad\$ il# ba1\$ l#tif#l#r v# polietnik l#tif#l#r daha *ox m#(hurdur) #sas yer tutur.

Klassik folklor m#tnl#rinin #sas g/st#ricil#rind#n biri d# klassik formullardan istifad#dir. Na1\$llarda klassik formullardan dan\$(an rum#n alimi N.Ro(iyanu onlar\$ * tip# ay#r#r: a) ba(lan1\$c formullar, b) orta formullar, q) son formullar (143; 32, 72, 89). Klassik formullardan istifad#ni Az#rbaycan na1\$llar#n#n z#rind# izl#y#k:

a) Ba(lan1\$c formullar. «Biri var idi, biri yox idi, Allah-dan ba(qa he* k#s yox idi. Bir odun*u var idi» (23, 31); «Biri vard\$, biri yoxdu, Allah vard\$, (#riki yoxdu» (26, 5).

b) Ke*id formullar. «Ana, adam-badam iysi g#lir, ya1\$ badam iysi g#lir. Bura qat#r g#l#r – d#rnaq salar, qu(g#l#r –

qanad salar. De g/r#k, bura kim g#lmi(di» (25, 215); «Az getdi, *ox getdi, iyn# yar\$m yol getdi» (25, 61).

c) Final formullar. «Onlar yedil#r, i*dil#r, qar\$d\$lar. Siz d# yeyin, i*in, qar\$y\$n. Siz d# sa1 olun, m#n d#. Siz y z ya(a-y\$n, m#n iki #lli. Hans\$ *oxdu, siz g/t r n, hans\$ azd\$, m#n# qals\$n» (26, 103); «G/yd#n * alma d (d . Biri na1\$l s/yl#-y#nin, biri na1\$la qulaq asan\$, biri d# k#nardan baxan\$. Siz deyin g/r#k, insafla b/ld m, ya yox» (27, 160).

Qeyd ed#k ki, #razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z 73 na1\$ldan t#x-min#n 5-6-s\$nda bu tipli formullar i(l#dilmi(dir. B#z#n s/y-l#yici na1\$l\$n #vv#lind# ba(lan1\$c formullar\$ «unudur», amma ax\$r\$n\$ son formullarla bitirir: «Sora da he(n#. G/yd#n * alma d (d . Biri sa#a, biri ma#a, biri d# S#dayiy#» (S#day# s/yl#yicinin ad\$d\$r) (79). B#z#n d# #ksin#, na1\$l\$n #vv#lind# ba(lan1\$c formullardan istifad# ets# d#, ax\$rda son formullar i(l#tmir: «Deyir ki, Cam (#h#rind# bir C#mil (ah olufdu. O, bad#ni c#md# i*irmi(. Una g/r# o (#h#r# Cami-C#m diyifl#r» (79), «Biri vard\$, biri yoxuydu. Bi #rn#n arvat var\$yd\$» (79).

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z bir ne*# na1\$lda orta formul-lar\$n istifad#si hallar\$ il# d# zl#(dik: «Az getdi, *ox getdi», «Az g#l#r, z g#l#r» (79).

Ancaq onu da qeyd ed#k ki, #razid# ba(lan1\$c, orta v# son na1\$l formullar\$n\$ birg# i(l#ndiyi bir na1\$la da t#sad f etm#dik. M asir s/yl#yicil#rin dan\$(d\$qlar\$ na1\$llarda klassik na1\$l formullar\$n\$ i(l#tm#m#l#ri #razid# na1\$ldan\$(ma #n#n#-sinin /l#zim#si il# ba1\$d\$r.

B#z#n d# s/yl#yicil#r na1\$l\$n sonundak\$ klassik formul-lar\$ alq\$(larla #v#zl#yirfl#r. «O1lannan q\$z g/r (y. Allah ham-\$n\$ g/r (d rs n, Allah-taala hamm\$z\$n, qoom-qarda(imizin h#-yat\$n\$ (#n-xo(baxd el#sin, q\$z\$m), «Sa1 olun, qula1\$n,\$z xe yirri

s/zd#r e(itsin). Bu hal /z n na1\$ln #vv#lind# d# g/st#r# bilir: «G#n# dan\$(d\$1\$m olrudand\$, Allah bu /y-e(iy# olru qism#t el#m#sin)» v# s. B#z#n bel# alq\$(lar na1\$ln ortas\$nda da i(l#-dilir: «Gec# savaxa kimi q\$rl\$nd gidiy burda. Allah zd#n, /y-d#n-e(d#n ira1 el#sin). Klassik formullar\$n #v#zin# alq\$(lar\$nd i(l#nm#si /z n daha *ox yas m#clis#rind# dan\$(lan na1\$llarda g/st#rir. S/yl#yici – yas\$ aparant molla sanki na1\$ln «na1\$ oldu1unu gizl#tm#k * n» klassik formullardan istifad# etmir, onlar\$ alq\$(larla #v#zl#yir. Bu, #slind# m#clisin xarakterind#n ir#li g#lir. Molla yas\$ idar# etm#lidir. B t n g n allamaq da olmaz. Bel# yerd# na1\$llar, hikm#tamiz hekay#tl#r, dini s/hb#tl#r k/m#y# *at#r. Onu da qeyd ed#k ki, bu c r m#clis#rd# s/yl#n#n dini hekay#tl#r – peyl#mb#rin (s.), H#zr#t 4 linin (#.) h#yat\$ il# ba1l\$ #hvalatlar v# mumiyy#tl#, «Quran»dan g#l#n #hvalatlar\$ m xt#lif c r variantlar\$ yaran#r v# folklorla(\$r.

S/yl#yicil#r #ks#r hallarda dan\$(d\$qlar\$ na1\$ln ad#n\$ dem#d#n s jeti dan\$(mala ba(lay\$rlar. B#z#n d# onlar na1\$lyox, onun q\$sa m#zmununu dan\$(rlar. Bu da m #yy#n s#b#b-l#rl# ba1l\$d#r; vaxt m#hdudlu1u, utancaql\$q, s/yl#yicinin xakteri, yadda(\$n z#ifliyi v# s. Amma yen# #sas s#b#b na1\$ldan\$(ma #n#n#sinin /l#zim#sidir.

S/yl#yicil#r# «n#v#l#rin# na1\$l dan\$(rsanm\$?)» sual\$nd verdikd# daha *ox inkar cavab\$nd al\$rd\$q. «N#n#n, baban s#n# na1\$l dan\$(bm\$?)» sual\$nd verdikd# is# m#lum olurdu ki, t#x-min#n ya(\$ 25-30-dan yuxar\$ olanlar\$n #ks#riyy#ti u(aq vaxt\$ b/y kl#rd#n na1\$l e(idibl#r, 12-18 ya(l\$lar\$nd is# #ks#riyy#ti bu suala inkar cavab verdi. Buradan da bel# bir n#tic#y# g#lm#k olar ki, m#rasiml#rin v# auditoriyalar\$nd s\$radan *\$x-mas\$ h#min m#rasim v# auditoriyalarda dan\$(lan janrlar\$nd s\$radan *\$xmas\$na s#b#b olur.

Onu da qeyd ed#k ki, rastla(d\$1\$m\$z h#r bir na1\$l s/yl#yicisi /z n#m#xsus na1\$l\$dan\$(ma manerasna v# f#rdi repertuara malik idi. %ki rayonu Baqqal k#nd sakini Abdurrahmanov T#slim M#mm#d ollu daha *ox n#sih#tamiz m#zmunlu na1\$l\$lar dan\$(ma1\$ xo(lay#r. Onun repertuar\$ bel# dem#k m m k nd rs#, ciddidir. O, na1\$l\$ al*aqdan, t#l#sm#d#n, onun m#zmununun #h#miyy#tin# inanaraq dan\$(#r. Ya(#n\$ soru(duqda «1928-ci il bug nk kimi yad\$ma g#lir», – dedi. Amma %ki rayonu, Cumak#nd sakini 78 ya(l\$ M#mm#dov Musa ,sa ollu, %ki rayonu, Ba(G/yn k sakini 1944-c il t#v#ll dl Hac\$yeva S#kin# 4hm#d q\$z\$ v# %ki rayonu, A(a1\$ G/yn k sakini 63 ya(l\$ M#mi(ova Nuriyy# Mustafa q\$z\$ v# ba(qa s/yl#yicil#r na1\$l\$ daha s#rb#st, bol mimika v# jestl# dan\$(#rd\$lar v# ifa zaman\$ m#zmununa g l («#lav# edirdil#r»: «Arvada sir ver#m#, tez# pulludan pul alma, alan#a da *ox da g l olma», «...ay aman, yox, diy# bilm#n#m, m#ni pa((ah /ld r#r. Ayaxlar#n\$ g/yd#n as\$y», «Diyi, a ba(#n#a d/n m, s#n bi z y *\$xard\$fsan#sa, m#n o q#d# adam /ld rm (#m, le(-le(#, ba(-ba(# qalan\$fd\$, bi samasfalt isdiyi meytid#ri da(\$ma1a» v# s.

Bu #razid# folklor toplayark#n #sl xalq aktyorlar\$ il# rastla(#rd\$q. Onlar na1\$l\$ el# ifa edirdil#r ki, el# bil canl\$ tama(aya bax\$rsan. M#mi(ova Nuriyy# «Dayiyn#n ke*al» na1\$l\$nd dan\$(d\$. O, na1\$l\$ dan\$(ark#n sanki gah day\$, gah ke*#l, gah da day\$arvad\$ olurdu. «Ay ke*al, san#a n# isd#san, vercam (s#sind# h#y#can var). N# verc#san,? (sevin#-sevin#). Bi kis# q\$z\$l. Azd\$. ,ki kis# q\$z\$l. Azd\$. 5 (kis# q\$z\$l. Azd\$. 4d#, be(olsun (bu c ml#ni y ks#k tonla deyir). Azd\$. Bes n#? (sual\$ z-g/z n #yib, yalvar\$(tonunda verir)» v# s. ,mprovizasiyan\$ folklorlarda b/y k rolu var. ,mprovizasiya s/yl#yicid#n v# auditoriyan\$ xarakterind#n as\$l\$d#r. Bu haqda rus folklor(-

nas P.Q.Boqatsryev bel# yazsr: «M#tni b/y tm#k v# ixtisar etm#k, onun m#zmununa g l (#lav# etm#k, n#hay#t, deklomasiyan\$ g cl#ndirm#k, ona jest v# mimika #lav# etm#k s/y-l#yicid#n asl\$dsr (133, 396). Ya(l\$ s/yl#yicil#r m#tni dan\$(ark#n b#z#n ke*mi(i m asir d/vrl# m qayis# edir, itirilm(i v# ya itirilm#kd# olan ad#t-#n#n#l#ri t#ss f hissi il# xat\$rlay\$rd\$lar. T\$sbalan\$, (anapipiyin yaranmas\$ndan b#hs ed#n #fsan#l#ri dan\$(an s/yl#yicil#r yeri g#ldik# «Ax\$ bayax qaynanadan-zaddan utanard\$lar», «o vaxd\$ insannarda o boyd# #birhay# olufdu k ...», qad\$n f#dakarl\$1\$ndan b#hs ed#n na1\$l\$ dan\$(an s/yl#yici «ke(mi(d# #r-arvat aras\$nda hel# mehriban*\$l\$x varyydi, amma hindi ancax man, a paltar al, bel# d#bd#-b#li olsun...» tipli c ml#l#ri m#tn# #lav# edirdil#r v# s.

Onlar s/yl#dikl#ri na1\$l\$ m#zmununa tez-tez m asir m#i(#td#n xallar vururdular. Misallara baxaq: «*Paççax iclas çaa-riy ki, a ki(il#r, q\$z\$l getdi, d#v# getdi, qar\$ da getdi, hindi na1arax?*», «%ah Abbas bi g n yaz\$f elan verifdi ki, ay camahat, filan g n (ikara *\$x\$cam. *Bizim prezidentimiz başqa ölkələrə gidən kimi*», «4 liyn#n M#h#mm#t qoomdular. 4 li varr\$ olufdu, M#h#mm#t kas\$f. *Hindiki bələdiyyə kimi* o vax\$ da bi hiss# 4 liy# qulux eliyifdi, bi hiss# M#h#mm#d#».

S/yl#yicil#r na1\$l\$ dan\$(ark#n b#z#n bir hadis#d#n dig#rin# ke*ir, bu zaman unudulmu(hans\$sa fakt yada d (r v# t#z# hadis#nin ortas\$ndan #vv#lin# qay\$d\$rlar. Onlar h#m d# m#tni dan\$(ark#n rus s/zl#rind#n d# istifad# edirdil#r: «Qoy-g/t r *ox eliy#nn#n sora, diyil#r ki, pa**ax sa1 olsun, g#l biz# icaza ver, biz x#zin#nin qavaanda bi quy qazax, i*in# q\$rdoldurax, sd n d# bavat *masgirovkalyax*, olru g#l#nd# i*i-in# d (caxd\$), «Pa**ax diyi ki, *qarollara*, a ki(i, iki k#r# hab\$ x#zin# yarld\$, olrunu tapbasan,\$z, dim#li, /zun,uz eliyifs\$n,\$z,

hammən, boyn vurdurcam», «Dəriy d atdelni /z yannda i(ver» (79).

S/yl#yici b#z#n m #yy#n (#rhl#r ver#r#k na1\$1\$ ger*#k-likl# #laq#l#ndirir: «Ki(i gidif bi qoc# (b/yuk, yek#) palst alacinin altnda oturuy. Hel# hunda me(iy# ses d (y, ala(-d#r bir-birin# diyil#r ki, g#l#n, gidax hab\$ k#td# bi arvada ekiz u(ax olufdu, olara nax\$(yazcaxlar, baxax g/rax n# yaz\$yl#r. Bu altnda ki(i oturan palst sirk#l#niy ki, yox m#n gid# bilm#-n#m, m#nim qona1\$m var. H#yin siz man#a qonax g#l#n kimi ki(i d# onun qona1\$d\$ d#» (79).

«lk bax\$(da bunlar folklor*uya m#tnin korlanmas\$, de- formasiyas\$ kimi g/r n# bil#r. Amma na1\$1\$ canl\$ ifadan din- l#m#k laz\$md\$r» (151, 44). 4n#n#vi m#tn# m asir s/z v# an- lay\$(lar\$ daxil olmas\$ t#bii hald\$r. D zd r, b#zi hallarda s/y- l#yici bu anlay\$(v# ifad#l#ri m asir auditoriyan\$ maraqland\$r- maq, n#qletm#ni daha da canland\$rmaq m#qs#di il# edir. Am- ma h#r halda n#z#r# almaq laz\$md\$r ki, m asir s/yl#yici XIX #srd#ki, yaxud XX #srin #vv#l#rind#ki s/yl#yici deyil.

Yuxarda da qeyd etmi(dik ki, b t n regionlar\$m\$zda oldu1u kimi, %#ki #razisind# d# na1\$1s/yl#m# #n#n#si getdikc# s\$radan *\$x\$r. Bu proses #slind# t#k %#kid# deyil, b t n region- lar\$m\$zda gedir. Bunu s/yl#yicil#rin repertuar\$ndan da hiss et- m#k olur. 4vv#l#r Az#rbaycanda x susi naqqallar m/vcud idis#, indiki s/yl#yicil#rin (onlar h#v#skar s/yl#yicil#rdir) re- pertuar\$nda #n yax(\$ halda 5-6, b#z#n d# (yas aparana mollalar\$n repertuar\$nda) 8-10 m#tn qeyd# almaq m mk nd r.

B#z#n s/yl#yici /z psixoloji v#ziyy#ti il# v# ya taleyi il# ba1l\$ m#tnl#r dan\$(r. Ezamiyy#td# oldu1umuz zaman bir s/y- l#yici qad\$n g n il# ba1l\$ dalbadal bir ne*# m#tn dan\$(d\$. Sonra m#lum oldu ki, #ri onun st# arvad al\$b. Qoca arvadlar

daha *ox g#lin-qaynana ziddiyy#tl#rini /z nd# #ks etdir#n materiallar s/yl#yirdil#r v# s.

M#tni dan\$(an s/yl#yici iki g n sonra h#min m#tni #vv#lki kimi dan\$(m#r. M#tnl#ri tutu(duranda m#lum olur ki, m#tn# n# is# #lav# olunub v# yaxud hans\$sa detal\$ unudub, dan\$(may\$b. F#rqlilik t#kc# m#tnl#rin m/vzusunda deyil, s/y-l#yicinin jest v# maneras\$nda da d#yi(iklik olur.

S/yl#yicil#rin bir qismi diktafonu g/r#nd# narahat olur, tez-tez *a(\$rd\$lar. Amma el# s/yl#yicil#rl# d# rastla(d\$q ki, onlar m#tni dan\$(d\$qa «hab\$n\$ da yazd\$n,m\$?»), «diyim, birini d# yaz» deyirdil#r v# m#tni bir az da (/vql#, h#v#sl# dan\$(r-d\$lar. H#tta onlar dan\$(d\$qlar\$ m#tnl#rin harada *ap olunaca l\$ il# d# maraqlan\$rd\$lar.

Onu da qeyd ed#k ki, bir ne*# s/yl#yici il# eyni vaxtda s/hb#t etm#k daha yax(\$ n#tic# verir. 7 nki bu zaman veril#n suala uylun bir m#tn dan\$(an s/yl#yici o biri yolda(lar\$n\$n da yad\$na analoji m#tnl#ri sal#r v# yaxud h#min suala aid dig#r informasiyalar\$ da o biri s/yl#yicil#r #lav# edirdil#r.

S/yl#yicil#rin savad d#r#c#si d# onlar\$n nitqin# t#sir g/st#rir. Savads\$, yaxud azsavad\$ s/yl#yicil#r #sl canl\$ xalq dilind# dan\$(rlarsa, t#hsil g/rm (s/yl#yicil#rin nitqi onlara nisb#t#n xeyli «#d#bil#(m#y#» m#ruz qal\$b.

El# m#tnl#r var ki, s/yl#yicil#r onlar\$ dan\$(maq ist#mir-l#r. Cin haqq\$nda s/yl#nil#n mifoloji r#vay#tl#r v# qar l\$(lar bu tipli m#tnl#rdir. Cin haqq\$nda sual ver#rk#n s/yl#yicil#rin b#zil#ri qorxur v# tez «Bismillah» deyirdil#r. 4 razid# geni(yay\$lm\$(inanca g/r#, Cin ad\$ *#kildiyi yerd# peyda olur. Ona g/r# d# «Bismillah» dem#k vacibdir. S/yl#yicil#rd#n qar l\$(dem#yi xahi(etdikd# is# b#zil#ri «A bala, yaz\$x d/y ls#n-mi?»), «D (#r-d (m#zi olar» tipli c ml#l#r i(l#dirdil#r.

S/yl#yicil#rin #ks#riyy#ti s/yl#dikl#ri m#tnd#ki qeyri- etik c ml#l#ri ya demir, /t r r, ya da «S#n d# m#nim balam», «Ay bala, ba1\$(da, olan\$ deyir#m», «Da s#n deyirs#n dan\$(, m#n d# dan\$(ram» tipli ifad#l#rd#n sonra deyirdil#r. B#zi s/yl#yicil#r h#tta bayat\$lardak\$ «yar» s/z nd#n utanaraq onu «qarda(», «ata» v# s. k#lm#l#rl# #v#zl#yirdil#r.

Folklor(nas A.4hm#dli do1ru olaraq qeyd edir ki, s/y- l#yicinin m#tn# m nasib#ti folklor(nasl\$qda ayr\$ca bir m#s#- l#dir, h#tta m h m folklor hadis#sidir... S/yl#yici folklor n mun#l#rini *ox b/y k m#h#bb#tl# dinl#yicil#rin# s/yl#diyi zaman yeni-yeni improviz#l#r ed#r#k folkloru ya(atd\$1\$ q#d#r d# yarad\$r, inki(af etdirir (48, 89).

S/yl#yicinin m#tn# m nasib#ti, m#tnd# ba(ver#n hadi- s#l#r# inan\$b-inanmamas\$ onun xarakterind#n, ya(\$ndan, el#c# d# folklor m#tninin janr\$ndan asl\$d\$r. Mifoloji r#vay#tl#ri dan\$(an s/yl#yicil#rin b/y k #ks#riyy#ti m#tni h#qiq#td# olmu(hadis# kimi dan\$(rlar. Bu zaman r#vay#tin ilk c ml#si, ad#- t#n, bel# ba(lan\$r: «H#yqi olmu(#hvalatd\$», «Olan (eyi dan\$(iy#m ha...» v# s. R#vay#tl#rin bir qismi is# nisb#t#n f#rqli ba(lan\$r: «Sora bi gelin olar, diyi», «Bi ki(i Kaavey# [K#- b#y#] gid#r diyi» v# s. Mifoloji r#vay#ti dan\$(an (#xs m#tni ya /z n n, ya da ba(qas#n#n (n#n#sinin, babas#n#n, atas#n#n, anas#n#n, qon(ular#n#n, h#myerlil#rinin, b#z#n qon(u k#ndl#r- d#n kimins# v# s.) ba(\$na g#l#n hadis# kimi n#ql edir. M#s#- l#n, s/yl#yicil#rd#n biri «Alt\$ da(, st a(» ad\$ il# m#(hur olan r#vay#t s jetini bu c ml#l#rl# dan\$(ma1a ba(lad\$: «G/y- n hl Cixan\$m qar\$ varyidi, Dartan Cixan\$m diyidil#r...» O, r#vay#td# ba(ver#n hadis#l#ri h#min Cixan\$m qar#n#n ba(\$na g#l#nl#r kimi dan\$(d\$ v# m#tni bel# tamamlad\$: «Allah ham\$- s#n\$ bu h#yatda gelnin# g/sd#rdi. 9z /ld , ki(si d# ayri arvat

ald\$, yax(i d# ye(iyi. Q#yn# h#yatda qonaxd\$, n# h/rm#t el#-san, ho da qaval\$n#a g#lcaxd\$» (79). B#z#n d# s/yl#yici m#tni qeyri-m #yy#n (#xsin dilind#n dan\$(r: «Bi qaynana oluy, /z d# *ox q#tm#r (x#sis) oluy», «G#n# bi ki(i olar diyi) v# s.

H#tta b#z#n #fsan# dan\$(an s/yl#yici d# m#tni olmu(hadis# kimi n#ql edir. Bel# #fsan#l#rin, ad#t#n, #vv#li ke*mi-(# ballan\$r, sonu is# h#qiq#t#n ba(vermi(hadis# kimi dan\$(l\$r. S/yl#yici h#tta #fsan#nin sonuna m asir d/vrl# #laq#li «xallar» da vurur: «T#sba1a gelin olufdu. O vaxd da insan-narda o boyd# #bir-hay# olufdu k . Q#yn#si, q#ynatas\$ harasa gidifdi, diyifdi d# y#qin bu g#lm#z. Bi vax\$ g/r y ki, bular g#liy, bu da vannada olufdu d#. Tez g/t r f vannan\$ ba(\$n# *ek#r. Diy#r, ay Allah, s#n m#ni uzuqara*\$l\$xdan qutar. Diy#r ki, m#n olar#n z n# *\$xm\$yim. Q#yn# g#l#r g/r#r ki, n#... Gelin heyvan. Ay, /z m z y#x\$ld\$. Bu, niy# b#l#? Qon-qon(y\$1\$l\$ kitaf-zad a(diriyl#r, diyi d# gelin#s getdi).

S/yl#yici b#z#n #fsan#nin m#tnini dan\$(ark#n dedikl#-rinin h#qiq#t olmas#n\$ «s but etm#k * n» m#tnd#ki obraz\$ h#yatdak\$larla m qayis# edir. %anapipiyin yaranmas\$ il# ba1l\$ #fsan#ni dan\$(ark#n «Hunun g/z#ll\$1\$# g/rm y san#m\$? El# bil gelindi», Ay v# G n#(in yaranmas\$ il# ba1l\$ m#tni dan\$(ar-k#n «...G n#(suda qal\$y, Ay d# odunda. G#lif *\$xm\$yil#r. Fikir vermiyisan#m\$, G n#(hindi h#m#(# sudan, d#nizd#n *\$x\$y) v# s. kimi ifad#l#r i(l#dirl#r.

Ancaq s/yl#yicinin dan\$(d\$1\$ m#tn# inanmas\$ m tl#q hal deyil. El# s/yl#yicil#r# rastla(\$r\$ q ki, onlar m#tni n#ql ed#rk#n «guya», «guya ki» kimi (bh# bildir#n #datlardan istifad# edirdil#r.

S/yl#yicinin m#tni n# d#r#c#d# bilm#si konkret olaraq onun yadda(\$ndan asl\$d\$. Burada ya(, cins, savad d#r#c#si v#

s. amillər az rol oynayır. Dövlətlər arasında informasiyalarla rastlaşmaq ki, onlar müəyyən mətnləri ya (s/y-l#yicil#rd#n daha yaxın dan (a bilirlər. Rus folklor (nas M.M.Pliseyski folklor prosesində yadda (n rolundan dan (ark#n qeyd edir ki, folklor prosesində yadda (b/y k rol oynayır. Folklor prosesi fasiləsiz yenidənqurma prosesi olub bədi (ifahi obrazları yadda (a #saslanmasdır. Folklorun #n#n#vi poetikas #h#miyyətli /1* d# bu faktorun təsiri altında #m#l# g#lmi (dir (141, 58).

Amma elmi-texniki tədqiqi, son zamanlar dünyada bə verən qloballa (ma v# s. hallar da xeyli sayda folklor mətninin v# folklor obrazları get-ged# şradan *xmasna s#b#b olmu (dur.

Onu da nəzər# almaq lazımdır ki, folklor (ifahi #n#n#dir. Bu #n#n#nin məhsulları yalnız (ifahi /t r l#m# yolu ilə h#m /z varlıq qoruyub saxlamaq imkan #ld# edir, h#m d# folklor mətnlərinin yeni-yeni variantları yaranması s#b#b olur. Rus folklor (nas M.Kolesovun s/zl#ri ilə desək, #n#n#nin məhsulu (ifahi yolla /t r l#rk#n inki (af edir (137, 111).

Vaxtil# h#m d/vl#t*ilik #n#n#sinin olmamasından, h#m d# ya (l# folklor*uların etinasızlığı ucundan klassik folklorun c#zi bir hissəsi #limizdədir. El# bu s#b#bd#n d# klassik folklor, el#c# d# klassik folklorun s/yl#yicil#ri haqqında daha gendən (maq *#tindir. Dzd r, indi d# az-az yaxın (s/yl#yicil#r# qarşı (maq m mk nd r. Amma təbii ki, folkloru daha yaxın (toplamağa he* olmasa, XX #srin #vv#ll#rind#, ortalarında bə (lansaydı, daha b/y k nailiyyətli#r #ld# ed# bil#rdik. ,ndi qeyd# al#nan mətnləri is# ancaq klassik folklorun «q#lp#l#ri», «q#r#qlar» saymaq olar. 4ks#r s/yl#yicil#rin nitqində, mətnlərin s#viyyəsinə hiss etmək olur ki, o, mətnin müəyyən hissələrini

unudub v# yad\$na salmaq ist#s# d#, *ox hallarda buna nail ola bilmir. B#z#n s/yl#yiciy# sual ver#rk#n g/rm#k olurdu ki, o, bu haqda he* n# bilmir. Ancaq /z nu bil#n kimi g/st#rir v# m#tl#b# d#xli olmayan s/hb#tl#r edir. B#zi s/yl#yicil#r h#tta /zl#rind#n m#tnl#r yaratma la da c#hdl#r edirdil#r:

Diyi ki, gelinn#rd# hans\$ gelindi, qa(ma1\$ yax(i
24 qadaxdan qadaxlan\$fd\$, ba(ma1\$ yax(i.
Bez#nifdi bezeyi yax(i? (79)

Bizim anam\$zn * z
,kisi qara, biri a1 (79).

v# yaxud:

Alaxlar i*ind# biz d# ala1\$x
Deymiy\$zn, biz#, biz *ox yaraxl\$y\$x
Siz# d# gerehl\$y\$x (79).

S/yl#yicinin dediyin# g/r#, I tapmacan\$ cavab\$ «at», II tapmacan\$ cavab\$ «qaranl\$g gec#, i(\$ql\$ g nd z v# qara torpaq», III tapmacan\$ cavab\$ is# «gicitk#n v# qanqal»d#r. Hiss olunurdu ki, s/yl#yici h#r * tapmaca m#tnini ifa prosesind# yaratd\$.

Y#ni «m#tnin variantl\$1\$1\$ v# kollektivliyi xalq yarad\$cl\$-l\$1\$1\$ b t n n/vl#rind# t#zah r etmir. B#z#n s/yl#yicil#r f#r-di #s#rl#r yaratmaq yolu il# gedirl#r. 4 lb#tt#, bu #s#rl#r o zaman folklor say\$la bil#r ki, onlar folklor #n#n#si *#r*iv#sind#n *\$xmas#n» (133, 19), «folklorda kollektiv v# f#rdi yarad\$cl\$1\$

v#hd#t t#(kil edir. S/yl#yici yaranm\$(#n#n#l#rin h/kmranl\$1\$ alt\$ndad\$» (138, 9).

,fa prosesind# h#min s/yl#yici daha bir maraql\$ folklor n mun#si yaratd\$. %ki m#i(#tind#n b#hs ed#n bu m#tn /z y ks#k poetizmi il# f#rql#nir. M#tn n#srl# deyils# d#, onda ax\$c\$l\$q, (eiriyy#t var v# s/yl#yicinin s#n#tkarl\$1\$ndan x#b#r verir: «Novruzda ba(diyir\$x biz balba bi(irma1a. Hel# d/y l-m ? Balba beyimn#n yiyir\$x epbeyi. Dal\$nc# *at\$y dirmiyh-l#rin xan\$, sultan\$, eyriburun lovy# b#y. Hindi d# hunuyn#n yiyir\$x epbeyi. Qalr yay. Yayd# g/t r yux dirniyhl#rin g l olan q\$rm\$z\$ pamidor, g/y xiy#r. Quruyux salat\$, q\$raanda oturuf diyir\$x bala-bala bayat\$. Soram do1raman\$ da qat\$rx g/z n#. Salatn s/z n# baxm\$rsa qarnn\$, do1raman\$ da qat\$rx g/z n#. G#lir *at\$ payiz, q\$z\$l payiz d#. Hunda da bi(iriyy\$ l/vy#nin qurusunu, do1ruyurux i*in# epbeyin qurusunu. Payizi d# bunuyn#n yola sald\$x. O ki, g#ldi *atd\$ q\$(imiz. D#v# le(i q\$(imiz var d#. Unuyn#n d# var i(imiz. Et#, ya1a ki, batm\$ di(imiz. Alr\$x k#l#m, kartof. Bi(iriyy\$ sup, bor(. Q\$(miz d# hunuyn#n ke*if gedir lap xo(» (79).

S/yl#yici b#z#n d# m#tni m#tn formas\$nda deyil, bir-iki c ml# il# ifad# edir.

«D nyam\$z suyn#n yaran\$fd\$, suyn#n d# m#hv olacax-d\$», «Vaxd olufdu k , Qarasovda (%#kid# #razi ad\$d\$) (umun st n# qoyul#n yumurta hab\$rdan g/r n fd , n# vaxsa g#n# hel# olcaxd\$» v# s. h#r iki c ml# b t/v esxatoloji mif m#tn-l#rinin q#lp#l#ridir. Ancaq s/yl#yicil#r m#tnl#ri unutm(, yadda(lar\$nda is# bir-iki c ml# qalm\$(d\$. El#c# d# #razid# h#d#-qorxu g#lm#k * n i(l#dil#n «S#n\$n\$, qab\$rlan, nan di(i-mi qurdal\$y#r#m») ifad#sini is# ilkin #cdad mifl#rinin, n#h#ng-

l#r haqq\$nda mifl#rin q#lp#si saymaq olar. Sad#c#, mif /z unudulmu(, yadda(larda is# izi qalm\$(d#r.

B t n bu deyil#nl#rd#n bel# bir n#tic#y# g#l# bil#rik ki, folklor m#tnl#rinin deformasiyas\$, s/yl#yicil#rin klassik folklor formullar\$ndan istifad# etm#m#l#ri onlar\$n m#tni pis bilm#sin# d#lal#t edir. Bu fakt is# /z n/vb#sind# klassik folklorun tamamil# m#hvin# apar\$b *\$xar#r.

Biz #razid#n folklor m#tnl#ri toplayark#n ba(qa b/lg#l#rl# folklor #laq#l#rini d# m (ahid# etdik. S/yl#yicil#rd#n m#tni kimd#n e(itdiyini soru(ark#n b#zil#ri zaqatalal\$ (%#kinin Baqqal k#ndind#n zaqatalal\$ A(\$q H seynin ollu N#zirin /l m m nasib#til# yazd\$1\$ «Ay V#t#n» adl\$ m#rsiy#ni qeyd#ald\$) v# ya qaxl\$dan e(itdikl#rini s/yl#yirl#r.

B#zi s/yl#yicil#r, x susil# d# bayat\$lar\$n ifa*\$lar\$ s/yl#dikl#ri bayat\$lar\$ Balak#nd# e(itdikl#rini qeyd edirdil#r. Bu m#lumat\$ %#ki rayonunun

m \$ y l

mCTj 0.72 Tc ((i) Tj -0.07584 Tc (at

eyd48 Tf12.48 0 TD () Tj/F3 12.48 Tf5.52 0 TD -0.07584 Tc (r)j/F3Tc (b) Tj0.

l#rd#n Az#rbaycan#n dig#r #razil#rin# s#f#r ed#rk#n /zl#ri il# folklor m#tnl#ri apar#b g#tirirdil#rs#, son d/vrl#rd# ba(ver#n hadis#l#rl# #laq#dar deportasiyaya m#ruz qal#b %ki #razisin- d# m#skunla(an m#cburi k/*k nl#r d# /zl#ri il# m#nsub olduqlar# m#d#niyy#ti, etnoqrafiyan#, o c ml#d#n, folkloru da %ki #razisin# g#tirmi(l#r. Onu da qeyd ed#k ki, bu t#sir d# qar(\$l\$ql\$ olmu(dur. Onlar /zl#ri il# folklor m#tnl#ri g#tirdik- l#ri kimi, %ki folklorundan da b#hr#l#nmi(l#r. Biz La*#n rayonu sakin#rind#n dig#r m#tnl#rl# yana(\$, Nadir (ah#n «G#- l#rs#n-g/r#rs#n» qalas#na etdiyi h#cumu haqq#nda r#vay#t d# qeyd# ala bildik. R#vay#td#ki toponimiya v# adlar ancaq %kiy# m#xsusdur (Qurud#r#, Kotan d z , 7#l#bi xan, G/y- n y n a lsaqqallar# v# s.).

Eyni zamanda el# folklor m#tnl#ri qeyd# alm#(\$q ki, bunlar#n %kiy# g#lm# olduqlar# o d#qiq# hiss olunur. Qa*aq N#bi, A(\$q 4l#sg#r v# s. haqq#nda toplad#l#m#z m#tnl#ri misal kimi g/st#r# bil#rik.

B#zi s/yl#yicil#rin repertuar#nda kitablardan oxuduqlar# folklor m#tnl#ri d# var idi. Yas apar#n mollalardan birinin etiraf#na g/r#, o, yaslarda h#m xalqdan e(itdiyi na l#llar# s/y- l#yir, h#m d# /z repertuar#n# daha da z#ngin#(dirm#k * n na l#l kitablar#n# oxuyur. O, oxudu lu na l#l kitablar# aras#nda «Tutinam#»nin ad#n# x susi olaraq vurululad#. Biz %ki #ra- zisinin Da(bulaq k#ndind#n Abbas Tufarqanl#n#n (XVI-XVII #srl#r) bir (eirini qeyd# ala bildik. H#min (eir 4.Axundovun t#rtib etdiyi «Az#rbaycan a(\$qlar# v# el (airl#ri) kitab#nda «Yand#r» ad# alt#nda getmi(dir. Bizim toplad#l#m#z (eir# h#min (eiri m qayis# ed#rk#n II b#ndd# bir s#ra f#rql#rl# rastla(d#q. I v# III b#ndl#r is# azac#q d#yi(ikliy# u lram#(d#. M qayis# ed#k:

Yandırar

*Bəd /vlad\$ #z#l ba(dan tan\$ram,
7 /r-*/p y\$1ar, yad oca1\$n yand\$rar.
S#h#r durar ar-namusun g/zd#m#z,
Suyu t/k#r, /z oca1\$n s/nd r#r.*

*U11un cu(a g#ls#, k/p k ya1 olmaz,
S/y d bar g#tirs#, bağça-bağ olmaz,
Zibil təpə olsa, küllük dağ olmaz,
Yel #s#nd# al*aqlara yendir#r.*

*Abbas bu s/zl#ri dey#r s#rind#n,
Arx\$ vurun, suyu g#lsin d#rind#n.
S/z bir olsa, da1 oynadar yerind#n,
El bir olsa, z#rbi k#r#n s\$nd\$rar (4,83).*

%eirin bizim t#r#fimizd#n qeyd# al\$nm\$(variant\$ is#
bel#dir:

*Pis /vlad\$ #z#l ba(dan tan\$ram,
7 /r-*/p y\$1ar, yad oca1\$n yand\$rar.
S#h#r durar, ar-namusun g/zd#m#z,
Suyu t/k#r /z oca1\$n s/nd r#r.*

*U11un co(a g#ls#, baxça-bağ olmaz,
S/y t bar g#tirs#, heyva, nar olmaz.
Küllüyh təpə olsa, köpüyh yağ olmaz,
Yel #s#nd# al*axlara yendir#r.*

Abbas bu s/zd#ri dey#r s#rinn#n,
Arx\$ *bağla*, suyu g#lsin d#rinn#n.
S/z bir olsa, da1 oynadar yerinn#n.
El bir olsa, z#rbi k#r#n s\$nd\$rar.

%eirin %ki variant\$nda II b#ndin n# q#d#r deformasiyaya u1ramas\$ g/z qaba1\$ndad\$sr.

4 razid#n folklor m#tnl#ri toplayark#n televiziya v# radiodan e(idil#n folklor n mun#l#rinin d# d/vriyy#y# daxil olmas\$ hallar\$ il# zl#(irdik. S/yl#yicil#rd#n b#zil#ri s/yl#dikl#ri b#zi m#tnl#ri televizor v# radiodan e(itdikl#rini qeyd edirdi#r. Bu sah#d# «Bulaq» radio verili(i x susi yer tuturdu. Onu da dey#k ki, T rkiy#nin «Saman yolu» televiziya kanal\$ t#r#find#n yay\$mlanan «S\$rlar d nyas\$» adl\$ verili(d# g/st#ril#n b#zi s jetl#rin d# s/yl#yicil#rin repertuar\$nda /z n# yer ald\$-l\$nm (ahid# edirdik.

Biz %kinin 7ayqaraqoyunlu k#ndind# folklor ezamiyy#tind# olark#n O.Sar\$v#lli il# ba1l\$ bir #hvalat v# h#min #hvalatla #laq#dar (eir qeyd# ala bildik. H#min (eir «M#niml# d nyan\$ g#z#n mahn\$lar» kitab\$nda «Ay mamao1lu» ba(l\$1\$ alt\$nda gedib. Bizim qeyd# ald\$1\$m\$z variant\$n * b#ndi *atm\$sr, kitabda verilmi((eird# is# bizim qeyd# ald\$1\$m\$z (eirin yaranma s#b#bi il# ba1l\$ #hvalat yoxdur (95, 109; 79).

4 razid#n qeyd# al\$nm\$(folklor m#tnl#ri aras\$nda Rusiyadan g#lmi(n mun#l#r# d# t#sad f etdik.

Biz 1996 v# 2001-2005-ci ill#r #rzind# %ki #razisind# folklor ezamiyy#tl#rind# oldu1umuz zaman 116 n#f#r s/yl#yicid#n 2000-d#n yuxar\$ folklor m#tni qeyd# alm\$(sq. Onu da qeyd ed#k ki, biz bu m#tnl#ri %ki (#h#rind#n, Ba(G/yn k, A(a1\$ G/yn k, Ba(Lay\$sq\$, A(a1\$ Lay\$sq\$, Baqqal, I Bil#cik,

II Bilcik, ,n*#, Cumak#nd, Da(bulaq, 7 ayqaraqoyunlu k#nd-
l#rind#n v# Paliment adl\$ #razisind#n toplam\$(sq.

,nformatorlardan 74 n#f#ri ya(l\$ (56 ya(dan yuxar\$), 24
n#f#ri orta ya(l\$ (36-56 ya(aras\$), 16 n#f#ri is# g#ncl#rdir (16-
36 ya(aras\$). ,nformatorlardan 13 n#f#ri %ki (##rinin, qa-
lanlar\$ is# rayonun m xt#lif k#ndl#rinin sakinl#ridir, onlar\$
75-i qad\$n, 41-i is# ki(idir.

4 razid#n qeyd# ald\$lm\$z m#tnl#rin 462-si mifoloji ob-
razlarla (Unuqay, Hal, Cin, Kaftar, Xortdan, S leysin, 4rdov,
4zray\$l, X\$d\$r ,lyas, X\$d\$r N#bi, Nax\$(v# s.) ba1ld\$r. M asir
d/vrd# %ki #razisind# folklorun #n geni(yay\$lm\$(janrlar\$ndan
biri mifoloji r#vay#tdir. 4 razid# el# bir ya(ay\$(m#sk#ni tapma-
d\$ ki, orada mifoloji r#vay#t deyilm#sin. Ancaq t#biidir ki, bu
janr m xt#lif ya(h#ddind# olan insanlar aras\$nda m xt#lif
s#viyy#d#dir. 40 ya(dan 60-70 ya(ad#k olan qad\$n v# ki(il#r
*ox sayda mifoloji r#vay#t bilirl#r. 25-40 ya(aras\$nda olan
s/yl#yicil#rin repertuar\$nda bu janr 4-5 m#tnd#n o t#r#f#
ke*mirs#, 18-25 ya(l\$lar aras\$nda 2-3 m#tnl# m#hdudla(\$r.

4 razid#n 73 na1\$l qeyd# alm\$(sq. Daha 4 na1\$l\$ adn\$
e(its#k d#, onlar\$ qeyd# ala bilm#dik. Adn\$ e(idib qeyd# ala
bilm#diyimiz na1\$l\$lar a(a1\$dak\$lard\$r: «Q\$rm\$z\$qa(\$n na1\$l\$»,
«Xatakar\$n na1\$l\$», «Qarda(bacn\$n #lini niy# k#sdi?», «Qu(-
lara d#n s#pm#k haradan qal\$b?)».

225 bayat\$ qeyd# ala bildik. Biz bayatn\$ folklor kitabla-
r\$ndan (eir kimi oxuma1a ad#t etmi(ik. Ancaq folklor toplayan-
lar yax(\$ bilirl#r ki, klassik #n#n#d# bayat\$ m#tni (eir kimi de-
yilmir, mahn\$ kimi oxunur. Buna #ks#r regionlar\$m\$zda «bayat\$
*a1\$rmaq» deyirl#r. B#zi regionlar\$m\$zda, m#s1#n, Balak#nd#
is# bayatn\$ «hayla» adland\$r#r v# «bayat\$ *a1\$rmaq» ifad#sinin
#v#zin# «hayla oxumaq» ifad#si i(l#dir1#r. Balak#nd#, el#c# d#

Zaqatalanın Tala kəndlərində həylələr tənbur adlı musiqi alətinin m (ayitini ilə əlb oxuyurlar. %ki rəzində tənbur*uya rast gəlmişdik, bayatın x susi avazla oxumaq üçün si bu regionda da olmur. Biz 1995-ci ildə %ki rayonunun Cumakənd adlı rəzində folklor mətnləri toplayarkən Pəri xala adlı bir s/yləyici avazla *oxlu bayat oxudu və maraqlı burası idi ki, s/yləyici bayatdan bayatya keçməyə avazda dəyişirdi. Ancaq *ox təsəffü ki, o zaman həlimizdə diktafon olmadı * n biz həmin bayatların ancaq mətnini qeyd ə ala bildik.

Biz sonralar da rəzidə bayat deyən qadınlarla *ox rastlaşdıq. Ancaq onlar bayatın (eir kimi s/yləyirdilər. Bunun bir səbəbi onların utancaqlıqları idi, səs səbəbi bayat s/yləməyə onların sinin zəifləməsi ilə əlaqədar idi.

Bəzi folklor (nasların fikrincə, Azərbaycan bayatları daha *ox «zizinmə», «eləmi», «məni a(iq) kimi kəlmələrlə bəllənir. Folklor (nas alim V.V. İliyev yazır ki, Azərbaycan bayatlarında bəzə tərkibli xalqlarda olmayan formal bir əlamət vardır: bizim bayatların səsində «zizinmə», «eləmi», «məni a(iq) kimi (ablon kəlmələrlə bəllənir (116, 4).

Biz rəzidə folklor nə mətnləri toplayarkən belə «(ablon) kəlmələrlə bəllənən bayatlarla az rastlaşdıq. Qeyd ə aldığımız bayatlar, səsində, a(a)lədəki tipli c mələrlə bəllənir:

Daqkada duz oleydim,
Bulaxda buz oleydim.
Qon(dən qəz gəlində,
9 ydə yalqəz oleydim (79).

A1 cuna esdirində,
Esməzmi esdirində?

Diyill#r yar k s fd ,
K sm#zmi k sd r#nd#? (79).

Onu da qeyd ed#k ki, bu tipli bayat\$lar\$ daha *ox ya(l\$ n#slin dilind#n e(idirik. V# qeyd# ald\$1\$m\$z bayat\$lar\$n *oxu- su da bel# «(ablon» k#lm#l#rsiz ba(lan\$r. «%ablon» k#lm#l#rl# ba(lanan bayat\$lar\$ daha *ox orta ya(l\$lardan v# g#nc n#slin n may#nd#l#rind#n qeyd# alm\$(sq. G/r n r, bu televizorun v# kitablar\$n t#siri il# ba1l\$d\$r. Onu da qeyd ed#k ki, region- dan qeyd# al\$nm\$(bayat\$lar\$n bir qisminin misralar\$nda heca- lar\$n say\$ 7 yox, 7-d#n art\$ q v# ya #ksikdir.

D#ryada sijim g/rd m (7)
Baxd\$xc# uzun g/rd m (7)
Ay m#nim #zizd#rim, m#n sizd#n ayrilm#zdim (14)
4zreyili g jd g/rd m (8).

Usdul sd *i*eh (6)
7in geti unu bi*eh (7)
El\$n,da d#sd# g l (6)
G lun,nan /zun, g/cceh (7)

Da1lar\$n sin#sin# (7)
Qar ya1\$f sin#sin# (7).
Al#m# s\$1m\$y#n ba(\$m (8),
,ndi s\$1\$f sin#sin# (8).

D#r#nin uzununu, (6)
7oban, qaytar quzunu (7).
Get anan\$a din# ki, (7),
Man\$a versin g/z#l-g/**eyh q\$z\$n\$ (11) (79).

Bayat\$ janr\$ haqq\$nda s/yl#dikl#rimiz %%ki #razisind# klassik folklorun bu janr\$ndn m asir v#ziyy#ti haqq\$nda m #yy#n t#s#vv r yaratma la imkan yarad\$ r.

8 mahn\$ m#tni toplaya bildik. «Ay g/z#l» adl\$ mahn\$nd b t/v qeyd# alsaq da, «Ba la girdim z m#» adl\$ xalq mahn\$-s\$ndan yaln\$z bir b#nd toplaya bildik. Bundan ba(qa, iki b#nd m#z#li mahn\$, bir #sg#r mahn\$\$, * d#n# d# toy mahn\$\$ (bunlar da ki*ik hiss#l#rdir) qeyd# alm\$(sq. Statistikadan da g/r n d y kimi, bu janr art\$ q /l#zim#kd#dir.

89 tapmaca, 123 l#tif# qeyd# alm\$(sq. L#tif#l#rin 13-Molla N#sr#ddin, 1-i is# B#hlul Dan#nd# il# ba1l\$, 21-i is# g#lin-qaynana m nasib#tl#rini #ks etdir#n l#tif#l#rdir. 11-i polietnik, 7-si k#ndl#r aras\$ndak\$ etnoqrafik m nasib#tl#ri #ks etdirir, 7-si m xt#lif m#rasiml#rl# ba1l\$d#r, qalanlar\$ is# m xt#lif m/vzulu l#tif#l#rdir.

352 r#vay#t qeyd# alm\$(sq. Bunun 150-si pirl#r v# pir sahibl#ri il#, 60-\$ ov*uluqla, 3- polietnik, 4- toponimik, 12-si dini r#vay#t, 15- /y ilan\$ il#, 1-i is# Qa*aq N#bi il# ba1l\$ r#vay#tdir. Qa*aq N#bi il# ba1l\$ m#tni La*\$n rayonundan did#r-gin d (m (s/yl#yicid#n qeyd# alm\$(sq. 87-si m xt#lif m/vzulu r#vay#tl#rdir.

4 razid#n 28 #fsan# m#tni toplaya bildik. Bunlar\$ da #ks#riyy#ti Ay, G n#(, m xt#lif heyvan v# qu(lar\$ n yaranmas\$ il# ba1l\$ #fsan#l#rdir.

%%ki #razisind# u(aq folkloru da geni(yay\$lm\$(d#r. Bel# ki, 25 layla, 14 ox(ama, 8 d zg , 42 u(aq oyunu qeyd# ala bildik.

C#sar#tl# dem#k olar ki, paremioloji vahidl#r %%ki #razisind# #n *ox rast g#lin#n janrlardand#r. 4 razid#n 412 atalar s/z , 90 deyim, 12 t#msilcik, 46 inam, 36 yasaq, 53 alq\$(, 130 qar1\$(qeyd# alm\$(sq. Qar1\$(lar\$ n 9-u bayat\$ il# deyilib, qalan

121-i is# n#sr formas#ndad\$. 4 ovsun v# 5 bazar t#rifl#m#si qeyd# ala bilmi(ik. 17 a1\$ m#tni d# toplam\$(sq ki, bunun da 3-n#sr formas#nda deyilib, 9-u bayat\$ a1\$d\$, 1-ind# is# n#srl# n#zm n/vb#l#(ib.

10 mif m#tni qeyd# alm\$(sq, amma bunlardan bir ne*#si alayar\$m*\$qd\$. 2-si d nyan\$n sonu il# ba1l\$ (esxatoloji), 1-i d nyan\$n yaranmas\$, 2-si ilkin #cdad, 3- is# Nuh tufan\$ il# ba1l\$d\$. 4 razid# artsq /l#zim#kd# olan folklor /rn#kl#rind#n biri d# t#qvim mifl#ridir. Bu janrla ba1l\$ yaln\$z iki m#tn qeyd# ala bildik ki, bunlardan biri h#ft#nin g nl#ri il# ba1l\$d\$. Dig#-rinin variant\$ is# h#m d# 4 zray\$la (amil olunur. Variantlar\$ m qayis# ed#k: «T#nb#l q\$(a haz\$rlsq g/rm r ki, q\$(a h#l# *ox var. Vaxt ke*ir, da1\$n ba(\$na qar ya1\$r, ki(i h#l# narahat olmur. Qar da1\$n #t#kl#rin# ya1\$r, t#nb#l vecin# alm\$. Qar a(a1\$lara ya1\$r. T#nb#l deyir: «H#l# q\$(a *ox var». N#hay#t, qar k#nd# ya1\$r. T#nb#l ki(i q\$(a (ikay#t edir ki, s#n g#ldiyini m#n# x#b#r verm#din. Q\$(cavab#nda deyir: «M#n #vv#l da1\$n ba(\$na ya1-d\$m, sonra #t#kl#rin# d (d m, oradan da yava(-yava(a(a1\$ya ir#lil#dim. B t n bular s#n# x#b#rdarl\$ q deyildimi?» (79).

,ndi is# II varianta baxaq: «4 zray\$l bir ki(inin can\$n\$ al-mala gedir. Birinci d#f# ki(i namaz st# olduu * n onun can\$n\$ ala bilmir. ,kinci d#f# is#, o, ki(ini s fr# ba(\$nda yaxa-lay\$r. Ki(i *ox *#k-*evird#n sonra 4 zray\$la g cl# bir loxma */-r#k yedirir v# yen# sa1 qal\$. 4 zray\$l ged#nd# ki(i ondan xahi(edir ki, n/vb#ti d#f# g#l#nd# /nc#d#n ona x#b#r versin. Bir m dd#t sonra ki(i g/r r ki, sa1dak\$ qon(u /ld , soldak\$ qon(u /ld , arxadak\$ qon(u /ld ... Xeyli vaxt sonra 4 zray\$l\$ qar(\$s#n-da g/r#n ki(i narazl\$1\$ bildirir ki, yen# d# x#b#rsiz g#lmis#n. 4 zray\$l\$ cavab\$ bel# olur: «Sa1 t#r#fd#ki qon(unu /ld rd m, sol t#r#fd#kini apard\$m, ham\$n\$ t#mizl#dim. Bunlar ham\$\$

s#n# x#b#rdarlısq deyil? S#n bilmirs#n ki, n/vb# s#n# d# *a-tacaq?» Bu d#f# ki(i 4 zray\$ldan yaxa qurtara bilmir» (79).

Bu r#vay#tin bir q#d#r ixtisar olunmu(dig#r bir varian-t#n\$ da Bak\$ #razisind#n qeyd# alm\$(sq (79).

Bu g n #razid# t#qvim m#rasiml#ri ke*irilmir. Bu s#-b#bd#n d# t#qvim mifl#ri art\$ /l#zim#kd# olan folklor /rn#k-l#rind#ndir. Y#ni xalq\$ n h#yat\$nda v# m#i(#tind# ged#n d#yi-(iklikl#r folkloru da /z dikt#sini edir. Rus folklor(nas\$ Z.E.Semenovan\$ n s/zl#ri il# des#k, m#i(#t sisteminin d#yi(il-m#si (>A \ YDYD>Y <HK@P@0@ SM[EGE) folklor-etnoqrafik kompleksin d#yi(m#sin# g#tirib *\$xar\$r (146, 129).

Vergi il# ba11\$ 28 m#tn qeyd# alm\$(sq. 4 t rk#*ar#, 7 xatir#, 2 sa1\$n n#1m#si, 1 saya*\$ s/z qeyd# ala bildik. 17 kitab-a*ma, 5 tas qurma, 8 dua yazma, 2 ruhg/t rm#, 1 bel *#km#k, 1 qar\$n *#km#k, 9 q\$rx/km#, 10 ya1\$(ya1d\$ma, 7 ya1\$(k#s-m#, 1*ill# k#sm# qeyd# alm\$(sq. 3 m#z#li (eir, 5 k#lmeyi-(#had#t m#tni toplam\$(sq. 4 razid#n a(\$qlarla da ba11\$ xeyli sayda m#tn toplam\$(sq. Bunlardan 9-u a(\$qlarla ba11\$ r#vay#t-l#rdir ki, 5-i Molla Cumaya, 2-si A(\$q 4l#sg#r# aiddir, 1-ind# Molla Cuma v# A(\$q 4l#sg#r qar(\$la(d\$rl\$lr, h#r 2 a(\$q b#rab#r tutulur, 1-i is# %irvanl\$ A(\$q Zakirl# ba11\$d\$lr. 7 dastan m#tni qeyd# ala bildik, onlara #slind# dastan da dem#k olmaz, «das-tan q#lp#l#ri» adland\$rsaq, daha do1ru olar. 17 a(\$q (eiri top-lam\$(sq. 5-i Molla Cumaya, 1-i Zaqatala a(\$1\$ A(\$q H seyn#, 3- G/y*#li A(\$q May\$la, 1-i Tufarqanl\$ Abbasa, 1-i Qurba-niy# aiddir. 4-n n is# m #llifini ayd\$nla(d\$ra bilm#dik. A(\$q (eiri slubunda yaz\$lm\$(daha 2 (eir d# qeyd# ald\$ q ki, bun-lar\$n m #llifl#ri s/yl#yicil#r /zl#ri idil#r.

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m\$z 13 m#tn is# yaz\$1\$ #d#biyyat n mun#l#ridir – 4 (eir S.Vur1una, 1-i O.Sarv#lliy#, 1-i

M.4.M/c z#, 2-si N.G#nc#viy# m#xsusdur, 1-i ,.Kr\$lovun t#msili, N.N#rimanovun «Pir» hekay#si, m#kt#b n#1m#si, 3-is# orta m#kt#b kitablar\$nda verilmi(m#tnl#rdir.

4 razid#n h#m d# xeyli sayda etnoqrafik m#lumat qeyd# ala bildik. Bunlar toy, yas, ov*uluq ad#tl#ri, n#sil adlar\$, s#n#ntkarlar bar#d# xatir#l#r, m xt#lif m#rasiml#rl# ba1l\$, at*\$l\$, k p q#birl#ri, %kinin flora v# faunas\$ il# ba1l\$ m#lumatlard\$. El#c# d# Q#rbi Az#rbaycan v# dig#r itirilmic(yurd yerl#rimizl# ba1l\$ xatir#l#r qeyd# alm\$(sq.

Yuxar\$da verilmi(statistikadan da g/r nd y kimi, qeyd# ald\$lm\$z folklor m#tnl#ri sayca *ox f#rql#nir. Bunun da bir ne*# s#b#bi var:

1. Bu, b#zi janrlar\$ daha aktiv v# ya passiv olmas\$ il# #laq#dard\$. Atalar s/zl#ri, deyiml#r, t#msilcik, inam, yasaq v# s. kimi janrlardan dem#k olar ki, h#r bir (#kili /z g nd#lik dan\$(l\$nda istifad# edir. Bu janrlar h#cme# ki*ik oldu lu * n onlar\$ yadda saxlamaq v# s/yl#m#k daha asand\$. Biz bu janrlar\$ yazmaq * n x susi d#ft#r ay\$rm\$(d\$ q v# ezamiyy#td# olmasaq bel#, g nd#lik e(itdiyimiz h#r bir paremioloji vahidi oraya qeyd edirdik.

2. B#zi m#rasiml#r art\$ q /z aktual\$l\$nd\$ itirir v# onlar\$ n s\$radan *\$xmas\$ il# #laq#dar olaraq bu m#rasiml#rd# s/yl#nill#n janrlar da unudulur. Bu da tam qanunauylun prosesdir. Tutaq ki, q#dim Az#rbaycan toylar\$ m asir Avropa toylar\$ il# #v#zl#nirs#, dem#li, q#dim toylar\$m\$zda oxunan mahn\$lar da /z aktual\$l\$nd\$ itirm#lidir. Amma pirl#ri ziyar#t etm# m#rasimi h#l# d# qald\$l\$ * n pirl#r v# pir sahibl#rinin g/st#rdiyi m/c z#l#rl# ba1l\$ r#vay#tl#r #hali aras\$nda /z aktual\$l\$nd\$ qoruyub saxlamaqdad\$.

3. %h#r m#d#niyy#tinin g cl#nm#si, m asir folklorun t#dric#n k#nd folklorunu #v#zl#m#si n#tic#sind# #n#n#vi m#-rasiml#r d# k/hn#lir, s#radan *\$x#r v# onun unudulmas\$ orada s/yl#nil#n folklor m#tnl#rinin unudulmas\$ il# (#rtl#nir.

4. Daha bir s#b#b is# elmi-texniki t#r#qqi, qloballa(ma v# onlar#n t#siri il# folklor m#rasiml#rinin s#radan *\$xmas\$ il# ba11#d#r.

3.2. Folklor məclisləri (folklorun söyləndiyi yerlər): dünən və bu gün

Folklorun varl\$1\$ onu s/yl#y#n (#xsl#rl# yana(\$, folklor m#clisl#rinin varl\$1\$ndan da asl\$1\$d#r. Folklor m#tnl#ri bu m#c-lisl#rd# cilalan#r, variantla(\$r, yayl\$1\$r. Buna g/r# d# folklordan dan\$(ark#n ilk n/vb#d# folklor m#clisl#rind#n dan\$(maq laz\$m g#lir. Dig#r b/lg#l#rimizd# oldu1u kimi, t#bii ki, %k#kid# d# folklor m#clisl#ri olmu(dur. Bu m#clisl#rin bir qismi art\$ q s#radan *\$xsa da, bir qismi h#l# d# /z varl\$1\$n\$ qoruyub sax-laya bilmi(dir. M #yy#n s#b#bl#rl# #laq#dar olaraq s#radan *\$xm\$(folklor m#clisl#rinin bir qismi ya(l\$ folklor s/yl#yici-l#rinin yadda(lar#nda qorunub saxlanm\$(d#r. M#rasiml#ri (toy, yas, Novruz, ya1\$(ya1d#rma v# k#sm#, *ill# *\$xartma, tas qurma, pir ziyar#ti v# s.) #sas folklor m#clisl#ri saymaq olar.

«Folklor axşamları». S/yl#yicil#rin verdikl#ri m#lumata g/r#, t#xmin#n XX #srin 50-60-c# ill#rin# q#d#r m#i(#t qay-1#lar#ndan qurtaran camaat (3-4 evin adam\$) h#r gec# n/vb#y-l# bir ev# y\$1\$(ar v# gec# yar\$dan ke*#n#d#k s/hb#t ed#rdil#r. Bu, x susil# d# uzun q\$(gec#l#rin# aid idi. B#z#n s/hb#tl#r o q#d#r uzanard\$ ki, ev sahibl#ri zarafatyana bir mahn\$ da oxu-yard\$lar:

Fəndəx il qoz
,xtilatə poz.
Durun, gidsən, siz,
Yəxşif yatax biz (79).

Həmin «folklor ax(amlarında) kənar s/hətləri# yana(\$, folklor mətli#ri d# dan\$(ard\$lar. Təbii ki, onlar\$ n#sas m#qs#di folklor mətli#ri dan\$(maq yox, vaxtlar\$ n# ke*irm#kdir. Bu tip m#clisl#r folklor mətli#rinin h#m yay\$ lma areal\$ n# geni(l#ndirir, h#m d# onun variantla(mas\$ na (#rait yarad\$ rd\$. Bel# «folklor ax(amlar\$) #vv#lki v s#tl# olmasa da, nisb#t#n z#if halda 80-ci ill#rin sonunad#k davam etmi(dir. Son d/vrl#rd# elmi-texniki t#r#qqi bel# m#clisl#rin ke*irilm#sini dem#k olar ki, dayand\$ rm\$(d\$ r.

Bunlardan #lav#, ki(il#r *gimgə yerlərində*, qad\$ nlar *bulaq başında* y\$ l\$(r, (#kilil#r demi(k#n, bir n/v «vaxt /ld r r-l#r». Təbii ki, burada da g nd#lik qayl\$ larla ba ll\$ s/hətləri# yana(\$, yeri g#ldik# folklor mətli#ri d# s/yl#nilir.

Orta m#kt#bl#rd# d# «*folklor məclisləri*» «t#(kil olunur». Bo(d#rsl#rd#, c rb#c r qonaql\$ q v# y\$ l\$ ncaqlarda (ad g nl#ri, ,lax\$ r *#r(#nb#d# v# s.) bir yer# topla(an yuxar\$ sinif (agirdl#ri d# ya(l\$ adamlardan e(itdikl#ri folklor mətli#rinin da(\$y\$ c\$ lar\$d\$ rlar.

Ke*iril#n m#rasiml#rd#n asl\$ olaraq dan\$(lan folklor mətli#ri d# m xt#lif olur. M/hl t m#clisl#rind# peyl#mb#rin m/vludu il# ba ll\$ v# ba(qa dini mətli#r aktualla(\$rsa, Novruzda bu m#rasiml# ba ll\$ mətli#r dan\$(l\$ rsa, pir ziyar#tl#rind# pirl#r haqq\$ nda r#vay#tl#r /n# ke*ir.

Əkin-biçin yerlərini d# bir n/v folklor m#clisl#ri saymaq olar. ,(d#n yorulandan sonra g norta saatlar\$ nda bir yer# y\$-

İşlə dincilən kənd adamları da folklor s/yl#yicil#ridir. Ancaq %ki m hafız#kar v# qapalı region oldu * n bu s/yl#yicilik d# bir q#d#r f#rqli (#kild#dir. Fikrimizi aydınla(dırmaq * n Balak#n rayonunun Katex k#ndind#n %kinin Baqqal k#ndin# g#lin g#lmi(bir s/yl#yici il# s/hb#timizi oldu kimi veririk: «Balak#nd# t t n #k#rdik. M#nim bac#m da zvena (manqa) ba(*\$s\$yd\$. H#r#miz bir c\$z#n (c#rg#, l#k, k#rdi) ba(\$nda dayanaqd#, #limizd# d# toxa, lapatka. Birinci c\$z#n ba(\$nda dayanan q\$z i(l#y#-i(l#y# bir bayat\$ *#k#rdi, yandıak\$ da ona cavab ver#rdi, sonra da n/vb#yl# ham\$ bir-bir bayat\$ dey#rdi, yen# s#ra h#rl#nib g#l#rdi birinci q\$z#n st n#. Bel#-bel# i(in n# vaxt qurtard\$1n\$ bilm#zdik. Sonra bura g#ldim. Hab#rda, t t n nuxda bayat\$ disan, diy#ll#r ki, bax h#l#, filank#sin ha1l\$ qa*\$fd\$, mahn\$ oxuy . Adama ayif eliy#ll#r». Dem#li, folklor m#tnl#rind# oldu kimi, folklor m#clisl#rinin /z nd# d# regional f#rql#r m (ahid# etm#k m mk nd r.

Bundan ba(qa, m xt#lif m#rasiml#r d# bir n/v folklor m#clisl#ri rolunu oynayadı. 4vv#ll#r m#rasiml#r indiki d/vr-l# m qayisd# t#mt#raq1\$ ke*irilirdi.

Orucluq v# Qurban bayramlarında da rayon camaat\$ bir-birinin evin# bayramla(ma1a gedir.

4razid# ke*iril#n *əsgər yola salma mərasimi, uşağa ad qoyma, süd dişi çıxarma, qırx suyu tökmə mərasimləri* d# h#min m#rasiml#rl# ba1l\$ folklor m#tnl#rinin aktualla(mas\$na s#b#b olur.

Aydındır ki, folklor ax(amlarında oldu kimi, bel# m#clisl#rd# d# k#nar s/hb#tl#rl# yana(\$, h#m d# folklor m#tnl#ri dan\$(l\$lr.

3.3. Mərasim folklorunun müasir vəziyyəti

Mərasimlərin folklorun daha oxşar yerləri hesab etdiklər olar. Bunu tərkib deyil, bəzi bəlgələrimizdə m (ahid etdik m məkəndər (18, 278-287).

Toy folklorlarının daha oxşar aktivləri (diyi mərasimlərdən biridir. Bu mərasim *mərhələdən keçir; toya qədərki mərhələ (buraya qəzəb yənmə, elilik, (lət, xənayəxdə və s. məclislər daxildir), toy mərhələsi (%kidə toy vətənlər * g n *alınrdə), toydan sonrakə mərhələ (bəyyanə, qəzə, gəling/r-məsi və s.) (100, 97-107).

Ya (ləs/yəyicilərin verdikləri məlumatlara görə, %ki toylarda vətənlər «Qodu-qodu» gəzdirəndilər. Eyni hal Sisian rayonunda da olmuşdur (79).

4 vətənlər toyun hər *mərhələsində məclislərin xarakterinə uyğun mahnılar oxuyar, bəyətlər aşırlar, deyirlər:

Ay qəzə adamə,
Səndə badamə.
Eləy *ay ver,
Aləm qadanə.

Qara atə kəkili,
Qabaləna tək l .
Gəlmə (ik aparmalə,
Kimdir qəzə vəkili?

Bu gəlin, nazdə gəlin,
S/həti duzdu gəlin.
Arzum budu olasan
Oıullu, qəzdə gəlin.

Qaynana:

K/yn#yi t#z#, m#z#ri t#z#
Bir il ke(sin, g/r#yh, n# deyir g#lin biz#?

Gəlin:

K/yn#yim t#z#, m#z#rim t#z#
9z m# yer eliyim, g/r, neyl#r#m siz#!... v# s. (79).

Bunlardan ba(qa, toylarda h#m d# dig#r folklor m#tnl#ri – g#lin-qay#nana ziddiyy#tl#rini /z nd# #ks etdir#n r#va-y#tl#r, l#tif#l#r, n#sih#t m#zmunlu r#vay#tl#r, #fsan#l#r, atalar s/zl#ri, m#s#ll#r v# s. s/yl#y#rdil#r.

Toy m#rasimind# m xt#lif oyunlar olur. Bel# oyunlardan biri q#z toyunda icra olunur. Toyun ax#r#na yax#n bam#z# qad#nlardan biri #ynin# k/hn# ki(i paltar\$ – (alvar, k/yn#k geyib, ba(\$na papaq qoyar, z-g/z n k/m rl# b#z#yib ortaya at#lar, hopban\$b-d (#r, c rb#c r hoqqalar *\$xarard\$. G/r n r, #vv#ll#r bu ritual sakral mahiyy#t da(\$m\$(, sonralar is# sakral-l#l#n\$ itir#r#k oyuna *evrilm#(dir.

Dig#r bir oyun is# b#y yan#nda ke*irilir v# «Xan-v#zir» adlan#r. Bu oyunda xan#n v#ziri v# d/rd qaza1\$ (buyruq*usu) olur. Xan b#yyan#na gecik#nl#ri qazaxlar vasit#si il# c#zaland#r#r, onlar\$ c#rim# edir. C#rim#ni /d#m#k ist#m#y#nl#ri is# «as-d#r#r». %uluq salanlar da c#zaland#r#l#r. C#za kimi onlardan m - #yy#n m#bl#1 pul al#n#r. B#yyan#nda yan*\$lar ehtiyatl\$ olmal\$, b#yi qorumsal\$d#rlar. 7 nki dostlar v#ziyy#td#n istifad# edib ya b#yi, ya da onun ayaqqab#lar#n\$ o1urlaya bil#rl#r. 4g#r bel# bir hal ba(ver#rs#, b#yi o1urlayanlar yan*\$lardan m #yy#n m#b-

1 d# pul almam\$ (b#yi qaytarm\$rlar. B#yyan\$na topla(anlar g n #rzind# xanl\$ qayda-qanunlar\$ il# ya(ay\$rlar (100, 104).

Folklorun aktivl#(diyi yerl#rd#n biri d# *yas mərasimləridir*. Qeyd ed#k ki, yas ad#tl#rinin bir qismi bu g n d# #razid# icra olunmaqdad\$, bir qismi is# ancaq ya(l\$lar\$n yad-da(lar\$nda qorunub saxlanmaqdad\$. Yas m#clisl#ri d# a(a-l\$dak\$ m#rh#l#l#rd#n ke*#rdi.

Yas – /l d (#n g nd#n sonrak\$ 7 g n, b#z#n d# 3 g n.

Adnalar – yasdən sonrak\$ 4 c m# ax(am\$ veril#rdi.

Q\$rx – yas\$ 40-c\$ g n ke*iril#n m#clisdir.

4 lli iki – %#kid# d#fn m#rasiminin 52-ci g n d# m#clis ke*irilirdi. ,nama g/r#, h#min g n /l n n s m kl#ri bir-birind#n ayr\$lr.

Qara bayram – m#rhumun /l m nd#n sonra g#l#n ilk dini bayram (Orucluq v# ya Qurban bayram\$) onun qara bayram\$ hesab olunur. H#min g n onun ad\$na halva *al\$nr, ehsan verilir, (irniyyat bi(irilib q#bri st# apar\$lr.

,l – /l n n d#fn olundu lu g n m#clis qurulur, ehsan verilir.

4 razid# yas\$ yuxar\$da sadalad\$lm\$z b t n m#rh#l#l#rind# /l sahibinin evin# qohumlar, qon(ular, onu tan\$yan b - t n adamlar y\$l\$(r, m#clis qurulur. H#min m#clisl#rd# /l - n n ruhuna ehsan verilir, «Quran» oxunur, a l\$ deyilir v# s. %#ki yaslar\$nda deyil#n a l\$lardan II f#sild# geni((#kild# b#hs etdiyimiz * n burada #trafl\$ m#lumat verm#yi laz\$m bilmi-rik.

«S/yl#diyin m#tni kimd#n e(itmis#n?» sual\$na b#zi s/yl#yicil#rd#n «Yasda molla dan\$(rd\$» cavab\$nr ald\$ q. Biz d# yas aparən mollalarla g/r (d k v# onlardan xeyli sayda folklor m#tni qeyd# ala bildik. Onlar\$n verdikl#ri m#lumata

g/r#, el# ki, yasda a lla(ma qurtard\$, m#clisd#kil#r m#i(#t s/h-
b#tl#ri etm#y# ba(lay\$rlar. Bu zaman yas\$ aparana molla m#cli-
si #l# almaq * n folklor m#tnl#rind#n istifad# edir. D zd r,
bu zaman daha *ox dini m/vzulu r#vay#tl#r v# na1\$llar /n#
ke*ir. Amma h#r halda bel# m#clisl#r folklorun yay\$lmassna,
variantla(massna v# n#hay#t, ya(amasna k/m#k edir. Bel#
s/yl#yicil#rd#n biri il# s/hb#timiz zaman\$ ondan 16 folklor
m#tni qeyd# ala bildik ki, bunlardan * l#tif#, 12-si dini v#
t#rbiy#vi m/vzulu na1\$l v# r#vay#tl#rdir.

Novruz. Boz aydan sonra #razid# Novruza haz\$rlsq g/r -
l r. Ev-e(ik, h#y#t-baca t#mizl#nir, s#m#ni c c#rdilir, alaclar
budan\$, g/vd#l#ri alard\$l\$, h#y#t bell#nir, tonqal * n *\$r-
*\$rp\$ haz\$rlan\$ v# s.

Rayon #razisind# ilax\$ *r(#nb# v# bayram g n t#m-
t#raqla qeyd olunur. ,lax\$ *r(#nb#d# s#h#r# yax\$na, hava h#l#
i(\$qlanmam\$(*aya, *ay yoxdursa, bula1a – z#mz#m suyuna
gedirl#r. 4 razid# yay\$lm\$(inama g/r#, bu vaxt *ayda su k/-
p kl#nm#y# ba(lay\$ v# bunu ancaq #m#lisaleh adamlar g/r#
bilirl#r. Z#mz#m suyunu g/t rm#y# ged#n adamlar *aya *ata-
nad#k hans\$ arx\$na st nd#n adlay\$rlarsa, «a1\$rl1\$m, d#rdl#rim
bu suda axs\$na» deyirl#r. Z#mz#m suyuna ged#n d#st# dig#r
d#st# il# zl#(irs#, bir-biri il# dan\$(madan ke*ir. Suyu g/t r#-
c#k adam t#miz olmal\$d\$. O, suyu g/t rd kd#n sonra *aya
da(at\$ v# ya bula1\$na ba(\$na da(qoyur. Suyu g/t r#rk#n
r#kd# arzu tuturlar. Niyy#ti hasil olanlar n/vb#ti il su ba(\$na
xon*a il# gedirl#r. Bu suyu ev# *atd\$rd\$dan d#rhal sonra
evd# iki adam *dinm\$z oyunu* oynay\$. Dinm#z #lin# alac al\$b
*/r#k t#kn#sin# vurur. Yan\$ndak\$ deyir: «Vurma, vurma
*/r#yi bol olacaq». Sonra o, evd#ki adamlar\$ alacla vurur.
Yan\$ndak\$ deyir: «Vurma, vurma canlar\$ sa1lam olacaq, filan-

k#s bu il #r# ged#c#k, evl#n#c#k, instituta gir#c#k v# s.» Din-
m#z toyuq-c c#ni, mal-qaran\$, h#y#td#ki a laclar\$ da bu qayda
il# vurur, yan\$ndak\$ onlara m#hsuldarl\$ q arzulay\$ v# s.

Dinm#z oyunundan sonra z#mz#m suyundan *ay qoyur,
yem#k bi(irir, yuyunurlar. Mal-qaran\$, toyuqlar\$, a laclar\$
z#rin#, t/vl#y#, toyuq hinin# s#pirl#r ki, art\$m olsun. H#tta b#zi
adamlar bu suyu ((#l#r# doldurub b t n il boyu i(l#dirl#r.

,lax\$ *r(#nb#d# toxum s#pir, k rt basd\$r\$rlar. H#min
g n toxum s#pm#y# d# can at\$rlar, #razid# geni(yay\$lan ina-
ma g/r#, bu g n s#pil#n toxumun m#hsuldarl\$ dig#r g nl#r-
d# s#pil#n toxuma nisb#t#n art\$ q olur. Bu g n sultan*aq (yel-
l#nc#k) as\$rlar v# u(aqlar b t n g n sultan\$rlar, ax(am st is#
tonqal yand\$r\$lr. H#min g n, el#c# d# Novruz bayram\$ g -
n nd# ham\$, x susil# u(aqlar t#z# paltar geyinm#lidir. Paltar,
ad#t#n, q\$rm\$z\$ r#ngd# se*ilir. H#min g nl#r ham\$ n\$ evind#
bayram s fr#si a*\$lr, s fr#y# plov, dig#r yem#kl#r, c rb#c r
(irniyyat, *r#z v# m tl#q s#m#ni qoyulur. Qohumlar v#
yax\$ n qon(ular bir-birinin evin# bayramla(ma la gedirl#r.

,lax\$ *r(#nb#d# qap\$ pusur, papaq at\$rlar. U(aqlar ilax\$
*r(#nb#ni daha t#mt#raqla qeyd edirl#r. Onlar pul y\$lb bir
n#f#rin evin# y\$l\$(r, orada yeyib-i*ir, sultan*aqda sultan\$, qa*d\$-
tutdu, gizl#npa* oynay\$ r, b#n/v(# y\$lmala gedirl#r v# s. (79).

Qaynaqlar\$ verdiyi m#lumata g/r#, #razid# ilin ax\$
*r(#nb#sind# v#sfi-hal m#clisl#ri d# ke*irilmi(dir. R. 4f#n-
diyev ilin ax\$ *r(#nb#si ke*iril#n v#sfi-hal m#clisini bel#
t#svir edir: «,lin ax\$ *r(#nb#si g n yeti(mi(q\$zlar v# b#zi
arvadlar toplab v#sfi-hala (O, bunu «v#smi-hal» adland\$r\$ r)
baxarlar. Bir qaba su doldurub i*in# h#r# bir (ey salar v#
st n yayl\$ q il# /rt#r#r#. K#ndxuda arvad v#smi-hal bayat\$ s\$
oxumala ba(lar. H#r bayat\$ n\$ dal\$ nca qabdak\$ sudan bir (ey

*Şaxardarlar, o (ey kimin olsa, bayat\$ ona aiddir. Bayat\$ n\$ n m#zmunu (ey sahibinin g#l#c#yini and\$ r\$ r:

K#r# ya1\$ n tortas\$,
Q\$z\$ l k#m#r ortas\$.
Allah murad\$ n versin
G#l#n bazar ert#si.

,ra1dan g#l#n# bax,
7 /vr 1 b d/n#n# bax.
Murad\$ hasil olan
7\$ra1\$ yanana bax.

4 limd#n b\$*aq d (d ,
Bilm#dim ha*aq d (d .
Viran ol, ey q#riblik,
Yar m#nd#n qa*aq d (d v# s.» (47).

4razid# Novruz bayram\$ il# ba1l\$ l#tif#l#r# d# rast g#l-
m#k m mk nd r. El# buradaca onu da qeyd ed#k ki, yaln\$z
Novruzla ba1l\$ deyil, dig#r m#rasiml#r# ba1l\$ l#tif#l#r d#
#razid# geni(yay\$lm\$(d\$ r. Bel# l#tif#l#rd#n biri «B#nd#likd#n
*\$x\$b» adlan\$ r. Bu l#tif#d# deyilir ki, Novruz bayram\$ g n
Dodulu Nazimin evin# «Qodu-qodu» d#st#si g#lir v# pay ist#-
yir. Onlar pay verm#y#nl#rin q\$z\$ olaca1n\$ s/yl#yirl#r. Nazi-
min arvad\$ onlar\$ yola sald\$ qdan sonra #rind#n soru(ur ki,
qon(umuz *ox x#sisdir, qodu g#zdir#nl#r# d# pay verm#di.
B#s niy# onun yeddi ollu var? Nazimin arvad\$ na cavab\$ bel#
olur: «Bu xalq m#s#li Allah b#nd#l#rin# aiddir. Qon(umuzu
Allah b#nd#likd#n *oxdan *\$xar\$td\$» (79). Bu l#tif#d#n m#lum

olur ki, %ki #razisind# Novruz bayramında da Qodu g#zdiribl#. Ya(l\$ s/yl#yicil#rin d# verdiyi m#lumata g/r#, #razid# ,lax\$ #r(#nb#d# Qodu g#zdirirmi(l#r v# bu hal XX #srin 70-ci ill#rin#d#k davam etmi(dir. Q#rbi Az#rbaycan\$n Sisian rayonunda da ,lax\$ #r(#nb#d# Qodu g#zdirirmi(l#r (79).

Novruz bayram\$ g nl#rind# h#m*inin #raziy# pəhləvan (k#ndirbaz) g#lir. P#hl#van\$ yan\$nda k/m#k*isi olur. Onu #razid# «pəhləvanın iti» adland\$rlar. P#hl#van\$ k/m#k*isi m xt#lif b/lg#l#rimizd# m xt#lif c r adland\$rlar. Onu Zaqatalada abdal, yaxud t#lx#k adland\$rlar. H.Sarabskinin verdiyi m#lumata g/r#, p#hl#van\$ k/m#k*isi Bak\$ #razisind# ke*#-papaq adland\$rlarm\$(94).

P#hl#van\$ k/m#k*isi z-g/z n b#z#yir, saqqal qoyur, ba(\$nda t#rsin# ke*irilm(papaq, #ynind# k/hn# paltar, zolaql\$ par*adan tikilmi(yamaql\$ (alvar, ayaqlar\$nda ucu (i(*ar\$ q olur. Onlar a*\$q sah#d#, yerd#n t#xmin#n 5-10 metr h nd r-l kd# m#ftill#r qura(d\$rlar. P#hl#van m#ftil z#rind# oynad\$qa, onun «iti» yerd# c rb#c r oyunlar *\$ar\$. O, gah yolla ged#n ma(\$nlar\$ saxlay\$b s r c l#rd#n pul al\$, gah (eir s/yl#-yir, gah m#z#li s/zl#r deyib adamlar\$ g ld r r, gah da meydana topla(anlardan pul al\$ v# kimin n# q#d#r pul verdiyini h nd rd#n elan edir v# s. B t n bunlar k#ndirbaz oyunlar\$nd#n daha (#n ke*m#sin# (#rait yarad\$. G/rk#mli alim Muxtar Kaz\$molunun s/zl#ri il# des#k, «Ham\$nd#n eyni s#rb#st oldu-lu bayram (#nliyinin daha canl\$, daha h#rar#tli ke*m#sind#, t#bii ki, oyunbazlar x susi rol oynay\$rlar» (64, 240). «Yalan*\$ p#hl#van k#ndirbaz\$nd# «dvoynikin#» *evrilir...» (65, 99), «... yalan*\$ p#hl#van #sl p#hl#vana g c-q vv#t verir» (65, 143). K#ndirbazlar XX #srin t#xmin#n 90-c\$ ill#rin#d#k rayon #razisind# tama(alar vermi(l#r (79). S/yl#yicil#rin verdiyi m#lu-

mata g/r#, rayon #halisi Novruzda «Kosa-kosa» oyunu da oynay\$rm\$(lar. Ancaq biz bu oyunun tam m#tnini qeyd# ala bilm#dik. Bu oyun «ayind#n oyuna, oyundan tama(aya» uzun bir yol ke*mi(dir. 4vv#ll#r sakral mahiyy#t da(\$yan «Kosa-kosa» sonradan sakrall\$1\$n\$ itir#r#k oyuna *evrilmi(dir. Hal-haz\$rk\$ «Kosa-kosa» is# art\$ q oyun xarakterini d# itir#r#k tama(aya *evrilmi(dir.

Saya m#rasimi. 4razid# folklor ezamiyy#tl#rind# oldu-lumuz zaman saya m#rasimi il# ball\$ m#lumat ver# bil#n s/yl#yicil#rl# rastla(mad\$ q. Amma #razid# az sayda v# defor-masiyaya u1ram\$(v#ziyy#td# qeyd# al\$nm\$(saya n#1m#l#ri v# qoyun*uluqla ball\$ n#1m#l#r vaxtil# bu #razid# h#min m#rasimin d# ke*irilm#sind#n x#b#r verir:

Qoyun diy#r: k r m#n#m,
H#r qap\$dan girm#n#m.
Girdiyim qap\$lar\$
Var-d/vl#tsiz g/rm#r#m (10, 35).

N#n#m, qoyunnar m#l#r,
Sayam\$z da1dan g#l#r.
Sayas\$ bol olan\$n
Q\$(da can\$ dinc#l#r (10, 66).

Pir ziyar#ti. Hans\$sa niyy#ti hasil olan (#xs qurban de-diyi ziyar#t# heyvan al\$b apar\$r v# bu m nasib#tl# d# orada m#clis t#(kil olunur. B t n qohum-qarda(v# yax\$n qon(ular da bu m#clis# d#v#t olunurlar. Mollan\$n oxudu1u x susi dua-dan sonra z qibl#y# uzad\$lm\$(heyvan k#silir, onun qan\$n-dan yax\$n1\$ qda olan b t n m#clis i(tirak*\$lar\$n\$n, x susil# d#

u(aqların alınma vurulur. Bundan sonra onun ti iri, mis qazanlarda ocala qoyulur. Ziyarət gələn piri sahibinin qabri ni soldan-sala *d f f rlan r, dua edirlər, qabrin üst qoyulmuş susi da(lar g/t r b al ryan #zalarına s r r l r. 4 yin rind ki paltarlarından sap *xar b pirin h y t ind ki alaca ballayrlar. Pird ki bulaqdan su g/t r b i r l r. ,nama g/r#, yuxarda sadalad \$ m \$ z ayin r i icra ed nin can sal lam olur, xst lik l r i sal a l r. Bundan sonra s fr ba (na y l (#n m clis i (tirak * lar na qurban t ind n haz rlan m (yem kl r verilir. M clis d v t olunanlar da ziyar t c rb c r (irniyyat g tirl r. H min (irniyyatla m clis i (tirak * lar na *ay verirl r. Bu m clis d piri sahib l r i v onlar n m/c z l r i il ball m tnl r /n ke *ir. 4 vv l l r ziyar t g l n camaat h m d piri v sf el y n mahn lar oxuyar, ondan murad ist y r dil r. S/yl y icil rin verdik l r i m lumata g/r#, Balak nd n g l n camaat %kinin Ba(%abal t k nd ind yer l (#n %eyx baba ad l ziyar tin h y t ind s f qurub oturur, g tirdik l r i qurban k s r dil r. Yeyib-i *dik d sonra zikr *alar (zikr ed r), piri v sf el y n mahn lar oxuyardlar:

M hl d Hac baba,
 4 yin d ya (\$l #ba.
 Bizi muraza yetir
 Ya %aval t %eyix baba (79).

S/yl yici onu da qeyd etdi ki, piri ziyar t etm y g l n l r bel mahn lar *ox oxuyardlar, m nim yad mda qalan budur. Qeyd ed k ki, %eyx baba piri t k %kid yox, #traf rayonlarda da *ox m (hurdu. El c d bu piri oxunan mahn lar #traf rayonlarda da /z n geni(yer alm (d r:

Mahl#y# sald\$m gaba,
Mollalar gey#n #ba.
S#n# can\$m\$z qurban
Ay bizim %eyx baba (17, 141).

Qodu gəzdirmə #razid# #n *ox yay\$lm\$(m#rasiml#rd#ndir.
Qodunu ya1\$(*ox ya1anda g#zdir#rdil#. 3-4 u(aq y\$1\$lar, ba(la-
r\$na kis# ke*ir#rdil#. 4 ll#rin# d# a1ac al\$b qap\$-qap\$ g#z#rdil#.
Hans\$ qap\$ya *atsalar, bu s/zl#ri oxuma1a ba(layard\$lar:

Qodu-qodu gez#ll#r,
Qoduy# salam ver#ll#r.
Bu g n biz# un gereyh
Savax siz# g n gereyh.
Ver##n o1lu olsun
Vermiy##n q\$z\$ olsun.
Ad\$ Fatma olsun,
O da *atd\$yif /ls n.
7 ayl#r da(if sel olsun
Tax\$llar tel-tel olsun (79).

%#kid# qodug#zdirm# haqq\$nda ilk m#lumat\$ SMOMPK
m#cmu#sind#n al\$r\$q: «Ya1\$(l\$ g nl#rd# tatar u(aqlar\$ qap\$-
qap\$ g#zib bu mahn\$n\$ oxuyard\$lar. Buna g/r# d# onlara
ad#t#n pul, un, ya1, yumurta v# s. verirl#r.

Qodu-qodu dursana!
7 / m*#ni doldursana!
Qodunu yola salsana!
Allah, Allah! (xorla)

Qodu pal*1a batm\$(d\$,
 Qarmalad\$m *\$xartd\$m.
 Q\$z\$l qaya dibind#n
 Bir q\$rm\$z\$ g n *\$xartd\$m.
 Allah, Allah (xorla).
 Qaratoyuq qanad\$,
 Kim vurdu, kim sanad\$.
 E(ik-e(ik g#z#nd#
 Baldr\$m\$ it dalad\$.
 Allah, Allah (xorla).
 Da1da dana b/y rd ,
 Yeng# ora y y rd .
 Yeng# ona *at\$nc\$,
 G#lin bir o1lan qay\$rd\$.
 Allah, Allah (xorla)
 Ver#nin o1lu olsun,
 Verm#y#nin q\$z\$ olsun.
 Ad\$ Fatma olsun,
 Qa(lar\$ *atma olsun.
 O da *atdas\$n /ls n» (150, 47).

O c ml#d#n AFA-n\$n %ki folkloruna h#sr olunmu(cild-
 l#rind# d# m#zmunca bir-birind#n o q#d#r d# f#rql#nm#y#n
 «Qodu» n#1m#si verilmi(dir. Bunlardan * SMOMPK m#c-
 mu#sind#n al\$naray m#nb#yi g/st#rilm#kl# *ap edilmi(dir, biri
 is# son d/vrl#r qeyd# al\$nm\$(d\$ (8; 59-60, 487, 10; 36-37).
 S/yl#yicil#rin verdiyi m#lumata g/r#, XX #srin 70-ci ill#rin#
 q#d#r ya1\$(k#sm#k * n #razid# qodu g#zdirirmi(l#r. Biz
 %kinin Ba(G/yn k k#ndind# folklor ezamiyy#tind# olark#n
 bel# bir m#lumat\$ qeyd# ald\$ ki, ya1\$(ya1anda Qodu g#zdir#n

u(aqlar h#y#tl#ri bir-bir g#z#r, «Qodu n#1m#si»ni oxuyar, pay alar, sonra is# evd#ki adamlar\$ *a(d#r#b, ocaqda\$ qazan\$ da o1urlayard\$lar. S/yl#yici h#min *a(d#r#malardan birini s/yl#di:

«P#ri xala yax(\$m\$?
H r xala yax(\$m\$?
Sona xala yax(\$m\$?)»

U(aqlar#n bir ne*#si avazla bu s/zl#ri oxuyar, ba(qar\$(-d#rar, bir ne*# u(aq is# h#y#td# dayan\$b maraqla onlara tama-(a ed#n ev adamlar#n#n g/z nd#n yay#n\$b ocaqdan qazan\$ g/t r#rdil#r. B t n bunlar #razid# bu m#rasimin nec# (#n v# t#mt#raqıl\$ ke*irildiyind#n x#b#r verir.

Veysəlqara gəzmək. Bu m#rasim d# «Qodu-qodu» kimi ya1\$(*ox ya1anda icra olunur. Buna g/r# d# «Veys#lqara»n\$ «Qodu-qodu»nun bir variant\$ saymaq olar. Bir ne*# u(aq ba(lar#na kis# ke*irib qap\$-qap\$ g#z#r#k pay y#1ard\$lar. Onlar bu zaman bel# bir mahn\$ da oxuyard\$lar:

Veys#l baba, qurbanam sana
Veys#l baba, hiday#t hana?...
... Ver#nin o1lu olsun,
Vermiy#nin q#z\$ olsun
Ad\$ Fatma olsun,
Qollar\$ *atma olsun.
O da suy# d (f, bo1uluf /ls n (79).

S/yl#yici #lav# etdi ki, mahn#n#n ham\$\$ yad#nda qalma-y\$b. G/yn k k#ndl#rind# b t n g n bo(-bo(g#z#n adamlar\$ zarafatla «Veys#lqara» adland#r#rlar.

Tasqurma. Tasqurma m#rasimini %kid# boynuna alan molla olmadı. Onlar#n verdiyi q#r#q-q#r#q m#lumatlardan m#lum oldu ki, tas# ruhi x#st#l#r * n qururlar. Tas quran molla onun i*#risin# su t/k b ya1 sal#r, sonra oxuyur ki, (s/yl#yici#r mollar#n n# oxudu1unu bilm#dil#r) x#st#ni incid#n cinl#r g#lib ona yap\$(s#n. Bundan sonra x#st# salal#r. 4razid#n bununla ball\$ yaln\$z bir m#tn qeyd# ala bildik. Bu m#tn #raziy# g#lm#dir. Onu biz# La*#n rayonundan deportasiya olunmu(v# %kid# m#skunla(m\$(s/yl#yici dan\$(d\$. %ki mollar#n#n verdiyi m#lumata g/r#, Zaqatala v# Balak#n rayonlarında tasquran mollalar h#l# d# var. Onlar#n s/yl#dikl#rin# g/r#, bu i(l# %kid# yaln\$z bir ne*# n#f#r – Kor 4 hm#d, Qara Molla v# b. mollalar m#(1ul olurmu(. Ancaq sonralar tas quran mollalar Sovet hakimiyy#tinin apard\$1\$ siyas#td#n qorxaraq gizli f#aliyy#t# ke*mi(l#r. Bundan sonra onlar yanlar#na g#l#n h#r adama tas qurmazm\$(lar. Qeyd ed#k ki, «Qara Molla» ifad#si /z olduqca maraq dolurur. %amanizmd# d# A1 (aman, Qara (aman ifad#l#rin# tez-tez rast g#linir. 7 ox g man ki, Qara Molla Qara (aman ifad#sinin m asir formas#d#r.

M#rasim %ki #razisind# /z aktivliyini itirdikd#n sonra onunla ball\$ folklor m#tnl#ri d# s#radan *\$xm\$(d#r. Bu m#rasimin izl#ri yaln\$z #razid#n qeyd# al\$nm\$(l#tif#l#rd# g/r n r. «D#nq\$ B#kir fala bax#r» adl\$ l#tif# h#min m#rasimin gedi(i haqq#nda m #yy#n q#d#r t#s#vv r yaratd\$1#ndan onu burada verm#yi laz#m bildik: «B#kir ki(i tas fal#na bax#rm\$(. Bu zaman o, mis tasdan istifad# ed#rmi(. Tasa su t/k b metal *ubuqla vurur, tasdan d#nq\$lt\$ s#si *\$xarm\$(. Ona g/r# ona «D#nq\$ B#kir» dey#rmi(l#r. Bir g n Abdulla ki(i 4s#d o1lu Yaquba deyir ki, B#kirin he* savad\$ yoxdur, o, nec# fala bax#r? Onunku f#r#ldaqd#r, g#ls#n#, onu t#rgid#k. Onlar Yaqub ki(inin evinin

h#r t#r#f#ni q#r#m#z# p#r#d#l#r#l# b#z#y#r#l#r, q#r#m#z# y#r#l#n#d#/#k#s#l#r, Yaqubun ba(\$na q#r#m#z# *alma ballay\$b yat#r#r#lar. Abdulla ki(i D#n#q# B#kiri g#tirir. O, ev# daxil olan kimi q#r#m#z#-lar# s/#k#d# r#r#ki, cinl#rin q#r#m#z#dan xo(u g#l#mir, sonra tasa su t/#k#b#*ubuqla vurma#la ba(lay#r#v# «%aqo-Maqo» dey#r#k#cinl#ri *a#l#r#r, deyir ki, gec#vaxt#su q#r#l#nda x#st#ni cinl#r vurub. «X#st#»ni ovsunlay#r, yen#tas#d#n#q#ldad#b deyir ki, qaranl#q yerd#, zo#l#al#a#l#n#n#n#alt#nda cinl#r onu vurublar. Ax#r#da n#z#ir#ini ist#y#n#B#kir#Yaqub deyir: «Ay B#kir, guya m#n#x#st#y#m#ki, s#n#cinl#ri bura y#l#m#san?» O ki var d/#y#l#n#B#kir h#m#in#g#nd#n#fala baxma#l#yer#qoyur» (10, 289).

%#ki mollalar#tasqurma il#ruhi x#st#l#ri, dua yazmaqla dig#r#x#st#l#ri sa#l#ald#r#m#(lar: qorxan adamlara «Qorxu duas#» yaz#l#r, yel tutan x#st#y# *#r#(#nb# «Surxavad» oxunur v#s. Bu dualar aras#nda daha *ox maraq do#luran «Boyl#m#» ad#l#duad#r. Bu dua u(a#l#olmayan, yaxud u(a#l#olub t#l#f#olan qad#n#lara yaz#l#r. Boyl#m#dig#r#dualardan uzunlu#u il#se*ilir. Bel#ki, onun uzunlu#u b#z#n#5 metr#*at#r. Sonra bu dua qara par#aya b#k#l#r#k#r#ngb#r#ng#saplarla *arpaz (#kild#qoltu#un alt#ndan ke*iril#r#k#x#st#nin boynundan as#l#r#m#(.

%#ki mollalar#tasqurma, dua yazmaq, yas aparmaqla yana(\$cadu da yaz#r#m#(lar. «Cadu yazmaq» ifad#si #razid#«#m#l#etm#k#» ifad#si il#v#z#l#n#ir. Deyil#n#l#r#g/#r#, %#ki mollalar#dua oxuyub arpa d#n#sini divarda g#z#dir#bilirmi(l#r. Onlar qar#la beynini yedirtm#k#l#insan#n#a#l#n#ba(\$n#dan a#l#r, qurd ya#l#s#r#m#k#l#ail#y#nifaq sal#r, (irinlik duas#il#arada mehriban*\$#l#q yarada bilirmi(l#r v#s. Bel#mollalar v#onlar#n#m#l#ri sonradan #razid#l#tif#l#(mi(dir. «5nvan#s#hv#d#(#n#cadu», «Ke*i#d#risi», «%irinlik duas#» kimi l#tif#l#r#bu q#bild#ndir.

«5 nvan\$ s#hv d (#n cadu» adl\$ l#tif#d# sevdiiyi q\$zdan m sb#t cavab ala bilm#y#n o llan q\$za molla t#r#find#n cadulanm\$(alma verir. Ancaq alman\$ q\$z yox, /k z yeyir. Bu #h-valatdan sonra /k z o llan\$ h#r g/r#nd# ona h#sr#tl# bax\$r.

«Ke*i d#risi» adl\$ l#tif#d# (agirdinin anas\$na g/z d (#n molla ondan anas\$nd#n sa*\$n\$ ist#yir. %agird evin dam\$ndan as\$lm\$(ke*i d#risind#n bir ne*# t k *\$xar\$b mollaya verir. Bir ne*# g n sonra evin dam\$ndan qopub d (#n d#ri h#y#td# at\$l\$b-d (m#y# ba(lay\$r (79).

«%irinlik duas\$» adl\$ l#tif#d# is# arvad\$ il# yola getm#-y#n ki(i mollaya (irinlik duas\$ yazd\$r\$b su qab\$na at\$r. Duan\$ tapan arvad evd#n bird#f#lik *\$x\$b gedir (10, 291).

Siran gəzdirmə. Bu m#clis haqq\$nda AFA-n\$ VI cildin-d# oxuyuruq: «Ke*mi(d# %%kid# Siran g#zdirm#k ad#ti geni(yay\$lm\$(d\$r. 4 sas#n g#nc g#linl#r (qohum-#qr#ba, b#z#n d# ail#y# yax\$n olan qonum-qon(unun g#linl#ri) y\$l\$laraq vaxta-(r\$ «siran g#zir», y#ni, n/vb# il# gah bu, gah da dig#r g#linin evind# topla(ard\$lar. G#linl#r «siran»a ciddi haz\$rla(ar, #n yax(\$ geyiml#rini gey#r, b#z#k #(yalar\$ il# b#z#n#rdil#r. Siran * n #lborcu zin#t #(yalar\$ alanlar da olard\$. Qonaql\$1\$ xat\$r-ladan «siran»lar geni(nsiyy#t yeri, h#m d# bir-birinin ail#-m#i(#t (#raiti il# tan\$(olmaq «g/r-g/t r» * n yax(\$ vasit# idi. Siran yerind# nsiyy#t #snas\$nda a1\$z #d#biyyat\$ da t#bli1 olunur, yeni folklor n mun#l#ri yaran\$rd\$. Deyil#nl#r# g/r#, siran\$ qay\$nanalar v# ail#nin b/y k g#linl#ri t#(kil ed#rdil#r. Siran g#zm#k ad#ti ke*#n #srin 40-c\$ ill#rin#d#k davam etmi(-dir» (10, 483). Biz #razid# bu m#clis haqq\$nda m#lumat ver# bil#n s/y l#yicil#r# rastla(mad\$q.

Mövlud – bu m#clis dini xarakter da(\$y\$r v# %%ki #razi-sind# *möhlüd* adlan\$r. Din# g/r#, h#r bir m #slman /z evind#

peyl#mb#rin dolumu (#r#fin# bir g n m/hl d ke*irm#y# borcludur. Bundan ba(qa, niyy#t m#qs#dil# v# t#z# ev# k/*-m#k m nasib#til# d# m/hl dl#r ke*irilir. M/hl d h#m evd#, h#m d# ziyar#td# ke*iril# bil#r. M#clisin n# d#r#c#d# t#mt#raq# ke*irilm#si onu ver#nin maddi v#ziyy#tind#n as#l#d#r. M#clisi i(tirak*#lar#n say#ndan as#l#s# olaraq bir v# ya bir ne*# molla apara bil#r. Orada h#disl#r s/yl#nilir, dini r#vay#t v# na#l#lar dan#(l#r, Yunus ,mr#nin, S leyman 7#l#binin peyl#mb#ri v#sf ed#n q#sid#l#ri oxunur v# s.

%#ki #razisind# ke*iril#n m#rasiml#rd#n biri d# *Məhər-rəmlik*dir. Amma #razid# (i# #halinin say# az oldu#undan bu m#clis (i# zonalar#nda ke*irildi# kimi t#mt#raq#la ke*irilmir.

Haqq#nda m#lumat verdiyimiz m#clisl#rin h#r biri %#ki b/lg#sinin folklor v# etnoqrafiya z#nginliyind#n x#b#r verir.

NƏTİCƏ

H#r hans\$ b/lg#nin co#rafiyas\$, etnik t#rkibi, dini inanc-lar\$, etnoqrafiyas\$, ya(am t#rzi, ad#t-#n#n#si kimi x susiyy#t-l#r onun folklorunu (#rtl#ndir#n #sas amill#rdir v# /z t#za-h rl#rini h#min b/lg#nin folkloruna diqt# etdirir.

Ara(d#rma zaman\$ m#lum oldu ki, %ki folkloru Az#r-baycan, daha geni((#kild# is# mumt rk folklorunun ki*ik bir par*as\$ olmaqla yana(\$, onun /z n#m#xsusluqlar\$ da var-d#r ki, bunlar#n i*#risind# komizm, haz#rcavabl#q, etnoqrafi-yaya ball#l#q v# s. x susiyy#tl#ri vur#lulamaq olar.

%ki (iv#si v# folklorun qar(\$l#q#l\$ #laq#si /yr#nil#rk#n bel# bir n#tic#y# g#linmi(dir ki, %ki (iv#si d# bu #raziy# m#xsus folklor m#tnl#rinin yerli-regional g/st#ricil#rind#n biridir. %ki l#hc#si #razid#n qeyd# al#nm\$(b t n folklor m#tnl#rin# /z <m/h r n vurub>, onlar#n (#kilinin dilind#n deyilm#sini bir daha t#sdiql#yir.

Toplama materiallar\$ g/st#rdi ki, b/lg# *e(idli folklor janrlar\$ il# olduqca z#ngindir. He* (bh#siz ki, toplad#l#m#z materiallar %ki #halisi aras#nda ya(ayan v# bu g n d# /z t#-rav#tini, canl#l#l#n\$ qoruyub saxlayan a#l#z #d#biyyat#n#n mu-mi nisb#td# *ox az hiss#sidir. Lakin bu materiallar %ki folk-loru haqq#nda m #yy#n t#s#vv rl#r# g#lm#y#, b/lg# folklo-runun x susiyy#tl#ri haqq#nda b#zi fikirl#r s/yl#m#y# imkan yarad#r. ,lk n/vb#d# qeyd etm#k olar ki, b/lg# Az#rbaycan#n spesifik mifoloji obrazlarla z#ngin #razil#rind#n biridir. Hal#n ke*i d/n#rg#si – Unuqay, Hal#n xoruz d/n#rg#si, S leysin, V#h(i adam v# s. obrazlarla ancaq bu b/lg#d# rastla(maq m mk nd r. Bu fikri s/yl#y#rk#n ona g/r# «ancaq» k#lm#-sini i(l#dirik ki, indiy#d#k *ap olunmu(folklor m#tnl#rini

incil#y#rk#n bu obrazlara t#sad f etm#dik. Eyni zamanda dig#r b/lg#l#rimizd#n az sayda da olsa, qeyd# al#nan mifoloji obrazlara ad\$ *#kil#n b/lg#d# daha tez-tez rast g#lirik. Hal#n qad#n v# pi(ik d/n#rg#l#ri, 4rdov, Kaftar, Cin, X\$d#r ,lyas, X\$d#r N#bi v# s. obrazlar\$ bu qisim mifoloji obrazlar s#ras#na aid etm#k olar. El# t#kc# Cin obraz\$ il# ba1l\$ 77 m#tn qeyd# alm\$(sq ki, bu da yuxar#da dedikl#rimizi s but edir. % #kid# Cin# b#z#n V#sv#s#, b#z#n d# Qara-qura deyirl#r ki, bu adlar da % #ki folklorunun /z n#m#xsus g/st#ricil#rind#n biri say\$la bil#r.

«B/lg# folkloru h#m d# mumt rk folklorunun bir par#as\$d#r» c ml#sini he* d# t#sad fi demirik. 5 mumt rk folklorunda geni(yay\$l#m\$(X\$d#r N#bi, X\$d#r ,lyas kimi mifolojihami obrazlara b/lg# folklorunda da olduqca tez-tez rast g#linir. Bu obrazlarla ba1l\$ onlarla m xt#lif variantl\$, bir-birini t#krarlamayan m#tn qeyd# alm\$(sq. Toplad\$1\$m#z m#tnl#rd#n X\$d#r N#bi v# X\$d#r ,lyas mifoloji obrazlar#n#n *ox m xt#lif funksiyalar da(\$d\$1\$ ayd#n olur.

4 razid#n qeyd# ald\$1\$m#z mifoloji m#tnl#r aras#nda ov*uluqla ba1l\$ folklor m#tnl#ri /z n#m#xsusulu v# r#ngar#ngliyi il# se*ilir. Maraql\$d#r ki, m xt#lif b/lg#l#rd#n indiy#d#k toplan\$b *ap edil#n folklor toplular#nda ov*uluqla ba1l\$ m#tnl#r# dem#k olar ki, t#sad fi hallarda rast g#linir. El#c# d# % #kid#n qeyd# al#nm\$(materiallar #sas#nda haz#rlanan folklor antologiyalar#nda bu m/vzu il# ba1l\$ bir d#n# d# m#tn# rast g#lm#dik. Biz is# toplama zaman\$ #razid#n ov*uluqla ba1l\$ 60 m#tn qeyd# alm\$(sq. Onu da vur1ulayaq ki, bu n munl#r bir-birini t#krarlam#r, #ksin#, h#r biri yaln#z onun /z nd# #ks olunan informasiyalarla y kl#nmi(dir. Ov*uluqla ba1l\$ mifoloji r#vay#tl#ri, inamlar\$ ara(d#rark#n bel# n#tic#y# g#lm#k

olur ki, ov*uluq %ki #halisinin m#(1uliy#tind# x susi bir yer tutmu(dur. Bu m#tnl#rd# ova *\$xman\$ qaydalar\$, onun nec# vurulmas\$ v# yeyilm#si, ov #tind#n kiml#r# verilm#si, ovun h#ddi, b t/vl kd# prosesin /z haqq\$nda z#ngin v# dol-lun informasiyalar /z #ksini tap\$tr. C#sar#tl# s/yl#m#k olar ki, b/lg# folkloru i*#risind# ov*uluq m#tnl#r#nin x susi *#kisi vard\$tr.

B/lg#d#n qeyd# ald\$1\$m\$z folklor m#tnl#r#nin bir qismi vergili adamlar haqq\$nda m#tnl#rdir. Vergili adamlar haqq\$nda 28 m xt#lif variantl\$ m#tn toplam\$(sq. ,ndiy#d#k *ap edil-mi(folklor toplular\$nda is# yaln\$z a(\$ql\$1\$ vergi yolu il# al\$nm-as\$ *\$xmaq (#rti il# bu tipli m#tnl#r# rast g#lm#dik. N#z#r# alsaq ki, t rk t#f#kk r nd# hans\$sa bir s#n#tin, pe(#nin insana h#min pe(#nin hamisi t#r#find#n verilm#si inam\$ geni(yay\$l-m\$(d\$tr, onda b/lg#d#n qeyd# al\$nan bu n mun#l#rin qiym#ti daha da art\$tr. Vergili adamlarla ball\$ m#tnl#rin *oxluu v# informasiya c#h#td#n z#nginliyi b/lg# folklorunun mumt rk folklorunun q\$rlmaz bir par*as\$ olduunu bir daha s but edir.

B/lg#d# islam dininin h#qiqi, pak t#msil*il#rin# b/y k inam, etiqad v# m#h#bb#t olmu(dur. Bel# ki, #razid#n pir v# ocaq sahibl#ri, onlar\$ n#sli, (#c#r#si, g/st#rdiyi m/c z#l#ri /z nd# #ks etdir#n onlarla folklor n mun#si qeyd# alm\$(sq.

%ki Az#rbaycan\$ na1\$lla da z#ngin b/lg#l#rind#n biridir. Buradak\$ na1\$l obrazlar\$ klassik anlamda ba(a d (d y - m z na1\$l obrazlar\$ n\$ sanki son ya(ant\$lar\$d\$tr. D zd r, topla-nan na1\$llar\$ aras\$nda m xt#lif s jetl#rin kontaminasiyas\$ndan ibar#t olan na1\$llar da az deyil. Amma t#k s jet #sas\$nda formala(an na1\$llar st nl k t#(kil edir. Bu da onu g/st#rir ki, b t n b/lg#l#rimizd# olduu kimi %kid# d# na1\$l janr\$ #vv#l-ki populyarl\$1\$ itirmi(dir. Bunun s#b#bi is# na1\$l janr\$na

olan t#l#bat#n dem#k olar ki, itm#si, s/yl#yici v# auditoriya m nasib#t#l#rinin yox olmas#d#r.

Ara(d#rmalar g/st#rir ki, %ki a(\$q s#n#tinin inki(af etdiyi b/lg#l#rimizd#n biri olmu(dur. 4 hali /z yadda(\$nda m xt#lif zamanlarda ya(ay#b-yaratm\$(*oxlu sayda a(\$l#n ad#n# bu g n d# saxlay#r. Bundan ba(qa, bu m hitd# yeti(#n Molla Cuma Az#rbaycan a(\$q s#n#tinin g/rk#mli s#n#tkarlar#ndan biridir. Lakin t##ss f ki, Molla Cumadan ba(qa b/lg#d# ya(am#(dig#r a(\$qlar#n yarad#e#l#l\$, el#c# d# onlar#n repertuar#nda olan dastan, r#vay#t v# na1#llar vaxt#nda toplanmam#(, n#tic#d# itib-batm#(d#r.

Dig#r regionlar#m#zda oldu# kimi, %kid# d# ke*iril#n yas m#rasiml#rind# a1\$ dem#k #n#n#si vard#r. B/lg#d# «a1\$ dem#k» ifad#si #v#zin# daha *ox «dil dem#k» ifad#si i(l#dilir. B#z#n /l sahibin# dil dem#kd# k/m#k etm#si * n yasa x susi a1\$*#lar da d#v#t olunur ki, onlara %kinin b#zi yerl#rind# molla, b#zi yerl#rind# sazanda deyirl#r. Diqq#t*#k#n faktd#r ki, K#rk k t rkmanlar#nda da yas m#clisl#rin# d#v#t olunan pe(#kar qad#nlara sazlayan deyirl#r. %ki a1\$lar#nda rast g#lin#n *ox maraql\$ faktlardan biri d# yas yerl#rind# mollalar v# sazandalar t#r#find#n Yunis ,mr#nin, S leyman 7#l#binin, ,brahim H#qiqinin q#sid#l#rind#n istifad# olunmas#d#r. Bu g n #razid# maraql\$ struktura malik a1\$ m#tnl#ri il# d# qar(\$la(maq m mk nd r. Bu bax#mdan, %ki a1\$lar#n\$ * yer# ay#rmaq olar; bayat\$ a1\$lar, n#sr formas#nda deyil#n a1\$lar, n#sr#l# n#zmin n/vb#l#(diyi a1\$lar. Bayat\$ a1\$lara b t n b/lg#l#rimizd# rast g#lins# d#, n#sr formas#nda deyil#n v# n#sr#l# n#zmin n/vb#l#(diyi a1\$lara indiy#d#k *ap olunmu(folklor toplular#nda rast g#lm#dik.

%ki l#tif#l#rinin bir qismi klassik l#tif# q#hr#manla-
r#n#n – Molla N#sr#ddinin, B#hlul Dan#nd#nin ad\$ il# ba1l\$
l#tif#l#rdir. Amma klassik anlamda ba(a d (d y m z l#tif#-
l#rl# m asir d/vr n #lam#t v# t#l#bl#rini /z nd# #ks etdir#n
«z#man# l#tif#l#ri»nin d# paralel (#kild# i(l#ndiyinin, lakin
«z#man# l#tif#l#ri»nin h#m obrazlar sistemi, h#m d# s jet v#
kompozisiya bax\$mdan klassik l#tif#l#ri s\$x\$(d\$rd\$1#n#n
(ahidi oluruq. Bunun n#tic#sidir ki, m asir %ki l#tif#l#rinin
#sas q#hr#manlar\$ Hac\$ day\$, Mirz# Abdulcabbar, Ma(aq
,sf#ndiyar, Bayram m #llim v# s.-dir.

Paremioloji vahidl#r hal-haz#rda #razid# geni(yay\$lan
folklor janrlar\$ndand\$. Bu vahidl#r h#cmc# ki*ik oldu1undan
onlar\$ yadda saxlamaq v# s/yl#m#k daha asand\$. M#hz bu
s#b#bd#n paremioloji vahidl#r #razid# m/vqeyini qoruyub
saxlamaqdad\$.

%ki folklorunun m asir v#ziyy#tinin /yr#nilm#si pro-
sesi d# /zl y nd# b#zi n#tic#l#ri ortal\$1a *\$xard\$. Dey# bil#rik
ki, #razid# klassik folklor s/yl#yicil#rin# – naqqallar, d#rvi(-
l#r v# s. kimi professional s/yl#yicil#r# rast g#lm#dik.

M asir folklor s/yl#yicil#ri is# h#m klassik folklor #n#-
n#l#rind#n faydalan\$, h#m d# /z d nyag/r (l#rini #ks etdir#n
yeni n mun#l#r yarad\$rlar. S/yl#yicinin cinsi, ya(\$, psixoloji
v#ziyy#ti, ke*irdiyi h#yat t#rzi, d nyag/r (, yadda(\$, #hat#
olundu1u m hit, m#(1uliy#ti, savad d#r#c#si v# s. onun re-
pertuar#n#n formala(mas#na bilavasit# t#sir g/st#r#n amill#r-
dir. Bu bax\$mdan, h#r bir s/yl#yicinin /z n#m#xsus reper-
tuar\$ formala(\$r. S/yl#yicil#rin repertuar\$ *ox*e(idliliyi il#
f#rql#nir. El# s/yl#yicil#r var ki, onlar\$ repertuar\$nda bayat\$-
lar, a1\$lar, laylalar daha geni(yer tutur. Dig#rl#rind# mifoloji
r#vay#tl#r, inamlar v# s. daha aktivdir, b#zil#rind# is# na1\$l-

lar, vergili adamlarla bəllə daha *ox m (ahid olunur v# s.

Folklor m#clisl#ri folklorun varl\$1\$n\$ (#rtl#ndir#n #sas amill#rd#n biridir. 4 razid# vaxtil# m/vcud olmu(#ks#r folklor m#clisl#rinin s\$radan *\$xmas\$ bu m#clisl#rd# s/yl#n#n folklor m#tnl#rinin d# aradan *\$xmas\$na s#b#b olmu(dur. Folklor m#clisl#rind# s/yl#n#n m#tnl#rin indi #razid# «q#lp#l#rin#», «q#r\$qlar\$na» rast g#lirik (m#s#l#n, toylarda oxunan mahn\$lar\$, t#qvim mifl#rini v# s. bu tipli folklor m#tnl#ri saya bil#rik). Hal-haz\$rdə m/vcud olan folklor m#clisl#ri orada s/yl#n#n folklor m#tnl#rinin qorunmas\$nda bəlləca rol oynayı\$ (4 razid# pirl#r h#l# d# ziyar#t olundu lu * n pirl#ri v# onlar\$ m/c z#l#ri il# bəllə m#tnl#r d# m/vqeyini saxlay\$ v# s.).

Folklor m#clisl#rinin v# m#rasiml#rinin s\$radan *\$xmas\$ orada s/yl#n#n folklor m#tnl#ri il# yana(\$, vaxtil# #razid# m/vcud olan pe(#kar s/yl#yicil#rin b/y k #ks#riyy#tini d# s\$radan *\$xarm\$(d#r. Hal-haz\$rdə #razid# yaln\$z yas aparan mollalar v# ziyar#t m ceyirl#ri pe(#kar s/yl#yicilik f#aliyy#t-l#rini davam etdir# bilirl#r. Buna s#b#b h#l# d# #razid# #n#n#-vi yas v# pirl#ri ziyar#t etm# m#rasiml#rinin m/vcudluqlar\$ n\$ qorumas\$d#r.

Sonda bir daha qeyd etm#k ist#yirik ki, daha m fiz#kar v# qapal\$ regionlardan biri olan %ki rayonunun olduqca z#ngin folkloru vard#r.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Abbas Tufarqanlı. 72 (eir / T#rtib ed#ni Dada(zad# A. Bak\$, G#nclik, 1973, 80 s.

2. Abdullayeva M. Az#rbaycan folklorunun regional x su-siyy#tl#ri (%#ki-Zaqatala folklor n mun#l#ri #sas\$nda): Namiz#dlidk dissertasiyas\$, Bak\$: 2002, 159 s.

3. Ar1.52 T\$8.0\$ 032 Tc 69kTj-0.08256 Tcr.52 Tf149.28 0 TD () cc

12. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, VIII c., A1baba folkloru / Toplayış tərtib edilmiş, smaylov H., Qurbanov T. Bak: Səda, 2003, 476 s.

13. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, IX c., Gəncəbasar folkloru / Tərtib edilmiş, smaylov H., Quliyev R. Bak: Səda, 2004, 522 s.

14. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, X c., rəvan-uxuru folkloru / Toplayış tərtib edilmiş, smaylov H., 41 nömrəli 4. Bak: Səda, 2004, 472 s.

15. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XI c., İrəvan folkloru / Toplayış tərtib edilmiş, smaylov H., Qəniyev S. Bak: Səda, 2005, 443 s.

16. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XII c., Zəngəzur folkloru / Toplayanlar Nəbiolu V., Kazımoğlu M., 4 nömrəli 4., Bak: Səda, 2005, 464 s.

17. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XIII c., %ki-Zaqatala folkloru / Tərtib edilmiş Abbaslı, , 4liyev O., Abdulayeva M. Bak: Səda, 2005, 550 s.

18. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XIV c., Dərbənd folkloru / Toplayanlar, smaylov H., Xurdamiyeva S. Bak: Səda, 2006, 430 s.

19. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XV c., Dərliyəz folkloru / Toplayış tərtib edilmiş Mirzəyev H., , smaylov H., 41 nömrəli 4. Bak: Səda, 2006, 484 s.

20. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XVI c., A1da(folkloru / Toplayış tərtib edilmiş R. stəmzadə, . Bak: Səda, 2006, 496 s.

21. Azərbaycan folkloru antologiyası. 23 cild, XVIII c., %ki folkloru / Toplayış tərtib edilmiş İbdəlhimov H. Bak: Nurlan, 2009, 532 s.

22. Azərbaycan mifologiyası / Tərtib edilmiş, / n s/ z n v# (#rhlrin m #lifı Acalov A. Bak: Elm, 1988, 196 s.

23. Azərbaycan naşrlar. 5 cild, I c., / Toplayanlar Axundov 4., Təhməsib M., Seyidov N. Bak: 7raq, 2004, 374 s.
24. Azərbaycan naşrlar. 5 cild, II c., / Toplayanlar Axundov 4., Təhməsib M., Seyidov N. Bak: 7raq, 2004, 351 s.
25. Azərbaycan naşrlar. 5 cild, III c., / Toplayanlar Axundov 4., Təhməsib M., Seyidov N. Bak: 7raq, 2004, 350 s.
26. Azərbaycan naşrlar. 5 cild, IV c., / Toplayanlar Axundov 4., Təhməsib M., Seyidov N. Bak: 7raq, 2004, 342 s.
27. Azərbaycan naşrlar. 5 cild, V c., / Toplayanlar: Axundov 4., Təhməsib M., Seyidov N. Bak: 7raq, 2004, 334 s.
28. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın regionları. Bak: 2001, 768 s.
29. Azərbaycan Respublikasının regional coğrafi problemləri. Əki-Zaqatala iqtisadi rayonu. Bak: Nafta-Press, 2003, 190 s.
30. Babayev B. Əki İttifakı rind tip v# prototip // Bak Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bak, 1994, V 1
31. Baharlı M. H. (Vəliyev). Azərbaycan (fiziki, coğrafi, etnoqrafik v# iqtisadi o'erk). Bak: Azərbaycan, 1993, 190 s.
32. Bayat F. KDQ mətnində etnopsixoloji qarşdurma // Azərbaycan (ifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. X c., Bak: 2000, s. 74-84
33. Bayat F. Oluz Kalan. Bak: Sabah, 1993, 196 s.
34. Bayat F. XXI y zilin sosial-iqtisadi v# mədəniyyət ekologiyası paradigmasında folklor // «Dədə Qorqud» jurnalı. 2004, V 4, s.56-65
35. Balşrov . Bu oyunlar unutmaq olmaz. // «Qobustan» toplusu. Bak: 1973, V 2 (18), s. 85-86
36. Bəydili C. Türk mifoloji s/zl y . Bak: Elm, 2003, 417 s.
37. Bu yurd bayqu(a qalmaz. / Toplayıb tərtib edilmiş Nəbioğlu V., Qaradağ M., 4sg#r 4. Bak: Yazış, 1995, 240 s.
38. 7e(mədən səməli / Toplayıb tərtib edilmiş 4ylisli 4. Bak, Yazış, 1993, 180 s.

39. 7#l#bi F. %ki folkloruna bir n#z#r // Az#rbaycan folkloru antologiyas\$. 23 cildd#. VI c., %ki folkloru. Bak\$: S#da, 2002, s. 3-34
40. 7#l#bi F. %ki folkloruna daha bir n#z#r // Az#rbaycan folkloru antologiyas\$. 23 cildd#, XVIII c., %ki folkloru. Bak\$: Nurlan, 2009, s. 25-58
41. D#d# Qorqudu ba1l\$ r#vay#tl#r silsil#sind#n / Toplayan\$: 4. %amil // «D#d# Qorqudu» jurnal\$. 2003, V 4, s. 110-112
42. D ma A. Qafqaz s#f#ri: t##ss rat / Frans\$z dilind#n t#r-c m#: Pa(ayev Q., Abbasov H. Bak\$: Yaz\$*\$, 1985, 144 s.
43. El-oba g lm#c#l#ri / Toplayan\$ H seynova A. Bak\$, Az#rbaycan n#(riyyat\$, 1993, 63 s.
44. 4f#ndiyev P. Az#rbaycan (ifahi xalq #d#biyyat\$: Ali m#kt#b t#l#b#l#ri * n d#rlik. Bak\$: Maarif, 1992, 447 s.
45. 4f#ndiyev R. Bayat\$lar v# el mahn\$lar\$. Az#rbaycan dilind#. 8 v#r#q, arxiv 8, q-3(81) 8176, sax. vahidi 46
46. 4f#ndiyev R. El #d#biyyat\$. 3 v#r#q, arxiv 8, q-3(87) 8176, sax. vahidi 47
47. 4f#ndiyev R. El #d#biyyat\$, yaxud el s/zl#ri // «Az#rbaycan\$ /yr#nm# yolu» jurnal\$, V 1, 1928
48. 4hm#dli A. Folkloru s/yl#yicilik statusu // «D#d# Qorqudu» jurnal\$, 2005, V 3, s. 95-110
49. 4liyev F.M. XVIII #srin II yar\$#nda %imali Az#rbaycan (#h#r#l#ri. Bak\$: Az#rb. SSR EA, 1960, 135 s.
50. 4sg#r 4. Az#rbaycan sehrli na1l\$llar#nda q#hr#man (s#ciyy#si v# m#n(#yi): Namiz#dlik dissertasiyas\$. Bak\$: 1992, 240 s.
51. 4sg#r 4.T rkmanlar // «Az#rbaycan» jurnal\$, Bak\$: Az#rbaycan, 2003, V 10, s.136-146
52. 4sg#r 4. 9n s/z // Az#rbaycan folkloru antologiyas\$. 16 cildd#. XII c., Z#ng#zur folkloru. Bak\$: S#da, 2005, s. 13-28
53. Hac\$yev T. Mikayl Ba(tunun «%an q\$z\$ dastan\$» v# poetikas\$. Bak\$: T#hsil, 2005, 311s.

54. Hacıyev T. Azərbaycan folklorunun dil və ifadəsi haqqında bir-iki sənəd // Azərbaycan folkloru. Bak: Sabah, 1994, s. 14-20
55. Hacıyev V. Azərbaycan folklorunun estetik və xüsusiyyətləri (Gənclərin folkloruna): Doktorluq dissertasiyası. Bak, 1992, 347 s.
56. Hacıyev V. Gənclər arasında xalq bədiiyyəti. Bak: Sənəd, 2005, 303 s.
57. Xudubəyli M. ,sənədli sənəd // Mənim sözlərimdə. Bak: Ulu, 1999, s. 90-106
58. Əslamov M. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. Bak: Azərbaycan SSR EA, 1968, 274 s.
59. Əslamov M., Balaşova M. Azərbaycan xalq bədiiyyəti. Bak: Azərbaycan (r, 1997, 75 s.
60. Əsməylov H. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri. Bak: Sənəd, 2006, 336 s.
61. Əsməylov H. Gənclərin folkloruna: (Gənclərin folkloruna). Bak: Elm, 2002, 404 s.
62. Əsməylov H. Gənclərin folkloruna: (Gənclərin folkloruna). Bak: Doktorluq dissertasiyası. Bak: 2003, 337 s.
63. Əsməylov H. Redaktordan // Azərbaycan folkloru antologiyası. 16 cild, XII c., Zəngəzur folkloru. Bak: Sənəd, 2005, s. 5-12
64. Kazımoğlu (Əmanov) M. Gənclər (ənənə və folklor). Bak: Elm, 2006, 268 s.
65. Kazımoğlu M. Xalq gəncləri (ənənə və folklor). Bak: Elm, 2006, 268 s.
66. Kazımoğlu M. Folklor obrazı. Bak: Elm, 2011, 228 s.
67. Kitabı-Ədəbi Qorqudu // Tərtib, transkripsiya, sənədli (dirilmə) variantı və qədim Zeynalov F. və Əlizadə S. Bak: Yazışma, 1988, 264 s.
68. Qaqouz folkloru. Bak: Gənclik, 1996, 200 s.

69. Qarayev Y. Prototip – (#kilidir, yaxud n#f#sd# z mz m#, t#l#ff zd# r#qs – %ki (iv#si // Az#rbaycan folkloru antologiyas#. 16 cildd#, IV c., %ki folkloru. Bak\$: S#da, 2000, s. 3- 45
70. Qas#mov C. Yadda(\$n b#r#pas#. Bak\$, M t#rcim, 1999, 256 s.
71. Q#niyev S. %irvan folklor m hiti. Bak\$: Ozan, 1997, 260 s.
72. Q#niyev S. Az#rbaycan folklorunun regional /z n#m#x-suslulu: %irvan folklor m hiti: Doktorluq dissertasiyas#. Bak\$: 2000, 353 s.
73. Qiyasb#yli D. Xalq n#l#m#kar#. Bak\$: Elm, 1974, 35 s.
74. L tv#li ki(id#n folklor n mun#l#ri. / T#rtib*i Xal#qov F. Bak\$: Memar N#(riyyat – Poliqrifiya, 2005, 207 s.
75. Mahmudov Y. S#yyahlar, k#(fl#r, Az#rbaycan. Bak\$: G#nclik, 1985, 186 s.
76. Makarenko A.S. Se*ilmi(pedaqoji #s#r#l#ri / T#rc m# ed#n M#mm#dov C. Bak\$: Az#rbaycan m#kt#bi jurnal#, 1950, 440 s.
77. Manaf# H. %ki syan#. Bak\$: Zaman, 2000, 109 s.
78. M#h#rr#mov Z. XX #sr G/y*# a(\$q m hiti (1920-1950-ci ill#r): Namiz#dlik dissertasiyas#. Bak\$: 1997, 143 s.
79. M#nb#yi g/st#rilm#y#n n mun#l#r m #llifin (#xsi arxivind#dir.
80. M#mm#dova T. Bor*al\$ a(\$q m hiti: Namiz#dlik dissertasiyas#. Bak\$: 2000, 144 s.
81. Molla Cuma. 4s#r#l#ri. 3 cildd#, I cild / Toplay\$b t#rtib ed#n Yar#hm#dov M. Bak\$: 9rn#k, 2000, 227 s.
82. Molla C m#. %eir#r / Toplay\$b t#rtib ed#n 4f#ndiyev P. Bak\$: Az#rn#(r, 1966, 207 s.
83. Molla C m#. Se*ilmi(#s#r#l#ri. / Toplay\$b t#rtib ed#n#l#r 4f#ndiyev P., ,drisov %. Bak\$: Yaz\$*\$, 1983, 230 s.
84. Molla Cuma. 4s#r#l#ri / Toplay\$b t#rtib ed#n 4f#ndiyev P. Bak\$: Sabah, 2006, 260 s.
85. Molla N#sr#ddin l#tif#l#ri / T#rtib v# m q#ddim# T#h-masib M. Bak\$: Az#rb. SSR EA, 1965, 334 s.

86. Mustafayev A. %ki s#n#tkarlar diyar#d#r. Bak\$: Elm, 1987, 104 s.

87. Mustafayev A. Az#rbycan (#rbaf#l#q s#n#ti. Bak\$: Elm, 1991, 189 s.

88. M r(dova U. R. 4 f#ndizad# v# folklor: Namiz#dlik dissertasiyas#. Bak\$: 1997, 120 s.

89. N#biyev A. Az#rbycan xalq #d#biyyat\$: Ali m#kt#b t#l#b#l#ri * n d#rslk. II hiss#. Bak\$: Elm, 2006, 648 s.

90. 91 s il# #r#bc#, dirisi il# rusca / Toplayan\$ Bax\$(E. Bak\$: Yaz\$*\$, 1993, 168 s.

91. Pa(ayev Q., B#nd#ro1lu 4. Bitib-t k#nm#y#n incil#r x#-zin#si... // AFA. 16 cild#d#, II c., ,raq-T rkman folkloru. Bak\$: A1r#da1, 1999, s. 3- 41

92. Pa(ayev Q. K#rk k folklorunun janrlar#. Bak\$: Elm, 2003, 320 s.

93. Saa quzu k#s#r#m / Toplay\$b t#rtib ed#n 4bd lh#limov H. Bak\$: ,(q, 1992, 191 s.

94. Sarabski H. K/hn# Bak\$. Bak\$, Minar#, 2000, 128 s.

95. Sar\$#lli O. M#niml# d nyan\$ g#z#n mahn\$lar. Bak\$: Az#rn#(r, 1966, 271 s.

96. Seyidov M. Az#rbycan mifik t#f#kk r n n qaynaqlar#. Bak\$: Yaz\$*\$, 1983, 326 s.

97. Seyidov M. Az#rbycan xalq#n#n soyk/k n d (n#rk#n. Bak\$: Yaz\$*\$, 1989, 496 s.

98. Seyidov M. Qam-%aman v# onun qaynaqlar#na mumi bax\$(. Bak\$: G#nclik, 1994, 232 s.

99. S#limov-%alani. Oyun v# #yl#nc#l#r d# bir tarixdir. Bak\$: Elm, 1993, 41 s.

100. S leymanova L. %kid# toy ad#tl#ri // «D#d# Qorqud» jurnal\$, 2002, V4, s. 97-107

101. %aman #fsan#l#ri / T#rc m# v# t#rtib ed#nl#r G/z#lov F., M#mm#dov C. Bak\$: Yaz\$*\$, 1993, 144 s.

102. %amil 4. Uylur, qaqaуз, qzey Qafqaz t rkl#rinin folkloru v# #d#biyyat\$. Bak\$: Nurlan, 2011, 412 s.

103. %#kinin g l (*#l#ngi / Toplay\$b t#rtib ed#n 4bd lh#limov H. Bak\$: ,(q, 1987, 93 s.

104. %#ki g lm#c#l#ri / Toplay\$b t#rtib ed#n 4bd lh#limov H. Bak\$: G/yt rk, 1988, 238 s.

105. %#ki l#tif#l#ri / Toplay\$b t#rtib ed#n 4f#ndiyev S. Bak\$: Yaz\$*\$, 1987, 63 s.

106. %#ki l#tif#l#ri / T#rtib ed#n 4bd lh#limov H. Bak\$: Az#rn#(r, 1994, 136 s.

107. %#ki, %eki, %heki (tarixi-memarl\$ q o*erki). Bak\$: Elm, 1988, 237 s.

108. %#ki l#tif#l#ri / Toplay\$b t#rtib ed#ni: 4 f#ndiyev S. Bak\$: G#nclik, 1991

109. %#kinin g lm#li #hvalatlar\$ / Toplay\$b t#rtib ed#n 4f#ndiyev S. Bak\$: Sabah, 2006, 164 s.

110. %ir#liyev M. Az#rbaycan dialektologiyas#n#n #saslar\$. Bak\$, Maarif, 1967, 421 s.

111. Tal\$b\$ E. %#ki l#tif#l#rinin qaynaqlar\$ v# t#(#kk l haqq\$nda // Folklor(nasl\$ q m#s#l#l#ri. IV buraxl\$(. Bak\$: Bak\$ Universiteti n#(riyyat\$, 1999, s. 37-45

112. T#hmasib M.H. Az#rbaycan xalq dastanlar\$ (orta #s#r-l#r). Bak\$: Elm, 1972, 397 s.

113. T#hmasib M.H. M#qal#l#r / T#rtib ed#n l#r C#f#rli M., 4liyev O. Bak\$, Elm, 2005, 219 s.

114. V#lixanl\$ N. IX-XII #sr #r#b colrafiya(nas – s#yyahlar\$ Az#rbaycan haqq\$nda: Namiz#dlik dissertasiyas\$. Bak\$: 1967, 261 s.

115. V#liyev K. Elin yadda(\$, dilin yadda(\$. Bak\$: G#nclik, 1988, 280 s.

116. V#liyev V. Folklor(nasl\$ l#n b#zi m#s#l#l#ri haqq\$nda // Elmi #s#r l#r. Dil v# #d#biyyat. Bak\$: S. M. Kirov ad\$na ADU, 1979, V 6, s. 3-6

Türk dilində

117. Bayat F.T rnk mitolojisiinde koruyucu ata k lt para-
diqmasında medeni kahramanlşq ve iyelik i(levi // «Ortaq t rk ke*-
mi(ind#n ortaq t rk g#l#c#yin#» III Uluslararası Folklor Konfrans-
sın materialları. Bak: S#da, 2005, s. 169-176

118. Dedem Korkudun kitabı / Hazırlayan G/kyay O%.
,stanbul: Milli Eİitim Basım Evi, 2000

119. G/k*eoİlu M. Kşbrşs t rk atas/zleri ve deyimler
s/zl g . III baskı. Ankara: `alari t rk yayınları, 1997, 428 s.

120. Hayyreglik/İddar

*

§

dradig

t K cT 8 4 1 4 T) d

Rus dilinda

129. WDGBYYP Q.b. dMEEKY[_ NMEA@eDHI NL fYK@P ^@ N>NKY\Y WEBDY. gYD>DOBEG: 1929, 118 N.

130. W=\EB>D Q.h. ; <=>? @<A@B DEB@GDHI KLBMNM>I 0@-P@B@P 0@B@G QSI>. i H^6.]EMS: hAG. @-PE @<N[YG. >ASeYD>k WAYB<., 1926, 189 N.

131.]EN>[@P].Q. 1S[_K NPkKHI P >N[E\Y. m@NMPE: mHN[_., 1970, 142 N.

132.]>M<S[EK@P Q.]., oEKHI@PE o.o. pY\Y?DH? <HK]E=M>B XIX-q q PP.. m@NMPE: QESME, 1991, 189 N.

133.]@OEKHBYP s.u. i @^B@NH KY@B>> DEB@GD@0@ >NMSNN-KPE. m@NMPE: hNMSNNKP@, 1971, 544 N.

134. i YB<>vM>? i.h. W[KE?NM>Y >DEB@GvH. m@NMPE: w@\ gYPYDN@Dx, 1893, 225 N.

135. i @[M@PE Q.u. ; DEAPED>kI EAYB<E?G fEDvYP DE 1EPMEAY // ;D@\ENK>ME i @NK@ME. m@NMPE: QESME, 1980, N.208-210

136. u@B@G QSIE // p m ; m s l. XI, II @KG., y>{ [>N: 1891, N., 89-102

137. 1@[YN@P m.p. 1 N@PBY\YDDH\ N^@B@\ @ NS=D@NK> {@[_M[@BE // i @^B@NH KY@B>> > YNKYK>M> \SAHM>. i H^11. gY-D>DOBEG: mSAHME, 1972, 223 N., NKEkk 109-130

138. mEKPYYPE b.s. yP@BeYNKP@ p><>BNM@0@ NMEA>KY[_k |. h. p@B@M@P>M@PE - mEOEK. Q@P@N><>BNM: QESME, 1976, 200 N.

139. QYNM@[_M@ NPYGYD>? @ NY[YD> 1 SKME=>D_, QSI>D-NM@0@ SYAGE, |[>AEPYK^@[_NM@? 0S<YBD>> > @ DEB@GD@? \YG>-v>DY P QSI>DNM@_ SYAGY // p m ; m s l. IX, II @KG., y>{ [>N: 1890, N. 139-147

140. s YKBS=YPNM>? h.s. ; eYBM> ^@ >NK@B>> {Y@GE[_DHI @KD@=YD>? P WAYB<E?G fEDY > WB\YD>> P XVI - DEeE[Y XIX PP.. gYD>DOBEG: gYD>DOB. 0@N. SD-K >\. W.W. ~GED@PE, 1949, 382 N.

141. s [>NY?NM>? m.m. b@[_ ^E\kK> P {@[_M[@BD@\ ^B@vYNNY // s B<[Y\H { @[_M[@BE. m@NMPE: QESME, 1975, N. 53-60

142. s [@KD>M@PE Q.h. ; N@PBY\YDD@ \ N@NK@kD>> { @[_M-
[@BE NY[E pM@BHDYP@ 1E[>D>DNM@? @<[ENK> // i @^B@NH BEAP>-
K>k fEDB@P P BSNM@? [>KYBEKSBY > SNKD@ \ DEB@GD@ \ KP@B-
eYNKPY. y., 77. 1E[>D>D: 1E[>D>DNM>? 0@N. ^YG. >D-K > \. m.h.
1E[>D>DE, 1970, N. 154-174

143. b@=>kDS Q. yBEG>v>@DDHY { @B \ S[H NMEAM>. m@N-
MPE: QESME, 1974, 216 N.

144. pE \ @ = M>D W.u. pMEA>KY[_NM>Y KBEG>v>> m@BGPH.
pEBEDNM: m@BGP.MD. >AG-P@, 1989, 192 N.

145. pPEGY<DHY @<BkGH \SNS[_ \ ED@P QSI>DNM@0@ SYAGE //
p m ; m s l. XXXI, III @KG., y> { [>N: 1902, N. 177- 182

146. pY \ YD@PE •. |. ; N@PBY\YDD@ \ N@NK@kD>> BSNM@0@ DE-
B@GD@^YNYDD@0@ KP@BeYNKPE P ЧSPE=> (s @ \ EKYB>E[@ \ { @[_M[@B-
DHI YMN^YG>v>? 1968-197000.) // i @^B@NH bSNM@? > ЧSPE=NM@?
{>[@ [@>>. p<@BD>M NKEKY?. i H^ . 3. ЧY<@MNEBH: ЧSPE=. 0@N. SD-K.
> \. h.Q. d [_kD@PE 1973, N. 123-131

147. yE? [@B Э.]. s YBP@<HKDEk MS[_KSBE. m@NMPE: hAG-P@
^@ [>K>eYNM@? [>K., 1989, 573 N.

148. yeKEBNM>Y GYKNM>Y NMEAM>, AE^>NEDDHY P 0. QSI> //
p m ; m s l. XXXV, II @KG., y> { [>N: 1905, N. 80-105

149.yEKEBNM>Y NMEAM> > ^BYGED>k // p m ; m s l. XIII, II
@KG., y> { [>N: 1892, N. 295-297

150. yeKEBNM>Y KYMNKH // p m ; m s l. XVIII, II @KG., y> { -
[>N: 1894, N., 37-53

151. oYG@B@PE g.i. dNKD@Y ^@>K>eYNM@Y KP@BeYNKPE@ pY-
PYBD@? wP>DH - o @[_M[@B > N@PBY\YDD@NK_. WBIEDOY[_NM:
pYP.-•E^ . MD. >AG.- P@, 1972, N. 36-45

152. ЧY[Y<> Э. 1D>0E ^SKY=YNKP>k. i H^ . 3. m@NMPE: QES-
ME, 1983, 376 N.

İngilis dilində

153. Thompson S. The types of the folktale. A classification and
bibliography. Second revision. Indiana Universti, 1973, 588 B.

СРЕДА ШЕКИНСКОГО ФОЛЬКЛОРА

mD@0>Y KEM>Y @N@<YDD@NK> MEM OY@OBE {>k, эKD>eYNM>? N@NKEP,
BY[>O>@ADHY ^@PYB>k, эKD@OBE {>k, @<BEA f>AD> PNkM@O@ BYO>@DE
kP[kLkNk @ND@PDH \> {EMK@BE \>, @<SN[@P[>PELш>I YO@ {@[_M[@B.

sB> >NN[YG@PED>> {@[_M[@BDHI \EKYB>E[@P, N@<BEDDHI,
AE^>NEDDHI DE KYBB>K@B>> ШИМ> <H[@ PHkP[YD@, eK@ эKD>eYNM>Y,
эKD@OBE {>eYNM>Y BEA[>e>k, BEAD@NK_ BY[>O>@ADHI DE^BEP[YD>? >
BEA[>e>k P N {YBEI AEDK@NK> DENY[YD>k DEI@Gk NP@Y @KBE fYD>Y >
P {@[_M[@BY. p^Yv>{>eYNM>Y @N@<YDD@NK>, IEBEMKYBDHY G[k DENY-
[YD>k ШИМ> (M@ \>A \, @NKBS \>Y, ^B>PkaEDD@NK_ M эKD@OBE {>> >
GB.) ^B@kP[kLK NY<k P {@[_M[@BDHI KYMNKEI, @KD@Nkш>INk M
GEDD@? KYBB>K@B>>.

sB> >AseYD>> ШИМ>DNM@O@ O@P@BE > {@[_M[@BE EPK@B ^B>-
=Y[M KEM@ \S AEM[LeYD>L, eK@ > ШИМ>DNM>? O@P@B kP[kYkNk @G-
D>\ >A \YNKDHI U BYO>@DE[_DHI ^@MEAEKY[Y? ШИМ>DNM>I {@[_M-
[@BDHI KYMNK@P.

wEDDH? BYO>@D kP[kYkNk @GD@? >A KYBB>K@B>? WAYB<E?-
G fEDE, <@OEKO? N^Yv>{>eYNM>\> \>{@[@O>eYNM>\> @<BEAE \>.
h \YDD@ K@[_M@ DE эK@? KYBB>K@B>> \>fD@ PNkBYeEK_Nk N ^BYP-
BEшYD>k \> qE[E P ^YKSIE, M@A[E, N KEM>\> @<BEAE \> MEM dDSOE?,
pS[Y?N>D, w>M>? eY[@PYM > GB.

m>{@[@O>eYNM>Y @<BEAH, M@K@BHY BYfY PNkBYeELkNk P
GBSO>I BYO>@DEI AGYN_ PNkBYeELkNk eENK@. IE{KEB, ^BYPBEшYD>k
qE[E P fYDш>DS > P M@=MS, @<BEAH w f>DE > GB. @<BEAH kP[kLkNk
\>{@[@O>eYNM>\> @<BEAE \> GEDD@? MEKYO@B>>.

m>{@[@O>eYNM>Y KYMNKH, K@ YNK_ KYMNKH @ I@akYPEI ^>B@P >
>I eSGYNEI, @I@KY, ^@[SeYD>> eSGYND@O@ GEBE > K.G. AED>\ELш>Y
э^>A@G>eYNM@Y \YNK@ P {@[_M[@BDHI N@<BD>MEI, >AGEDDHI G@
DENK@kшY0@ PBY \YD>, DE GEDD@? KYBB>K@B>> >\YLk =>B@M@Y BEN-
^B@NK@DYD>Y.

yEM fY <H[> AE^>NEDH ^[Ee> > <EkKH, >\YLш>Y >DKYBYN-
DSL NKBSMKBSBS.

yYBB>K@B>k IIIYM> YN[> > M@OGE-K@ <H[@ @GD@? >A DE=>I
BYO>@D@P, <@OEK@? NMEAME \>, P DENK@kиYY PY\k, MEM P GBS0>I
DE=>I BYO>@DEI > AGYN_ fEDB NMEAM> SI@G>K P ^B@= [@Y.

sEBY\>@[@0>eYNM>Y YG>D>vH P DENK@kиYY PY\k kP[kLKNk
=>B@M@ BEN^B@NKBEDYDDH \> fEDBE \> DE GEDD@? KYBB>K@B>>. i P>GS
K@0@, eK@ эK> YG>D>vH kP[kLKNk \E[H \> ^@ @<_Y\S, >I 0@BEAG@ [Y0eY
AE^@\>DEK_, NMEAHPK_. h \YDD@ > ^@ эK@? ^B>e>DY ^EBY\>@[@-
0>eYNM>Y YG>D>vH N@IBEDkLK NP@L ^@A>v>L DE KYBB>K@B>>.

o@[_M[@BDHY \YB@^B>kK>k kP[kLKNk @GD>\ >A @ND@PDHI
{ EMK@B@P, @<SN[@P[>PEL

L.V.Suleymanova

SHEKI FOLK-LORE SPHERE

Some characters such as geography, ethnic structure, religious believes, ethnography, living conditions of any region are th -12.72 TD -0.13824

AD GÖSTƏRİCİSİ

Şəxs, tayfa, nəsil adları və ləqəblər

- Aarne-Tompson – 77, 78, 88, 89, 135
Abbas – 181, 182
Abbas Tufarqanlı – 119, 180, 188
Abdulla – 65
Abdulla ki(i – 205, 206
Abdullayeva M. – 5, 6
Abdulgabbar – 17
Abdurrahmanov T#slim M#mm#d o1lu – 170
Ad#m pey1#mb#r – 118
Alqoyunlular – 22
Alş xan – 22
Alşxanlılar – 22
Arzu – 118
A(\$q Alş – 116
A(\$q Aydşn – 99
A(\$q Camal – 126
A(\$q Cuma – 124
A(\$q 4l#sg#r – 46, 116, 124, 125, 137, 180, 188
A(\$q H seyn – 179, 188
A(\$q ,smayşl – 126
A(\$q Mayşl – 188
A(\$q Musa – 126
A(\$q Rustam – 77
A(\$q Zakir – 188
Aslan V. – 10
A(marin N.,. – 56
Axundov 4. – 180
Axund F#r#c – 17
Axundov M.F. – 47
Babayev B. – 4
Batş xan – 20
Basilov B.N. – 75, 100
Baharş M.H. – 20

Bayat F. – 100, 152
Bayram m #llim – 138, 213
B#hlul Dan#nd# – 138, 167, 186, 213
B#n/v(# – 163
Boqat\$ryev P.Q. – 171
B\$1 4yyub – 51
Bikbulatov N.V. – 157
Buranqulov M. – 157
Ceyran – 51
Ceyran M#cid – 51
C#bray\$l – 131
C#f#rqulu xan – 20
C#lair q#bil#si – 19
Cixan\$m qar\$ – 174
Cuma – 117
Cuma day\$ – 138
Cunudlu Sar\$ 4v#z – 108
7#l#bi F. – 5, 125, 126, 141
7#l#bi 9. – 19
Da(qa*\$ X#lil – 50
D#d# Qorqud – 114
D#li Domrul – 73
D#ll#k K#rim – 50
D#mir*i Abbas – 101
D#mir*i u(a1\$ – 34
D\$nq\$ B#kir – 205, 206
D\$voolu // D\$voolu Yunus – 49, 50
Dodulu Nazim – 198
Do(andodaq S#lim – 51
4bd lh#limov H. – 9, 10
4bd rr#zzaq Dumbuli – 19
4f#ndiyev P. – 122, 123
4f#ndiyev R. – 4, 8, 34, 197
4f#ndiyev S. – 9, 10
4li – 81, 169, 171
4libaba – 158

4 liyev O. – 10
4 hm#d – 131
4 hm#dli A. – 174
4 mr# – 105
4 s#d o1lu Yaqub – 205
4 sg#r 4. – 51, 86, 87, 99
4 sli – 118
Fat#xov F.F. – 157
Fatma – 202, 203, 204
F#rhad – 118
F#r#culla – 64
G#nc#vi N. – 189
G l(a – 118
S#f#vil#r – 31
Sulduz q#bil#si – 19
%#ki qaraqoyunlular\$ – 22
Hac\$ Bekta(V#li – 105, 108
Hac\$yeva S#kin# 4 hm#d q\$z\$ – 170
Hac\$yev T. – 4, 47, 58, 136, 137
Hac\$yev V. – 6
Hac\$ day\$ – 40, 53, 78, 137, 138, 139, 140, 167, 213
Hasan #mi – 25
Hayreddin ,vgin – 126
H#s#n bey – 159
H#zr#t Abbas – 29, 32
H#zr#t 4 li – 81, 110
Hikk# M#h#rr#m – 51
Humay – 160
H r xala – 204
Xanp#ri – 88, 89
X#d#h o1lu 4 hm#diyy# – 51
Xudub#yli M. – 122
Xur(id – 118
.badova Pakiz# Cavan(ir q\$z\$ – 45
.brahim H#qiqi – 132, 212
.brahim peyl#mb#r – 114

,mam H#s#n – 32
,mam H seyn – 32
,mam Rza – 32
,nan A. – 61
,smay\$1 – 114
,slam baba – 18
,slamov M. – 56, 57
,smay\$lov H. – 6, 14, 100
,smi-P nhan – 116, 117
Kaz\$mo1lu M. – 83, 86, 199
K#l*# ollu A1ab#y – 51
K#r#m – 118
Kolesov M. – 176
Kor 4hm#d – 205
K/pr l F. – 105, 108
Kr\$lov ,.- 189
Qacar – 31
Qacar s lal#si – 31
Qacar q#bil#si – 19
Qa*aq N#bi – 46, 180, 186
Qafar!\$ R. – 10
Qalo(4hm#d – 50
Qaraqalpaq – 163
Qaraqoyunlular – 23
Qaraqoyunlu tayfalar\$ – 22
Qarayev Y. – 5, 57, 78
Qara Molla – 205
Q#c#r – 31
Q#mb#r // Q#nb#r – 99, 118
Q#niyev S. – 6
Q#rib – 118
Q#ssab %ir#li – 50
Q\$z\$lba(– 81
Q\$z Usuf – 51
Qiley*i Avd\$lla – 34
Qiley*il#r – 34

Qiyasb#yli D. – 101, 123
Qurbani – 188
Qurbanova Firuz# H#s#nqulu q\$z\$ – 25
Leyli – 118
Limun#t – 131
Mahi – 118
Makarenko A.S. – 154
Mari Lyanka – 162
Masal o1lu Veys#l – 51
Ma(aq ,sf#ndiyar – 138, 213
M#cnun – 118
M#h#mm#d pey1#mb#r (s.) – 110, 171
M#h#rr#mov Z. – 6
M#lik – 90
M#lik C m(d – 63
M#mi(ova Nuriyy# Mustafa q\$z\$ – 170
M#mm#dov Ayd\$n – 20
M#mm#dova A. – 42
M#mm#dova E. – 125
M#mm#dov Musa ,sa o1lu – 170
M#mm#dova T. – 6
M#nsur – 118
M#sdan – 65
M#st#nxan\$m – 65, 66
Mirz# Abdulcabbar – 17, 51, 137, 138, 213
Mirz# Turalay – 88
Misg#rl#r – 34
Molla Cuma – 101, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 137, 188, 212
Molla N#sr#ddin – 78, 137, 139, 167, 186, 213
M/c z M.4.– 189
Musa – 83
Mustafayeva P#ri 4 hm#d q\$z\$ – 45
M r(dova B#n/v(# Yusif q\$z\$ – 45
Nadir (ah – 180
N#bio1lu V#li – 86

N#rgiz – 131
N#rimanov N. – 189
N#zir – 179
Nigar – 123
Nikolay – 110
Noqay – 20
Nu1ay – 20
Nuh – 187
Nuru – 146
Oxudlu Abdulla – 51
Orlat q#bil#si – 20
Ov*u Pirim – 99
9zdemir A. – 130, 131
Pa(ayev Q. – 6, 42, 127
Petru(evski ,.P. – 19
P#ri xala – 184, 204
P#rzad – 26
Pir Sənqab (Ry) 148 1752 (13. 21. 1996 59123F) 1 j 152] 615 143881 Dα) (H)j6

Sirac – 165
Sona xala – 204
S leyman 7#l#bi – 132, 208, 212
%ah Abbas – 165, 171
%ahs#n#m – 118
%amil 4. – 20
%#hmirova 4 sm#r Balab#y q\$z\$ – 44
%irin – 118
%irin ki(i – 17
%irvan(ah %eyx ,brahim – 20
Tahir – 118
Tal\$b\$ E. – 4
Tanqut q#bil#si – 19
Taylor E. – 153
Teymur – 20
T#p#l M#mi(– 51
T#hmasib M.H. – 42, 90
T m#n arvad – 165
Usda Muroy – 65
Valya – 158
Veys#l baba – 204
Verbitski V. – 74
V#dut – 17
V#rqa – 118
V#liyev V. – 184
Vur1un S.– 188
Yaqub – 206
Yar#hm#dov M. – 123
Y#qub pey1#mb#r – 118
Yunis ,mr# – 132, 208, 212
Yusif – 118
Yusif pey1#mb#r – 118
Zalxa – 151
Z#yzitli Yusif – 51
Z/hr# – 118
Z leyxa – 118

Coğrafi adlar

Ac\$nohur g/l – 13
Ac\$nohur /n da11\$1\$ – 13
A1dam – 29, 44
A1da(– 86
A1\$xan1\$ bula1\$ – 22
A1\$xan1\$ k#ndi – 22
A1\$ xan\$ n yataq yeri – 22
Araz *ay\$ – 17, 22, 41, 106
Ar*#n – 146
Arpa qorulu – 45
A(a1\$ G/yn k – 170, 182
A(a1\$ Lay\$sq\$ – 141, 182
Avarm\$x me(#si – 18
Avrasiya qit#si – 13
Avropa – 189
Ayd\$nbulaq k#ndi – 22
Az\$x ma1aras\$ – 57
Babaratma k#ndi – 28
Babaratma piri – 80, 124
Bak\$ – 47, 56, 76, 129, 145, 188, 199
Baqqal – 80, 81, 103, 170, 179, 182, 192
Balak#n – 30, 31, 67, 80, 86, 123, 131, 179, 183, 192, 201, 205
Baltal\$ k#ndi – 23
Ba(G/yn k – 18, 25, 34, 45, 49, 68, 80, 109, 110, 170, 179, 182, 203
Ba(Qafqaz silsil#si – 13
Ba(Qafqaz s\$ra da11ar\$ – 13
Ba(Lay\$sq\$ – 141, 182
Ba(%abal\$d – 80, 109, 201
B#rd# – 179
Bollud#r# k#ndi – 23, 31
Bor*al\$ – 87
B/y k ,p#k Yolu – 35
I Bil#cik – 182
II Bil#cik – 183

C#bray\$l – 86
 C#f#rabad k#ndi – 20, 23, 31
 C#lair k#ndi – 19
 C#nubi Sibir – 87
 C#yirli – 31
 Cumak#nd – 44, 45, 107, 113, 138, 179, 183, 184
 Cunud – 18
 7ax\$l da1\$ – 13, 15
 7ayqaraqoyunlu k#ndi – 22, 182, 183
 7#l#bi xan – 180
 7#l#bixan q#s#b#si – 18
 7uxadurmaz *ay\$ – 13
 7uxadurmaz zirv#si – 13
 Damar*\$n *ay\$ – 13
 Da1qaraqoyunlu k#ndi – 22
 Da(a1\$l *ay\$ – 13,
 Da(a1\$l k#ndi – 20
 Da(bulaq k#ndi – 23, 84, 180, 183
 Da1\$stan – 19, 23, 111, 123
 Da(z – 107
 Da(z da1\$ – 15
 D#hn# – 18, 27, 28, 51
 D#r#c#nn#t k#ndi – 22
 D#r#l#y#z mahal\$ – 23, 84
 Duluzlar m#hl#si – 34
 4l#y#z da1\$ – 15
 4lyar k#ndi – 22
 4r#bistan – 106
 4r#(– 19
 G#d#b#y – 90
 G#l#rs#n-G/r#rs#n qalas\$ – 20, 180
 G#nc# – 31, 42, 138
 G#nc#li m#h#l#si – 30, 31, 32
 G/y*# – 23, 87, 140, 146, 188
 G/yn k – 17, 18, 20, 27, 28, 29, 50, 59, 61, 69, 125, 127, 155,
 180, 204

G il ba1 – 22
H##moba k#ndi – 22
Xaldan – 124
Xarratlar – 34
,brahimk#nd – 22
,lisu da1\$ – 15
,n*# – 183
,raq – 128, 163
,r#van – 16
Kalujski – 158
Katex – 80, 192
K#b# – 174
K#hrizoba k#ndi – 22
K#lb#c#r – 35, 86
K#rb#la – 129
K#rk k – 42, 127, 212
K\$br\$s – 134, 163, 164
Ki(– 34
Ki(*ay\$ – 12, 13, 17
Kotan d z – 180
K rdhac\$\$ – 45
Qafqaz – 13, 20
Qax – 12, 18, 19, 29, 31, 86, 123, 163, 179
Qan\$x – 17
Qan\$x-H#ft#ran vadisi – 13
Qaraba1 – 40, 42, 43, 44, 46, 79, 179
Qara *ay – 13
Qaracalar k#ndi – 25, 68
Qarada1l\$ k#ndi – 20, 24
Qaraqaya da1lar\$ – 13
Qaraqoyunlu k#ndl#ri – 25, 35, 36, 108
Qarasov – 17, 49, 178
Qayaba(\$ – 22, 23, 31
Qardabani rayonu – 25
Qazax – 87
Q#rbi Az#rbycan – 23, 31, 40, 42, 43, 46, 84, 179, 189, 199

Q\$(laq – 17, 34
Qobustan qayas\$ – 57
Qoxmuq – 27, 28
Qozlud#r# – 13
Quba – 12
Qubadl\$ – 86
Qudula – 23
Qurdqac\$ – 45
Quru*ay d#r#si – 57
Qurud#r# – 180
La*\$n – 45, 46, 86, 101, 141, 180, 186, 205
Laqodexi – 68
Lay\$sq\$ – 18, 47
L#nk#ran – 141
Malax – 29
M#rzili – 44
Nax*\$van – 62, 63, 92
Nax*\$van da1\$ – 15
Neft*ala – 124
Neft*ala-Salyan – 86, 90
Nohur da1\$ – 13
Nohur zirv#si – 13
Noxu – 12
Nuxa – 12, 34
O1uz – 12, 20
O1uzun da1\$ – 15
Oxud – 27, 34
Orta Asiya – 84
Paliment – 44, 45, 101, 183
Parij – 30
Sabirabad – 90
Sabun*ular – 34
Salyan – 73, 146
Sar\$g ney *ay\$ – 13
Selimin g#dikl#ri – 16
Seyidyurd da1\$ – 13

Seyidyurd zirv#si – 13
S#b#tli – 124, 125
S#d#r#k – 62
S#rkarlar – 34
Sibir – 74, 158
Sisian – 193, 199
Siy#z#n – 108
Skor#nevo – 158
Su*ma – 17
%albaflar – 34
%#ki – 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84,
86, 93, 96, 99, 101, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 113, 115, 116,
118, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151,
152, 153, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 172,
178, 179, 180, 182, 183, 184, 186, 189, 190, 192, 193, 195, 199,
201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
%#ki da1\$ – 15
%#ki k#ndi – 23
%#ki q#zas\$ – 22
%#rq – 117
%in k#ndi – 18, 24
%in *ay\$ – 13, 18, 28, 50
%irvan – 86, 162, 188
%irinbulaq k#ndi – 22
%orsu – 24
Tala k#ndl#ri – 184
Tala qav\$rr\$1\$ – 18
Tanq\$t k#ndi – 19
T#p#c#nn#t k#ndi – 22
Trud d z – 23, 51
Turan q#s#b#si – 18, 20
T rkiy# – 126, 163, 164, 182

Vedibasər – 23
Yaqublu da1\$ – 15
Yevlax – 12
Zaqatala – 30, 31, 67, 123, 179, 184, 188, 199, 205
Zaqatala da1\$ – 16
Z#ng#zur – 14, 86, 124, 141
Z#ngilan – 86, 90
Z#mz#m – 196
Z#yzit – 108

Ölkə, idarə və təşkilat adları

AMEA Folklor ,nstitutu – 5, 10, 124
Az#rbaycan – 4, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 16, 19, 23, 24, 27, 31, 33,
34, 42, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 83, 86, 87, 88, 90,
109, 116, 117, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
136, 145, 147, 152, 158, 160, 161, 167, 172, 180, 184, 189,
207, 209, 211, 212
Az#rbaycan SSR Ali Soveti R#yas#t Hey#ti – 12
Az#rbaycan Respublikas\$ – 109
Da1\$stan Muxtar Respublikas\$ – 12, 24,
Da1l\$Q Qaraba1 – 23
G rc stan Respublikas\$ – 25, 68
Nuxa q#zas\$ – 20
Rusiya – 12, 182
Sovet – 31, 109, 125, 133, 139, 152, 205
SSR, – 109

Göy cisimlərinin adları

Ay – 161, 175, 186
G n#(– 161, 175, 186

Əsər və qaynaq adları

“A1baba folkloru” – 67, 69, 70, 71
“A1da(folkloru” – 112
“A1\$ ki(i” – 114
“Az#rbaycan a(\$qlar\$ v# el (airl#ri” – 180

- “Azərbaycan dialektologiyası” – 73
- “Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti” – 56
- “Azərbaycan folkloru antologiyası. XVI cild. A1 da(folkloru” – 87
- “Azərbaycan folkloru antologiyası. XII cild. Zəngəzur folkloru” – 86
- “Azərbaycan mifoloji mətləhi” – 62, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 77, 79, 84, 95, 96
- “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (%ki-Zaqatala folkloru nümunələri arasında)” – 5, 6
- “Azərbaycan folklorunun səciyyəvi xüsusiyyətləri (Gərçəki standart rəqlərinin folklor /mətləhi arasında)” – 6
- “Bəyət və el məhləhi” – 8
- “Borçalı ağı məhləhi” – 6
- “Bu yurd bəyqu(a qalmaz” – 74, 86
- “El dəbiyyəti” – 8
- “4caib l-məqdur fi nəvəib Timur” – 20
- “Dədəm Korkudun kitabı” – 73
- “Kitabi-Dədə Qorqud” – 72, 114
- “Dərbənd folkloru” – 62
- “Gənəbasar folkloru” – 64, 70, 85
- “Koroğlu” – 134
- “G/y* ağı məhləhi: təhlil və inkişaf yolları” – 6
- “G/y* folkloru” – 64, 70, 71
- “Gərçəki standart rəqlə xalq dəbiyyəti” – 6
- “Kavkaz” qəzeti – 34
- “Koroğlu” – 114, 134, 135
- “Kəlmə təsviri” – 105, 108
- “Kərkəli folkloru” – 6, 127
- “Kərvən – 7uxuru folkloru” – 85
- “XX əsr G/y* ağı məhləhi (1920-1950-ci illər)” – 6
- “Qaraqoyunlu folkloru antologiyası” – 61
- “Quran” – 105, 169, 195
- “Mənimlədiyənin mahnıları” – 182
- “Molla Cümə. 4 mətləhi” – 123
- “Naxçıvan folkloru” – 67, 70, 71, 85

“Nuxa” – 34
 “ ; <u>? @<A@B DEB@GDHI KLBMNM>I 0@P@B@P 0@B@G QSI>” – 56
 “Saa quzu k#s#r#m” – 9
 “S#yah#tnam#” – 19
 “SMOMPK” d#rgisi – 8, 202, 203
 “%an q\$z\$ dastan\$” – 72
 “%aman #fsan#l#ri v# s/yl#m#l#ri” – 99, 102, 103, 107, 111
 “%#kid# evl#nm#k ad#tl#ri” – 4
 “%#kinin g lm#li #hvalatlar\$” – 10
 “%#kinin g l (*#l#ngi” – 9
 “%#kinin g l (*#l#ngi” – 9
 “%#ki folkloru” – 66, 78, 115
 “%#ki folkloru antologiyas\$” – 5, 155
 “%#ki folklorunun dil /z#llyi haqq\$nda bir-iki s/z” – 4
 “%irvan folklor m hiti” – 6
 “%#ki l#tif#l#ri” – 9
 “%#ki l#tif#l#ri” – 9
 “%#ki l#tif#l#rinin qaynaqlar\$ v# t#(#kk l haqq\$nda” – 4
 “%#ki l#tif#l#rind# tip v# prototip” – 4-5
 “%#ki-Zaqatala folkloru” – 10, 73, 149
 “Tutinam#” – 180
 “T rk mifoloji s/zl y ” – 81, 84
 “Z#ng#zur folkloru” – 77, 93, 96, 98

Pirlərin adları

Be(barmaq piri – 108
 7inar piri – 112
 D#mirov piri – 106
 Faxr\$ n#n# – 113
 Fatma n#n# – 100, 102, 105, 150
 Hac\$ baba – 201
 Hac\$ Salah baba – 99-100, 105, 113
 Hac\$ Tapd\$q baba – 105
 Hafiz #f#ndi – 108
 Qafur baba – 106

Qaralac piri – 112
Qşrx bulaq – 113
Mahmud Axund baba – 105
M#cid baba – 109, 111
Molla Qas\$m – 102
Molla Mustafa – 108, 109
M c baba – 103
M tibillah baba – 81, 106, 108, 109, 111
Nar topu – 112
Ni(anl\$ q\$z – 113
Niyazi baba – 100, 102
Ocaq pal\$dlar – 112
Pal\$d baba – 112, 113,
Pir baba – 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 148
Surxay baba – 106
S dl bulaq – 112-113, 114
%alfruz baba – 105
%aval\$t %eyx baba – 201
%eyx Al\$ – 111
%eyx baba – 99, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112,
113, 201, 202
%eyx 4hm#d baba – 106, 108, 109, 110
%eyx S#nan baba – 106
%irin ziyar#t – 106
%kaflan baba – 102, 105, 107, 109
Tamam n#n# – 106
5r hl baba – 108

Mifoloji obrazların adları

Adamc\$l – 85
Al – 61
Al arvad\$ – 61
Albast\$ – 61, 92
Al qar\$s\$ – 61
Allah – 32, 75, 76, 82, 83, 87, 108, 111, 113, 114, 115, 132,
149, 167, 168, 169, 174, 175, 198, 202, 203

Ar dov // 4rdov // 4rdova – 67, 68, 183, 210
Baba Burkut – 82, 83
Basat – 134
Bu lu T#kin – 134
C#bray\$l – 82, 83
Cin – 64, 69, 70, 71, 173, 183
Cin d#yi(#yi – 71, 72
7\$nt\$rqay\$(– 62, 63
Div qar\$s\$ – 92
4jdaha – 62, 79, 80, 113, 114, 142
4zray\$l – 7, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 183, 185, 187, 188
4zray\$l torbas\$ – 75
Gore(#n – 85
Goro1lu – 134
Hal – 60, 66, 67, 70, 71, 183
Hal\$n xoruz d/n#rg#si – 7, 66, 209
Hal\$n ke*i d/n#rg#si – 61,
Hal\$n qad\$n d/n#rg#si – 63, 65, 66
Hal\$n pi(ik v# qad\$n formalar\$ – 61, 210
Hal\$n pi(ik d/n#rg#si – 64
Humay – 74
X\$d\$,lyas – 7, 79, 80, 81, 83, 84, 183, 210
X\$d\$ N#bi – 7, 79, 82, 83, 84, 88, 183, 210
X\$d\$ // K\$d\$ // X\$z\$ – 81, 84, 101
Xortdeyh – 69
Xortdan – 69, 183
,blis – 103
,sg#nd#r qu(u – 94
Kaftar – 68, 69, 71, 183, 210
Kaftarkis – 69
Kaftark (t – 69
K#lniyy#t – 162
K#ndirqay\$(– 63
Qaba A1ac – 134
Qara*uxa – 86, 87, 90, 91, 92
Qara-qura – 71, 210

Qo1an Aslan – 134
Ma((aq – 69
Nax\$(– 7, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 183
N#n#qay – 64
Oluz Kalan – 134
91 m – 77
Sklet – 85
Sur – 87
S leysin – 7, 69, 183, 209
S leyh – 94
S l# – 87
%eytan – 103
T#p#g/z – 114
Ucub\$1 – 77
Umay – 74, 75
Unuqay – Hal\$n ke*i d/n#rg#si – 7, 209
Unuqay – 61, 62, 63, 64, 183
V#h(i adam – 7, 72, 209
V#sv#s# – 70, 210
Yula – 87

Gün və mərasim adları

Adna – 195
A(ura – 32
B#yyan\$ – 193, 195
7ill# *\$xartma – 190
El*ilik – 193
4lli iki – 195
4sg#r yola salma m#rasimi – 192
G#ling/rm#si – 193
X\$nayaxd\$ – 193
,l – 195
,lax\$r *#r(#nb# – 196, 197
Qara bayram – 195
Q\$rx – 195
Q\$rx suyu t/km# – 192

Q\$za(\$ – 193
Q\$zb#y#nm# – 193
Qodu-qodu – 193, 198, 199, 202
Qurban bayram\$ – 192, 195
M#h#rr#mlik – 207
M/hl t – 191, 207
Novruz – 190, 196, 197, 198, 199, 200
Orucluq – 192, 195
Pir ziyar#ti – 190, 200
Saya m#rasimi – 200
Siran g#zdirm# – 207
S d di(i *\$xarma – 192
%#lt# – 193
Tas qurma – 190, 205, 206
Toy – 190, 193
U(a1a ad qoyma – 192
Veys#lqara – 204
V#sfi-hal // V#smi-hal – 197
Ya1\$(yald\$рма v# k#sm# – 190
Yas – 165, 166, 172, 190, 195, 214

Heyvan adları

Ala(– 69
%anapipik – 171, 175
T#l# t#k# – 93
T\$ba1a – 171, 175
Tora1ay – 89
Z mr d qu(u – 89

Ləman Vaqif qızı Süleymanova.
Şəki folklor mühiti,
Bak\$, «Elm və təhsil», 2012.

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Səbinə İsayeva

Kompüter dizayneri:
İlahə Salmanova

Korrektor:
Aynurə Səfərova

Kompüter tərtibatçisi və
texniki redaktoru:
Ruhəngiz Əlihüseynova

Kağız formatı: 60/84 16/1
Mütbəhə kağızı: V 1
Həcmi: 248 s.ə.
Tirajı: 300

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun Redaksiya-Nəşriyyat
(/bunun Kompüter Mərkəzində yığılıb səhifələnmə,
«Elm və təhsil» NPM-də hazırlanmış
ofset sulu ilhamı ilə çap olunmuşdur).

Hand. 272494

